

Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge – gjerningspersoner og fornærmede

Rapport

Per Moum Hellevik, Anja Emilie Kruse, Jane Vibeke Dullum, Lars Roar Frøyland, Ane-Marthe Solheim Skar, Lotte Cathrin Andersen, Hannah Helseth, Oda Sophie Gullvik Frafjord, Linn-Eirin Aronsen Haugen, og Carolina Øverlien

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ble stiftet i 2003. Selskapet er fra 1. juli 2019 en del av Norwegian Research Centre AS (NORCE).

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning innen temaene:

- vold og overgrep i nære relasjoner
- tvungen migrasjon og flyktningshelse
- katastrofer, terror og stressmestring

NKVTS har en egen seksjon for implementering og behandlingsforskning som arbeider på tvers av temaområdene våre. Senteret har også en nasjonal beredskapsfunksjon på området katastrofer og stressmestring.

Virksomheten ved senteret finansieres av flere departementer og direktorater, Norges forskningsråd, EU, frivillige organisasjoner og andre.

Vår visjon: «Et bedre liv for berørte av vold og traumer».

ISBN 978-82-8122-175-8 (PDF)

ISSN 0809-9103

Illustrasjonsfoto forside: shutterstock

Henvendelse vedrørende publikasjonen rettes til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Kontaktinformasjon på www.nkvts.no

Grafisk produksjon: Aksell AS – aksell.no

Innhold

Forord	7
---------------	----------

Om gjennomlesing av rapporten	8
--------------------------------------	----------

Oppsummering	9
Begreper og definisjoner	9
Typer av digitale seksuelle overgrep	9
Oppdraget	10
Resultater	10
Konklusjoner og forebygging	18
Veien videre	19

Innledning	20
Bakgrunn	20
Begreper og definisjoner	21
Barn	21
Digitale seksuelle overgrep	22
Problematisk og skadelig seksuell atferd	22
Om de involverte	22
Typer av digitale seksuelle overgrep	23
Seksuelle overgrep mot barn i straffeloven	26
Om personer som utøver digitale seksuelle overgrep	26
Om barn som utsettes for digitale seksuelle overgrep	27
Beskrivelse av oppdraget	28
Metode, utvalg og analyser	30
Rekruttering	30
Politi og påtalemyndighet	31
Domfelte	31
Terapeuter	31
Pårørende	31
Domsmaterialet	32
Terapeuter og ledere ved BUP	32
Utvalget	32
Domfelte	33
Politi, påtalemyndighet og terapeuter	33
Pårørende	34
BUP	34
Datainnsamling og -behandling	34
Intervjuer og spørreskjema	34
Databehandling	37
Etikk	38
Etiske tilrådninger	38
Informert og reelt samtykke	38

Varlingsplikt	39
Informanternes mulige behov for bearbeiding etter intervju	39
Resultater	40
Strukturering av resultatdel	40
Empirisk undersøkelse om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge	41
“Vi kan ikke etterforske oss ut av dette”	41
Tre hovedspor i analysekapittelet om utøvere	41
Fenomenforståelse og fortolkning av digitale seksuelle overgrep hos politifolk, domfelte og behandlere	43
Det digitale rommet. Hvordan digitale medier og kommunikasjon former seksuelle overgrep	61
Den viktige og vanskelige forebyggingen	73
Intervjustudien: En oppsummering	94
Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene	97
Om materialet	97
Om presentasjonen av dommene	98
Domfelte over 18 år	98
Domfelte under 18 år	118
Doms materialet: En oppsummering	124
Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge	125
Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom	125
Kontekst og empirisk materiale	125
Analyse	126
Psykologiske sårbarhetsfaktorer og alvorlige, fysiske overgrep	126
Kognitive funksjonsnedsettelse og yngre barn	126
Sosialt isolerte «nedlastere» av grovt overgrepsmateriale	126
«Hvem som helst» og jevnalderovergrep	127
Mulige implikasjoner	127
Forekomst av skadelig seksuell atferd blant barn og unge i BUP	129
Spørreskjemadata fra ledere	129
Kvalitative intervjuer ledere	129
Spørreskjemadata fra terapeuter	130
Kvalitative intervjudata fra terapeuter	134
Oppsummering	134
Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd	136
Metode	136
Resultater	137
Oppsummering og anbefalinger	139

Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge	141
Unges utsatthet for digitale seksuelle krenkelser	141
Innledning	141
Metode	141
Resultater	142
Konklusjon	142
Hvilke konsekvenser har det for unge å bli utsatt for bildebaserte seksuelle overgrep?	144
Metode	145
Resultater	146
Konklusjon	148
Oppsummering og diskusjon	149
Struktur	149
Det digitale rommet som arena for seksuelle overgrep	149
Internett som mulighetsrom	150
Internett er et annet sted	153
Utvikling av digital overgrepssatferd: desensivering, radikaliserings og avhengighet	154
Kjennetegn ved saker om digitale seksuallovbrudd	155
Domfelte over og under 18 år	155
Allmennpreventive hensyn og skjerpet straffnivå	156
Digitale og fysiske seksuallovbrudd: komplekse sammenhenger	156
Voksne som utøver digitale seksuelle overgrep – hvem er de?	157
Barn og unge med digital problematisk eller skadelig seksuell atferd	161
Utsatthet for digital seksuelle overgrep	162
Den viktige og vanskelige forebyggingen	165
Forebygging på den digitale arenaen	165
Politiets forebyggingsarbeid	166
Skadelig seksuell atferd og forebygging	168
Forebygging av bildebaserte seksuelle overgrep	169
Konklusjon og anbefalinger	171
Overordnet	171
Den digitale arenaen	171
Digitale seksuelle overgrep og kontaktovergrep	172
Utøvere av digitale seksuelle overgrep	172
Barn og unge med problematisk og/eller skadelig seksuell atferd	173
Forebyggingsarbeid	173
Et samfunnsansvar	174
Litteratur	175

Tabelloversikt

Tabell 1: Oversikt over datamaterialet.	30
Tabell 2: Terapeuters bekymring for PSA og SSA før og under behandlingsperioden.	131
Tabell 3: Hva slags type atferd/holdninger terapeuters bekymring har vært rettet mot.	132
Tabell 4: Hvor ofte opplever du at barn som utøver PSA og SSA selv har vært utsatt for vold og overgrep?	132
Tabell 5: Ved behandling av barn med PSA/SSA, hvordan vil du vurdere oppfølgingen barnets omsorgspersoner får?	133
Tabell 6: Opplever du at barn og unge som utøver PSA og SSA har nytte av å motta denne behandlingen?	133

Figuroversikt

Figur 1: Domfeltes alder ved det første tiltalepunktet i dommen i saker med utøver over 18 år.	99
Figur 2: Fornærmedes alder ved det første tiltalepunktet i dommen i saker med utøver over 18 år.	102
Figur 3: Typer digitale seksuelle overgrep representert i dommene.	103
Figur 4: Prosentandel av PSA-sakene som foregår helt eller delvis digitalt.	130
Figur 5: Prosentandel av SSA-sakene som foregår helt eller delvis digitalt.	131
Figur 6: Antall klinikker som har prosedyrer knyttet til problematisk og skadelig seksuell atferd.	132

Forord

Digitale seksuelle overgrep er et stort og økende samfunnsproblem med omfattende konsekvenser for de berørte. Stadig nye teknologiske utviklinger, i kombinasjon med et økende antall barn som deltar på den digitale arenaen, medfører en rekke utfordringer tilknyttet seksuelle overgrep. Samtidig har de som skal passe på barna – herunder foreldre og foresatte, skole og utdannings-tjenester, helsetjenestene, og andre sosiale tjenester – ofte mangler i sin kunnskap og kompetanse om barns bruk av digitale medier, og i forlengelsen, barns utsatthet på den digitale arenaen.

Med formål om å utvide kunnskapen om digitale seksuelle overgrep, med hovedfokus på gjerningspersoner, fornærmede og digitale arenaer for seksuelle overgrep mot barn og unge, utlyste Justis- og beredskapsdepartementet i november, 2020, midler til tre forskningsprosjekter:

- 1) «Systematisk kunnskapsoversikt om seksuelle overgrep mot barn og unge med særlig fokus på gjerningsperson, arena og offer sett i sammenheng.»
- 2) «Empiriske undersøkelser og analyser av gjerningspersoner og fornærmede.»
- 3) «Kartlegging og analyse av arenaer som brukes til tilgang og deling av overgrepsmateriale.»

Denne rapporten er resultat av delprosjekt 2. Prosjektet har blitt utført i samarbeid mellom Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) og Velferdsinstituttet NOVA ved Oslo Met.

Denne rapporten baserer seg på data fra tre underprosjekter: a) Empirisk undersøkelse av voksne gjerningspersoner som begår seksuelle overgrep mot barn og unge; b) Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge; og c) Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge.

Prosjektgruppen har bestått av Per Moum Hellevik, Carolina Øverlien, Anja Emilie Kruse, Hannah Helseth, Ane-Marthe Solheim Skar, Oda Sophie Gullvik Frafjord, Maren Morskogen Guldhav, Nora Braathu, Samira Aminihajibashi, Amalie Spilsberg, og Linn-Eirin Aronsen Haugen fra NKVTS. Kari Stefansen, Jane Vibeke Dullum, Lars Roar Frøyland, og Lotte Cathrin Andersen har vært med fra NOVA.

Om gjennomlesing av rapporten

Det overordnede temaet for denne rapporten er digitale seksuelle overgrep. Herunder dekker rapporten et stort antall problemstillinger, tilknyttet en rekke ulike del-temaer, som blir belyst gjennom et omfattende datagrunnlag. De ulike kapitlene vil derfor kunne framstå som noe uavhengige av hverandre. For å behjelpe dette har vi lagt diskusjonen tilknyttet hvert kapittel til en felles diskusjonsdel, noe som gir en mer forent analyse av de ulike problemstillingene. Dermed kan leseren, gjennom å forholde seg til innledningen i kombinasjon med diskusjonsdelen og konklusjonen, få en helhetlig gjennomgang av prosjektet. Lesere som ønsker en enda kortere gjennomgang av rapporten vil få god oversikt over resultatene gjennom å lese oppsummeringen. De som ønsker en mer inngående beskrivelse av de ulike temaene belyst i rapporten, henvises til de respektive kapitlene.

Oppsummering

Barn og unge i dag er svært aktive brukere av digitale medier. Den digitale arenaen tilbyr en rekke muligheter for sosialisering, utforskning og underholdning, men den er også tilknyttet ulike typer risiko, blant annet digitale seksuelle overgrep. At slike overgrep skjer, er det i dag liten tvil om. I 2020 videresendte Kripos 3 715 saker om digitale seksuelle overgrep til etterforskning i politidistriktene rundt om i landet. Samtidig understreker Riksadvokaten at alvorlige seksuallovbrudd, herunder digitale seksuelle overgrep mot barn, er en prioritert sakstype.

Begreper og definisjoner

I denne rapporten har vi valgt å bruke begrepet «digitale seksuelle overgrep» som vårt overordnede begrep på overgrep barn og unge utsettes for via digitale medier. Grunnstammen av begrepet, seksuelle overgrep, omfatter «fysisk og/eller psykisk krenkelse av en persons seksuelle integritet», og er godt etablert i norsk forskningslitteratur, blant hjelpetjenestene og i strafferettslig diskurs. Videre anser vi bruken av prefikset digitale som fruktbart, siden det omfavner alle seksuelle overgrep som begås ved bruk av digitale medier. Når det gjelder begrepsbruk tilknyttet personer med overgrepserfaringer og personer som begår overgrep har vi valgt å bruke begrepene utsatt og utøver. I tillegg vil strafferettslige begreper (siktet, tiltalt, domfelt osv.) bli benyttet der det er relevant.

Typer av digitale seksuelle overgrep

Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge omfatter et bredt spekter av handlinger, fra uønsket deling og spredning av seksualiserte bilder til situasjoner som klassifiseres som voldtekt. Noen handlinger er åpenbart eksempler på seksuelle overgrep, mens andre bedre forstås som seksuell trakassering eller uønskede seksuelle hendelser. Denne rapporten inkluderer beskrivelser av flere ulike former for digitale seksuelle overgrep. Bildebaserte seksuelle overgrep (BSO) innebærer typisk at seksualisert materiale spres uten samtykke fra den avbildede. Digital blotting kan forstås som en spesiell type bildebaserte seksuelle overgrep og innebærer å få tilsendt seksualisert materiale uten at det er etterspurt. En ofte beskrevet form for digital blotting er såkalte 'dick pics'. Unge opplever også seksuelle henvendelser fra voksne via digitale medier, hvor voksne aktivt søker seksuell kontakt med barn og unge på slike arenaer. Grooming, er en betegnelse på situasjoner der voksne utøvere har kontakt med barn og unge, og miljøet rundt dem, med formål om å begå et seksuelt overgrep. Seksuelle overgrep initiert via digitale medier er overgrep innledet via digitale medier uten at det nødvendigvis har vært en grooming-prosess i forkant. Overgrepet kan skje fysisk, ved at utøver og utsatt møtes, eller digitalt, ved at utøver får den utsatte til å utføre seksuelle handlinger. Seksuell utpressing på digitale medier viser til situasjoner der en utøver bruker personlig seksuelt materiale til å presse den utsatte til å gå med på ulike krav, som for eksempel å dele flere bilder, utføre grovere seksuelle handlinger, eller å inkludere søsken eller jevnaldrende i overgrepshandlinger. Deling og spredning av digitalt overgrepsmateriale er den typen seksuallovbrudd via digitale medier vi vet mest om, og tilgangen til overgrepsmateriale på digitale medier har økt markant de siste to tiårene. Til slutt har vi en relativt ny form for digitale seksuelle overgrep, som er direkteoverførte bestillingsovergrep, hvor personer befinner seg i sitt (vanligvis vestlige) hjemland og betaler for og ofte også styrer overgrep som finner sted andre steder i verden.

Oppdraget

Prosjektet er initiert og finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet og er ett av tre delprosjekter som omfavner flere forskningsspørsmål underlagt tematikken seksuelle overgrep mot barn og unge over internett. Formålet med de tre delprosjektene var å fremskaffe ny kunnskap om seksuelle overgrep som skjer mot barn og unge, med hovedvekt på overgrep over internett. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) og Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet, fikk ansvaret for delprosjekt 2 "Empiriske undersøkelser og analyser av gjerningspersoner og fornærmede". Delprosjekt 2 består av tre underprosjekter: a) Empirisk undersøkelse av voksne gjerningspersoner som utfører seksuelle overgrep mot barn og unge, b) Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge, og c) Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge. Rapporten bygger på analyser av domsmateriale; kvalitative intervjuer med utøvere av digitale seksuelle overgrep, profesjonelle som jobber med utøvere av digitale seksuelle overgrep, og pårørende av barn som utviser skadelig seksuell atferd; spørreskjemadata fra barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), og spørreskjemadata fra undersøkelsen Ung i Oslo 2021; og en kunnskapsoppsummering om konsekvenser av bildebaserte seksuelle overgrep.

Resultater

Problemstillingene tilknyttet de tre underprosjektene ble svart ut igjennom syv ulike studier: (1) "Vi kan ikke etterforske oss ut av dette" - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge; (2) Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene; (3) Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom; (4) Forekomst av skadelig seksuell atferd blant barn og unge i BUP; (5) Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd; (6) Unges utsatthet for digitale seksuelle krenkelser; og (7) Hvordan opplever unge selv å bli utsatt for uønsket deling av seksualiserte bilder?

Kapitlet "Vi kan ikke etterforske oss ut av dette - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge" belyser to overordnede problemstillinger:

- 1) Hvordan beskrives, forstås og fortolkes digitale seksuelle overgrep av aktører og institusjoner som har direkte befatning med dette fenomenet?
- 2) Hvilke muligheter og hindringer opplever profesjonelle at de har i arbeidet med å forebygge, etterforske, håndtere og forhindre digitale seksuelle overgrep?

Kapitlet bygger på intervjuer med 10 domfelte for digitale seksuelle overgrep og 16 personer som arbeider på ulike måter med forebygging, etterforskning, etterretning, analysearbeid og irettføring av saker om digitale seksuelle overgrep. På overordnet nivå beskriver kapitlet tre hovedspor om utøvere av digitale seksuelle overgrep: fenomenforståelse og fortolkning, det digitale rommet som arena for utøvelse av seksuell overgrepsatferd, og forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep.

Et av dette kapitlets bidrag er en typologi over utøvere av digitale seksuelle overgrep. Typologien inkluderer 'Den unge og umodne', som er en gruppe ungdommer og unge voksne som begår digitale seksuallovbrudd uten særlig høy bevissthet om hva de gjør, ofte gjennom å oppsøke og distribuere overgrepsmateriale, herunder blant annet diverse ekstreme virale videoer. 'Den som faller utenfor' er en gruppe personer som har falt litt utenfor, som ikke helt mestrer det sosiale samspillet i sine

fysiske liv og derfor lever relativt isolert, og som kanskje heller ikke har de egenskapene som skal til for å lykkes i dette samspillet. 'Den som skammer seg' er personer som har en varig seksuell tiltrekning eller interesse for barn som de sier at de har et ønske om ikke å handle på, men som de allikevel ikke greier å avstå fra. 'Den med seksuell skjevutvikling' er personer, som grunnet forhold eller opplevelser i barndom og oppvekst har et vanskelig, uavklart eller uhensiktsmessig forhold til egen seksualitet. 'Den som samler' er personer som laster ned bilder og videoer med overgrepsmateriale, som ofte synes å oppbevare det mest til egen bruk, og som etablerer en samling med overgrepsmateriale. 'Den som har sadistiske trekk' er en gruppe personer som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge, enten ved nedlasting, oppbevaring og bruk av overgrepsmateriale eller ved direkte overgrep begått over digitale flater eller til egen produksjon av overgrepsmateriale, og som har sadistiske trekk ved sine handlinger. 'Den godt organiserte' er personer som har en etablert og aktiv seksuell interesse for barn, som laster ned, oppbevarer, deler og iblant også selv produserer overgrepsmateriale, og som er del av nettverk med andre likesinnede som gjør det samme. Denne gruppen med utøvere er godt organiserte, de plasserer seg gjerne i jobber eller verv der de møter barn og slik har de tilgang på potensielle ofre.

De mest sentrale aspektene ved det digitale rommet som trekkes frem er først og fremst den enorme tilgjengeligheten av overgrepsmateriale på internett. Dette handler om at det finnes store mengder overgrepsmateriale, at det er relativt lett å finne det hvis du forsøker og det er også mulig å bli ledet i den retningen selv om du ikke forsøker, og om at mye er gratis, billig eller fritt tilgjengelig. Et annet viktig aspekt er at antallet potensielle ofre som det er mulig å komme i kontakt med er langt større enn på den fysiske arenaen. Det digitale rommet gir også spesielle muligheter for press, tvang og maktutøvelse for voksne i møte med sårbare barn, herunder luring, lokking, manipulasjon, tvang og trusler om å spre allerede eksisterende materiale om barnet ikke sender mer eller møter utøveren fysisk. Videre gir det digitale rommet personer som er nysgjerrige på, eller interessert i, seksuelle overgrep mot barn mange muligheter til å finne fram til likesinnede, som de så kan inngå i sosiale fellesskap med. Et annet viktig aspekt ved digitale seksuelle overgrep er hvordan det digitale rommet gir helt andre muligheter enn det fysiske rommet til å være anonym i møte med potensielle ofre, noe som også gjør det vanskeligere for politiet å oppdage og etterforske slike handlinger. I tillegg kommer forestillingen om at det som skjer på den digitale arenaen ikke skjer med ekte mennesker, at det som skjer der ikke har ekte konsekvenser og at det dermed er lettere å forholde seg distansert og emosjonelt uengasjert til det som skjer på den digitale arenaen, og dem man møter der.

Når det gjelder muligheter for å forebygge og forhindre digitale seksuelle overgrep er det også noen hovedpunkter som trekkes frem: Et gjennomgående trekk i funnene er at den stadig økende saksmengden utgjør en stor utfordring for politiet, og da særlig hva angår kapasiteten til å etterforske saker om digitale seksuelle overgrep, eventuelt reise tiltale og føre sakene for retten. Samtidig er det ikke bare økning i det totale antallet saker, men også en økning i saker der de avdekker svært grovt eller ekstremt overgrepsmateriale, samt at antallet saker med mange fornærmede (noen ganger flere hundre) også øker. Det rapporteres om en arbeidshverdag der politiet til stadighet mangler personell med relevant erfaring og kompetanse, og at det kan være vanskelig å rekruttere folk til ledige stillinger. Arbeidssituasjonen medfører høy risiko for fatigue. Denne formen for slitasje og utslitthet bygger seg opp over tid, påvirker mange sider ved politiarbeidet, og representerer en trussel mot politiets arbeid på det digitale seksuallovbruddsområdet. Det å gjennomgå beslag i en digital seksuallovbruddssak er krevende på minst to måter: for det første er selve beslagene ofte svært store, slik at det krever mye tid og ressurser å gjennomgå alt og sile ut det som kan brukes i bevisproduksjon, og for det andre er selve materialet ofte av en sånn karakter at det er en belastning i seg selv å måtte eksponeres for det.

Den kanskje største og viktigste belastningen politiinformantene forteller om er likevel den sammensatte opplevelsen av å jobbe med en lovbruddskategori med så til de grader sårbare fornærmede og utsatte – barn og unge, hvorav en del ikke vet at det de utsettes for er lovbrudd, og mange har få eller ingen muligheter til selv å melde fra om det som skjer med dem – og at mangelen på både kapasitet og personell med relevant kompetanse skaper en stor backlog på saker. Mange føler da at de ikke får gjort en god nok jobb. Samtidig var det et gjennomgående tema at problematikken digitale seksuelle overgrep ikke er noe man kan etterforske seg ut av. Generelle forebyggingstiltak som internettfiltre, behandlingstilbud som 'Det finnes hjelp', og oppfølging av dømte utøvere eller andre som har søkt hjelp, er avgjørende.

I kapittelet "Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene" ble følgende hovedproblemstillinger belyst:

- 1) Hva kjennetegner saker der det er avsagt en fellende dom i saker om digitale overgrep?
- 2) Hva kjennetegner de som dømmes for digitale overgrep?
- 3) Hva kjennetegner de fornærmede i sakene?

Materialet omfatter 111 dommer der utøver er over 18 år og sakene er pådømt både etter gammel og ny straffelov (straffeloven av 1902 og straffeloven av 2005). Dommene omfatter pådømmelser etter tilnærmet alle straffebudene i seksuallovbruddskapittelet i straffeloven (kapittel 26 i straffeloven 2005). I straffeloven av 2005 er de vanligste straffebudene som er overtrådt § 311 om fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn og straffebudene §§ 299–305 om voldtekt av barn under 14 år, seksuell omgang og handling med barn mellom 14 og 16 år og seksuelt krenkende atferd mot barn under 16 år. I tillegg inneholder utvalget domfellelser for menneskehandel (§ 257), trusler (§§ 263–264), hensynsløs atferd (§ 266), og krenkelse av privatlivets fred (§ 267). Domsutvalget består både av rene digitale saker og saker som også inneholder fysiske overgrep. I 58 saker (52%) domfelles utøveren både for digitale og fysiske overgrep, mens de resterende 53 sakene er rene digitale saker. I 26 (23%) av disse er det ingen kjente fornærmede, typisk er dette snakk om overgrepsmateriale, mens 27 (24%) av sakene er rene digitale saker med en eller flere kjente fornærmede. Gjennomsnittsalderen til de domfelte var 35 år ved det første tiltalepunktet i dommen. Den yngste var 15 år ved det første tiltalepunktet, mens den eldste var 73 år. 40 prosent av de domfelte var under 30 år ved første tiltalepunkt, med 18–29 år som den vanligste aldersgruppen. I de 111 sakene har til sammen 864 identifiserte barn under 18 år vært utsatt for et digitalt seksuallovbrudd. I 29 av sakene (26%) er det ingen identifiserte fornærmede, dette er særlig vanlig i tilknytning til nedlasting og deling av overgrepsmateriale. I tillegg er det et betydelig antall saker hvor saken gjelder en domfellelse for et digitalt seksuallovbrudd, typisk overgrepsmateriale, i kombinasjon med fysiske seksuallovbrudd. Til sammen er det identifiserte fornærmede for digitale seksuallovbrudd i 62 (56%) av de 111 sakene i vårt utvalg. Det vanligste er at sakene har rammet én fornærmet, mens 15 (14%) saker har flere enn fem fornærmede. Tre enkeltsaker med over 200 involverte barn trekker det totale antallet fornærmede kraftig opp.

Av sakene som omhandler utøvere over 18 år, beskrives tre overordnede sakstyper i mer detalj: digitalt overgrepsmateriale, seksuelle overgrep initiert på digitale medier, og direkteoverførte bestillingsovergrep. De hyppigst forekommende handlingene i dommene der utøver er over 18 år, dreier seg om besittelse av digitalt overgrepsmateriale. Disse sakene har svært forskjellig omfang, alt fra nedlasting av enkeltbilder eller filmer som viser fremstilling av seksuelle overgrep mot barn

eller fremstilling som seksualiserer barn, til saker som gjelder flere tusen bilder og filmer. Innholdet i overgrepsmaterialet kan være svært grovt, med eksempler på overgrep som bærer preg av tortur og som påfører barna smerter. Det er også stor variasjon i hva som kjennetegner utøverne i disse sakene, alt fra at de er voksne menn med stabil inntekt og forhold med fast partner og/eller barn, til at det er yngre menn som har hatt alvorlige problemer fra tidlig skolealder, og at det ikke kan utelukkes nedsatt kognitiv fungering. I kapittelet rettes det oppmerksomheten mot saker der tiltalte er domfelt både for besittelse av overgrepsmaterialet og kontaktovergrep. Selv om vi på bakgrunn av domsmaterialet ikke kan si noe om årsakssammenhenger, er dette et område som i forebyggingsøyemed kan være viktig å ta tak i. Seksuelle overgrep initiert på digitale medier er saker der seksuelle overgrep har sin opprinnelse i kommunikasjon på digitale medier. Overgrepene har så enten skjedd digitalt, ved at den domfelte har forledet eller truet barn til seksuell omgang med seg selv eller til seksuelle handlinger. Eller overgrepene har skjedd fysisk, ved at utøver og utsatt har innledet kontakten ved kommunikasjon på digitale medier og så avtalt fysisk møte, hvor domfelte har begått seksuelle overgrep. I noen saker har den domfelte begått både fysiske og digitale overgrep etter møter som er initiert på digitale medier. I denne kategorien er det flere saker hvor samme utøver har begått digitale overgrep mot et stort antall fornærmede, dette gjelder særlig saker som kun innebar digitale overgrep. Den tredje kategorien som framheves er direkteoverførte bestillingsovergrep. I disse sakene har de domfelte betalt for og instruert overgrep mot barn og unge i andre land, som så er direkteoverført til de domfelte sin pc. Det er tre slike pådømte saker i materialet. I disse sakene er de tiltalte utelukkende dømt for digitale seksuelle overgrep, ikke fysiske overgrep.

I domsmaterialet var det totalt 21 saker som omhandlet utøvere under 18 år. Samtlige av disse sakene ble pådømt etter strl § 311 som rammer fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn. Ni unge er også domfelt for brudd på strl § 266 (hensynsløs adferd), og to er i tillegg dømt for trusler (strl. § 263). Noen få saker omfatter domfellelse også for andre forhold, for eksempel bruk og besittelse av hasj og kroppsskade (strl. § 273). Nesten alle sakene omhandler filming og deling av, eller trusler om deling av, seksualiserte bilder/filmer på digitale medier, hovedsakelig Snapchat. Filmingen og delingen har skjedd mellom jevnaldrende, og så langt dommene gir opplysninger om, er materialet ikke delt offentlig på nett. Disse sakene er altså i stor grad tilfeller av såkalt "uønsket bildedeling", eller som vi velger å betegne det som, "bildebaserede seksuelle overgrep". Det er i alt 30 domfelte i de 21 sakene, av disse er 28 gutter. I to av sakene er det henholdsvis 6 og 4 gutter som er domfelt i samme sak. I én sak er en jente domfelt, og i én sak ble en gutt og en jente domfelt i samme sak. Det er 31 fornærmede i sakene. De fornærmede er i alderen 13 til 18 år, med flest 15-åringer (13 av de fornærmede). 21 av de fornærmede i sakene er jenter, 10 er gutter. Det er altså en overvekt av jenter som er utsatt, men det er også verdt å merke seg at mange gutter har blitt utsatt for deling av seksualiserte bilder. En typisk modus som fremkommer i sakene, er at de unge er på fest, og at de domfelte har filmet andre jevnaldrende enten i seksualiserte positurer, eller at de har filmet jevnaldrende mens de har hatt seksuell omgang. De har så delt filmene/bildene på Snapchat. Delingen har skjedd i private nettverk eller bekjentskapskretser, og er i liten grad lagt ut på åpne nettsider eller systematisk videredtelt i etterkant av hendelsen. Situasjonene innebærer ofte alkohol, og filmingen beskrives av domstolene i mange tilfeller som resultat av tankeløshet eller alkoholpåvirkning, ikke som noen planlagt krenkelse av de(n) fornærmede. En annen form for bildedeling som er representert i sakene der domfelte er under 18 år, er saker der de domfelte enten fått tilsendt seksualiserte bilder frivillig fra en jente under 18 år, og så delt bildene, eller tatt bilde av fornærmede i ulike seksualiserte situasjoner, ofte uten at hun visste det, og så delt eller truet med å dele bildene/filmene. Det er utelukkende gutter som er dømt i disse sakene. Fornærmede og domfelte kan ha vært i en kjærestereelasjon, men det er ikke nødvendigvis tilfelle.

I kapitlet "Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom" er temaet karakteristikk ved ungdom (12-15 år) som har blitt avhørt på barnehusene, mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd mot andre ungdom eller yngre barn – enten på den fysiske eller digitale arenaen. Unge med SSA er ikke formelt omfattet av barnehusenes virksomhet, men barnehusene har i praksis arbeidet med unge med SSA over flere år. De har også én eller flere rådgivere med et særansvar for målgruppen. I 2020 ble det gjennomført 128 avhør i saker med unge mistenkt for seksuallovbrudd ved de 11 barnehusene. Fokuset i kapitlet er på hva ved de unge, og deres omgivelser, som kan knyttes til den skadelige seksuelle atferden. Dette inkluderer også ulike sårbarhetsfaktorer og mer kulturelt relaterte drivere. Kapitlet bygger på intervjuer med ni rådgivere fra fem ulike barnehus, der alle hadde et særansvar for SSA-tematikken ved sitt barnehus og erfaring med å arbeide med slike saker. I kapitlet presenteres en kategorisering av ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom, som illustrerer kompleksiteten i fenomenet SSA.

Den første gruppen, som utgjør en vesentlig andel av SSA-sakene ved alle barnehusene, var unge med det som kan betegnes som individuelle psykologiske, sårbarhetsfaktorer. Overordnet ble slike sårbarhetsfaktorer relatert til negative oppvekstvilkår eller livserfaringer. Det kunne dreie seg om ungdommer som hadde blitt mobbet på skolen, blitt avvist av familiemedlemmer, blitt eksponert for uheldig seksualitet (grenseløse foreldre/pornografi), eller selv hadde vært, eller var, utsatt for seksuelle overgrep eller vold i familien.

Den andre gruppen, var ungdom med kognitive funksjonsnedsettelse – der alder ikke gjenspeilte reelt modenhetsnivå. Denne gruppa ble også beskrevet i sammenheng med overgrep mot yngre barn, men skilte seg fra gruppen over ved at de ville blitt fortolket i «utforskingssporet» dersom det ikke hadde vært for aldersforskjellen og forskjellen i fysisk størrelse. Dette ble eksemplifisert med at inngangen til den seksuelle omgangen kunne være preget av gjensidighet - det kunne også være jenta som hadde tatt initiativ - og at forholdet ble anmeldt av noen andre enn den utsatte for det seksuelle lovbruddet.

Den tredje gruppen ble beskrevet som godt eller relativt godt fungerende på skolen, og som svært teknologisk kyndige, men sosialt isolerte, med få venner og lite seksuell erfaring med jevnaldrende. Rådgiverne refererte til denne gruppen som «nedlasterne» - ungdom som var blitt tatt med store mengder, grovt overgrepsmateriale, som kunne involvere små barn, dyr, og også incest mellom søsken eller barn og biologiske foreldre. Ungdommene i disse sakene var selv klar over at det de gjorde var ulovlig. Disse ungdommene skilte seg fra gruppen med psykologiske sårbarhetsfaktorer ved at de ofte kom fra relativt ressurssterke hjem, og det forelå heller ikke kjennskap til, eller mistanke om, at de var utsatt for omsorgssvikt, vold eller seksuelle overgrep. Denne gruppens sårbarhet ble primært koblet til sosialt utenforskap. Rådgiverne uttrykte bekymring for at det usunne forholdet til seksualitet kunne eskalere til senere fysiske eller digitale overgrep, initiert av ungdommene selv.

Den fjerde gruppen, kunne være «hvem som helst» - «den populære gutten (...), men også han som ikke er så populær». Denne gruppen var ikke representert ved alle barnehusene, noe som antakeligvis skyldes ulike praksiser i politidistriktene knyttet til hvilke saker det gjøres avhør i, på eller utenfor barnehusene. Fordi unge med SSA ikke er omfattet av barnehusenes mandat, er det opp til påtalejurist i saken hvorvidt avhørene gjennomføres på lokale politistasjoner eller ved barnehusene. I praksis betyr det at noen barnehus tar alle politianmeldte SSA-saker som involverer barn under 16 år, mens andre barnehus fokuserer primært på saker der den mistenkte har særlige

sårbarheter. Ved barnehusene som hadde erfaring med saker som omfattet «hvem som helst»-gruppen, utgjorde de majoriteten av SSA-sakene.

Kapittelet “Forekomst av skadelig seksuell atferd blant barn og unge i BUP” belyser forekomst av SSA blant barn og unge i BUP, hva slags type problematisk og skadelig seksuell atferd (digital og fysisk) terapeutene erfarer at pasienten har, hva som kjennetegner barn og unge som utøver seksuell(e) vold og overgrep, hvordan terapeutene opplever hjelpetilbudet til denne gruppen, om terapeutene og/eller klinikken har den kunnskapen og de prosedyrene som skal til for å gi adekvat hjelp, og terapeutenes erfaringer med å jobbe med unge utøvere. Totalt besvarte 69 ledere og 115 terapeuter, en spørreskjemaundersøkelse om klinikkens prosedyrer tilknyttet barn og unge som utøver vold og overgrep. I tillegg ble fem ledere intervjuet om deres arbeid med SSA. Rett over 78 prosent av terapeutene som deltok i spørreskjemaundersøkelsen hadde hatt saker med elementer av *problematisk* seksuell atferd (PSA) siste året. Hele 81 prosent av terapeutene rapporterte at PSA-sakene helt eller delvis foregår på nett. Totalt 73 prosent av terapeutene hadde hatt saker med elementer av *skadelig* seksuell atferd siste året. Her rapporterte også 73 prosent av terapeutene at sakene helt eller delvis foregår på nett. Over en tredjedel av terapeutene svarte “Ofte” eller “Nesten alltid” på spørsmål om hvor ofte de opplever at barn som utøver PSA eller SSA selv har vært utsatt for vold og overgrep.

Terapeutene fikk også spørsmål om BUPs rutiner og prosedyrer for håndtering av barn og unge med SSA. Litt over halvparten av terapeutene oppga at arbeidsplassen hadde prosedyrer knyttet til PSA og SSA, nesten 29 prosent oppga at de ikke hadde det, mens litt over 17 prosent svarte at de ikke visste. På spørsmål om arbeidsplassen hadde ansatte som hadde fått opplæring i behandling av personer som utøver PSA eller SSA, svarte nesten to tredjedeler “Ja”, like over 11 prosent “Nei”, mens litt mer enn én fjerdedel ikke visste. Nesten 16 prosent av terapeutene opplevde å ha den kunnskapen og de verktøyene de trenger for å fange opp og tilby effektiv behandling for PSA og SSA. Fire av ti opplevde å ha delvis kunnskap, litt over en tredjedel opplevde å ha svært lite kunnskap, og én av ti ingen kunnskap. Terapeutene som deltok i intervjuer, pekte på manglende kunnskap og prioritering knyttet til SSA i BUP. Samtidig rapporterte informantene om et stort behov for kompetanseheving, og prioritering av barn og unge som utøver vold og seksuelle overgrep. Terapeutene føler ofte på usikkerhet i møte med denne problematikken og mangler verktøy til hvordan snakke om temaet og inkludere det i behandlingen for øvrig. Terapeutene ønsker kartleggingsverktøy for å sikre god ivaretagelse av pasientene, og opplæring i tilnærming og behandling. Når det gjelder terapeutenes følelser knyttet til å jobbe med barn og unge som utsetter andre barn og unge for overgrep, ble det beskrevet som både vanskelig og givende på samme tid. Terapeutene uttrykket empati i omtale av unge utøvere, og understreket at disse barna ofte kommer fra belastende omsorgssituasjoner eller livssituasjoner.

I kapittelet “Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd” beskrives utfordringer tilknyttet barn og unge med SSA fra de pårørendes perspektiv. Kapittelet bygger på fem intervjuer med pårørende av totalt fire unge menn. Gruppen av pårørende inkluderer en barnevernsansatt med oppfølgingsansvar for en gutt som hadde utvist SSA. To av de unge mennene hadde begått fysiske seksuelle krenkelser som blotting og seksuell beføling. Én hadde begått bildebaserte seksuelle overgrep og sendt trusler. Den siste hadde begått både fysiske handlinger i form av planlegging av seksuell kontakt med en mindreårig og bildebaserte seksuelle overgrep og trusler. Det var altså ikke kun digitale seksuelle overgrep som var tema for disse intervjuene. Alle informantene ble likevel inkluderte ettersom det er utfordrende å rekruttere pårørende til barn og unge med SSA, og erfaringene av å ha omsorgsansvar for et barn med SSA anses for være beskrivende for situasjonen de pårørende står i, uavhengig av handlingene er digitale eller ikke.

Det er to typer erfaringer i materialet; kontakten med det generelle hjelpetilbudet, som omtales svært negativt, og kontakten med et spesialisert tilbud til barn og unge med SSA, som omtales svært positivt. De negative erfaringene med hjelpeapparatet handler både om manglende kompetanse og fravær av oppfølging. Omsorgspersonene forteller om mangler i hjelpeapparatet, men også om at det fremstår noe uavklart for dem hvem de skal kunne henvende seg til for å få støtte og oppfølging, om hvem som skal gi dem informasjon og mulighet til å vurdere risiko for gjentakelse. De negative erfaringene står i skarp kontrast til opplevelsene til de som har erfaringer med spesialiserte enheter for behandling av barn og unge med skadelig seksuell atferd. Spesialiserte behandlingssentre gir trygghet til pårørende gjennom å ha kunnskap og å sette av tid til å følge opp, både de pårørende og den unge. Pårørende føler seg sett og verdsatt for sin innsats, og anses som noen som kan bidra til å forbedre situasjonen, og som ikke står alene med ansvaret. Spesialiserte behandlingssentre og pårørende samarbeider om hva de kan gjøre for å bedre situasjonen til utøvere og hindre flere overgrep.

Beskrivelsene av systemet fra de med positive erfaringer, belyser tre punkter som bør være del av prosedyrene i slike saker: 1) Pårørende trenger tilgang på informasjon om SSA, eller må bli henvist til steder/instanser hvor de kan få informasjon og stille spørsmål til fagpersoner. 2) Den unge må få behandling av fagpersoner med kunnskap om SSA. 3) De pårørende må få oppfølging av fagpersoner som kan noe om SSA. Samtidig bør det etableres støtteordninger og avlastning til foresatte/foreldre som er i en slik krise, særlig gjelder dette der overgrepet eller krenkelsen har skjedd innad i familien. Den støtten bør ikke være avhengig av en anmeldelse eller fellede kjennelse. Og det trengs en koordinering av alle instanser som jobber med den unge, hvor de pårørende bør ha en sentral rolle.

Kapittelet "Unge utsatthet for digitale seksuelle krenkelser", bygger på en nylig publisert artikkel med samme navn. Artikkelen presenterer sentrale funn om digitale krenkelser blant elever i ungdoms- og videregående skoler i Oslo, basert på data fra Ung i Oslo, 2021 (Frøyland & Stefansen, 2023). Studien inkluderte ungdom i alderen 13 til 19 år i Oslo og ble gjennomført i perioden mars til juni, 2021. Totalt deltok 18 752 elever fra 78 ungdomsskoler og videregående skoler i Oslo, svarprosenten var 53 prosent. I artikkelen ses det nærmere på forekomsten av ulike typer digitale seksuelle krenkelser, hvem som står bak krenkelsene, og hvordan individuelle kjennetegn er knyttet til risikoen for å bli utsatt for slike krenkelser. Studien fokuserer spesielt på uønskede seksuelle henvendelser på digitale medier og bildebaserte seksuelle overgrep (BSO).

Resultatene fra undersøkelsen viser at litt over én fjerdedel av jentene hadde mottatt uønskede forespørsler om å snakke om sex på nett eller mobil, sammenlignet med rett under 10 prosent av guttene. Forekomsten av uønskede forespørsler om å utføre seksuelle handlinger var tilnærmet lik. Press eller trusler om å utføre seksuelle handlinger var mindre vanlig, med forekomst på henholdsvis 10 prosent blant jenter og 4 prosent blant gutter. Videre viser undersøkelsen at uønsket mottak av nakenbilder var den vanligste digitale krenkelsen, med 24 prosent av jentene og 14 prosent av guttene som hadde opplevd dette. En mindre andel av jentene (rundt åtte prosent) rapporterte å ha blitt presset eller truet til å sende nakenbilder, sammenlignet med guttene (under tre prosent). Blant de som allerede hadde sendt nakenbilder, følte 43 prosent av jentene og 16 prosent av guttene seg presset eller truet til å gjøre det. Generelt var frivillig deling av bilder mer vanlig enn å oppleve press eller trusler for begge kjønn, men blant jentene følte nesten halvparten seg litt eller veldig presset til å dele bildene. Samlet sett rapporterte 13 prosent av deltakerne at de hadde blitt utsatt for både bildebaserte seksuelle overgrep og uønskede seksuelle henvendelser i løpet av det siste året. Det ble funnet en statistisk signifikant sammenheng mellom digitale seksuelle krenkelser og fysisk seksuell trakassering, selvrapportering

av problematferd, samt ønsket om mange "likes" og følgere på sosiale medier. Videre rapporterte ungdom med to utenlandsfødte foreldre langt sjeldnere om bildebaserte seksuelle overgrep enn andre ungdommer. Foreldre med god oversikt over ungdommenes fritid var også assosiert med færre digitale seksuelle krenkelser.

For å utvikle effektive forebyggende tiltak, vil det være viktig å undersøke hvorfor spesifikke faktorer ser ut til å øke risikoen, og gjennom hvilke mekanismer dette skjer. Vi har også observert at jevnaldrende trolig står bak en betydelig del av økningen i digitale seksuelle krenkelser i ungdomstiden. Dette peker mot muligheten for å utvikle tiltak som kan hindre ungdom i å bli utøvere.

I resultatdelens siste kapittel "Hvordan opplever unge selv å bli utsatt for uønsket deling av seksualiserte bilder?" presenteres en systematisk gjennomgang av forskning på konsekvensene av bildebaserte seksuelle overgrep (BSO). Dette inkluderer psykologiske, sosiale og fysiologiske konsekvenser av denne formen for overgrep blant barn og unge voksne. Etter en omfattende litteraturgjennomgang oppfylte 11 artikler kravene for å bli inkludert i den systematiske oversikten. Studiene ble publisert mellom 2017 og 2022, hvorav åtte var kvalitative intervjustudier der respondentene selv beskrev konsekvensene av sine erfaringer med BSO, og tre av studiene var en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metodikk.

Kategorien av psykologiske konsekvenser inkluderer de negative konsekvensene av BSO for psykologisk velvære, herunder alt fra å føle seg rar og ukomfortabel, til psykisk uhelse, inkludert selvmordstanker og selvskading. Den hyppigst rapporterte formen for psykologiske konsekvenser var angst og/eller depresjon, og tilstandene skyldtes ofte bekymringer knyttet til ikke å vite hvem som hadde sett bildene, samt en frykt for hvordan deres tanker om den utsatte ville påvirkes av å se bildene, og om bildene kunne medføre ytterligere viktigmisering. En annen ofte rapportert psykologisk konsekvens, var skam. Blant annet ble det funnet at de som hadde vært utsatte for BSO rapporterte om flere typer skam, herunder karakterologisk skam, skam tilknyttet egen atferd, samt kroppslig skam. Stress/ubehag, samt frastøtelse og avsky, ble også rapportert i flere studier. Sistnevnte ble hovedsakelig rapportert av jenter i tilknytning til mottak av uønskede intime bilder, ofte referert til som «dick pics». Det var imidlertid også unge kvinner som rapporterte at de følte seg ekle/motbydelige som et resultat av å ha blitt utsatt for BSO. Det er bekymringsverdig at to av studiene også rapporterte suicidalitet som konsekvens av BSO. I studiene fant man at nesten halvparten rapporterte moderat til ekstrem grad av selvmordstanker, to tredjedeler av respondentene rapporterte suicidale tanker, og nesten én av syv rapporterte suicidal atferd.

Den systematiske gjennomgangen viser også at BSO kan få betydelige sosiale konsekvenser, knyttet til reaksjoner fra den utsatte sine sosiale omgivelser, men også selvpålagte konsekvenser. En sentral sosial konsekvens, var isolasjon. For noen utsatte førte for eksempel sosial angst etter overgrepet til at de trakk seg vekk fra eget sosialt nettverk. Noen sluttet også å gå ut i det offentlige rom som følge av overgrepene. Andre rapporterte at de ble utstøtt av vennegruppene sine. Trakassering, mobbing og/eller ryktespredning ble også rapportert, blant annet opplevelser av trakasserende meldinger og netthatt (f.eks., «hore», «ludder»), samt å få bilder lagt ut «overalt», inkludert sendt til arbeidsgivere. Slike konsekvenser inkluderte også situasjoner der jevnaldrende og venner solgte/distribuerte bildene. Frykt for, og faktiske, negative sosiale reaksjoner påvirket også de utsatte sine relasjoner til andre, både nye og eksisterende.

Til slutt ble det også funnet fysiologiske konsekvenser av utsatthet for BSO. Én studie fant at utsatte rapporterte om tretthet og dårlig konsentrasjon. Dette ble forverret i tilfeller hvor utøver

hadde viktimitisert dem gjennom natten/flere netter, hvilket hadde resultert i mangel på søvn. Dette medførte også dårligere prestasjoner på skolen. Én annen studie fant at utsatte sin vekt ble påvirket som et resultat av de bildebaserte seksuelle overgrepene.

BSO må dermed anses som en alvorlig og skadelig form for digitale seksuelle overgrep, med betydelige negative psykologiske, sosiale og fysiologiske konsekvenser for de utsatte. Likheter mellom konsekvensene av denne formen for overgrep og konsekvenser av fysiske seksuelle overgrep, understreker alvorlighetsgraden av digital seksuell vold og overgrep, og viktigheten av å erkjenne at digital viktimitisering kan være like skadelig som «tradisjonell» viktimitisering.

Konklusjoner og forebygging

Funn fra dette prosjektet støtter hypotesen om at aspekter ved den digitale arenaen kan bidra til utvikling av digital seksuell overgrepsatferd. Tilbakemeldinger fra fagpersoner og utøvere tyder på at tilgangen til overgrepsmateriale og anonyme plattformer muliggjør utnyttelse av sårbarheter hos barn. Digitale medier gir også mulighet til å nå flere potensielle ofre, og fellesskap på nett normaliserer og opprettholder overgrepsatferd. Utøvere betrakter digitale overgrep som mindre problematiske enn kontaktovergrep, mens ofrene opplever stor maktesløshet. Våre funn peker samtidig på en kompleks sammenheng mellom digitale seksuelle overgrep og kontaktovergrep, der handlinger på begge områdene kan fasilitere hverandre. Muligheter på den digitale arenaen, som lagring og spredning av overgrepsmateriale, brukes til å true og presse utsatte til både digitale og fysiske overgrep. Den digitale arenaen er dermed med på å øke risikoen for seksuelle overgrep mot barn og unge. Forebyggingsstrategier og hjelpetilbud bør derfor omfatte både den digitale og den fysiske sfæren. Det bør også vurderes i hvilken grad teknologiselskapene kan holdes ansvarlige for aktivitetene på digitale plattformer, og det foreslås økt samarbeid mellom selskapene og politiet. Videre er det essensielt å øke bevisstheten om risikoen knyttet til barn og unges bruk av digitale medier, spesielt blant foreldre og foresatte. Foreldre og foresatte bør bli mer engasjert i barnas digitale liv.

I prosjektet har det blitt identifisert forskjellige typer utøvere av digitale seksuelle overgrep. Selv om gruppen er heterogen, er det visse fellestrekk som kan ses i typologien. Den består av syv typer utøvere, fra unge personer som mer eller mindre uvitende deler overgrepsmateriale, til kalkulerte og organiserte personer som iverksetter en rekke tiltak for å unngå straffeforfølgelse. Typologien gir innsikt i overgrepsatferd og utøverkaraktistikker som kan være nyttige for forebygging og hjelpetiltak. Det er viktig å nyansere bildet av "overgriperen" og formidle denne kompleksiteten til befolkningen, slik at bekymringsfull atferd kan identifiseres og følges opp tidligere av ulike hjelpetjenester og personer i kontakt med potensielle utøvere. Dette inkluderer foreldre, venner, kolleger og andre som er i disse personenes omgangskretser.

Vi har også sett nærmere på tematikken barn og unge med skadelig seksuell atferd (SSA) og funnet noen likhetstrekk mellom slik atferd og atferden til utøvere av digitale seksuelle overgrep. Selv om det ikke kan trekkes direkte linjer mellom SSA og senere digitale overgrep, er det likheter i handlinger, livssituasjon og utfordringer, som begge gruppene møter. Barn og unge med SSA er en heterogen gruppe, og det er variasjoner i både atferd og individuelle karakteristikk. Funnene viser også at pårørende til barn med SSA kan møte betydelige utfordringer, og det generelle hjelpetilbudet er ofte utilstrekkelig for å møte deres behov. Resultater fra prosjektet avdekker mangler i kunnskap- og kompetansenivået om SSA blant terapeuter ved barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker. Dette skyldes ikke manglende ønske om å prioritere denne problematikken, men blant annet begrenset omfang og forekomst av problematikken

sammenlignet med andre utfordringer som BUP møter. Likevel er det viktig å prioritere og styrke arbeidet med SSA, spesielt med tanke på at barn og unge med SSA også begår digitale seksuelle overgrep. Nasjonalt tilgjengelige hjelpe- og oppfølgingstilbud, inkludert tiltak rettet mot pårørende, er nødvendige, spesielt med tanke på at en betydelig andel av utøvere av digitale seksuelle overgrep er under 18 år. Dette vil bidra til å øke effektiviteten av forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep både på den digitale og fysiske arenaen.

Gjennom prosjektet har det også blitt avdekket flere utfordringer i politiets og Kripas' arbeid med forebygging av digitale seksuelle overgrep. Den stadige økningen i antall saker skaper kapasitetsproblemer for politiet og påtalemyndigheten. Tap av kompetent personell på grunn av belastningen knyttet til tematikken og følelsen av å ikke kunne gjøre nok, blir også påpekt. Det er problematisk at flere av sakene omfatter personer som ikke er klar over at de utsettes for overgrep eller at de mistenkes for lovbrudd, noe som gjør det vanskelig å sikre at etterforskningen får nødvendig framdrift. Mangel på tilstrekkelig oppfølging av disse sakene anses som en av de største utfordringene i arbeidet med denne problematikken. Selv om det er positivt at Riksadvokaten understreker prioriteringen av digitale seksuelle overgrep, må dette forankres på alle nivåer i straffesystemet, ikke bare ressursmessig, men også organisatorisk, gjennom rekruttering og bemanning av stillinger som fokuserer på digitale seksuelle overgrep. Det er også viktig å overføre og integrere kompetanse fra andre områder av politiet, som annen digital kriminalitet, med eksisterende kompetanse i arbeidet med digitale seksuelle overgrep. Samtidig må fokuset og prioriteringen av problematikken skje også utover politiet og påtalemyndighetene. Digitale seksuelle overgrep er et samfunnsproblem som krever innsats fra politiske aktører, myndigheter, hjelpetjenester rettet mot både utsatte og utøvere, skoler, foreldre og foresatte.

Resultatene våre viser et behov for økt opplæring og kunnskap om seksuelle overgrep, både digitale og fysiske. Utsatte for digitale seksuelle overgrep opplever stor skam og skyld, og mange holder viktigmiseringen hemmelig fordi de frykter konsekvensene av at overgrepene blir kjent. Utøvere av slike overgrep er klar over at mange ofre ikke søker hjelp, og de utnytter dette bevisst. For å forebygge digitale seksuelle overgrep er det viktig at barn og unge lærer om intimitet, seksualitet og grensesetting, slik at de kan identifisere og trekke seg vekk fra uønsket atferd. Det er ikke de utsatte sitt ansvar å forebygge overgrep, men det er viktig at de er trygge nok til å kunne fortelle om uønskede opplevelser til voksne som kan hjelpe. Det må samtidig understrekes at ansvaret alltid ligger hos utøveren. Vi må som samfunn erkjenne at den digitale arenaen har blitt en sentral del av personers liv, og det er vår oppgave å sikre at barn og unge kan oppholde seg i den på en trygg og positiv måte.

Veien videre

Utviklingen i forekomsten av saker om digitale seksuelle overgrep hos politiet og i domstolene peker på et omfattende problem som øker i omfang. Dette skjer samtidig med at barn og unges bruk av digitale medier, ofte uten tilsyn, er utstrakt. Forebygging og forhindring av digitale seksuelle overgrep vil kreve innsats på alle samfunnsnivå, fra en prioritering av problematikken på politisk nivå, hos politiet og påtalemyndigheten, til et økt fokus hos foreldre og foresatte på barnas tilstedeværelse på den digitale arenaen. Samtidig må det rettes omfattende tiltak inn mot utøvere av digitale seksuelle overgrep. Som illustrert i denne rapporten er slik utøvelse ofte assosiert med en rekke andre problemer i personens fortid og nåværende livssituasjon, og mange uttrykker et stort ønske om, og behov for, hjelp. Politiet må også få den støtten og de nødvendige ressursene som de trenger for å straffeforfølge utøvere av digitale seksuelle overgrep. Samtidig er denne problematikken et samfunnsansvar som krever innsats av oss alle.

Innledning

Bakgrunn

Barn og unge i dag tilbringer store deler av døgnet tilknyttet ulike digitale medietjenester. De digitale tjenestene gir gode muligheter for glede og underholdning, men skaper samtidig også en ny arena for risiko. En synlig bekymring i offentligheten de seneste årene knytter seg til hvorvidt, og eventuelt hvordan, barn og unge utsettes for seksuelle overgrep på disse tjenestene. At slike overgrep skjer, er det i dag liten tvil om. Mens Kripos i 2015 videresendte 899 saker om digitale seksuelle overgrep til etterforskning i politidistriktene rundt om i landet, var antallet saker økt til 3 715 i 2020 (Riksadvokaten, 2021). Noe av økningen skyldes antagelig økt tilgang på tips og saker gjennom flere og bedre tekniske filtre som fanger opp hendelser. Samtidig er det også grunn til å tro at tallene peker mot en reell økning i antallet saker. I Riksadvokatens prioriteringsskriv for straffesaksbehandling er alvorlige seksuallovbrudd, herunder overgrep mot barn via internett, en prioritert sakstype de senere årene (2016–2022).

Et viktig spørsmål er om framveksten av digitale medietjenester har skapt en ny og mer tilgjengelig arena for personer som ønsker å komme i seksuell kontakt med barn. Voksne og barn bruker mange av de samme digitale tjenestene, og samhandling mellom personer i ulik alder er langt mindre regulert på den digitale arenaen enn den fysiske arenaen. I de fleste tilfeller vil barn også være til stede på de digitale tjenestene av helt andre årsaker enn seksualitet, for eksempel i forbindelse med spill eller for å være med venner, hvor de likevel opplever å bli kontaktet av personer som ønsker å inngå i seksuelle forbindelser. Et relatert spørsmål er om digitale medier har ført til at antallet utøvere av seksuelle overgrep mot barn har økt, fordi flere velger å benytte seg av de mulighetene som den digitaliserte verden gir til å komme i seksuell kontakt med barn. Dette er særlig viktig dersom personer som ellers ikke ville handlet på sine impulser, nå gjør det. Studier har for eksempel hevdet at digital kommunikasjon i seg selv har iboende egenskaper som øker sannsynligheten for at personer handler på måter de ikke ville gjort ansikt til ansikt, for eksempel grunnet anonymitet, muligheten til å kommunisere via tekst og mangelen på fysisk nærhet (Suler, 2004).

Selv om barn og unge først og fremst bruker digitale medier av andre årsaker enn seksualitet, er det å være nysgjerrig på egen kropp og seksualitet en naturlig del av det å være ung (Temple-Smith et al., 2015). Det er dermed ingen overraskelse at dette utforskes både digitalt og fysisk. Digitale medier blir en arena for å lære om sex, for eksempel gjennom bruk av pornografi (Berggrav, 2020), samt en mulig arena for flørt og seksuelle samtaler. Samtidig skjer utforskningen på en arena hvor både voksne og barn ferdes, noe som setter barn i ekstra fare for å bli utnyttet av personer med seksuell interesse for denne aldersgruppen. Tilstedeværelsen av både barn og voksne i et relativt lukket fellesskap åpner utvilsomt for seksuelle interaksjoner med potensielt store maktforskjeller. I tillegg kan det som opprinnelig var ønskede seksuelle handlinger raskt endre seg til et seksuelt overgrep, for eksempel gjennom at en ekskjæreste deler seksuelle bilder på nett etter at forholdet tar slutt.

I takt med at de digitale tjenestene i økende grad henvender seg til yngre og yngre brukere, har nye typer bekymringer kommet til. Mens eldre ungdommer kan ha livserfaringer som gjør at de er i stand til å håndtere uønsket seksuell oppmerksomhet, er yngre barn i en særlig sårbar og formbar fase av livet hvor de ikke nødvendigvis har tilstrekkelige ressurser til å håndtere slike hendelser.

I tillegg kommer eksempler hvor barna selv handler på måter som kan ha konsekvenser de selv ikke hadde planlagt for eller ikke har forutsetninger til å forstå, for eksempel gjennom at de publiserer seksualisert materiale av seg selv på nett (Kripos, 2022) eller bruker kropp og seksualitet for å oppnå goder (Kripos, 2021). Samtidig er det viktig å legge til at selv om yngre barn og unge kan være en ekstra sårbar gruppe for seksuell utnyttelse på nett, bør et tydelig mål for samfunnet være at heller ikke andre unge har slike opplevelser.

I dette prosjektet har vi gjennom empiriske studier frembragt kunnskap både om grove seksuelle overgrep og om handlinger som befinner seg i gråsonen mellom overgrep og seksuell trakassering, om utøvere og utsatte og om arenaene for disse hendelsene. Vi har snakket med voksne domfelle for digitale seksuallovbrudd og terapeuter som behandler disse, representanter for politi- og rettsvesen som etterforsker og irettefører slike saker og terapeuter og ledere i Barne- og ungdomspsykiatrisk tjeneste (BUP) og Statens barnehus, som blant annet behandler, eller på andre måter kommer i kontakt med, barn og unge som selv utøver problematisk og skadelig seksuell atferd (PSA/SSA). I tillegg har vi snakket med pårørende av barn med SSA. Videre har vi nærlest to årganger av dommer fra norske domstoler hvor personer er dømt for digitale seksuelle overgrep. Sakskomplekset inneholder både saker hvor utøver er over og under 18 år. Vi har også behandlet spørreskjemadata fra skoleelever i Oslo om utsatthet for digitale seksuelle krenkelser. Sist har vi gjort en systematisk litteraturgjennomgang av foreliggende forskning på konsekvenser av bildebaserte seksuelle overgrep (BSO) blant barn og unge. Samlet kan vi ved hjelp av materialet si noe om fenomenet digitale seksuelle overgrep, om personer som utøver slike overgrep, om de som blir utsatt for dette, om de som arbeider med strafferettssiden av tematikken og de som jobber med helsemessig oppfølging både av utøvere og utsatte.

Innledningsvis i rapporten vil vi presentere noen sentrale begreper og definisjoner for de senere empiriske kapitlene i rapporten, gi en oversikt over hva digitale seksuelle overgrep mot barn er, hvordan dette behandles i straffeloven og kort presentere eksisterende empirisk forskning på feltet. Samtidig har målsettingen med dette prosjektet først og fremst vært å framskaffe ny empirisk kunnskap om digitale seksuelle overgrep mot barn og unge i Norge. Innenfor rammen av prosjektet har det ikke vært mulig å gjøre en full gjennomgang av eksisterende forskning om tematikken. Vi viser i den forbindelse til kunnskapsoppsummeringen *Seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier* fra 2021, som sammenfattat engelskspråklig og skandinavisk forskning fra perioden 2010 til 2020 om digitale seksuelle overgrep mot barn og unge (Frøyland et al., 2021). I tillegg viser vi til SINTEF-rapporten *Kunnskapsoversikt om seksuelle overgrep mot barn og unge* (Lassemo et al., 2022) og NTNU-rapporten *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett* (Dorotic & Johnsen, 2023).

Begreper og definisjoner

Barn

En første viktig avklaring knytter seg til hva vi legger i ordet «barn». I rapporten defineres barn som alle under 18 år, som er i tråd med Norges forpliktelser i henhold til internasjonale konvensjoner (se FNs konvensjon om barnets rettigheter, 1989, artikkel 1). Som nevnt, er det likevel grunn til å tro at barn i ulike aldre vil kunne ha ulik sårbarhet når det kommer til digitale seksuelle overgrep. I enkelte deler av rapporten vil det derfor være mer naturlig å bruke begreper som ungdom, som viser til personer i alderen fra 13 år og oppover.

Digitale seksuelle overgrep

Vi har valgt å bruke begrepet «digitale seksuelle overgrep» som vårt overordnede begrep på erfaringene barn utsettes for på digitale medietjenester. I forskningslitteraturen finnes mange andre begreper om dette fenomenet, slik som nettovergrep, internettrelaterte overgrep, teknologiassisterte overgrep og digital seksuell vold, eller på engelsk 'technology-facilitated child sexual abuse' eller 'online child sexual exploitation and abuse'. Ulike begreper vil ofte ha ulike konnotasjoner. Begreper har også etiske implikasjoner, for eksempel belyst gjennom at man i dag omtaler det som tidligere ble kalt «barneporno» som overgrepsmateriale. Pornografi peker i retning av noe som skal vekke seksuell lyst, og som heller ikke trenger å være ulovlig, mens bilder av barn i denne settingen er noe helt annet – dokumentasjon av seksuelle overgrep. Samtidig er det variasjoner i ulike fagfelts begrepsbruk, f.eks. innenfor strafferett, og det vil være tilfeller i rapporten der det er mest naturlig å benytte begreper tilknyttet spesifikke fagfelt. Digitale seksuelle overgrep er likevel gjennomgående det overordnede begrepet benyttet her.

Valget av begrep baserer seg på en rekke avveininger. Begrepet seksuelle overgrep er godt etablert i norsk forskningslitteratur, innenfor hjelpeapparatet og i strafferettslig diskurs, og omfatter «fysisk og/eller psykisk krenkelse av en persons seksuelle integritet» (Bufdir, 2018). Når slike overgrep omhandler barn og unge omtales det som oftest som seksuelle overgrep mot barn. Samtidig har begrepet digital vold etablert seg i norsk sammenheng som et overordnet begrep som omfavner voldelige handlinger som utøves via bruk av digitale medier (Zinöcker, Borge, Refsdal, & Flatby, 2021; Hellevik, 2017). I dette prosjektet anser vi prefikset digitale foran seksuelle overgrep som fruktbart, siden det inkluderer alle seksuelle overgrep som begås ved bruk av digitale medier. Samtidig unngår man konseptuelle begrensninger eller uklarheter som begrepene 'internett' og 'teknologi' kan medføre. Å bruke ordet 'Internettrelaterte' kan være upresist når det skal beskrive overgrep som foregår via mobil, spill eller lignende, mens teknologi i mange tilfeller oppleves som et svært abstrakt og inkluderende begrep.

Å bruke begrepet digitale seksuelle overgrep er likevel ikke uproblematisk. For eksempel vet vi at en del av overgrepene som har tilknytning til digitale medier skjer fysisk, gjennom at utøver på ulike måter sørger for å organisere et møte med den utsatte. I tillegg har vi situasjoner hvor den utsatte ikke er kjent, som i forbindelse med overgrepsmateriale, hvor definisjonen knyttet til å krenke en persons seksuelle integritet kanskje ikke treffer like godt. Samtidig er det utvilsomt en seksuell integritet som blir krenket, selv om vi ikke nødvendigvis vet hvem den utsatte er.

Problematisk og skadelig seksuell atferd

I delene av rapporten som omhandler digitale seksuelle overgrep begått av barn, vil vi også bruke begreper som problematisk seksuell atferd (PSA) og skadelig seksuell atferd (SSA) (se f.eks. Holt et al., 2016; Askeland et al., 2017). PSA er handlinger som kan være helt i orden, men som ikke er passende i situasjonen eller relasjonen den opptrer i, mens SSA defineres som seksuelle handlinger som skjer i ujevne maktrelasjoner, ikke er alderstilpassede, er upassende og/eller skadelig sett opp mot barnets alder og utviklingsnivå. SSA anses som skadelig både for den som utfører og den som blir utsatt. Atferden er gjerne gjentakende eller økende i frekvens eller er vanskelig å avlede og stoppe.

Om de involverte

Det har lenge pågått en diskusjon blant fagfolk og i forskningsfeltet om vold og overgrep om hvordan man skal benevne personer som har overgrepserfaringer. Vi mener at det er viktig at terminologien er inkluderende og at begrepet man anvender finner resonans hos dem det gjelder, samtidig som man bør unngå at det er eller virker stigmatiserende. I dette prosjektet vil vi benytte

begrepet utsatt om de som har opplevd digitale seksuelle overgrep. Et alternativ til ordet utsatt er offer. Det finnes imidlertid en motstand mot begrepet offer, blant annet hos overgrepsutsatte, siden det kan forstås som forbundet med passivitet og hjelpeløshet (se f.eks. Carroll, 2019). Begrepet fornærmede vil brukes når det handler om personer som har vært utsatt for en straffbar handling og som er aktører i en straffeprosess.

Når det gjelder personer som begår overgrep, har det også foregått en diskusjon rundt terminologi de seneste årene. Fra å omtale personer som overgripere og seksualforbrytere, og dermed tillegge personer en varig status definert av sine handlinger, oppfordrer nå en rekke instanser til å sette personen først, og dermed ta høyde for både at personer har flere roller og at atferd kan endre seg (SIFER, 2021). I tillegg har begrepene overgripere og seksualforbrytere konnotasjoner til svært alvorlige handlinger, og tar ikke hensyn til at seksuallovbrudd kan ha mange ulike alvorlighetsgrader. Vi har valgt å bruke begrepene utøver og personer som har begått seksuelle overgrep som de overordnede begrepene i rapporten. Strafferettslige begreper (siktet, tiltalt, domfelt osv.) vil benyttes der det er relevant.

Typen av digitale seksuelle overgrep

Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge omfatter et bredt spekter av handlinger, fra uønsket deling og spredning av seksualiserte bilder, til situasjoner som klassifiseres som voldtekt. Noen handlinger er åpenbart eksempler på seksuelle overgrep, mens andre bedre forstås som seksuell trakassering eller uønskede seksuelle hendelser. Med tillatelse fra OsloMet og forfatterne, reproducerer vi her en typologi av digitale seksuelle overgrep hentet fra kunnskapsoversikten "Seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier. En kunnskapsoppsummering" (2021):

Bildebaserte seksuelle overgrep

Bildebaserte seksuelle overgrep (BSO) innebærer typisk at seksualisert materiale spres uten samtykke fra den avbildede. Et forsiktig anslag er at rundt én av tjue unge har hatt slike opplevelser i løpet av ungdomstiden. Jenter opplever noe oftere enn gutter at bildene deres blir delt, mens gutter oftere enn jenter deler bilder videre. Erfaringene er mer vanlig mot slutten av ungdomstiden enn blant barn. Deling av seksualisert materiale skjer vanligvis i private nettverk. Offentlig deling av bilder er langt mindre vanlig. Seksualiserte bilder deles oftest som sosial kapital i vennemiljøer, men slike bilder kan også fungere som byttemidler i mer organiserte delingskulturer. Førstnevnte form for deling skjer vanligvis når utøver og utsatt befinner seg i det samme sosiale miljøet, mens sistnevnte kan involvere situasjoner der utøver og utsatt er ukjent for hverandre. Foreløpige forskningsfunn viser at norske ungdommer som utsettes for BSO, rapporterer om mange av de samme kjennetegnene som unge som utsettes for fysiske seksuelle overgrep. Disse inkluderer lav grad av foreldreoversikt, å ha et lite nært forhold til foreldrene, å bli utsatt for vold både hjemme og i vennemiljøet, å bli utsatt for både tradisjonell og digital mobbing, å bruke mye tid på sosiale medier og mer problematisk rusbruk. Unge som kun rapporterer om BSO kjennetegnes likevel av et noe lavere nivå av problematiske kjennetegn, samt at de oftere har høyere sosial bakgrunn, en mindre risikofylt seksualitet og sjeldnere oppgir andre seksuelle orienteringer enn heterofili.

Digital blotting

Digital blotting kan forstås som en spesiell type bildebaserte seksuelle overgrep og innebærer å få tilsendt seksualisert materiale uten at det er etterspurt. Det å få tilsendt nakenbilder uten forvarsel, kan beskrives som å bli tvunget inn i et seksuelt rom. Blant norske unge i alderen 13 til 18 år oppgir fire av ti at de har fått tilsendt nakenbilder fra noen via digitale medier. Mange av avsenderne er ukjente for mottakeren. Beskrivelser fra mediesaker viser at slike bilder kan bestå

av grovt seksuelt materiale samt være del av omfattende trakassering av de utsatte. Som for andre typer seksuelle overgrep via digitale medier rammes jenter noe oftere enn gutter, og opplevelsene blir mer vanlig mot slutten av ungdomstiden.

Seksuelle henvendelser fra voksne via digitale medier

Samtidig som langt det meste av unges seksuelle kommunikasjon via digitale medier foregår med jevnaldrende, finnes det også voksne som aktivt søker seksuell kontakt med barn og unge på slike arenaer. Rundt én av ti unge har opplevd seksuelle henvendelser fra voksne via digitale medier. Erfaringene er mer enn dobbelt så vanlige blant jenter som blant gutter, og er mer vanlig blant eldre ungdom enn blant barn. Antagelig henger dette sammen med at typen nettbruk endrer seg utover i ungdomstiden. I tråd med dette viser studier at kjennetegn ved unges bruk av digitale medier, som utstrakt chatting med ukjente og preferanser for digital kommunikasjon framfor tradisjonell kommunikasjon, henger sammen med å ha slike opplevelser. Unge som oppgir å ha mottatt seksuelle henvendelser fra voksne via digitale medier, rapporterer om et sammensatt problembilde med en rekke uønskede eller ubehagelige erfaringer både på og utenfor de digitale mediene og mer psykiske helseplager. De fleste voksne som oppgir å ha hatt seksuell kontakt med barn og unge på digitale medier er menn, og det er vanligere å ha hatt slik kontakt med ungdom enn med barn.

Grooming

Grooming er en betegnelse på situasjoner der voksne utøvere har kontakt med barn og unge og miljøet rundt dem med formål om å begå et seksuelt overgrep. Det er vanlig å tenke på grooming som en stegvis prosess hvor utøveren over tid tilrettelegger for at et overgrep kan finne sted. Til forskjell fra generelle seksuelle henvendelser via digitale medier trenger ikke grooming-forløp å være utpreget seksualiserte. Uklare begrepsdefinisjoner gjør det vanskelig å si noe sikkert om hvor mange unge som utsettes for grooming, og foreslåtte forekomsttall spenner fra i underkant av 10 prosent til over 20 prosent. Jenter er noe mer utsatt enn gutter, men det er ikke veldig store kjønnsforskjeller. Å bli utsatt for grooming er mindre vanlig for yngre barn, men blir mer og mer vanlig utover ungdomstiden. Omfanget av digital mediebruk, måten man bruker slike medier på, og hvorvidt man opplever andre former for risiko på digitale medier, henger sammen med risiko for utsatthet. Negative livshendelser, som skilsmisse, flytting eller tap av venner, kan også være med på å sette i gang prosesser som øker risiko for slike opplevelser. Utøvere av grooming er nesten utelukkende menn som opererer med oppdiktete identiteter. Selv om utøvere finnes i alle aldersgrupper, tyder studier på at de fleste er godt voksne. Det meste man vet om utøvere stammer fra data om personer som har blitt arrestert for grooming, hvor flertallet har blitt pågrepet etter å ha bearbeidet det de trodde var en mindreårig, men som egentlig var en voksen («lokkebarn»).

Seksuelle overgrep initiert via digitale medier

Enkelte studier kartlegger seksuelle overgrep som er initiert via digitale medier uten at det nødvendigvis har vært en grooming-prosess i forkant. Overgrepet kan skje fysisk, ved at utøver og utsatt møtes, eller digitalt, ved at utøver får den utsatte til å utføre seksuelle handlinger. Utøvere kan være både voksne og andre jevnaldrende. Svensk kriminalstatistikk viser at mellom 10 og 15 prosent av anmeldte voldtekter mot utsatte under 18 år i 2008 hadde sin opprinnelse i kontakt på digitale medier. Norsk kriminalstatistikk viste at blant mindreårige som ble anmeldt for voldtekt i 2016, hadde fem prosent av sakene sitt utspring i digital kontakt. Jenter rammes oftere enn gutter av slike overgrep. For barn og unge er seksuell utforskning via digitale medier en risikofaktor for å bli utsatt for slike overgrep. Forskning viser et sammensatt problembilde blant unge som utsettes for seksuelle overgrep via digitale medier, hvor slike erfaringer ofte henger sammen med andre typer uønskede erfaringer både på og utenfor den digitale sfæren. Når det gjelder utøverne av

slike overgrep, er disse relativt unge sammenlignet med andre utøvere av seksuallovbrudd. Samtidig er det verdt å merke seg tallene fra kriminalstatistikk, som viser at langt de fleste seksuallovbrudd begått av jevnaldrende, ikke har sin opprinnelse i digital kontakt.

Seksuell utpressing på digitale medier

Seksuell utpressing viser til situasjoner der en utøver bruker personlig seksuelt materiale til å presse den utsatte til å gå med på ulike krav, som for eksempel å dele flere bilder, utføre grovere seksuelle handlinger, eller å inkludere søsken eller jevnaldrende i overgrepshandlinger. Forsøk på seksuell utpressing på digitale medier rammer trolig rundt én av 20 unge. Opplevelsene er mest vanlig blant jenter fra midten til slutten av tenårene. Seksuell utpressing via digitale medier har som oftest sin opprinnelse i at den utsatte har delt seksualisert materiale av seg selv med utøver, enten frivillig eller på bakgrunn av manipulasjon, tvang eller trusler. I mange tilfeller er utøveren en person den utsatte kjenner fra før, men i saker som når domstolene, er utøver oftere ukjent og har kontakt med mange utsatte.

Digitalt overgrepsmateriale

Deling og spredning av overgrepsmateriale er den typen seksuallovbrudd via digitale medier vi vet mest om, noe som antagelig er et resultat av at handlingene til enhver tid etterlater store mengder tekniske spor. Tilgangen til overgrepsmateriale på digitale medier har økt markant de siste to tiårene. Gjennomganger av beslaglagt overgrepsmateriale viser at et sted mellom 60 og 80 prosent av bildene er av jenter. Bilder av barn under 12 år er oftest tatt av et familiemedlem eller andre voksne, mens bilder av personer over 12 år som oftest er tatt av den unge selv. I selvrapporteringsundersøkelser oppgir rundt fem prosent av voksne å ha sett overgrepsmateriale. Personer som arresteres for besittelse av slikt materiale, er gjennomgående mer veltilpasset enn andre utøvere av seksuallovbrudd, for eksempel ved sjeldnere å være kjent av politiet fra før, oftere være i arbeid, ha høyere inntekt, oftere være i stabile familieforhold, og sjeldnere ha negative erfaringer fra oppveksten. En gjennomgang av norske straffesaker viser likevel at 35 prosent av alle som ble mistenkt, siktet eller domfelt for besittelse av overgrepsmateriale, også var mistenkt, siktet eller domfelt for fysiske seksuelle overgrep.

Direkteoverførte bestillingsovergrep

En relativt ny type seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier er direkteoverførte bestillingsovergrep, hvor personer befinner seg i sitt (vanligvis vestlige) hjemland og betaler for og ofte også styrer overgrep som finner sted andre steder i verden. Dette er et fenomen vi til nå har lite forskningsbasert kunnskap om. Én enkelt studie har kartlagt synspunkter til personer bosatt i områder på Filippinene hvor det foregår utstrakt salg av sex via digitale medier. Studien viser at mange mener unge selv er i stand til å ta kvalifiserte valg angående egen seksualitet, og at det er få tilfeller av tvang involvert i praksisen. Samtidig viser kartlegginger fra politi og interesseorganisasjoner at svært unge barn misbrukes og utnyttes i direkteoverførte bestillingsovergrep. Det kan også stilles spørsmål ved hvor frivillig enkelte handlinger er, også når barna er eldre, når man vokser opp i utstrakt fattigdom og nød.

I rapporten vil vi bruke disse forskjellige begrepene der det er passende, men i mange tilfeller vil situasjonene vi skriver om, inneholde elementer fra mange av de ulike typene digitale seksuelle overgrep. Vi vil, så langt det er mulig, være tydelige på hvilke typer erfaringer vi beskriver, heller enn å putte alt inn i det overordnede begrepet «digitale seksuelle overgrep».

Seksuelle overgrep mot barn i straffeloven

Straffeloven er teknologinøytral, noe som innebærer at handlinger som finner sted i den fysiske verden og digitalt vurderes som likestilte. Barn skal ha et særskilt vern i straffeloven når det kommer til seksuelle overgrep (strl. §§ 299–306). Noen aldersgrenser er av særlig betydning. For det første anses barn under den seksuelle lavalder på 16 år til ikke å ha samtykkekompetanse når det kommer til å inngå i seksuelle forbindelser. Alle seksuallovbrudd mot barn straffes hardere dersom den utsatte er under denne aldersgrensen, med ytterligere straffeskjerpelser dersom den utsatte er under 14 år. Videre straffes alle former for seksuell omgang eller kvalifiserte seksuelle handlinger mot et barn under 14 år som voldtekt (strl. §§ 299–301). Enkelte straffebud retter seg også utlukkende mot barn under 16 år, som forbudet mot å avtale møte for å begå seksuelt overgrep (strl. § 306). Unge mellom 16 og 18 år kan selv samtykke til å inngå i seksuelle forbindelser, men også seksuelle overgrep mot barn i denne aldersgruppen straffes hardere enn overgrep begått mot voksne. Sist vil enhver deling av seksuelt materiale av en person under 18 år være å anse som deling av overgrepsmateriale (strl. § 311), men straffen kan falle bort dersom en person basert på samtykke besitter et bilde av en som er omtrent jevnbyrdig i alder og utvikling. Jevnbyrdighet i alder og utvikling kan også medføre straffebortfall for andre typer seksuelle handlinger mellom barn under 16 år dersom begge partene samtykker.

Flertallet av situasjonene vi behandler i denne rapporten vil være seksuallovbrudd og straffbare etter ett av de overnevnte straffebudene. Samtidig behandler vi i deler av prosjektet også handlinger som ikke nødvendigvis rammes av straffeloven, som det å motta uønskede seksuelle henvendelser på digitale medier og problematisk seksuell atferd. Det er likevel viktig å se på dette som en del av helheten i hva barn og unge har av seksuelt krenkende erfaringer i sin daglige bruk av digitale medietjenester.

Om personer som utøver digitale seksuelle overgrep

Tidligere forskning viser at personer som utøver digitale seksuelle overgrep mot barn og unge – i likhet med de som utøver seksuelle overgrep generelt – er en heterogen og variert gruppe med hensyn til kjennetegn som alder, bakgrunn og andre sosioøkonomiske forhold (Kripos, 2019). Dette gjør at gruppen antakelig bør deles opp i mindre undergrupper eller typologier for å forstås bedre, noe vi kommer tilbake til i andre deler av rapporten. Samtidig er det også en del fellestrekk ved utøverne som er verdt å merke seg.

Vi vet at den store majoriteten av de som begår seksuelle overgrep er menn (Frøyland et al., 2021), selv om det er en pågående diskusjon i forskningsfeltet om den store kjønnskjevheten bare skyldes at kvinner i veldig mye mindre grad begår overgrep, eller om den også skyldes underrapportering av overgrep der gjerningspersonen er en kvinne. Internasjonale kunnskapsoppsummeringer tyder på at den typiske utøver av digitale seksuelle overgrep er en enslig hvit mann på mellom 33 og 45 år (Middleton et al., 2006; Laulik et al., 2007; Henry et al., 2010; McManus et al., 2015; Bailey, Bernhard, & Hsu, 2016; Kuhle et al., 2017; Paquette & Cortoni, 2021; 2022). Generelt tegner forskningslitteraturen et bilde av at de som oppsøker barn og unge på nett for å oppnå seksuell kontakt har ungdom som sin primære målgruppe (Aanerød & Mossige, 2018). Selv om det er sterke sammenhenger mellom seksuell interesse for, eller tiltrekning til, barn og det å begå digitale seksuelle overgrep, er det etter all sannsynlighet en signifikant andel av personer som begår slike overgrep som ikke har en pedofili-diagnose (Paquette & Cortoni, 2021; Aanerød & Mossige, 2018).

Videre tyder mye på at personer som straffes for overgrepsmateriale i gjennomsnitt er en mer veltilpasset gruppe enn personer som straffes for fysiske seksuallovbrudd når det kommer til kjennetegn som oppvekst- og familieforhold, tidligere kriminalitet, rusproblematikk og andre helseproblemer (Aebi et al., 2014; Babchishin et al., 2015) selv om flere studier viser at egne overgrepserfaringer i barndom og oppvekst kan være en viktig risikofaktor (Lassemo et al., 2022). Samtidig er det antagelig også en viss overlapp i disse gruppene. En gjennomgang av norske straffesaksdata viste at 35 prosent av personer mistenkt, siktet eller dømt for besittelse av overgrepsmateriale i tillegg var mistenkt, siktet eller dømt for fysiske overgrep (Kripos, 2016). Tilsvarende funn er gjort blant annet i USA (Shelton et al., 2016). En britisk studie sammenlignet også personer arrestert for henholdsvis overgrepsmateriale, andre typer digitale seksuelle overgrep og fysiske overgrep, og fant at personer som begikk digitale overgrep i gjennomsnitt var yngre enn de som hadde begått andre seksuallovbrudd (Aslan & Edelmann, 2014). Gruppen hadde også mindre tilleggsproblematikk enn personer som begikk fysiske seksuallovbrudd, men likevel flere enn de som ble arrestert for overgrepsmateriale.

De seneste årene har det skjedd en endring i landskapet av seksuallovbrudd i Norge (Statistisk Sentralbyrå, 2022). For det første er det slik at antallet anmeldelser har økt markant, hvor økningen først og fremst skyldes digitale seksuallovbrudd mot barn og unge. Videre har endringen medført en markant forskyvning i aldersfordelingen på personene som anmeldes. I 2010 var 20-åringene gruppen som oftest ble siktet for et seksuallovbrudd, mens den vanligste alderen nå er 14 år. Én tredel av alle som ble siktet for et seksuallovbrudd var i 2021 i alderen 12 til 18 år. Tilsvarende har statistikken over fornærmede også endret seg, hvor det særlig har vært en økning i antallet fornærmede i alderen 13 til 15 år.

Én ting som er verdt å merke seg er at det meste av kunnskapen vi har om digitale seksuelle overgrep, både nasjonalt og internasjonalt, i stor grad baserer seg på hendelser som blir oppdaget og anmeldt og personer som blir mistenkt eller arrestert, og ikke de som har begått seksuelle overgrep mot barn uten at det fanges opp av straffeapparatet. Det betyr at vår kunnskap preges av utvalgsskjevhet og derfor kan ha noen mangler, i og med at seksuelle overgrep – inkludert digitale – er samfunnsfenomener med mørketall.

Om barn som utsettes for digitale seksuelle overgrep

Som blant utøvere, er en utfordring med å studere utsatthet at man egentlig snakker om et bredt spekter av til dels svært ulike handlinger. Samtidig er det enkelte kjennetegn ved de utsatte som går igjen. Gjennomgående er det slik at jenter oftere rapporterer om erfaringer med digitale seksuelle overgrep enn gutter (Madigan et al., 2018; Whittle et al., 2013). Samtidig har studier vist at enkelte typer digitale seksuelle overgrep er mindre kjønnete enn andre, for eksempel bildebaserte seksuelle overgrep (Pedersen et al., 2022). Erfaringer med digitale seksuelle overgrep er også mer vanlig blant unge i slutten av tenårene sammenlignet med blant barn (Lunde & Joleby, 2021). Utviklingen etter alder er antagelig et resultat av hvordan ungdom bruker digitale medier sammenlignet med bruken blant barn. Sist tyder mye også på et sammensatt problembilde blant de utsatte, hvor kjennetegn som viktisering utenfor nettet, mobbing, svakere psykisk helse, skoleproblemer og sosiale vanskeligheter er mer vanlig (Lunde & Joleby, 2021). Særlig gjelder dette for alvorlige erfaringer med digitale seksuelle overgrep, mens mindre alvorlige hendelser muligens rammer noe bredere.

Som nevnt, behandles ikke digitale seksuelle overgrep annerledes av domstolene enn fysiske overgrep. I dommer påpekes det gjerne også at slike overgrep kan ha vel så alvorlige konsekvenser

som fysiske overgrep for de utsatte, blant annet i form av at overgrepene gjerne er dokumentert. De utsatte kan dermed ikke vite rekkevidden av spredningen av dette materialet, og materialet kan også dukke opp igjen lenge etter at selve overgrepet fant sted. Per i dag er det en mangel på studier som eksplisitt omhandler alvorlighet og konsekvenser av digitale seksuelle overgrep, men Joleby (2021) påpeker i sin doktoravhandling om tematikken at mye tyder på at tilsvarende dynamikker som for fysiske overgrep gjør seg gjeldende digitalt.

En utfordring ved å studere utsatthet for mange typer digitale overgrep er at de utsatte ikke nødvendigvis vet at det har skjedd et overgrep før politiet banker på døra. Som for andre typer seksuelle overgrep er det også stor skam knyttet til utsatthet, så det er grunn til å tro at mange ikke forteller om sine opplevelser før de er nødt til det.

Beskrivelse av oppdraget

Forskningsoppdraget som ligger til grunn for denne rapporten er omfattende og vi ønsker her å gi en oppsummering av oppdragsbeskrivelsen og vårt løsningsforslag for å legge grunnlag for leserens forventninger til innholdet og strukturen i rapporten. Det overordnede oppdraget inkluderer tre delprosjekter som omfavner flere forskningsspørsmål underlagt tematikken seksuelle overgrep mot barn og unge over internett. Prosjektet ble iverksatt og finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet, og formålet med prosjektet ble beskrevet som følgende:

«Formålet med forskningsoppdraget er å fremskaffe ny kunnskap om seksuelle overgrep som skjer mot barn og unge, med hovedvekt på overgrep over internett. En viktig problemstilling er hvordan bruken av teknologi knyttet til internett skaper nye arenaer som muliggjør seksuelle overgrep.»

Det var ønsket at forskningsprosjektet skulle utvide foreliggende kunnskap om de som begår seksuelle overgrep mot barn og unge, samt arenaen hvor slike overgrep skjer, med et hovedfokus på overgrep som skjer via digitale medier. Det ble understreket at det er viktig å forstå bakgrunnen, motivasjonen og ulike faktorer som spiller inn når det gjelder å begå seksuelle overgrep, både generelt og spesielt via digitale medier. Videre ble det framhevet at en god forståelse av fenomenet gir et bedre grunnlag for å forebygge og reagere mot denne alvorlige typen kriminalitet.

Prosjektet ble basert på tre delkontrakter: Delkontrakt 1) Systematisk kunnskapsoversikt om seksuelle overgrep mot barn og unge med særlig fokus på gjerningsperson, arena og offer sett i sammenheng; delkontrakt 2) Empiriske undersøkelser og analyser av gjerningspersoner og fornærmede (2a-2c); og delkontrakt 3) Kartlegging og analyse av arenaer som brukes til tilgang og deling av overgrepsmateriale.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) og Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet valgte å søke sammen på delkontrakt 2 på bakgrunn av den komplimenterende kunnskapen og erfaringen hos de to forskningsinstansene. Vi anså samarbeidet som et viktig element for å kunne besvare forskningsspørsmålene som ble beskrevet. Prosjektet består av tre delprosjekter:

2a) Empirisk undersøkelse av voksne gjerningspersoner som utfører seksuelle overgrep mot barn og unge.

2b) Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge.

2c) Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge.

I vårt svar på utlysningen redegjorde vi for noen sentrale hovedformål og problemstillinger tilknyttet hvert av delprosjektene. For delprosjekt 2a satte vi opp følgende problemstillinger:

- a) Hva kjennetegner gruppen av personer som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge, hvordan varierer disse kjennetegnene innad i denne gruppen, og på hvilke måter har denne gruppen endret seg over tid?
- b) Hvordan identifiserer, fortolker og håndterer personer som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge sine egne overgrepshandlinger, spesielt i lys av sosiale og strafferettslige normer for seksualitet og hva som er akseptable relasjoner mellom voksne og barn?
- c) Hvordan beskriver og forstår profesjonelle yrkesutøvere individuell og samfunnsmessig utvikling av seksuell overgrepshandling over internett, herunder atferdsmønstre og alvorlighetsgrad, med særlig vekt på betydningen av formelle og uformelle kontrollmekanismer?
- d) Hvilke faktorer kan fremme eller hemme overgrepshandling mot barn og unge over internett, og hvilken betydning har pornografi og bruk av digitale medier/kommunikasjonsverktøy for utviklingen av slik atferd?
- e) Hvordan opplever politifolk politiets konkrete evne til å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep, og hva ser de på som de viktigste hindrene for politiets arbeid på dette feltet?

For delprosjekt 2b satte vi opp disse problemstillingene:

- a) Hvordan blir barn og unge med digital PSA/SSA beskrevet og forstått av pårørende, profesjonelle aktører og i domsavsigelser?
- b) Hvordan blir hjelpeapparatets behandling av barn og unge med digital PSA/SSA beskrevet og evaluert av pårørende og profesjonelle aktører?

For delprosjekt 2c satte vi opp følgende problemstillinger:

- a) Hvilke personlige og sosiale kjennetegn og risikofaktorer, samt endringer over tid i dette, er knyttet til fornærmede for seksuelle overgrep?
- b) Hvordan opplever unge selv å bli utsatt for uønsket deling av seksualiserte bilder?

Rapporten bygger på analyser av domsmateriale, kvalitative intervjuer med utøvere av digitale seksuelle overgrep, profesjonelle som jobber med utøvere av digitale seksuelle overgrep, pårørende av barn som utviser skadelig seksuell atferd, spørreskjemadata fra barne- og

ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), og en kunnskapsoppsummering om konsekvenser av bildebaserte seksuelle overgrep.

Denne rapporten svarer ut oppdragsbestillingen gitt av Justis- og beredskapsdepartementet.

Metode, utvalg og analyser

Ettersom prosjektet hadde som hovedformål å framskaffe ny empirisk kunnskap om et såpass bredt tema, med formål om å inkludere en rekke ulike grupper i belysingen av temaet, anså vi det som nødvendig å tilnærme oss problemstillingene gjennom flere ulike forskningsmetoder.

Dette innebar at vi på et overordnet nivå innhentet både kvalitativt og kvantitativt datamateriale. Dataene ble innhentet fra samtaler med politiet, utøvere av seksuelle overgrep, pårørende, og profesjonelle som jobber med tematikken (se Tabell 1).

I Tabell 1 beskrives materialet i sin helhet. Av personvern hensyn vil "geografi" kun beskrive hvilken del av landet de befinner seg i. I resten av metodedelens av rapporten vil disse være adskilt og deres metode beskrevet under egne overskrifter.

Tabell 1: Oversikt over datamaterialet.

Utvalg	Yrkesgruppe	Antall	Geografi	Rekruttert fra	Merknader
Profesjonelle	Statsadvokat	1	Øst		
Profesjonelle	Politi	11	Øst, Midt, Sør, Vest	Politidistriktet de tilhører	
Profesjonelle	Terapeuter (utøvere)	4	Østlandet Midt-Norge	Behandlingsstedet der de jobber	
Utøvere	Utøvere	10	Kriminalomsorgen region Øst og Vest	Den enkelte Kriminalomsorgsenhet	Det ble gjort oppfølgingsintervjuer med fem av informantene
Pårørende	Pårørende	5		Direkte kontakt gjennom nettskjema og ulike behandlingstilbud	
BUP – spørreskjema	Ledere	69	Ukjent	BUP	
BUP - spørreskjema	Terapeuter	115	Ukjent	BUP	
BUP – intervjuer	Ledere	5	Ukjent	BUP	
BUP - intervjuer	Terapeuter	9	Ukjent	BUP	

Rekruttering

Gitt det brede nedslagsfeltet for studien var det nødvendig å inkludere flere ulike informantgrupper. Rekrutteringen av disse gruppene var helt sentralt for prosjektet, samtidig som tematikken medførte at rekrutteringsprosessen var utfordrende. Det var en omstendelig prosess å få nødvendige godkjenninger for å kunne kontakte både de profesjonelle aktørene og utøvere. Rekruttering av pårørende var utfordrende, blant annet ettersom egne barns utsatthet/utøvelse av problematisk seksuell atferd (PSA)/skadelig seksuell atferd (SSA) kan være skambelagt. Vi hadde også som målsetting å rekruttere barn og unge med PSA/SSA for intervjuer. Etter flere søknadsrunder med Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) valgte vi likevel til slutt å ekskludere barn og unge med PSA/SSA fra informantgruppen. Dette grunnet

manglende tid og ressurser til å få tilrettelagt i tilstrekkelig grad for de etiske utfordringene tilknyttet rekruttering og intervjuing av denne gruppen.

Nedenfor følger en detaljert redegjørelse av rekrutteringsprosessen for gruppene vi har intervjuet i studien.

Politi og påtalemyndighet

Vi ønsket å intervju politibetjenter om politiets arbeid med forebygging og etterforskning av digitale overgrep mot barn og unge. Inklusjonskriteriene var at informantene måtte jobbe som politi og ha erfaring med saker som omfattet digitale overgrep. For å få nødvendig tillatelse til å rekruttere fra politiet sendte vi en søknad til Politidirektoratet, hvor vi la ved intervjuguiden for vurdering. Søknaden ble innvilget med betingelse om at vi informerte informantene om at de ikke var løst fra sin taushetsplikt. Dette innebar at vi kun stilte generelle spørsmål om arbeidet og ikke om enkeltsaker eller enkeltpersoner.

Videre sendte vi forespørsler til politidistrikter i Øst, Vest og Sør hvor vi ba om å få rekruttere politi fra deres distrikter. Distriktene stilte seg positive til forskningsprosjektet og godkjente rekrutteringen. Flere ledere ved politidistriktene hjalp oss også med rekrutteringen ved å gi informasjon om prosjektet og vår kontaktinformasjon til potensielle informanter. Dette resulterte i at vi rekrutterte totalt 11 informanter fra politiet. I tillegg rekrutterte vi en representant for påtalemyndigheten som kunne utfylle de politiansattes synspunkter fra et påtaleperspektiv.

Domfelte

Tidlig i studiens forløp mottok vi en skriftlig bekreftelse fra Justis- og beredskapsdepartementet på at denne studien gjennomføres på oppdrag fra dem. Denne bekreftelsen samt søknad om å få rekruttere informanter som var domfelt for å ha begått digitale seksuelle overgrep sendte vi til Kriminalomsorgen region Øst. I tillegg sendte vi en anmodning til Kriminalomsorgen region Vest om å få forespørre en intervjuperson fra et tidligere prosjekt om et lignende tema, om å delta i dette prosjektet også. Søknadene ble godkjent og resulterte i rekruttering av totalt 10 informanter som var domfelt for å ha begått overgrep mot barn og unge via digitale medier. To av disse informantene hadde deltatt på et tidligere tidspunkt i et annet prosjekt.

Terapeuter

Vi rekrutterte og intervjuet til sammen fire terapeuter fra ulike behandlingstilbud som tilbyr psykologisk behandling til voksne personer som har begått, eller er redd for å begå, digitale seksuelle overgrep mot barn. Det eneste inklusjonskriteriet utover at de skulle være ansatt som terapeuter i et behandlingstilbud for personer som har begått eller er redd for å begå seksuallovbrudd, var at de selv skulle ha erfaring med å tilby behandling til personer som har digital overgrepssproblematikk. Disse intervjupersonene ble rekruttert via sine arbeidsplasser, og ble forespurt om å delta av sine ledere.

Pårørende

For å rekruttere til intervjuer tok vi kontakt med Kompetansenettverket for SSA, Klinisk nettverk for SSA, Habiliteringsnettverket for SSA, Statens barnehus (etter godkjenning fra Politidirektoratet), REBESSA, V27, TVERS, Human Norge og Helse Fonna Habiliteringstjenesten. I tillegg ble én av forskerne intervjuet av psykologisk.no og informerte da om studien og ønsket om å komme i kontakt med pårørende. Nettskjemaet ble distribuert på nettverkssider for TF-CBT-terapeuter og habiliteringsnettverket. I tillegg distribuerte RVTS'ene nettskjemaet i sine fora. Vi fulgte opp de

nevnte organisasjonene i flere omganger for å behjelpe og tilrettelegge deres kontakt opp mot potensielle informanter. Rekrutteringen resulterte i 5 intervjuer og 4 svar i nettskjema.

Rekrutteringen av pårørende av barn utsatt for seksuelle overgrep eller som utviste PSA/SSA, var utfordrende. I første omgang forsøkte vi å rekruttere personer via ovennevnte organisasjoner, offentlige instanser og fagmiljøer, men vi oppnådde ikke målet med rekrutteringen. Vi besluttet derfor å lage et nettskjema hvor pårørende hadde mulighet til anonymt å besvare spørsmål tilknyttet deres opplevelse av å være pårørende. I tillegg fikk de mulighet til å legge igjen kontaktinformasjon for å bli kontaktet hvis de ønsket å stille til intervju. Profesjonelle i kontakt med gruppen fikk utdelt en QR-kode lenket til nettskjemaet og ble bedt om å videreformidle koden til pårørende. Kontaktinformasjonen ble lagret gjennom et separat nettskjema som ikke var koblet til dataene innhentet i spørreskjemaet. Begge skjemaene ble sendt kryptert direkte til TSD (for mer informasjon om TSD og databehandling, se under punktet "databehandling").

Domsmaterialet

For å gjøre omfanget av domsmaterialet håndterbart innenfor prosjektets ressurs- og tidsbegrensninger, ble materialet begrenset til årstallene 2018/2019. Innhenting startet med søk i Lovdata Pro, avgrenset til rettsområdene "seksuallovbrudd" og "tvang, trusler og omsorgsovertakelse", samt søkeordene "internett", "digital", "nett", "bilde", "film", "video", "sosiale medier", "chat", "mobil", "app", "spill" og "data". Dommene ble gjennomgått og relevante dommer ble inkludert i studien. Søket på Lovdata Pro resulterte i få saker med en domfelt under 18 år. For å bøte på dette fikk vi bistand fra Domstolsadministrasjonen til å hente ut relevante dommer for denne aldersgruppen fra tingrettene. Samlet besto domsmaterialet av 111 relevante dommer med en utøver over 18 år og 21 med en utøver under 18 år. Materialet beskrives i detalj i innledningen til kapittelet «Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene».

Terapeuter og ledere ved BUP

Alle BUP'ene i Norge (n=93) ble kontaktet via e-post og forespurt deltakelse i juni 2022, med tre månedlige purringer. I etterkant av dette ble det foretatt flere ringerunder til de lederne vi ikke hadde fått svar fra, for å minne dem om studien og få svar på hvor mange ansatte som hadde fått tilsendt spørreskjemaet. E-posten inneholdt informasjon om studien, og en lenke til et digitalt spørreskjema som vi spurte om lederne kunne ta seg tid (<5 minutter) til å fylle ut. Den inneholdt også en ferdigskrevet tekst med informasjon om studien og lenke til spørreskjemaet som vi ba lederne sende til sin ansattgruppe. Dette skjemaet, «terapeutskjemaet», krevde <10 minutter å fylle ut. I e-posten ble det lagt vekt på anonymiteten til spørreskjemaene, og at de ansatte ikke var påkrevd å svare på studien som en del av deres offisielle gjøremål. For å få oversikt over svarprosenten, ba vi alle lederne om å sende oss en tilbakemelding på at de hadde videresendt studien til de ansatte, samt en oversikt over hvor mange ansatte de hadde videresendt spørreskjemaet til.

Utvalget

Gjennom den omfattende rekrutteringsinnsatsen endte vi opp med et bredt utvalg av informanter. I flertallet av delstudiene ble det gjennomført intervjuer med informanter som hadde erfaring med tematikken vi ønsket å utforske, herunder domfelte for digitale seksuelle overgrep; politi, påtalemyndighet, terapeuter og profesjonelle som jobber med forebygging av digitale seksuelle overgrep eller skadelig seksuell atferd; og pårørende av barn med skadelig seksuell atferd. Vi rekrutterte også respondenter til en spørreskjemaundersøkelse blant ledere og ansatte i BUP, og

inkluderte data innhentet gjennom spørreskjemaundersøkelsen Ung i Oslo 2020 i ett av delprosjektene.

Det er viktig å understreke at prosjektets overordnede problemstillinger medførte et forholdsvis eksplorerende forskningsdesign. Samtidig har vi ikke hatt som formål å innhente representative, kvantitative data fra alle de inkluderte utvalgene. Informantenes tilbakemeldinger skal ikke ses på som representative for alle i Norge som kan sies å tilhøre det respektive utvalget, men heller som enkeltstemmer som belyser problemstillinger og tematikk fra deres synspunkt, basert på deres erfaringer. Det er samtidig store likheter i en rekke av tilbakemeldingene fra informantene, noe som antyder noen gjennomgående utfordringer og muligheter tilknyttet de ulike problemstillingene.

Domfelte

Av de ti domfelte som ble intervjuet i undersøkelsen, ble det gjennomført oppfølgingsintervjuer med halvparten, slik at vi til sammen baserer oss på 15 intervjuer med domfelte intervjupersoner.

Alle disse var menn, den yngste intervjupersonen var 22 år da vi møtte vedkommende, og den eldste var 50 år. Seks av ti intervjupersoner var idømt forvaring, de resterende fire var idømt alminnelig fengselsstraff (ubetinget).

Åtte av de ti domfelte hadde begått både digitale seksuelle overgrep og overgrep i den fysiske verdenen, de to siste hadde kun begått seksuelle overgrep via internett. Alle de domfelte intervjupersonene hadde begått overgrep mot flere personer, og seks av ti er domfelt to eller flere ganger for liknende forhold.

Politi, påtalemyndighet og terapeuter

Vi intervjuet til sammen 16 personer som arbeider på ulike måter med forebygging, etterforskning, etterretning, analysearbeid og irettføring av saker om digitale seksuelle overgrep.

Av disse var 11 personer ansatte i politiet og en statsadvokat. Disse representerer til sammen en variasjonsbredde i type politi- og påtalearbeid med digitale seksuelle overgrep, fra forebyggingsarbeid rettet mot ungdommer og deres foresatte, etterforskning og etterforskningsledelse, sikring og gjennomgang av elektroniske spor og beslag, gjennomgang av tips, identifisering av utsatte barn og unge, påtalearbeid, samarbeid mellom statsadvokatembetet og politi, tilskjæring eller avgrensing av saker, i tillegg til det som beskrives som et 'tolkningsarbeid' der hendelsesforløp og bevismateriale skal 'oversettes' fra politiets perspektiv til domstolene. Fire av de 11 politiansatte innehar lederposisjoner (for eksempel avsnittsleder eller etterforskningsleder) – men disse jobber i stor grad tett på etterforskning av straffesaker og altså ikke primært med mer administrative lederoppgaver.

Til sammen har de 12 informantene fra politi og påtalemyndighet over 70 års erfaring med arbeid med seksuallovbruddssaker og over 100 års yrkeserfaring i politiet, mange av dem er svært erfarne etterforskere og har arbeidet spesialisert med digitale seksuallovbrudd i mange år.

I tillegg til de politi- og påtaleansatte intervjupersonene intervjuet vi fire terapeuter som jobber til daglig med å tilby behandling og oppfølging av personer som har begått eller er redd for å begå digitale seksuelle overgrep mot barn og unge. To av terapeutene var kvinner og to var menn, og alle fire er psykologer av fagbakgrunn. Av anonymitetshensyn kan vi ikke beskrive behandlingstilbudene nærmere, men de fire terapeutene tilhører ulike behandlingssteder som

opererer og arbeider på ulike måter, selv om de deler det samme målet: å tilby hjelp og behandling til personer som har begått overgrep for å bidra til forebygging av nye overgrep.

Alle de profesjonelle intervjupersonene ble intervjuet ved én anledning. Det betyr at det samlede intervjumaterialet som den kvalitative undersøkelsen baserer seg på er 31 intervjuer.

Pårørende

Utvalget som danner grunnlaget for denne studie er et selvrekruttert utvalg på fem kvinner rekruttert gjennom ulike kanaler. To mødre, en fostermor, annen nær familie og en barnevernsansatt. Noen tok selv kontakt etter å ha lest om studien og andre ble rekruttert gjennom hjelpetjenester. Særlig var det en hjelpetjeneste som var behjelpelig med rekrutteringen som kan ha påvirket refleksjonene til noen av informantene. Ikke alle var pårørende til noen som hadde utført digital SSA eller PSA, og de har en ulik rolle i forhold til den unge.

Dette er en gruppe informanter det er særlig vanskelig å rekruttere og det finnes lite kunnskap om deres erfaringer. Dermed ble alle informantene inkludert uavhengig om de var pårørende til noen med digital SSA eller PSA eller ikke.

BUP

Utvalget som danner grunnlaget for denne studien er et selektivt utvalg, og består av terapeuter og ledere som arbeider i norske BUP'er. Det endelige utvalget besto av data fra 88 av totalt 93 BUP'er, som tilsvarer 94,6% av landets BUP'er. Ettersom spørreskjemaene er anonyme, kan vi ikke vite om de fem BUP'ene vi ikke har hatt kontakt med fra er med i studien eller ikke. Det var tre BUP-er som meldte avslag, slik at de ikke er en del av utvalget for denne studien. Ifølge tallene vi har fått fra seksjonslederne skal spørreskjemaet for terapeuter ha blitt videresendt til 1774 ansatte. Vi fikk inn totalt 113 svar på spørreskjemaet for terapeuter, og 68 (av 88) svar på spørreskjemaet for ledere. Det gir oss en svarprosent på 6,37% på spørreskjemaet for terapeuter og 77,27% for ledere. Ettersom spørreskjemaene er anonyme, og det ble sendt ut flere purringer på e-post til lederne kan det ikke utelukkes at noen deltakere kan ha besvart spørreskjemaet mer enn én gang, selv om det ble påpekt i alle mailene at skjemaet bare skulle besvares en gang.

Blant de som besvarte spørreskjemaene var det 12 terapeuter og 6 ledere som samtykket til å bli kontaktet for intervju. To av de 12 terapeuter trakk seg fra å bli intervjuet i forkant av at intervjuet skulle finne sted. I tillegg var det én leder og én terapeut vi ikke lyktes å få kontakt med. Det ble dermed gjennomført totalt 14 intervjuer. Av disse var det 9 intervjuer med terapeuter og 5 intervjuer med ledere.

Datainnsamling og -behandling

Som tidligere beskrevet omfatter prosjektet flere ulike forskningsmetoder, og følgelig ulike typer data. Prosjektet omhandler svært sensitive temaer, noe som medfører strenge prosedyrer for innsamling og behandling av forskningsdata. All datainnsamling og behandling følger rutiner etablert for forskningsaktiviteter hos NKVTS og NOVA, i tillegg til SIKT og REK.

Intervjuer og spørreskjema

Politi, påtalemyndighet og terapeuter

Intervjuguiden som ble brukt til politiansatte og påtalemyndighet var identisk og bygget opp rundt tre overskrifter eller temaer, i tillegg til en innledende bolk om utdannings- og fagbakgrunn, arbeidserfaring i politiet generelt og med digitale seksuallovbrudd spesielt, hva som utgjør

polititjenestepersonens vanlige arbeidsoppgaver og avgrensning av disse. Intervjuguiden som vi brukte i intervjuene med terapeutene var svært lik den som var rettet mot politi- og påtaleinformantene, men tilpasset og innrettet mot behandlernes arbeidsoppgaver og hverdag framfor politiarbeid. Intervjuene var semi-strukturerte, som betyr at intervjuguiden fungerer mer som en guide til samtalen enn som en sjekklister der alle spørsmålene skal besvares av alle informanter.

Det første temaet var forståelse og fortolkning av fenomenet digitale seksuelle overgrep, og fungerte som en overordnet introduksjon til resten av intervjuet. Spørsmål som ble stilt under denne overskriften var for eksempel: "Hvis du tenker tilbake på hvordan fenomenet seksuelle overgrep mot barn og unge over internett har utviklet seg siden du startet i politiet eller på utdanningen din – hvordan ville du beskrive denne utviklingen?", "Ut fra din erfaring – hva er faktorer som kan fremme eller hemme/forhindre digitale seksuelle overgrep mot barn og unge?" og "Ut fra din erfaring, hvordan vil du bedømme bevisstheten i den norske befolkningen om hva som er lovlig og ulovlig av seksuell atferd eller kontaktsøking på internett?".

Det andre temaet omhandlet informantens direkte arbeid med digitale seksuallovbruddssaker og var mer detalj- og praksisorientert enn det første temaet. Spørsmål som ble stilt her var for eksempel: "Hvordan prioriteres saker for etterforskning der du jobber?", "Hva vektlegges i saker som åpnes for etterforskning?", "Etter ditt syn, hvor er flaskehalsene i etterforskning/påtale/iretteføring av digitale seksuelle overgrep?" og "Hvordan er det for deg å være (sett inn riktig stillingskategori) og arbeide med disse sakene og denne tematikken?". Tilsvarende spørsmål ble stilt terapeutene, men da rettet mot deres arbeidshverdag og perspektivene dette gir.

Det tredje og siste temaet i intervjuene handlet om forebygging, og var blant annet ment å skulle fange spesifikt opp politiinformantenes oppfatninger og vurderinger av politiets konkrete evne til å forebygge mot digitale seksuelle overgrep. Eksempler på spørsmål som ble stilt i denne delen av intervjuet er: "Hva opplever du som hindre eller barrierer mot politiets arbeid med å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep?", "Opplever du at det er noen 'blindflekker', eller områder som ikke får tilstrekkelig oppmerksomhet, i politiets arbeid med digitale seksuelle overgrep?" og "Hvor opplever du at det finnes gode (og kanskje uuttømte) muligheter for politiets arbeid med å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep?".

Intervjuene ble foretatt på informantens arbeidsplass, i NKVTS' lokaler eller over egnede digitale plattformer.

Domfelte

Intervjuene med informantene som var domfelt for digitale seksuallovbrudd fulgte en intervjuguide som var delt i fem deler, med en innledende bolk om bakgrunnsopplysninger aller først. Også disse intervjuene var semi-strukturerte, som innebærer at intervjuguiden ikke er begrensende, men benyttes som guide til samtalen og hvilke temaer som skal tas opp i løpet av intervjuet. Med halvparten av informantene ble det gjennomført oppfølgingsintervjuer. I disse tilfellene ble det laget egne intervjuguiden til hvert enkelt oppfølgingsintervju, med utgangspunkt i det informanten fortalte i det første intervjuet.

Den første delen av intervjuguiden handlet om informanten selv og livet hans fram til nå. Informanten ble bedt om å fortelle om seg selv, sin oppvekst, erfaringer med familierelasjoner og eventuelle andre nære relasjoner.

Den andre delen av intervjuguiden handlet om lovbruddet informanten er domfelt for, med en oppfordring om å fortelle med egne ord om hva som skjedde og hans perspektiver på hvordan/hvorfor det skjedde. Vi stilte også spørsmål om hvilken rolle han oppfatter at internett og digitale medier spilte for at han endte med å begå overgrep.

Del tre av intervjuet handlet om etterspill og konsekvenser etter lovbruddet. Her ble informanten bedt om å fortelle hva som skjedde etter at lovbruddet/-ene ble avdekket og han ble anmeldt, hvordan prosessen fram mot rettssaken var, hva slags reaksjoner han møtte fra omgivelsene sine, om han opplevde å ha fått hjelp til å håndtere denne situasjonen, og om hvordan han opplever og har opplevd det å bli domfelt og deretter fengslet for digitale seksuallovbrudd.

I del fire av intervjuet ba vi informantene reflektere over deres oppfatninger om og holdninger til seksuelle overgrep, lovgivning på området og deres egen bevissthet om hvor grensene går mellom lovlig og ulovlig på seksualitetsområdet. Vi stilte også spørsmål om bevisstheten deres om endringer som har skjedd i lovgivningen på dette området de siste tjue årene, og hvordan de oppfatter at allmennheten forstår og forholder seg til normer, regler og lover på seksualitetsområdet.

Del fem handlet om hvordan informanten vurderer og oppfatter lovbruddene han er domfelt for i dag, og om disse vurderingene og oppfatningene skiller seg fra de han hadde før. Denne delen rommer også spørsmål om skyld og ansvar, anger og konsekvenser og hvordan informanten ser på framtiden, også etter endt dom.

Intervjuene med domfelte ble foretatt i fengselet der de sonet dommen sin eller, i noen tilfeller der den domfelte hadde adgang til permisjoner, i NKVTS' lokaler, med kun en forsker (Anja Emilie Kruse) til stede.

Pårørende

Intervjuene med de pårørende til unge gutter med skadelig seksuell atferd fulgte en intervjuguide med fem deler. Del én handlet om den pårørende selv, noe som ga innblikk i hvordan personen opplevde sin situasjon. Del to handlet om barnet, med fokus på alder, familieforhold, egenskaper hos den unge, og når og hvordan mistanken om skadelig seksuell atferd oppsto. Del tre handlet om hendelsen(e), om avdekkingen av hva som hadde skjedd, forløpet i saken med vekt på hvilke instanser som var involvert og hva den pårørende tenker om det som skjedde. Del fire handlet om erfaringer med hjelpeapparatet, både med hensyn til oppfølgingen av den pårørende og den unge. Del fem handlet om de pårørendes syn sin egen, og barnets, fremtid.

Terapeuter og ledere ved BUP

Spørreskjemaet startet med informasjon om studien og samtykke, etterfulgt av en forklaring av PSA/SSA. Spørsmålene som fulgte handlet om estimert forekomst i BUP (eksempelvis «På årlig basis, hvor mange saker har du i BUP, sånn omtrentlig, som har elementer av problematisk seksuell atferd?», «Hvor ofte opplever du at barn som utøver problematisk seksuell atferd selv har vært utsatt for vold og overgrep?», om kunnskap og rutiner ved arbeidsplassen knyttet til PSA/SSA (eksempelvis «Er du kjent med at arbeidsplassen din har prosedyrer knyttet til problematisk eller skadelig seksuell atferd?» og «Opplever du at du har den kunnskapen og de verktøyene du trenger for å fange opp og tilby effektiv hjelp til barn med problematisk og/eller skadelig seksuell atferd?»), om hva slags type PSA og SSA det er snakk om (eksempelvis «Hva slags type atferd/holdninger har du vært bekymret for?»), om støtte av omsorgsapparatet rundt barnet (eksempelvis «Ved behandling av barn med PSA/SSA, hvordan vil du vurdere oppfølgingen barnets

omsorgspersoner får?») og om erfaring knyttet til traumebehandling for unge utøvere (eksempelvis «Opplever du at barn og unge som utøver skadelig seksuell atferd har nytte av å motta denne/ disse traumebehandling(e)?»).

I spørreskjemaene fikk både lederne og terapeutene spørsmål om å krysse av dersom man ønsket å bli kontaktet for et kvalitativt intervju i forbindelse med temaet. Intervjuene ble gjennomført digitalt over Zoom eller Teams, og varte mellom 52 minutter og 84 minutter, og i gjennomsnitt 60 minutter. Under intervjuene ble det benyttet en semi-strukturert intervjuguide som var strukturert i tematiske hovedpunkter. Intervjuguiden inneholdt rom for å stille oppfølgingsspørsmål og ta spørsmålene i en annen rekkefølge der det var naturlig, men samtidig fungerte den som en sjekklister for å sørge for at ingen temaer ble glemt. Intervjuene fokuserte på de ansattes erfaring med og opplevd kunnskap om barn og unge med problematisk og/eller skadelig seksuell atferd, samt hvilke metoder, prosedyrer og støtte de har til arbeid med denne gruppen. Behandlerne fikk også mulighet til å ta opp temaer som ikke var nevnt under intervjuene, og som de synes var viktig å si noe om.

Intervjuet ble åpnet med informasjon og samtykke. Intervjueren leste deretter opp en standard åpningstekst, som startet slik: «Dette intervjuet skal handle om dine opplevelser og erfaringer med å jobbe med barn og unge i BUP som har, eller du har hatt en bekymring for har, voldelig og/eller problematisk eller skadelig seksuell atferd.» Deretter fulgte spørsmål knyttet til bekymring rundt barn med PSA/SSA og barn med voldelig atferd (eksempelvis «Hvor ofte møter du denne problematikken i ditt arbeid i BUP?» og «Hva, etter din erfaring, er tegn på at pasienten kan utøve SSA/PSA/voldelig atferd?»), spørsmål om utøvelse av mobbing (eksempelvis «Om du har vært bekymret for alvorlig mobbing, tok du dette opp med pasienten?»), Generell opplevelse av å jobbe med barn med voldelig atferd, PSA / SSA (eksempelvis «Opplever du ofte at de som virker å ha SSA/PSA selv er eller har vært utsatt for seksuelt misbruk?» og «Opplever du ofte at de som virker å ha SSA/PSA ser mye på porno?»), oppfølging av barn med SSA / PSA (eksempelvis «Har dere noe behandlingsopplegg i din BUP for barn med PSA/SSA? Hvis ja, hva slags tilbud har dere?» og oppfølging av pårørende (eksempelvis «Hvordan opplever du at oppfølgingen til pårørende til barn med PSA / SSA generelt er? Blir de godt nok møtt i behandlingsapparatet?»), systemstøtte (eksempelvis «Har dere fokus på SSA/PSA i din BUP – hvis ja, på hvilken måte?» og til slutt spørsmål om påvirkning på helse og privatliv (eksempelvis «Kommer du på en konkret situasjon hvor arbeid med utøverproblematikk gikk spesielt inn på deg? Hvordan opplevdes dette? Hva tror du gjorde at det ble spesielt vanskelig å håndtere?»).

Databehandling

I alle intervjuene ble det brukt lydopptaker. I utgangspunktet benyttet vi UiOs nettskjema diktafon-app. Appen tar opp lyd på iPad, tilsvarende opptak på en vanlig diktafon, uten at data lagres på enheten som har appen installert. Opptaket blir i stedet lastet direkte opp i UiOs tjenester for sensitive data (TSD). TSD følger krav for lagring og etterbehandling av sensitive data i samsvar med Personopplysningsloven og Helseforskningsloven. TSD er utviklet og vedlikeholdt av USIT ved Universitetet i Oslo og støtter forskningsaktiviteter som drives ved norske offentlige institusjoner.

På et tidspunkt medførte en oppdatering av diktafon-appen at opplastingen av data ble ustabil. Det er gjort en avviksvurdering på dette med NKVTS, USIT og UiO-CERT (Universitetet i Oslos IT-sikkerhetsgruppe) og det ble konkludert med at ingen data var på avveie, men at lydopptak fra ett intervju var tapt. Prosjektet gikk da til innkjøp av diktafoner som ble benyttet i de resterende intervjuene. Fordi diktafonene hadde sensitive data ble de oppbevart nedlåst under frakt, og ble

deretter låst inn i NKVTS' forskningsarkiv i henhold til våre prosedyrer for databehandling. Deretter ble dataen overført til TSD og slettet fra enheten.

Intervjuene ble transkribert av språkfirmaet Totaltekst. Det foreligger databehandlingsavtale mellom NKVTS og Totaltekst. Dataen ble eksportert fra TSD og til en kryptert enhet og deretter over fra denne til en kryptert skytjeneste hos Totaltekst. Ferdige transkripsjoner ble deretter lastet ned fra Totaltekst sin skyenhet og over i en kryptert enhet før de så ble importert til TSD. I TSD ble transkripsjonene av-identifisert og normalisert.

Etikk

Alle forskningsprosjekter skal gjennomføres i henhold til anerkjente forskningsetiske normer (NESH, 2021). Spesielt viktig er dette når det forskes på sensitive temaer som innebærer kontakt med sårbare grupper. Gjennom hele prosjektets gang har vi fulgt forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2021). Videre følger en redegjørelse for hvilke etiske hensyn som er tatt.

Etiske tilrådninger

Det ble sendt søknad om etisk tilrådning til Norsk senter for forskningsdata (SIKT) hvorpå vi fikk etisk tilrådning for utvalgene «profesjonelle i rettsvesenet», «profesjonelle i helse» og «innhenting av domsmateriale». Utvalgene «pårørende», «utøvere» og «personer som har hatt seksuelle tanker om barn, men ikke handlet på disse tankene» måtte gjennom en personvernkonsekvensvurdering (DPIA), grunnet risikoen for gruppenes rettigheter og friheter. Gjennom en DPIA redegjorde vi for tiltakene vi ville sette inn for å sikre informantenes rettigheter og friheter. DPIAen ble vurdert og godkjent. For datainnhenting tilknyttet BUP ble det søkt om godkjenning fra REK, da denne studien i utgangspunktet inneholdt helsemessige spørsmål. Søknaden ble ikke godkjent, og vi sendte deretter inn en ny søknad basert på tilbakemeldingene fra REK. Denne søknaden ble også avvist. I avslaget foreslo REK at vi delte opp prosjektet i to – ett delprosjekt om terapeuter og ett om barn. Delprosjektet som omhandlet terapeuter ble deretter godkjent, men delprosjektet som omhandlet barn ble ikke godkjent og måtte dermed utelates fra prosjektet.

Informert og reelt samtykke

Samtykke ble innhentet fra alle informanter i studien. Samtykket er basert på informasjon informantene mottok muntlig ved rekruttering, muntlig fra intervjuer før intervjustart og skriftlig i samtykkeskjemaet. Samtykkeskjemaene benyttet i de ulike delprosjektene informerte om:

- 1) Studien.
- 2) Formålet med studien og spesifikt delstudien informantene hadde mulighet til å delta i.
- 3) Hvorfor informantene fikk forespørsel om å delta.
- 4) Hva det innebar å delta.
- 5) Hvordan informasjonen vi fikk ville brukes og oppbevares.
- 6) Informantenes rettigheter.
- 7) At studien hadde etisk tilrådning.
- 8) Kontaktinformasjon til prosjektgruppen.
- 9) Kontaktinformasjon til vårt personvernombud i SIKT (tidligere NSD).

Samtykkeskjemaet informerte om at informanten har rett til å trekke seg fra studien, når som helst, uten noen som helst følger for personen, så lenge hen er identifiserbar i dataene.¹ I forkant av alle intervjuene gikk forskeren gjennom samtykkeskjemaet sammen med informanten og forsikret at de hadde forstått innholdet. Ved fysiske intervjuer mottok informanten samtykkeskjema når de møtte forskeren, hvorpå de deretter signerte skjemaet. Skjemaet ble oppbevart i NKVTS' forskningsarkiv i henhold til direktiver for lagring av sensitive data ved NKVTS. Ved digitale intervjuer sendte vi samtykkeskjema per e-post til informantene noen dager før intervjuet og samtykket ble gitt muntlig, hvilket er tatt opp med lydopptaker.

Et slikt informasjonsgrunnlag er som regel nok til å kunne anta at samtykkene er frivillige og reelle. I noen tilfeller er dette imidlertid ikke tilstrekkelig for å sikre reelle samtykker. I vår studie gjelder dette i rekrutteringen av personer som sitter fengsel, på grunn av den skjeve maktbalansen mellom den potensielle informanten og den som rekrutterer – ofte kontaktbetjent eller andre ansatte i fengselet. For å sikre reelle samtykker ble det derfor gitt informasjon, både til rekrutterer (for videreformidling) og den potensielle informanten, om "At du bestemmer deg for å delta eller ikke delta i prosjektet, eller om du bestemmer deg senere for å trekke deg fra prosjektet, kommer ikke til å få konsekvenser for deg, for dine soningsforhold (om du sitter i fengsel) eller for din relasjon til den som rekrutterer deg til studien".

Varslingsplikt

Denne studien har samlet inn data som omhandler overgrep mot barn og unge, og vi har i den forbindelse intervjuet gjerningspersoner og pårørende til både utsatte og utøvere. Det er alltid en risiko under forskningsintervjuer for at vi mottar informasjon som utløser varslingsplikten, og i denne studien ble risikoen vurdert som forhøyet for utvalget *utøvere*. Når risikoen vurderes som forhøyet under planleggingsfasen av et prosjekt, skal varslingsplikten opplyses om i forkant av intervjuene gjennom informasjonsskrivet potensielle informanter mottar (NESH, 2021). Derfor fikk utøvere informasjon om at "det er noen tilfeller der vi er forpliktet av loven til å videreformidle ting du forteller oss om. Det gjelder tilfeller der du forteller meg at det for tiden foregår alvorlig mishandling i hjemmet ditt (f.eks. mot barn), eller om du forteller meg at du har konkrete planer om å begå alvorlige, kriminelle handlinger i fremtiden".

Informanters mulige behov for bearbeiding etter intervju

Da denne studien omhandler sensitive temaer som direkte har påvirket noen av utvalgene vi har intervjuet, har vi vurdert at det kan oppstå et behov for bearbeidelse i etterkant av intervjuene. Dette gjelder spesifikt for utvalgene *utøvere* og *pårørende*. NKVTS som forskningsinstitusjon har ikke mulighet til å gjennomføre terapeutiske samtaler med informanter da vi ikke har kompetansen det krever og fordi det ville vært en uetisk blanding av roller. Vi kan imidlertid bistå med å henvende informanter til hjelpeinstanser, hvilket vi informerte om i informasjonsskrivet; *"Dette vil være et forskningsintervju, og vi kan derfor ikke selv tilby hjelp til bearbeidelse av opplevelser du har hatt. Dersom du får behov for å snakke med noen etterpå om ting som ble tatt opp under intervjuet, kan jeg hjelpe deg å komme i kontakt med noen du kan snakke med"*.

1 For at det skal være mulig for forskerne å identifisere hvilke data som er tilknyttet den aktuelle informanten.

Resultater

Strukturering av resultatdel

Resultatdelen følger i stor grad oppsettet av delprosjektene som beskrevet tidligere i rapporten. Dette medfører at vi først vil presentere funn tilknyttet 1) Empirisk undersøkelse av voksne gjerningspersoner som utfører seksuelle overgrep mot barn og unge. Vi følger deretter opp med funn tilknyttet 2) Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge. Og til slutt presenteres funn tilknyttet 3) Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge.

Domsmaterialet inkluderer data som er relevante for alle tre delprosjektene. Vi har valgt å presentere funnene fra dette materialet i en egen del ettersom det ville bli uoversiktlig å dele dataene opp etter delprosjekt. Funnene vil likevel bli diskutert i tilknytning til hvert delprosjekt i diskusjonsdelen.

Empirisk undersøkelse om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge

“Vi kan ikke etterforske oss ut av dette”

En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge

(Anja Emilie Kruse og Oda Sophie Gullvik Frafjord)

Dette kapitlet vil belyse følgende to overordnede hovedproblemstillinger:

- 1) Hvordan beskrives, forstås og fortolkes digitale seksuelle overgrep av aktører og institusjoner som har direkte befatning med dette fenomenet? Hva anses som faktorer som fremmer og hemmer utviklingen av slik atferd, og hvordan har dette endret seg over tid?
- 2) Hvilke muligheter og hindringer opplever profesjonelle at de har i arbeidet med å forebygge, etterforske, håndtere og forhindre digitale seksuelle overgrep?

Disse to har vi operasjonalisert i en rekke underproblemstillinger, blant annet: Hvordan identifiserer, fortolker og håndterer personer som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge sine egne overgrepshandlinger, spesielt i lys av sosiale og strafferettslige normer for seksualitet og hva som er akseptable relasjoner mellom voksne og barn? Hvordan beskriver og forstår profesjonelle yrkesutøvere individuell og samfunnsmessig utvikling av seksuell overgrepssatferd over internett, herunder atferdsmønstre og alvorlighetsgrad? Hvilke faktorer kan fremme eller hemme overgrepssatferd mot barn og unge over internett, og hvilken betydning har pornografi og bruk av digitale medier/kommunikasjonsverktøy for utviklingen av slik atferd? Hvordan opplever politifolk politiets konkrete evne til å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep?

Som det også fremgår av metodekapitlet lenger opp i denne rapporten, er den kvalitative undersøkelsen som presenteres i dette kapitlet basert på intervjuer av

- personer som er domfelt for digitale seksuelle overgrep (n=10)
- politifolk som jobber med etterforskning, forebygging, etterretning, analyse og strategi på området digitale seksuelle overgrep (n=11)
- en representant for påtalemyndigheten (n=1), samt
- terapeuter som gir behandling til personer med digital seksuell overgrepssproblematikk (n=4)

Tre hovedspor i analysekapittelet om utøvere

Vår presentasjon og drøfting av resultatene fra den kvalitative intervjuundersøkelsen vil følge tre hovedspor, som tilsvarer fremtredende temaer i analysen.

Det første hovedsporet har vi kalt fenomenforståelse og fortolkning. Her vil vi presentere og diskutere intervjupersonenes forståelser av hvem de som begår digitale seksuelle overgrep mot

barn og unge er; hvorfor og hvordan de gjør hva de gjør; hvilke faktorer som fremmer og hemmer digital seksuell overgrepssatferd; hvilken betydning sosiale og strafferettslige normer har for regulering av seksuell atferd (inkludert overgrepssatferd); samt hvordan intervjupersonene reflekterer rundt spørsmålet om det finnes forskjellige typer eller grupper av personer som begår digitale seksuelle overgrep.

Det andre hovedsporet i analysen handler om det digitale rommet som arena for utøvelse av seksuell overgrepssatferd. Her presenteres og drøftes intervjupersonenes oppfatninger om hvilken betydning det digitale får for forekomsten, fremveksten og utviklingen av digital overgrepssatferd – både på individ- og samfunnsnivå. Dette temaet berører spørsmål om hvorvidt tilgangen til og utbredelsen av digital teknologi gjør at personer som ellers ikke ville begått seksuelle overgrep likevel begår det; og om terskelen for å begå seksuelle overgrep i digitale rom/på digitale flater er lavere enn i den fysiske verdenen. Overordnet sett er intervjupersonene enige om at fremveksten og tilgjengeligheten av digital teknologi kan berede grunnen for flere og mer omfattende overgrepssaker, men hva som er driverne og mekanismene i denne utviklingen finnes det ulike oppfatninger om. Særlig blant de domfelte, men også hos en del av de profesjonelle intervjupersonene, gjenkjennes og bekreftes forestillingen om at terskelen for å begå overgrep på den digitale arenaen er lavere enn på den fysiske arenaen.

Det tredje og siste hovedsporet i den kvalitative studien dreier seg om forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep. I denne delen spør vi hvordan vi kan tenke annerledes om forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep, og da særlig forebyggingsinnsatser rettet mot personer som utøver eller står i fare for å utøve digitale seksuelle overgrep. Vi presenterer og diskuterer intervjupersonenes vurderinger av hvordan forebygging og bekjempelse foregår i dag, hvor de mener at arbeidet med forebygging og bekjempelse svikter, og hvordan de oppfatter at det kan gjøres bedre. Intervjupersonenes oppfatninger om endring i kriminalitetsbildet over tid vil også drøftes her, særlig en oppfatning som synes rådende blant politi-informantene: at digitale seksuallovbrudd er et samfunnsproblem som er så omfattende at det ikke er mulig å 'etterforske seg ut av', og som derfor krever andre samfunnsmessige innsatser og tiltak som går utover tradisjonelt politi- og irettføringsarbeid.

Det er særlig politiets evne til å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep som vil drøftes i denne tredje delen, men også hvilken rolle samtalerapi og andre aktuelle behandlingstilbud rettet mot utøvere kan spille for å forebygge gjentakelse av overgrep hos personer som allerede har forgrepet seg en eller flere ganger. Hovedfokus vil altså være på forebygging og bekjempelse rettet mot eksisterende og potensielle utøvere av digitale seksuelle overgrep.

I analysen av det kvalitative materialet har vi tatt utgangspunkt i NOVAs åtte-delte typologi over seksuelle overgrep mot barn og unge over digitale medier (Frøyland et al., 2021). I materialet i dette kapitlet berøres primært seks av de åtte ulike typene seksuelle overgrep som identifiseres i NOVAs litteraturgjennomgang. Det dreier seg om digital blotting, seksuelle henvendelser fra voksne via digitale medier, grooming, seksuelle overgrep initiert via digitale medier, seksuell utpressing på digitale medier samt befatning med digitalt overgrepsmateriale. De to siste kategoriene seksuelle overgrep (bildebaserte seksuelle overgrep og direkteoverførte bestillingsovergrep) er fenomener som kun i liten grad berøres i intervjumaterialet. Disse to overgrepstypene berøres imidlertid i større bredde og dybde i kapitlet om domsmaterialet (direkteoverførte bestillingsovergrep) og i kapitlet om unges opplevelser av bildebaserte seksuelle overgrep.

Fenomenforståelse og fortolkning av digitale seksuelle overgrep hos politifolk, domfelte og behandlere

Fenomenet digitale seksuelle overgrep – utvalgte utviklingstrekk og kjennetegn

Som vi allerede har drøftet i de foregående kapitlene i denne rapporten, er 'digitale seksuelle overgrep mot barn og unge' eller 'digitale seksuallovbrudd' begreper som favner mange forskjellige typer handlinger, fra ungdommer som ukritisk deler virale videoer med ulovlig materiale som seksualiserer barn, via nedlasting, oppbevaring/besittelse og deling av overgrepsmateriale, til voksne som selv oppsøker barn og ungdommer digitalt for å oppnå seksuell kontakt, som produserer overgrepsmateriale eller bestiller direkteoverførte seksuelle overgrep mot barn fra et annet land.

Helt generelt kan vi si at det samlede inntrykket fra våre intervjuer, særlig med de ansatte i politi og påtalemyndighet, men også til dels med terapeutene, er at utviklingen de siste årene er svært bekymringsfull sett fra deres ståsted. Dette dreier seg om utbredelsen av overgrepsmateriale og mengden saker, som sett fra deres perspektiv øker i urovekkende takt, men også om grovheten i overgrepene og overgrepsmaterialet som avdekkes, og antallet fornærmede i saker de etterforsker og arbeider med.

En erfaren politiinformant sier at han opplever utviklingen som sjokkerende. Han forteller at i hans politidistrikt har sakene har fem- til tidoblet seg i mengde over det siste tiåret, men han opplever også at skillene mellom 'softcore' og 'hardcore' i overgrepsmaterialet har blitt visket ut – med andre ord, at han og de andre etterforskerne han arbeider med ser stadig mer av det som tidligere var regnet som svært grovt og som de kom over relativt sjeldent. Han ser heller ikke særlig lyst på framtiden på dette kriminalitetsområdet. Det følgende sitatet er representativt for hvordan flere andre politiinformanter beskriver nær fortid og fremtid på området:

Det har vært en stor utvikling. Det kommer til å bli en større utvikling. Det blir grovere, hardere og kaldere. Fordi [overgrepsmateriale] blir mer 'mainstream' vil det påvirke flere barn i tidligere stadium. (...) Det deles, og det lever sitt eget liv. (Sivert)²

I tillegg har andelen av det politiinformantene kaller 'store saker' blitt mye større, er det flere som beskriver. Dette dreier seg om saker med svært aktive lovbrøyttere som ofte har fått operere uforstyrret over lang tid, slik at de har rukket å komme i kontakt med opptil flere hundre fornærmede før de blir stanset, forklarer Sivert som er sitert over. Han påpeker hvordan slike saker setter etterforskningsmiljøer under press fordi man må vurdere hvor langt og vidt etterforskningen i en sak skal pågå før man sender saken videre til påtale og eventuelt tiltale og rettssak:

[Tidligere da vi fikk en stor sak] så var det en sjelden greie, hvor man måtte sette ting på tvers, men nå får vi store saker hele tiden. Det er en del av porteføljen, og man utforsker muligheten for å redusere de store sakene i et tidlig stadium fordi de blir så store, så man velger da å unnlate å følge spor, for å ikke knytte for mye ressurser [til det] for lenge. (...) Man gikk fra å ha et par fornærmede til å ha 100, 200. Det er store antall som over en periode i varierende grad har blitt utsatt. (Sivert)

Flere informanter forteller at en relativt ny utvikling de ser er en økning i avdekking av barn og unges egenproduserte overgrepsmateriale. Dette innebærer at barn og unge lager seksuelt materiale av seg selv på mobil eller PC for å selge det til voksne for penger, bytte det mot gavekort

² Alle informanter som siteres og omtales i dette kapitlet er gitt pseudonymer og omtales ikke med sitt virkelige navn.

eller ulike typer valuta i spilltjenester eller på digitale plattformer der barn og unge ferdes. Dette betyr at det altså finnes et aktivt marked for dette i Norge, med voksne som er interessert i å kjøpe seksuelle fremstillinger av barn. Denne utviklingen er også notert i forskning (se Dorotic & Johnsen, 2023) og i politiets egne rapporter om digitale seksuallovbrudd (Kripos, 2021).

Samtidig som disse utviklingstrekkene er nye, er det flere av politiinformantene som påpeker at problematikken er gammel mens det heller er fremgangsmåtene og arenaene som endrer seg. Med tilgjengeliggjøringen av internett og allmenngjøringen av det digitale livet flytter personer med seksuell interesse for barn virksomheten sin over på flater der de kan leve ut interessen og ha tilgang til potensielle ofre, slik etterforskeren Håkon forklarer:

Jeg tenker som før som nå så er de som er interessert i barn seksuelt, de er der barn er, om det er på Roblox, om det er på Omegle eller ... altså, der hvor barn er, der er de. Det er jo voksne intelligente mennesker, dette, det er ikke amøber som vandrer rundt omkring som et sånt B-samfunn, det er folk som ellers fungerer. De er ikke dummere enn at de finner ut hvor barn er. I stedet for i gamle dager, hvor de oppsøkte lekeparken og stod der med frakk og blottet seg, er de i dag på nettet og blottet seg der. Barna er ikke i lekeparken lenger, de er jo på Roblox eller et annet sted. Jeg synes ikke trenden blant overgripere er noe annerledes, det er bare fora som har skiftet. (Håkon)

Slik vi redegjorde for i innledningskapitlet til denne rapporten er personer som begår digitale seksuelle overgrep en heterogen gruppe, både hva angår alder, sosial bakgrunn, sosioøkonomisk status, utdanning, sivilstatus, arbeidslivstilknytning, inntekt, tidligere kriminalitet og belastende livserfaringer som f.eks. egen utsatthet for overgrep i barndom og oppvekst. Mange har eller har hatt kjæreste, samboer eller ektefelle. En del har også egne barn. Men en viktig dimensjon er kjønn – det er klart flest menn og svært få kvinner blant de som etterforskes eller dømmes for digitale seksuallovbrudd. Et viktig spørsmål som har vært mye tematisert og diskutert i forskning på personer som begår digitale seksuallovbrudd er hvor stor andel av disse som kvalifiserer til en pedofili-diagnose. Metodene vi har brukt i denne studien lar oss ikke besvare dette spørsmålet, men forskningen ellers på feltet tyder på at selv om de fleste som begår digitale seksuallovbrudd har en seksuell interesse for eller tiltrekning til barn og/eller unge er det sannsynligvis en betydelig andel som ikke er pedofile i diagnostisk forstand. En slik nyansering av bildet av utøvere av digitale seksuelle overgrep finner vi også jevnt over hos våre informanter i politi og påtalemyndighet samt blant terapeutene.

I Norge er seksuell lavalder 16 år, og det gjenspeiler at barn under 16 år ikke anses å være modne nok til å ta avgjørelser om å delta i seksuelle handlinger, uavhengig av om barnet selv ønsker det eller ikke. Bestemmelsen om lavalder er ment å skulle beskytte barn fra å delta i seksuelle handlinger de ikke har forutsetninger for å forstå, og fra voksnes seksuelle interesse og oppmerksomhet (NOU 2022: 21, s. 217-218). Et tema som går igjen blant våre informanter, både når det gjelder de domfelte, politi- og påtaleinformantene og terapeutene, er at selv om personer som begår digitale seksuelle overgrep kan være klar over at seksuell lavalder finnes og at den er 16 år, har de ofte lav bevissthet om bakgrunnen for at lavalderbestemmelsen finnes, og om hva og hvem den er ment å skulle beskytte. Politiinformantene og terapeutene fremhever at denne gruppa utøvere i stor grad preges av normalisering, bagatellisering og rettferdiggjøring av voksnes seksuelle kontakt med barn, og lav bevissthet om maktrelasjoner mellom voksne og barn. Slik etterforskeren Håkon beskriver det under legger disse holdningene til rette for at personer som begår digitale seksuelle overgrep kan opprettholde overgrepsetferden sin uten å ta innover seg de store konsekvensene det har for de utsatte barna:

Overgriperen tenker (...) «Dette er ikke farlig for noen. Jeg gjør ikke noe barnet ikke vil selv. Barnet utforsker jo bare, og jeg hjelper det bare på veien.» Det er masse sånne unnskyldninger der som disse overgriperne kommer med. (...) Hvis du tar inn over deg at: «Jeg ødelegger haugevis av barn sine liv. De kommer til å gå rundt omkring, engste seg, ha det vondt, skamme seg og ha det jævlig i lang, lang tid. Gå igjennom med trøblete seksualitet resten av livet fordi jeg gjorde noe galt.» Ville du da ha fortsatt? Jeg tror ikke det. Jeg tror at de unnskylder seg og sier: «Dette var noe de ville, de hadde lyst. Jeg truet ikke, jeg skremte dem ikke. Jeg bare dyttet dem litt i ryggen og sa: 'Kan ikke du gjøre det?' Og så synes de det var morsomt. De smilte og lo, der og da.» Den forklaringen der (...) er en overlevelsesstrategi, tenker jeg, ellers så hadde de ikke gjort det. (Håkon)

Det er interessant å merke seg at både politiinformantene, terapeutene og enkelte av de domfelte tar opp hvordan personer som begår digitale seksuelle overgrep ser ut til å ha et svært fleksibelt forhold til seksuell lavalder, på den måten at lavalderen oppleves som mindre bindende for den som begår overgrepet dersom de mener at barnet eller ungdommen har samtykket til den seksuelle handlingen den voksne forsøker å få det til å være med på. Dette kan også komme til uttrykk som at en utøver hevder at han trodde barnet eller ungdommen var over seksuell lavalder, også i tilfeller hvor det må ha vært åpenbart at hen ikke var det. Stian, som jobber som statsadvokat, er en av dem som har erfaring med å møte en slik argumentasjon:

Noen [av utøverne] er jo bevisste på at de går på de unge. Noen er litt sånn indifferente på det, og i alle fall tilsynelatende sier at: «Jeg tok deres ord for at de var 16, 17, 18, hva det nå var, for god fisk.» Og så kjenner man at den fisken lukter ikke godt. Og så er det noen som sier at: Det betydde ikke noe for meg. Altså, så lenge hun ville og det var frivillig, så var det greit nok for meg. (...) Og når du først har brutt den barrieren, så ... blir det lettere. Altså, har du først gått over grensa en gang, så blir det lettere å gå over grensa en gang til. (Stian)

Altså ser det ut til å være en oppfatning blant voksne personer som begår digitale seksuelle overgrep om at det de oppfatter som frivillighet eller samtykke 'trumfer' lavalder eller mindreårighet, på tross av at barn under 16 år ikke regnes som kompetente eller modne nok til å samtykke til sex i Norge. Dette betyr også at koblingen mellom seksuell lavalder og grunnleggende manglende samtykkekompetanse ikke gjøres hos en del av de som begår slike overgrep, og at selv om en del kanskje er klar over at seksuell lavalder finnes og at den er 16 år, så mangler de en dypere forståelse av hvorfor bestemmelsen om lavalder finnes og hva den skal beskytte. I ytterste konsekvens kan det innebære at personer som begår seksuelle overgrep mot barn konstruerer sitt eget verdisystem eller normsystem som tilsier at det de driver med er helt ok, så lenge de ikke tvinger barnet fysisk.

Personer som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge: en tentativ typologi

I dette underkapitlet presenterer vi en tentativ typologi over ulike grupper av personer som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge. Typologien har vi utviklet primært med utgangspunkt i det som framkommer i intervjuene vi har gjort med politiansatte og terapeuter som jobber med behandling av denne gruppen lovbrøyttere. Vi bemerker også enkelte tilfeller der det er en overlapp mellom hvordan disse to informantgruppene beskriver utøvere og hvordan de domfelte beskriver seg selv og sin egen overgrepsatferd, men det er viktig å være klar over at typologien primært baserer seg på erfaringene til de profesjonelle informantene vi har snakket med.

Det er også viktig å presisere at de ulike typene ikke er gjensidig utelukkende. Tvert imot vil det i flere tilfeller være overlapp mellom enkelte aspekter i de ulike typene eller gruppene av personer som informantene beskriver. Typologien er, og må leses som, et forsøk på å systematisere forskjellige motivasjoner, modus, bakgrunnsfaktorer og utviklingsspor som de profesjonelle informantene gir uttrykk for når vi spør dem om hvordan de oppfatter og fortolker de menneskene de møter i sitt arbeid med de som begår digitale seksuelle overgrep.

Den unge og umodne

Politiinformantene forteller at det finnes en gruppe med ungdommer og unge voksne de møter som begår digitale seksuallovbrudd uten særlig høy bevissthet om hva de gjør, på den måten at de besitter eller oppsøker og deler videre overgrepsmateriale. Dette er gjerne såkalte 'virale videoer' som deles i stor utstrekning på sosiale medier globalt – og det er ikke bare seksuelt innhold disse ungdommene deler, det kan også være virale volds- eller drapsvideoer, eller videoer av ulykker eller ulike ekstreme, bisarre eller sjokkerende fenomener. Informanten Live, som jobber med både etterforskning og forebygging, forteller:

Men så er det jo også en del [saker] som går til forebyggende [enheter], fordi man i noen tilfeller knyttet til virale videoer og sånn har en oppfatning av at mye av det er litt ukritisk deling av innhold. Der det ikke nødvendigvis handler om verken skadelig seksuell atferd eller at man har noen seksuell interesse for barn. Men man tenker at det er ukritisk, at de ikke skjønner helt hva det faktisk innebærer å dele. (...) Jeg tror ikke de [unge] skjønner hva som er galt. For eksempel, de mottar en video av en kompis, ikke sant? Av et overgrep. Så ler de litt av den, så ser de den sikkert ikke ferdig, og så sender de den bare videre til neste kompis. (...) At det er ulovlig, straffelovens paragraf 311, at det er overgrep av barn som de deler videre, det tror jeg mange av dem ikke skjønner. (Live)

Iblant er det de deler videre bilder eller videoer de selv har tatt eller fått tilsendt av venner eller bekjente, av andre ungdommer som har sex og som ikke har samtykket verken til fotografering, filming eller videredeling, slik informantene Live forklarer under. Det kan med andre ord være flere straffebud som overtredes i saker med disse ungdommene.

Også den der på fest, ikke sant? At de ser kompisen bli sugd av en venninne, og så velger de å filme det. (...) Så tenker de ikke noe over det, og så sender de det kanskje til kompisen sin. Og det å skjønne at det du nå faktisk filmer, det er ulovlig – der tror jeg nok at det er mye som de ikke skjønner. De skjønner ikke alvorret, de skjønner ikke konsekvensene av det de gjør. (Live)

Politiinformantene mener at bevissthetsnivået hos disse ungdommene ikke er så høyt hva angår ulovligheten i dette, og at de trenger at noen forteller dem at slik deling er både ulovlig og at det ofte går hardt utover den/de som filmes og får overgrepssituasjoner eller seksuelle situasjoner spredd. Flere av dem kobler slik ukritisk og umoden deling hos ungdommer til samfunnsutviklingen generelt – at man bruker telefonen til alt mulig ellers, og at grensene for hva som anses som vanlig og 'naturlig' å gjøre seksuelt sett har blitt flyttet mye på relativt kort tid. Dette kan gjøre det vanskeligere for ungdommer å se hvor grensa går, og hva som er ulovlig og ikke, er det flere som fremhever.

Det er også flere politiinformanter som uttrykker stor bekymring for hva det gjør med barn og ungdom som fortsatt er under utvikling å gjentatte ganger eksponeres for overgrepsmateriale som seksualiserer barn og viser seksuell kontakt mellom barn og voksne. Denne erfarne politiinformanten forklarer hva denne bekymringen går ut på:

I mange tilfeller [med de unge] er det disse bildene, disse virale videoene, som også har avdekket at det er veldig lite seksuell interesse [til å begynne med]. Vårt formål er å ta tak i dette tidlig slik at de ikke utvikler seksuell tiltrekning mot barn i en ung alder. (...) Ved å på et tidlig stadium redusere behovet eller lysten til å se på den slags materiale, kan vi kanskje i fremtiden redusere [risikoen for] at de får en tiltrekning mot barn. (Sivert)

Det er interessant å merke seg at flere av de domfelte tok opp egne erfaringer med å oppsøke og eksponeres for digitalt overgrepsmateriale i barndom og oppvekst når de diskuterte hvordan de endte opp som en som selv har begått overgrep mot barn. 'Christian', som er domfelt for en rekke overgrep mot barn både på digitale og fysiske arenaer, er en av de som tar opp denne koblingen, og han setter også ord på hvordan slik eksponering i tidlig alder kan medføre en form for normalisering av voksnes seksuelle kontakt med barn:

Jeg ser nå at mine handlinger som barn, ungdom, ung voksen har ført til et sett med handlinger [senere]. Altså, jeg ser jo hvordan mine nettvaner i barneskolealder har ført til seksuelle overgrep i [voksen alder]. Jeg ser en rød tråd. (...) I større eller mindre grad – eksponering for seksuelle overgrep og ikke-ordinær sex, i veldig stor grad. På nett. [Da jeg var] ti-elleve. (...) Og hvis du da fortsetter den ... altså, da blir jo dét det som blir normalen. (...) Du skaper jo et forhold til noe som ikke er bra i en tidlig alder, da. (Christian)

Flere av politiinformantene forklarer at så lenge det ikke vekkes mistanke om at ungdommen også er eller har vært involvert i fysiske overgrep, enten på den fysiske eller den digitale arenaen, er dette den typen saker politiet forteller at de gjerne sender til forebyggende enheter, for bekymringsamtale med den unge og eventuelt foresatte eller for oppfølging hos Barnehuset eller andre deler av hjelpeapparatet:

Vi ser at straff er ikke en god måte å behandle disse barna på. (...) Det vi tenker er den beste løsningen er å få de inn i et system hvor de blir ivaretatt, både av BUP, Barnehuset, får oppfølging og psykolog, i mye større grad til å se på problematikken. Spesielt med de unge. Om det fungerer, det vet vi ikke. (Sivert)

Politiinformantene er relativt samstemte om at disse sakene egner seg bedre i forebyggings- eller behandlingssporet enn i straffesakssporet.

Det kan være en overlapp mellom unge og umodne utøvere av digitale seksuelle overgrep og den neste kategorien – de som faller utenfor.

Den som faller utenfor

Den andre gruppen som kommer til uttrykk hos politiinformantene og til dels hos terapeutene vi intervjuet er personer som har falt litt utenfor, som ikke helt mestrer det sosiale samspillet på den fysiske arenaen og derfor lever relativt isolert, og som kanskje heller ikke har de egenskapene som skal til for å lykkes i dette samspillet. De kan også ha liten grad av tilknytning til viktige samfunnsarenaer som utdanning og arbeidsliv. Etterforskeren Benjamin beskriver denne gruppa slik:

Kanskje man kan beskrive dem som sosiale tapere? Som på et veldig tidlig tidspunkt har falt utenfor i samfunnet. Som ikke klarer å få seg en dame på egen alder. Som rett og slett ikke er attraktiv, av mange grunner, og som kanskje selv-isolerer seg litt. (Benjamin)

Disse personene kan altså oppfatte seg selv og bli oppfattet av andre som uattraktive etter konvensjonelle standarder, og ha lav selvtillit på sin egen evne til både å mestre alminnelig sosialt samspill og å mestre det å etablere og vedlikeholde nære, romantiske eller seksuelle relasjoner med andre jevnaldrende eller voksne, forteller en av terapeutene vi intervjuet:

Min erfaring er at du har en gruppe her som kommer til kort i livet generelt, som er konfliktsky og dårlig på sosiale ferdigheter. (...) Og som søker trøst i spill og porno. (...) Vi har ikke så veldig god forskning på det, men de fleste er enige i at dette er en gruppe som generelt øker, med menn som er lite attraktive og lite selvhevdende. (Trond)

Det å laste ned, se på, oppbevare og dele videre overgrepsmateriale kan gi en følelse av mestring og kontroll for disse menneskene, forklarer denne terapeuten. Å laste ned og se på overgrepsmateriale kan også gi en mestringsfølelse i seg selv, det kan gi en følelse av at man sitter og 'styrer verden' gjennom å laste ned, sier han:

Man tiltrekkes den grove biten [av overgrepsmateriale] som fører til at man har litt mer kontroll. Og du føler jo litt sånn kontroll når du sitter alene og styrer verden gjennom det å laste ned. (Trond)

Noen av de som faller utenfor fremstår også som at de er sinte, på et samfunn som de opplever at hindrer dem i å lykkes på viktige arenaer som arbeidsmarkedet, i utdanning eller i kjærlighetslivet. Samtidig kan de virke svært lite veltilpasset sosialt sett. En av politiinformantene forklarer hvilket inntrykk hun ofte sitter igjen med, av de som begår digitale seksuelle overgrep og samtidig faller utenfor sosialt:

Jeg tenker noen ganger at dette med utenforskap og sosiale tapere er så farlig, fordi de er så tøffe eller voldsomme på nett. Og så møter du noen som nesten ikke er vant til å se noen i øynene. De kikker ned, og synes det er vanskelig å snakke med ... det kan du se ... ikke bare med politiet, men også med forsvareren sin. (Marta)

For noen kan trangen til å føle på mestring gå over i å forsøke å oppnå sosial og seksuell kontakt med barn, enten på digitale flater eller i den fysiske verdenen eller begge deler. Disse kan oppleve det slik at barn og ungdommer er lettere å oppnå kontakt med og manipulere enn deres jevnaldrende eller andre voksne, og dette kan være noe av grunnen til at de velger å oppsøke barn i stedet for voksne, slik etterforskeren Benjamin beskriver det her:

[De] ser etter et lett bytte – barn og unge som de kan manipulere, fordi de har litt flere år på jorda og klarer å skrive ting som den yngre vil like. (Benjamin)

I likhet med hos de unge og umodne kan det hos utøverne som faller utenfor sosialt iblant fremstå som at de ikke helt forstår eller tar innover seg omfanget av og alvorlighetsgraden i det de har gjort er, før politiet banker på døra for å avhøre eller arrestere dem. Noen uttrykker sjokk og overraskelse når de først blir tatt, slik etterforskeren sitert over beskriver det:

Det er ikke før politiet banker på døra at de innser hvor alvorlig dette er. Hvor de egentlig har holdt på i mange år med dette her.

INTERVJUER: Så når folk blir konfrontert med hva det er de har drevet med, så blir de litt ...

Sjokkert. (Benjamin)

På den annen side tar flere av politiinformantene opp at enkelte av dem som faller utenfor sosialt på den fysiske arenaen også finner sterke fellesskap på den digitale arenaen, med andre som deler deres seksuelle interesse for barn og overgrepsmateriale. Slik sett kan denne gruppa, som på den fysiske arenaen lever isolert uten særlig sosialt nettverk og som kanskje i liten grad opplever å mestre alminnelige former for sosialt, mellommenneskelig samspill, også oppleve å bli såkalte 'konger' på nettforumer for overgrepinteresserte. Politiinformanten Ruth forteller at hun tilbringer en del tid på slike nettfora, i forbindelse med etterforskning av digitale seksuallovbrudd:

Det er jo litt sånn påfallende, da, for [på forumet] er de jo gjerne konger, ikke sant? De deler ut 'awards' til hverandre, og de er veldig sånn, «[dette er] mine venner». (...) Når vi kommer hjem til dem, så er de jo veldig sånn type 'tapere', mange av dem, ikke sant? Bor hjemme hos foreldrene sine, har ikke noen jobb. (Ruth)

I slike fora kan de opparbeide seg høy status blant likesinnede, forteller Ruth. Forumet og medlemmene der blir deres primære omgangskrets og der de får tilgang på en type anerkjennelse som de ikke får på andre arenaer:

Jeg tror nok at veldig mange får en slags status som er veldig viktig for dem, og som er ting de ikke oppnår andre plasser i livet. Her er de liksom kongen. (...) Du var konge på det forumet, du var den største, som alle liksom hyllet. (Ruth)

Lenger ned i dette underkapitlet beskriver vi en annen gruppe som framkommer i materialet – de utøverne som er godt organiserte, og som er aktive deltakere i slike nettfora som beskrives her. Slik sett kan det være en overlapp mellom denne gruppen utøvere – de som faller utenfor – og gruppen av utøvere som er godt organiserte. Et slikt sammenfall forutsetter da at utøvere som faller utenfor faktisk finner fram til likesinnede på nett, og erstatter et manglende sosialt nettverk på den fysiske arenaen med et digitalt fellesskap av andre overgrepinteresserte.

Enkelte av de domfelte vi har intervjuet har også historier som passer godt med noen av beskrivelsene politiinformantene og terapeutene gir av disse utøverne. Det gjelder kanskje særlig der de domfelte informantene selv opplever å komme til kort sosialt på den fysiske arenaen, samtidig som de opplever en helt annen form for mestring av det sosiale samspillet på nett. Dette kan føre til en preferanse for både sosial og seksuell kontakt med barn og unge, fordi utøverne opplever å mestre slik kontakt bedre med barn og unge enn med jevnaldrende eller voksne. Men i enkelte av de domfeltes historier kommer det også fram at nettfora for overgrepinteresserte kunne gi dem en form for anerkjennelse som de ikke hadde tilgang på andre steder.

Betydningen av digitale fellesskap er altså noe som tas opp av så vel politiinformantene som terapeutene, og også de domfelte vi har intervjuet. Vi kommer tilbake til andre aspekter ved digitale fellesskap og hvordan disse kan påvirke overgrepstferd på nett både der vi skriver om utøvere av digitale seksuelle overgrep som er godt organisert (lenger ned i dette delkapitlet) og i delkapitlet om det digitale rommet.

Den som skammer seg

Den tredje gruppen vi har identifisert er personer som har en varig seksuell tiltrekning eller interesse for barn som de sier at de har et ønske om å ikke handle på, men som de allikevel ikke greier å avstå fra. Både politiinformantene og terapeutene vi har intervjuet beskriver denne gruppen, i tillegg til at flere av de domfelte kan plasseres i denne kategorien. Etterforskeren Sivert, som har lang erfaring med å gjennomføre avhør av mistenkte i digitale overgrepssaker, forteller at i likhet med de som faller utenfor sosialt kan disse uttrykke stor lettelse over å bli tatt av politiet:

I mange tilfeller er det folk som har en seksuell interesse for barn, som ikke er agerende, men at de bruker [overgrepsmateriale] som en stimuli, som sin egen lille hemmelighet. Når de blir avslørt, er det det. (...) Majoriteten der er glade for at de blir tatt av politiet, slik at de kan skjerpe seg i livet. Dette er noe som har fulgt dem gjennom svært mange år. (Sivert)

Det å laste ned, se på og oppbevare overgrepsmateriale ser ut til å tilfredsstillere et seksuelt behov hos disse, samtidig som personer i denne gruppen også gjerne forsøker å overbevise seg selv om at det å bruke overgrepsmateriale ikke er like skadelig som å begå fysiske overgrep, og at det dermed i større grad kan forsvares.

Disse utøverne uttrykker sterk skam rundt sin egen seksuelle interesse for barn og det at de laster ned og bruker overgrepsmateriale, som de forsøker å holde strengt hemmelig samtidig som de er klar over risikoen for å bli tatt. Når de først blir arrestert kan disse utøverne ha stort behov for å fortelle alt og legge kortene på bordet, men flere av politiinformantene forteller at det også kan være svært krevende og belastende for dem når de har innrømt hva de har gjort, slik at selvmordsrisikoen kan øke og de må følges opp etterpå. Noen sier til politiet at de ikke tror de hadde greid å stoppe om de ikke ble tatt, og at de har kjent på et behov for hjelp til å slutte, slik den erfarne etterforskeren Kristin forteller her:

Han var helt desperat etter hjelp. (...) Og når han sier at han glad for å bli stoppet, så tror jeg han på det. Han sa at han ikke hadde klart å stoppe uten at han ble tatt. (...) Han hadde funnet en metode som fungerte [for å begå digitale overgrep], sa han. (Kristin)

Dette ønsket om å bli tatt, sammen med et udekket behov for å få hjelp til å slutte med ulike former for overgrepssatferd, er noe som også går igjen i fortellingene til flere av de domfelte vi har intervjuet, som for eksempel Bjørn, sitert under. Han sitter i fengsel for annen gang, og forteller at etter at han kom ut av fengsel etter den første dommen, forsøkte han å gjøre seg mest mulig gjenkjennelig slik at politiet skulle ha bedre muligheter til å avdekke hvem det var som sto bak overgrepene:

Denne gangen visste jeg at jeg kom til å bli tatt. Jeg prøvde å gjøre mest mulig gjenkjennelig, for jeg trengte hjelp. (...)

INTERVJUER: Så på en måte gikk du og ventet litt på [å bli tatt]?

Ja. Jeg gjorde det. For det var et skrik og behov for å få hjelp, men at jeg dro det så langt som jeg gjorde ... det ble som en ond sirkel, da. Jeg måtte ha bilder, måtte ha filmer, måtte ha bilder, det gikk slik, dag ut, dag inn. (Bjørn)

Noen av de som skammer seg kan fortelle om det de kaller et dobbeltliv, der de lever et tilsynelatende 'vanlig' liv på den ene siden, med jobb og venner og familie, mens de på den andre

siden lever et hemmelig liv med nedlastning, bruk og deling av overgrepsmateriale eller annen overgrepssatferd på den andre siden. Disse kan framstå for omverdenen som ressurssterke og det kan komme som et stort sjokk på personer i deres nærhet når de blir arrestert av politiet og straffeforfulgt. En av dem som forteller om et slikt dobbeltliv er Christian. På den ene siden gikk han på jobb og har en betrodd posisjon i lokalsamfunnet, og på den andre siden begikk han overgrep både på den fysiske og den digitale arenaen:

Og så blir det da flere fysiske seksuelle overgrep. (...) Og oppi alt det her, er jeg jo da [i en betrodd posisjon i lokalsamfunnet]. (...) Så det er jo liksom to Christian'er, da. ... Det er jo han samboeren, han [som har en betrodd rolle], sønnen ... altså, alle disse tingene der. Og så er det han ... eh ... kall det overgriperen, da, som egentlig lever to vidt forskjellige liv. (...) Altså, [overgrepssaken som ble anmeldt] var ganske klar, da. (...) Jeg sa jo at jeg har ikke gjort noe, fordi dette matcher jo ikke han der superhelten som har liksom alt det der. Så da står jeg på mitt. Jeg har ikke gjort noe. (...) Altså, det er ingen som tror på ... denne ungen, da. [Hen] blir jo ikke trodd på, av noen rundt seg. (...) Så etter at de første overgrepene har skjedd, så [begår jeg overgrep mot hen] etterpå. Fordi det er jo ingen som tror at dette skal ha skjedd. (Christian)

Her setter Christian også ord på et viktig moment som påvirker utsatte barn og unges opplevelser av å være utsatt for overgrep – når den som utsetter dem for overgrep lever et dobbeltliv på den måten Christian beskriver, og slik sett ikke passer inn i forestillingene mange har om hvordan en overgriper er, ser ut og oppfører seg, kan det være enda vanskeligere enn ellers for den utsatte å bli trodd når hen forteller om overgrepene til sine omgivelser.

Det kan være overlapp mellom personer i denne gruppen og den neste – de som kjennetegnes av en form for seksuell skjevutvikling.

Den med seksuell skjevutvikling

Hos enkelte av politiinformantene og hos terapeutene kommer en fjerde gruppe til uttrykk – de som grunnet forhold eller opplevelser i barndom og oppvekst har et vanskelig, uavklart eller uhensiktsmessig forhold til egen seksualitet. En av politiinformantene, Håkon, kaller dette en 'seksuell forvirring', han beskriver disse personene som usikre på egen seksualitet, og dette er noe av det som gjør at de 'havner' hos barn som seksuelle objekter:

Jeg synes veldig mange av dem fremstår som seksuelt forvirret, de vet ikke helt (...) hva de tenner på, og i den søken havner de hos barn. (...) Det kan være en forvirret seksualitet, [at] han ikke helt vet hva han driver med, men et eller annet gjør at han har lyst til å ta frem tissen sin, eller et eller annet gjør at han har lyst til å se på tissen til noen andre, eller et eller annet sånt noe. Det er en seksuell draging. (Håkon)

Disse kan ha opplevd overgrep selv i tidlig alder, men de kan også ha fått et intenst og altoppslukende forhold til pornografi som barn eller tidlig i tenårene, slik vi så at noen av politiinformantene uttrykte bekymring for der vi beskriver de unge og umodne utøverne over. Fellesnevneren for disse personene, slik de fremstår hos politiinformantene og terapeutene, er at det har skjedd noe uheldig eller skadelig på et tidlig stadium i utvikling av deres seksualitet, som har medvirket til at de har utviklet en seksuell interesse for barn og/eller skadelig seksuell atferd, slik politiinformanten Benjamin beskriver her:

Så fins det de som selv har blitt utsatt for overgrep. Dette blir basert på kun mine erfaringer, og jeg synes det er ofte at de selv har blitt utsatt for overgrep i ung alder, og at det på en eller

annen måte har gjort har fått en skrudd seksualitet. At noe som har skjedd på et tidlig utviklingsstadium har gitt dem en feil kurs. (Benjamin)

Flere av politiinformantene som beskriver denne gruppen problematiserer også denne forståelsen av at seksuell overgrepssatferd skyldes utøverens egen seksuelle skjevutvikling, og påpeker at når personer som selv har begått overgrep snakker om egne erfaringer på denne måten kan det også være en måte å rasjonalisere bort eller rettferdiggjøre overgrepene man har begått.

På den annen side bringer terapeutene vi har intervjuet inn klientenes egen utsatthet for vold og overgrep som en viktig og kanskje oversett faktor i forståelsen og håndteringen av seksuell overgrepssatferd. Terapeuten Tor forteller at blant dem han møter i behandling er det mange som selv har vært utsatt for overgrep eller vold, mens terapeuten Synnøve anslår at dette gjelder så mange som halvparten av dem hun har hatt i behandling for denne typen problematikk:

En stor gruppe av de som utøver seksuelle overgrep er jo selv ofre, og har kanskje vært ofre over veldig lang tid, enten i form av familiære overgrep eller i form av å være utsatt for [overgrep] av andre. Og noen innledes inn i det i en form for (...) mikrosubkulturell invitasjon, i en eller annen tidlig erfaring. Sånn at når vi snakker om (...) utøverne, så tenker jeg jo også at (...) i min erfaring med disse, så er det flere som selv har en relativt stor bagasje, da. (Tor)

Denne terapeuten mener også at dette temaet – den bagasjen og de erfaringene personer som begår seksuelle overgrep har med seg, og påvirkningen den bagasjen kan ha på den skadelige atferden deres – snakker vi som samfunn kanskje ikke nok om:

Dette er jo en vanskelig problematikk å snakke om. (...) Det er på en måte et ubehagelig tema for alle. Jeg vil tenke at vi, i lys av at det har vært så tabuisert så lenge, så mangler vi kunnskap. (...) Det kan hjelpe oss et stykke på vei. (Tor)

Sammenhenger som dette – mellom utøveres egne volds- eller overgrepserfaringer og senere overgrepssatferd – er et tema som flere av informantene mener at vi trenger mer kunnskap om, slik at det blir mulig å se tydeligere hva slags gruppe det er vi har med å gjøre. Terapeutene tar opp hvordan det å selv ha vært utsatt for overgrep kan påvirke både egen seksualitet og holdninger til seksuelle normer, for eksempel holdninger til seksuelle relasjoner mellom voksne og barn. Denne kunnskapen kan også være viktig for å forstå mer om hva personer som begår overgrep trenger hjelp til, slik Tor påpeker her:

En del av behandlingen er jo nettopp å jobbe med [ulike] hindre for et prososialt liv, nemlig å ha kunnskap og forståelse om egne handlinger. Også å jobbe med kognitive fordreininger om at for eksempel sex med barn er greit, for det har man erfart hele livet. For å integrere ny forståelse av at sex med barn ikke er greit, selv om det har vært en del av ditt liv. (Tor)

Ikke bare terapeutene vi intervjuet observerer dette i sin yrkeshverdag. Også politiinformantene problematiserer hvor skillet mellom 'utsatt' og 'utøver' egentlig går, når den som begår overgrep gjør de samme tingene mot andre som hen selv har opplevd:

Når går du fra å være en stakkars forvirret [unge] til å bli en (...) overgriper, ikke sant? Akkurat hvor går den der [grensa]? (...) Det er fedrenes synder, ikke sant? At du er et offer, blir en overgriper – hva skjer med dem som [blir utsatt]? Jeg satt og kikket på en sånn [bildeserie] her, med noen overgrep ... med veldig små unger, da. Det var foreldrene som begikk overgrepene.

(...) Og det er sånn: Hva skjer med seksualiteten til de ungene? (...) Hva gjør det med dem? Sånt lurer jeg på. (Ruth)

Det er også flere av de domfelte vi har intervjuet som forteller historier som resonnerer med politiinformantenes og terapeutenes beskrivelser av utøvere med seksuell skjevutvikling. Det gjelder både deres egen utsatthet for seksuelle overgrep i barndom og oppvekst, men det kan også dreie seg om opplevelser med tidlig og intens opptatthet av sex og pornografi, som gjerne har fått utløp gjennom å oppsøke porno på internett og som i sin tur har ført videre til eksponering for digitalt overgrepsmateriale.

Den som samler

En framtreddende gruppe i intervjuene med noen av politiinformantene er personer som laster ned bilder og videoer med overgrepsmateriale og som synes å oppbevare det mest til egen bruk, og som etablerer en 'samling' med overgrepsmaterialet. Politiinformantene som møter disse personene i avhør og driver etterforskning av dem sier at de iblant får inntrykk av at motivasjonen til disse personene ikke nødvendigvis (bare) er seksuell, men at de heller ser ut til å motiveres av selve det å ha en stor samling med overgrepsmateriale, slik etterforsker Håkon forklarer her:

Noen er ikke sosiale i det hele tatt, de begår overgrep for seg selv, og så sitter de bare og samler og 'hoarder' på PC-en sin flere timer [med overgrepsmateriale] enn de noen gang kan se. (...) Og så sitter de der og samler og samler, og det er helt uforholdsmessig mye [materiale]. (...) Jeg tenker at det er samlemani i dette øg. (Håkon)

Som det fremgår av sitatet over er en del av de som oppfattes som 'samlere' ikke i utstrakt grad i kontakt med andre i sin befatning med overgrepsmateriale. Men flere av politiinformantene påpeker at noen av de som samler også har utstrakt kontakt med andre som gjør det samme, gjerne på forumer som samler personer med denne typen ulovlige interesser:

[De vil ha] nytt og unikt materiale. Noe som ikke er ute i miljøet. Det er jo forskjellige typer overgripere, noen er jo i nettverk hvor de prater sammen og driver og har seksuelle samtaler om hva de skal gjøre med barn, og metoder for å nå frem til barn, og de utveksler erfaringer, rett og slett. De deler også masse overgrepsmateriale i stort omfang, og så har de noen ganger konkurranser på hvem som kan skaffe det nyeste og beste med høyest kvalitet, nytt materiale. (Håkon)

I slike tilfeller kan det være slik at både det å ha en stor samling med overgrepsmateriale, og særlig det å ha materiale som er vanskelig å finne eller få tak i, kan gi anerkjennelse, status og en opplevelse av tilhørighet blant andre samlere – og dette fellesskapet fremstår ikke sjelden som viktigere enn eller overordnet den seksuelle interessen for barn, slik den samme etterforskeren beskriver her:

Da får du respekt i miljøet fordi du har greid å få tak i noe nytt. Og det har jo ingenting med seksualitet å gjøre, tenker jeg. Det har med en tilhørighet å gjøre, en felles interesse, en følelse av å høre til et sted (...) og så få en form for anerkjennelse. (...) Det starter kanskje med seksualitet, men når det tar av, da er det noe annet altså. Det tror jeg. (Håkon)

Denne kontakten med andre kan forsterke et driv mot å samle stadig mer overgrepsmateriale. Politiinformantene er også bekymret for at personer som går inn i slike nettfellesskap uten noen egentlig motivasjon for eller intensjon om å selv begå fysiske overgrep mot barn, kan dyttes

i denne retningen på grunn av holdningene om seksuell kontakt med barn som finnes og spres her, og fordi noen kan ønske å klatre i hierarkiet og velger å gjøre det gjennom å produsere eget overgrepsmateriale.

Som det fremgår av beskrivelsene gitt her av utøvere som samler på overgrepsmateriale kan det være en overlapp mellom disse og gruppen vi kommer tilbake til lenger ned i dette underkapitlet – de som er godt organisert og som gjerne samler seg i ulike digitale nettverk eller fellesskap med likesinnede. Det er likevel verdt å merke seg at politiinformantene trekker i tvil om alle de som inngår i kategorien samlere primært motiveres av en etablert og varig seksuell interesse for barn, og fremhever at også andre motivasjoner – som anerkjennelse, bekreftelse og gruppetilhørighet – kan være i spill hos denne gruppa.

Den som har sadistiske trekk

Flere av politiinformantene og enkelte av terapeutene beskriver en gruppe personer som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge, enten ved nedlasting, oppbevaring og bruk av overgrepsmateriale, ved direkte overgrep begått over digitale flater eller til egen produksjon av overgrepsmateriale, og som har sadistiske trekk ved sine handlinger. Hos informantene som tematiserer dette forstås sadistiske trekk som at det å påføre smerte og lidelse og å ydmyke barna som er utsatt for seksuelle overgrep er noe de aktivt oppsøker og som er del av deres seksuelle tenningsmønster. Denne typen overgrepssatferd ligger for flere av informantene helt på grensen av det som er mulig å forstå at man kan gjøre mot barn, slik denne etterforskeren uttrykker det:

Det er veldig brutalt, ikke sant, på de forumene. Hva de snakker om, hva de ønsker ... altså, de bruker veldig degraderende [språk om barn]. Og jeg må si at for meg, da, så er jo kanskje dét noe av det vanskeligste å forstå. Jeg kan på en måte, hva jeg skal si, da, jeg kan på en måte forstå at du kan ha seksuelle følelser for småunger. Men det å påføre så mye smerte ... i seg selv er [det] veldig, veldig vanskelig å forstå. (Ruth)

Enkelte av politiinformantene opplever at denne gruppen enten reelt øker i omfang eller har blitt mer synlige over tid, og at overgrepsmaterialet disse utøverne befatter seg med og iblant selv produserer blir stadig mer grenseløst og overskridende, og at det samtidig har blitt mer 'mainstream'. Denne erfarne etterforskeren som har jobbet mange år i feltet forklarer hvordan denne utviklingen ser ut fra hans perspektiv:

Det har vært en sjokkerende utvikling i dette området de siste ti årene. Det står i sammenheng med teknologien og samfunnet. For ti år siden var vi bekymret for det (...) som er blitt standard i dag. For ti år siden fikk vi kanskje noen titalls saker i året på § 311, hvor vi nå har ti-gangeren. (...) Det var et hierarki innenfor pedofili [hvor man innad i 'miljøet' så ned på de som drev med fysisk voldelige overgrep mot små barn]. I løpet av de ti årene har det [hierarkiet] forsvunnet. Nå er det fritt vilt. Det har blitt grovere. Det har blitt større mengder. Det har blitt mer 'mainstream', mer vanlig. Mer tilgjengelig. (...) På flere plattformer. Vanligere. Det deles av yngre. (Sivert)

Disse lovbrysterne utgjør et mindretall av de personene med digital overgrepssatferd som politiinformantene og terapeutene har befatning med. Men de er også en gruppe der politiinformanter og terapeuter uttrykker lite håp og tro på at det er mulig å skape endring, fordi det avvikende tenningsmønsteret synes å være etablert og varig, fordi denne gruppen ofte har tilleggsproblematikk som ruslidelser, personlighetsforstyrrelser og annen alvorlig psykopatologi, og fordi personer med denne atferden eller tilbøyeligheten ofte viser liten vilje til eller interesse

for å forholde seg til og etterleve normer og lover på det seksuelle området. Dette gjør også gruppen av utøvere med sadistiske trekk til en spesielt viktig gruppe å nå med politimetoder og straffesakstilnærming.

En del av de utøverne med sadistiske trekk organiserer seg, i likhet med samlere, i digitale nettverk med andre med samme interesser. Slik sett kan det være en overlapp mellom denne gruppen og den neste – de som er godt organiserte.

Den godt organiserte

Dette er personer som har en etablert og aktiv seksuell interesse for barn, som laster ned, oppbevarer, deler og iblant også selv produserer overgrepsmateriale, og som er del av nettverk med andre likesinnede som gjør det samme. Denne gruppen med utøvere er godt organiserte, de plasserer seg gjerne i jobber eller verv der de møter barn og slik har de tilgang på potensielle ofre. De kan også ha gjort deling, distribusjon, produksjon og salg av overgrepsmateriale til levebrødet sitt, slik at de også har økonomiske interesser i og insentiver for overgrepssatferden sin. Den erfarne etterforskeren Sivert beskriver dem på denne måten:

Og så har du de som er pedofile, det er dette de lever av. Det er dette de driver med. De mer organiserte som plasserer seg i jobber hvor barn er tilgjengelig for å være i tilknytning til barn, enten som trener eller i barnehage, skole eller den type ting. De har mer kynisk tilnærming til dette, selv mener de seg uskyldige og at politiet gjør feil, men vi avdekker både digitale og fysiske overgrep blant den gjengen. (Sivert)

Slik det fremgår av sitatet over fremstår denne gruppen, sammen med utøvere med sadistiske trekk, hos politiinformantene som spesielt viktig å nå med politimetoder og straffesakstilnærming, fordi de i deres øyne har stor risiko for å begå fysiske overgrep, både på den digitale og den fysiske arenaen. I nettverkene de er del av kan de også oppfordre andre til å gjøre det samme, slik informantene over forklarer videre:

De utgjør en stor risiko for fysiske overgrep, ikke bare seg selv, men også fordi de er sentrum i et ekkokammer, så oppfordrer de andre til å begå overgrep. Det er der vi må fokusere, for å ta unna disse, slik at man kan redusere ekkokammeret og redusere muligheten for at barn over hele verden utsettes for overgrep. (Sivert)

I disse nettverkene, ofte i form av ulike typer nettfora, blir seksuell kontakt mellom voksne og barn og voksnes seksuelle interesse for barn normalisert og bagatellisert i en dynamikk som ligner det som gjerne kalles ekkokamre. Fordi slike holdninger er sterkt befestet og sprer seg videre i og gjennom slike nettverk kan de medvirke til at personer som har en seksuell interesse for barn, men som ikke tidligere har begått overgrep, kan bli dyttet nærmere å gjøre dette når de introduseres for nettverkene, forklarer Sivert:

Vi ser et [tidlig] stadium i mange tilfeller, hvor de har den seksuelle interessen, men ikke [har begått fysiske overgrep], og så blir de medlem av disse gruppene, hvor de da kommer i kontakt med disse ekkokammer-folkene, som normaliserer den handlingen og den følelsen. Det bidrar da til at de blir mer inkludert og mer aktive i den rollen. (Sivert)

De godt organiserte utøverne av digitale seksuelle overgrep er ofte teknisk svært kompetente og har høy operasjonssikkerhet. Derfor er det vanskeligere for politiet å oppdage dem og avdekke virksomheten deres. I kombinasjon med økonomiske midler og kunnskap om hvor og hvordan det

er mulig å begå overgrep uten stor risiko for å bli avslørt er dette avgjørende for hvordan overgrepssatferd utvikler seg og forsterkes, forklarer denne politietterforskeren:

De som er ordentlige vanskelige å ta, de er ordentlige kompetente. De er høyt utdannet, flinke mennesker på datasikkerhet. (...) Jeg tror det er kombinasjonene av teknisk kompetanse, egen økonomisk mulighet, og hva det koster å begå overgrep, og hva du kjenner til. De tre tingene tenker jeg er avgjørende for hvor du ender og hvor du begår overgrep. (Håkon)

Politiinformantene oppfatter altså denne gruppen som en høyrisiko-gruppe for å begå fysiske overgrep, enten på digitale flater eller på den fysiske arenaen, og enten at de selv begår overgrepene eller oppfordrer andre til å gjøre det. Derfor mener de også at denne gruppen utøvere bør være prioritert for politiet.

Utvikling av digital overgrepssatferd: Å gå inn i tunellen

I intervjuene med både politiansatte, terapeuter og domfelte har et viktig tema vært hvordan overgrepssatferd utvikles over tid, og om det er mulig å se noen mønstre eller utviklingstrekk i hvordan noen ender opp med å begå digitale seksuelle overgrep, sett fra deres ulike perspektiver. I dette underkapitlet sammenfatter vi hvordan våre informanter diskuterer og reflekterer over dette spørsmålet, ut fra sin erfaring eller befatning med seksuell overgrepssatferd over internett.

Overordnet sett er det særlig et narrativ eller en fortelling om utvikling av digital, seksuell overgrepssatferd som deles av og går igjen hos både de ansatte i justissektoren, flere av de domfelte og hos terapeutene – nemlig at digital seksuell overgrepssatferd oppleves som noe som utvikles progressivt over tid, noe som eskalerer gradvis, der grensene mellom rett og galt, lovlig og ulovlig, stadig endres, utviskes og flyttes, slik at involveringen i digitale seksuallovbrudd blir dypere over tid. Slike fortellinger om eskalering og progressivt dypere involvering går også igjen i forskning på denne gruppen (se f. eks. Aslan et al., 2014; Bailey et al., 2016; Kloess et al., 2019). Den domfelte informanten 'Petter' sitt utsagn under illustrerer hvordan eskalerings-narrativet kan se ut:

Jeg tenker jo, og tror jo, at for de fleste så er det ikke noe man bare ... Man kaster seg ikke ut og plutselig ser på et overgrep på en fem år gammel jente på PC'en. Det tror jeg ingen gjør. Det begynner et eller annet sted. (...) Og så tror jeg at for de fleste begynner det med å uskyldiggjøre ... Se på noen ting som de tenker ikke er så farlig. Og så har de pushet grensen. Og så kan de da neste uke pushe grensen litt til. Og til slutt så har du liksom pushet alle grenser det er mulig å pushe. (...) Det (går) veldig gradvis over veldig lang tid. Og da glemmer man bort ... man kobler ut empatien, på en måte. (Petter)

Denne fortellingen eller dette narrativet bygges opp rundt tre litt ulike prosesser, som til sammen kan illustrere noen individuelle og sosiale dynamikker som gir assosiasjoner til å gå inn i en tunell. I alle våre informantgrupper beskrives prosessen der digital overgrepssatferd utvikles som noe som kan ligne dette. Det er imidlertid viktig å understreke at metaforen vi beskriver i dette underkapitlet er vår sammenfatning av inntrykk, oppfatninger og opplevelser hos våre informanter, og dermed ikke kan gi noe uttømmende eller fullstendig bilde av hvordan slik atferd utvikles, og under hvilke forutsetninger det skjer.

I en tunell begrenses utsynet og perspektivet til det som ligger foran en. Det er ikke mulig å se det som er utenfor tunellen, eller utenfor det umiddelbare synsfeltet ditt. Det finnes få utganger i tunneller, og hvis de finnes er de ofte langt unna. I en tunell beveger man seg gjerne framover og

ikke bakover, i tillegg til at det er vanskelig å bevege seg til siden og tre ut av sporet man har startet i.

Den domfelte informanten Christian beskriver i sitatet under hvordan denne tunellen kunne oppleves for ham – og denne beskrivelsen av å ikke greie å stoppe eskaleringen resonnerer med flere av de andre domfeltes opplevelser også:

*Så tenker du at, ja, men her [på den digitale arenaen] er jo jeg konge. Altså, her har jeg alle verktøy til å manipulere dette mennesket akkurat som jeg vil. Det er det som skjer. Det var sånn det skjedde meg. Og, liksom, grovheten i hva man gjør eskalerer jo ... «Å ja. Ja, men du ... jeg har jo fått deg til å gjøre dét, kanskje du gjør det òg?» ... Det blir jo ... jeg holdt på å si, det klikker litt for deg, da. (...) Du blir jo f**kings blind på ting. Har du gjort ting mange ganger, så er det ikke så farlig lenger. (...) Det vokser så sjukt. Og jeg ser jo det, liksom, at okay – jeg kunne ha stoppa. Tusen ganger. Det er greit. Men på et eller annet tidspunkt her, relativt tidlig, så har egentlig jeg blitt fratatt muligheten til å stoppe. Fordi nå er jeg i så 'deep shit' at det for meg å stoppe nå, dra i nødbremsen, det går ikke. (Christian)*

Det som foregår i denne 'tunellen' betegnes av våre informanter vekselvis som tre litt ulike, men beslektede, prosesser: desensivering, radikaliserings og avhengighet.

For det første kan eskaleringen uttrykkes i en form for *desensivering*, der den som ender med å begå overgrep kan ha startet med å oppsøke og bruke lovlig seksuelt materiale på nett. Så oppstår en opplevelse av en form for nummenhet, at det som tidligere ga seksuell tilfredsstillelse ikke lenger gjør det, og personen velger da å oppsøke sterkere, mer voldelig eller mer ekstremt stimuli for å oppnå samme effekt. Benjamin, som driver med etterforskning og fagutvikling på seksuallovbruddsområdet, forklarer:

En ting vi ofte hører i avhør er at det er en eskalering, som begynner med at man ser mye pornografi (...) som er mellom voksne. (...) Og så begynner det å liksom eskalere – man begynner å se på ting som er litt mer ekstremt. Hvor det blir et snev av vold. [Mangel på] samtykke og alt det der. Flere personer og litt mer ekstreme situasjoner. Hos noen er det en grense som blir pushet. Jeg tror at noen, for å oppnå nytelse, må liksom ... Ting blir liksom litt døllt da, når man har eksponert seg selv for veldig mye ... en nummenhet. Og så blir disse grensene pushet, og etter hvert begynner man å søke etter det som er mindre vanlig. (Benjamin)

Desensivering informantene snakker om kan altså oppleves som en utviklet nummenhet for inntrykk, der utøveren opplever å ha behov for stadig sterkere stimuli for å oppnå seksuell tilfredsstillelse. Flere av informantene, både blant de politiansatte, terapeutene og de domfelte, påpeker hvordan ulovlig overgrepsmateriale ofte er lett tilgjengelig med få klikk vekk fra sider som tilbyr tilgang til lovlig seksuelt materiale, og at algoritmene som påvirker eller styrer brukere på internett kan fange opp for eksempel et søk på porno med tenåringer og peke brukeren videre i retning av materiale i en lovlig gråsoner eller til klart ulovlig materiale. Terapeuten Trond ser dette skje med klientene han har i behandling, og setter dette videre i sammenheng med en mer generell desensiveringsprosess også på seksuelt stimuli som ikke er overgrepsmateriale:

Mye av den pornografien [som spiller på seksuell objektivering av tenåringer] blir på en måte en slags 'stepping stone' til mer tydelig overgrepsmateriale. Så internett er med på den desensivering på mange måter. (...) Det er en allmenn desensiveringsprosess som skjer, også den generelle pornografien har blitt mer og mer grov, og mer sær. (Trond)

Denne dynamikken kan forsterke en desensitiveringsprosess, eller framskynde den. Ifølge politiinformantene varierer det hvor lang tid denne eskaleringen tar. Benjamin, som er sitert over, forteller at i noen saker han har vært involvert i har det gått svært raskt, mens i andre tilfeller har det gått over flere år. En annen politietterforsker ser at iblant kan eskaleringen skje så raskt som i løpet av en enkelt dag:

Hvis man ser på for eksempel internetthistorikk (...) at du følger litt kronologien i det. Først sett på sånn og så sånn, og så sånn. Jeg har flere ganger fått inntrykk av at man starter med noe litt mildere, kanskje på en lovlig [porno-]side. Og så prøver noe litt mer spennende eller litt mer ekstremt, og så enda litt til, og så enda litt til. Og det kan du jo av og til liksom se, det mønsteret på søkebruken, bare i løpet av samme dag. Så det virker som at det, hva skal jeg si, behovet for spenning eller tilfredsstillelse, det krever mer og mer. (Maria)

Den desensitiviseringen som beskrives her utgjør imidlertid ikke hele bildet. Veien inn i digital seksuell overgrepssatferd kan også forstås som en form for *radikaliseringsprosess*. At overgrepssatferd radikaliseres betyr i denne sammenhengen at en utøvers handlingsrepertoar gradvis utvides og eskaleres, samtidig som overgrepssatferden rasjonaliseres, bagatelliseres og normaliseres, ofte (men ikke nødvendigvis) innenfor et normativt fellesskap eller 'ekkokammer'.

Også i et slikt perspektiv starter utøveren i det små og i gråsonene for hva som er lovlig, for eksempel med lett tilgjengelig og i utgangspunktet lovlig pornografisk materiale. Men så flyttes grensene for hva man tillater seg og hvilke sjanser man tar når man oppsøker digitalt overgrepssmateriale, som etterforskeren Benjamin påpeker:

Kanskje beveger man seg over på [seksuell omgang mellom] mennesker og dyr. Og over på [seksuell omgang mellom] voksne og personer som ser veldig unge ut. Og så etter hvert over på [seksuell omgang mellom] det som sannsynligvis er barn og voksne. (Benjamin)

Den domfelte informanten Petter beskriver en lignende prosess som den Benjamin ser fra sitt ståsted som etterforsker, og betegner det som skjedde med ham som en slags snøball-effekt:

Det har gått gradvis hele veien. Det begynte liksom med å bare bytte vanlige [naken-]bilder. Og så ble det 15-16-åringer. Og så har jeg strukket den strikken bare lenger og lenger. Har kalt det litt sånn ... snøball som bare begynner å rulle på toppen, og bare blir større og større. (Petter)

Hos noen resulterer denne prosessen i at man beveger seg fra å søke opp, laste ned, oppbevare og bruke overgrepssmateriale fra internett til at man også selv oppsøker barn på digitale plattformer, og begår overgrep mot dem over digitale plattformer men uten direkte fysisk kontakt. Men radikalisering kan også innebære at atferden flyttes fra digitale til fysiske rom, gjennom at kontakten med offeret opprettes digitalt mens man etter hvert møtes på den fysiske arenaen for å begå overgrep, slik etterforskeren Benjamin skisserer:

Man kan jo tenke seg at det er en eskalering som begynner i det digitale og beveger seg over i den fysiske verden. Tilbake til det med radikaliseringsprosessen, hvor du går fra å gjøre ting på nett, og så blir det plutselig normalisert. Du klarer å rasjonalisere det for deg selv, og så er det dette søket etter det neste. Da kan man tenke seg at folk beveger seg over i den fysiske verden. (Benjamin)

I en slik radikaliseringsprosess vil det å finne likesinnede i ulike nettfora kunne bidra til å understøtte eller eskalere overgrepsetferden, gjennom at seksuell interesse for barn og overgrepsetferd blir rasjonalisert og normalisert, og dermed at sosiale eller moralske sperrer mot å ha seksuell kontakt med barn brytes ned over tid. Dermed får radikaliseringsprosessen også et normativt eller ideologisk nivå, der overgrepshandlinger får en alternativ moralsk betydning når den fortolkes og vurderes av andre som deler den seksuelle interessen for barn og for overgrepsmateriale.

Flere av våre informanter, både blant politifolk og domfelte, forteller om at slike nettfora eller digitale møteplasser ofte preges av en oppfatning om at samfunnets holdninger og handlinger i møte med seksuelle overgrep mot barn er utslag av overdreven moralisme og misforståelser om hvor skadelig seksuelle overgrep egentlig er. Blant personer som selv har en seksuell interesse for barn og for overgrepsmateriale kan det i slike digitale fellesskap danne seg en oppfatning om at man tilhører en gruppe som samfunnet urettmessig har utdefinert og stigmatisert. Dette understøtter utøvernes ignorering eller underminering av fordømmelsen som seksuelle overgrep mot barn gjerne møtes med i samfunnet ellers. Dette tilsvarer en av de mest kjente nøytraliseringsteknikkene som kan brukes av lovbrøttere for å rettferdiggjøre sin egen atferd – å fordømme de som fordømmer (Sykes & Matza, 1957).

For det tredje kan tunellen inn i digital overgrepsetferd forstås som en *avhengighetsprosess*, slik informantene våre uttrykker det. Å forstå og fremstille sin egen seksuelle overgrepsetferd som uttrykk for en avhengighet er ikke uvanlig blant de som avhøres i forbindelse med digitale overgrepssaker, forteller denne erfarne etterforskeren:

Når det gjelder nettsaker – de fleste vi tar, beskriver det som en avhengighet. (...) Ofte sier de til oss at de er glade for å bli tatt, for de hadde ikke klart å stoppe på egenhånd. Det kan være de som laster ned, men også de som begår overgrep på nett. (Kristin)

Det er interessant å merke seg hvordan språket politiinformantene forteller at disse personene bruker når de snakker om sin egen problematikk til forveksling likner på et språk om rusavhengighet, at det oppleves som svært vanskelig å slutte, selv om man bestemmer seg for at man ikke vil fortsette, slik Ruth forklarer her:

Du hører veldig mange som sier i avhør at «jeg ble helt fanget av det». «Jeg ble helt hekta, jeg ble det. Og så bestemte jeg meg for at nå skulle jeg slutte, men så måtte jeg, igjen.» (...) Flere forklarer seg om det, en slags avhengighetsgreie. (...) Så det tror jeg på. Det virker veldig logisk, ut fra hva jeg tenker (...) som er vanlig menneskelig, og det som jeg (...) leser og hører om at de forklarer selv. (Ruth)

Også blant de domfelte informantene er avhengighets-narrativet sterkt til stede. Trygve, som er domfelt for gjentatte overgrep over mange år, både på den fysiske og den digitale arenaen, forteller om hvordan han opplevde det som svært vanskelig å slutte å begå overgrep – og om hvordan tilgjengeligheten av digitalt overgrepsmateriale gjorde det enda vanskeligere:

Folk sier ofte til meg: «bare slutt». Det er ikke bare å slutte. Det er så ufattelig vanskelig å slutte med noe som du har drevet med i ti år i strekk og er klinisk dyktig på. Altså ... det er som dop. Det er som en rus. Å gå på nettet og finne på noe og drive med det. Det er rett og slett som en rus, som dop. Og du må avennes med dop. Du må avennes med det, men det er vanskelig. For det er så lett tilgjengelig. Alt er liksom ... du er et klikk unna. Så det er jævlig vanskelig å slutte

med det. Det er det jeg prøver å få til nå, med at jeg går [i behandling]. Prøver og prøver. Men det er jævlig vanskelig. For den trangen og den lysten, den er der. (Trygve)

Vi kommer tilbake til betydningen av tilgjengelighet av overgrepsmateriale i neste delkapittel, om hvordan det digitale rommet påvirker overgrepene som begås der.

For flere av de domfelte informantene bærer beskrivelsene deres av avhengighet også preg av at overgrep og overgrepsmateriale etter hvert tar over store deler av livene deres, slik at dette blir altoppslukende og overskygger det meste annet. Petter er en av dem som beskriver en slik hverdag. Her forteller han om hvordan han kan synes det er vanskelig å forstå grove overgrep som han hører om andre som har begått. Samtidig har han en viss forståelse for at overgrepssatferd kan eskalere på denne måten, sier han:

Selv om jeg har [begått overgrep] selv, så sliter jeg litt med å forstå at man kan ... komme til å gå så langt. Men det er fordi at man ikke tenker over det. Hvor enkelt det er og hvor oppslukt man blir av den avhengigheten. Sånn som med meg, så begynner det med pornografi, og så bare tar det all plass. Jeg har liksom ikke plass til noe annet. Dra på jobb, prate om sex. Komme hjem, prate om sex. Enten fysisk eller på telefonen. Eller bytte bilder, eller se på bilder, eller ... Og sånn tror jeg det er for veldig mange (...) at man blir veldig oppslukt. Det tar liksom all mulig plass hos de til slutt. (Petter)

Narrativet om eskalering av overgrepssatferd som en form for avhengighetsdynamikk innebærer også at noen av politiinformantene uttrykker en spesiell bekymring for barn og unge som eksponeres for (altså både at de selv ser på og at de deler med andre) overgrepsmateriale med barn. Denne bekymringen handler om at stadig flere barn og ungdommer eksponeres for overgrepsmateriale på internett og mobil i stadig yngre alder. Politiinformantene frykter at slik eksponering i seg selv kan skape eller forsterke en mer varig seksuell tiltrekning til barn, og at dette kan føre til en form for avhengighet hos ungdom som vedvarer inn i voksenlivet. Informanten Sivert, som jobber som etterforsker av blant annet digitale seksuallovbrudd, forklarer hvordan han ser på dette i saker med de utøverne vi har kategorisert som *unge og umodne* i typologien vi presenterte i forrige underkapittel:

Vi har en bekymring om stor eksponering av seksuelle overgrep mot barn, spesielt i en så ung alder, hvor du er under utvikling. (...) Vi ser at mange [unge] som kommer innom her har en pornoavhengighet. Men det å prøve å redusere at barn blir utsatt for [overgrepsmateriale med barn], forhåpentligvis, i fremtiden, reduserer vi også muligheten for at disse personene vokser opp med å ha en seksuell tiltrekning mot barn. (Sivert)

Politiinformantene opplever med andre ord at unge som tidlig eksponeres for seksuelt overgrepsmateriale står i fare for å utvikle en avhengighet av slike seksuelle stimuli som det kan være vanskelig for den unge å slutte med på egen hånd. De uttrykker også til dels sterk bekymring for at slik eksponering kan føre til at skadelige seksuelle tenningsmønstre etableres og forsterkes hos disse unge. Flere av de domfelte informantenes historier resonnerer med politiinformantenes uro, når de forteller at de selv setter egen eksponering for overgrepsmateriale i barndom og oppvekst i sammenheng med senere utvikling av overgrepssatferd. Den domfelte informanten 'Espen' er blant dem som beskriver en slik utvikling, når han sier at han tror overgrepsmaterialet han oppsøkte som sekstenåring kan ha ført til en mer varig seksuell interesse for seksuell kontakt mellom voksne og barn, og også overgrep:

I den tiden fra jeg var seksten så kom jeg jo over mye som i dag som kalles for overgrepsmateriale, som da het barneporno. Og jeg ble jo veldig nysgjerrig på det her, for det var liksom en sånn veldig ukjent verden for meg, men ... ja, jeg var jo litt utforskende i den alderen og ble liksom fascinert av at det fantes, at den type relasjoner fantes. (...) Det der må jo ha gått over i en eller annen fascinasjon etter å ha blitt eksponert for det. (Espen)

Terapeutene vi har intervjuet bekreftet i stor grad at mange voksne utøvere av digitale seksuelle overgrep opplever sin egen problematikk som en form for avhengighet, uten at dette nødvendigvis dreier seg om diagnostiserte avhengighetslidelser. Som vi har sett over finnes det en bekymring for at en slik avhengighet kan ha sitt utspring i eksponering for digitalt overgrepsmateriale i pubertetsalder eller tidlig i tenårene. Om vi følger informantenes logikk blir denne gruppa med unge lovbytere spesielt viktige å nå med forebyggings- og hjelpetiltak og eventuelt behandling.

Det digitale rommet. Hvordan digitale medier og kommunikasjon former seksuelle overgrep

I dette delkapitlet vil vi diskutere to spørsmål som står sentralt i denne studiens utforskning av digitale seksuelle overgrep, og redegjøre for vår analyse av informantenes oppfatninger om disse spørsmålene.

Det første spørsmålet er: Skaper digitale medier, plattformer og kommunikasjon nye eller flere utøvere av seksuelle overgrep? Og det andre spørsmålet lyder: Senker det å være i det digitale rommet terskelen for å begå seksuelle overgrep?

Overordnet sett mener de fleste informantene, både blant de profesjonelle og de domfelte, at hypotesen om at eksistensen, utbredelsen og bruken av digitale medier og plattformer – det digitale rommet – kan bidra til å 'skape' overgrep og overgripere har noe for seg. De fleste mener også at i det digitale rommet finnes det en del personer som begår seksuelle overgrep, men som ikke ville gjort det i et annet slags rom. Terapeuten Trond forklarer:

Det er klart, når du får massevis av overgrepsmateriale tilgjengelig, og du kan sitte i din egen stue, så vil naturligvis da terskelen være lavere enn dersom du faktisk må filme et overgrep selv. (...) Og så har du selvsagt det med at veldig mange som blir påvist materiale er med i et forum, hvor [man] snakker med folk som normaliserer både pedofili og overgrep mot barn, og hjelper dem med å bygge opp den ... det jeg vil kalle kognitive fordreininger, altså å forsvare overgrep. Så internett har påvirkning, helt avgjørende. (Trond)

I de følgende fem underkapitlene vil vi diskutere hvordan det som internett gjør lett tilgjengelig – overgrepsmateriale, potensielle ofre, press- og tvangsmidler og belønninger, subkulturelle fellesskap og muligheten til å være anonym – kan bidra til at personer som ellers ikke ville begått seksuelle overgrep gjør det på digitale flater, at noen utvikler eller sementerer en seksuell tiltrekning til barn som ellers ikke ville gjort det, eller at de som ellers ville greid å ikke handle på en slik seksuell impuls ikke greier å la være. Til slutt i dette kapitlet sammenfatter vi disse funnene og drøfter hvordan sosial distanse kan bidra til, understøtte eller eskalere seksuell overgrepsatferd på internett.

Tilgjengelighet av overgrepsmateriale

Det viktigste aspektet ved hvordan det digitale rommet påvirker og former forutsetninger for å begå overgrep er, ifølge alle våre tre grupper av informanter, den enorme tilgjengeligheten av overgrepsmateriale på internett. Dette handler både om at det finnes så store mengder

overgrepsmateriale, om at det er relativt lett å finne det hvis du forsøker og det er også lett å bli ledet i den retningen hvis du ikke forsøker, og om at mye er gratis, billig eller fritt tilgjengelig. Dette sitatet fra etterforskeren Håkon illustrerer i hvor stort omfang overgrepsmateriale finnes, inkludert svært grovt videomateriale:

Hvis du går på dark web, er det allerede overgrepsmateriale av barn der i høy kvalitet i et så stort omfang at hvis du begynner i den ene enden, spiller av alt, så er du ikke gjennom før du er død. Det er så mange timer med overgrep, helt offentlig tilgjengelig, gratis i mange tilfeller. (Håkon)

Flere bemerker at overgrepsmaterialet er «bare et tastetrykk unna», og at det skal få klikk til før en havner på sider med ulovlig seksuelt materiale, forteller terapeuten Synnøve:

Det som ofte kommer, det er jo at det bare er et klikk fra noe som er legalt. Det sier de. Det er det mange som sier. (...) Ikke bare den fysiske tilgjengeligheten (...) men også at den linja er så tynn, og at det er så lett å 'steppe' over den. Vi [Synnøve og kollegene hennes] så på hva som er de tjue mest populære pornokategoriene på Pornhub. Det er bare (...) en eller to kategorier jeg hadde tenkt, eller som vi alle tenkte at var moralsk helt greit, ikke sant. Så selv det som vi alle bruker, Pornhub, har bare sånne dubiose pornokategorier, så i utgangspunktet er pornoverdenen ...

INTERVJUER: Grenseløs?

Yes. (...) Så det sier folk, at det er så vanskelig, fordi det er bare så tilgjengelig, altså et klikk unna. (Synnøve)

Noen av informantene tar opp hvordan den enorme tilgjengeligheten av overgrepsmateriale også kan føre til at de som har en begynnende seksuell interesse for barn får stimulert denne interessen, og at den utvikler seg til en tilbøyelighet som kanskje ikke ville vært eller blitt så sterk ellers. Eller at personer som har en slik interesse og som tidligere ville greid å ikke handle på den eller leve ut andre deler av seksualiteten sin, nå har lavere terskel for å utforske det ulovlige videre.

Etterforskeren Benjamin er inne på dette:

En kan også tenke at den tilgjengeligheten vil gjøre at flere som har kanskje en draging som ligger der, enten på grunn av arv eller miljø, vil ha tilgjengelig materiale for å 'feed the dragon'. (...) Før måtte man bestille bilder over internett fra USA ... Det var en helt annen verden. VHS-kassetter ... Mens nå – du skal være ganske teknologisk inkompetent for å ikke klare å få tak i overgrepsmateriale. Jeg vil tro at alle som prøver, klarer det. (Benjamin)

I en nylig utgitt rapport av forskere fra NTNU om teknologiske faktorer ved internett som arena for utøvelse av digitale seksuelle overgrep trekker forfatterne fram nettopp den store og relativt enkle tilgjengeligheten av digitalt overgrepsmateriale som et av tre viktige utviklingstrekk innen seksuell utnyttelse av barn og unge over internett (Dorotic & Johnsen, 2023, s. 11).

Tilgjengelighet av potensielle ofre

Et annet viktig aspekt som preger internett som arena for utøvelse av seksuelle overgrep mot barn og unge er at antallet potensielle ofre som det er mulig å komme i kontakt med er langt større enn på den fysiske arenaen. En informant som har lang erfaring som statsadvokat forklarer hvordan tilgjengeligheten i dag skiller seg fra slik det var tidligere:

Hvis du skal ut og rent fysisk lete etter [et barn], så krever det mye. Alt kommer nå liksom inn døra til deg, og det er et tilgjengelighetsspørsmål. (...) Tilgjengeligheten på barna var liten, og den sosiale kontrollen var relativt stor, slik at mulighetene ble få [på den fysiske arenaen]. På nettet så er tilgjengeligheten uendelig. Den sosiale kontrollen er fraværende, og terskelen er senket. Både for overgriperen, for å nærme seg barnet, men også for barnet å nærme seg overgriperen. (...) Det skjer i tryggheten av ... gutterommet. (...) Det er rett og slett mye større muligheter. (Stian)

Dette forsterker trusselen slike overgrep utgjør, mener flere av informantene, fordi personer som er motivert for å oppnå kontakt med barn og unge for å begå seksuelle overgrep kan nå svært mange på svært kort tid. En av politiinformantene kaller en ofte brukt strategi å «skyte med hagle», for å illustrere hvordan de som oppsøker barn og unge med seksuelle hensikter på internett sender av gårde mange titalls eller flere hundre meldinger på en gang, til en lang rekke påloggede barn på en gitt digital plattform, og så er det kanskje bare én som svarer – men det er også alt som skal til for å opprette kontakt. Dermed blir innsatsen en må legge ned for å oppnå kontakt med et barn eller en ungdom på internett mye mindre enn om en skulle oppnådd kontakt på den fysiske arenaen, og antallet utsatte barn vil også med dette kunne øke dramatisk, slik etterforskeren Håkon forklarer her:

Samfunnstrenden gjør at det er [på internett] barn er, og du kan ha tilgang på internett hjemme fra stuen din. (...) Sitter bare og [scroller], da er du gjennom førti barn på tjue minutter, og du finner et sårbart barn når det er hele verden du velger imellom. Alle påloggede barn i verden er det du har tilgang til, da finner du noen som er sårbare, og de finner du fort. Det er bare å kaste ut snøret: «Hei, har du lyst til å se et nakenbilde?» Og de som svarer: «Ja.» Bang! Du er inne. Og så sender du et eller annet kjøpt overgrepsbilde av en jevnaldrende jente, og så sier du: «Dette er meg, få se på deg.» Da er du i gang. Tilgangen er jo helt annerledes, det er mye lettere å begå overgrep i dag, fordi barnet sitter i all hovedsak med et kamera vendt mot seg på andre siden av den skjermen og er pålogget mesteparten av dagen. (Håkon)

Denne politiinformanten setter ord på hvordan han skulle ønske at politiske og bevilgende myndigheter forsto bedre hvor fort det egentlig går å begå mange, mange overgrep på nett, og hvordan det betyr at om politiet får mulighet til å gå inn i en sak – via tips eller meldinger eller via en annen, lignende sak – må man handle med en gang for at det ikke skal bli flere ofre. Dette betyr at politiet må være rustet til og ha kapasitet til å agere raskt, som han sier:

[Jeg skulle ønske det var større bevissthet om] hvor fort det går, altså overgrepene. Hvor fort en person kan begå et stort antall overgrep (...) og hvor viktig det er å få tatt dem. (...) Altså, vi må ha ressurser til å agere. Når vi får en inngang på en sak, så må vi ta den. Vi kan ikke si at vi tar den neste gang. Det går ikke, da er det førti saker i stedet for to. Det tenker jeg kanskje er underkommunisert, både til befolkningen og til styresmaktene, at det er viktig å være på. Når et spor er der, må vi ha kapasitet til å følge det. (Håkon)

En annen side ved det at potensielle ofre er lettere tilgjengelige på internett enn på den fysiske arenaen er at voksne som forsøker å komme i seksuell kontakt med barn på internett også kan være dyktige til å fange opp ulike typer sårbarhet som er vanlig forekommende hos barn og unge, som de dermed utnytter til sin fordel. Dette kan være et behov for oppmerksomhet og bekreftelse, det kan dreie seg om sosiale usikre og ensomme barn og unge, det kan være barn som er utsatt for mobbing eller som blir sosialt ekskludert på andre arenaer, eller barn som fra før av er utsatt for vold, overgrep eller omsorgssvikt. Statsadvokaten Stian forklarer:

Noen av disse jentene er ganske sårbare, og de som plukker ut disse er innmari gode til å fange opp den sårbarheten, fordi de kan jobbe videre med [det]. Om det er bevisst eller ubevisst, eller (...) om de responderer fortere, og at de da kommer lenger med disse sårbare jentene. Men vi har jo sett, også de fysiske overgriperne, de er utrolig flinke til å plukke opp jenter eller unger som er sårbare, på et eller annet vis. (...) En oppmerksomhet ved å se dem som, enten som en person, og så er jo en del av disse overgriperne flinke til å overøse med komplimenter og sånt. (Stian)

Også noen av de domfelte selv snakket om dette i sine intervjuer. 'Georg' forteller at han etter hvert ble veldig flink til å finne barn og unge på sosiale medier som var litt ekstra kontaktsøkende, som han deretter opprettet kontakt og etter hvert seksualisert kontakt med:

Fordi gjennom sosiale medier kan du veldig ofte se om den personen er litt outsider ... eller om man sliter litt med noe. (...) Selv om du ikke tenker over det så ligger det jo i bakhodet, på en måte. Så du blir jo på en måte ekspert på sånne ting, da. Å finne lette ofre, eller hva jeg skal si. Og det er jo litt skummelt. (Georg)

Den domfelte informanten Christian har tilbrakt mye tid på internett i forsøk på å skaffe seg overgrepsmateriale som barna og ungdommene han var i kontakt med lagde selv og sendte til ham, via en falsk profil. Han forteller at han etter hvert erfarte at eldre ungdommer hadde mer reservasjoner mot å gjøre tingene han spurte om, mens yngre barn med mindre livserfaring var lettere å manipulere:

Jeg føler at jeg høres helt koko ut. Jeg er ikke enig med meg selv i dag, men det var vel så lavt jeg måtte i alder for å finne noen som ville gjøre det jeg ønsket. (...) Går du så langt ned i alder, så får du dette resultatet. Så enkelt er det. Altså, det er vanskelig å få en 16-åring eller 14-åring til å sende nakenbilder på nett. En 12-åring er lettere. (...) Altså, det er mindre som skal til, da. (Christian)

Christian mener at den tilliten som barn flest har til voksne flest også gjelder på internett, og at den tilliten gjør det lettere for personer som har seksuelle hensikter å komme i kontakt med barn og overtale, manipulere eller lure dem til å lage og sende seksualisert materiale av seg selv til noen de tror de har blitt kjent med:

Og det er liksom dét det koker ned til, da, og det tror jeg er litt av «cluet» med nettovergriperne. Altså ... vi er [alle] oppdratt til å ha tillit til voksne. (...) Og så er man jo barn. Man er godtroende. Du blir jo utrolig sårbar, utrolig fort. Altså, en 12-åring som er på et nettsted som er beregna for 16-åringer, vil jo nødvendigvis da være utsatt – bare ved å være der. (Christian)

Tilgjengelighet av makt- og pressmidler

I tillegg til at det digitale rommet som overgrepsarena preges av enkel tilgang til store mengder eksisterende overgrepsmateriale og et stort antall barn og unge som kan være potensielle mål for en person som vil oppnå seksuell kontakt, bemerker flere av informantene at det digitale rommet også har noen særtrekk som gir andre muligheter for press, tvang og maktutøvelse for voksne i møte med sårbare barn og ungdommer.

Våre informanter forklarer at kontakten mellom utsatte barn eller unge og personer som oppsøker dem for å oppnå seksuell kontakt kan starte frivillig, men etter hvert utarte med luring, lokking, forledelse, manipulasjon, tvang, trusler om å spre allerede eksisterende materiale om barnet ikke

sender mer, og utøveren kan også etter hvert ta initiativ til fysiske, seksuelle overgrep mot barnet eller den unge, enten direkteoverført på webcam over nett eller at barnet og utøveren møtes på den fysiske arenaen.

Slik sett er noen av tvangs- eller pressmidlene som ofte brukes i saker om digitale seksuelle overgrep også beskrevet i forrige underkapittel – der makten den voksne har over barnet eller ungdommen er relasjonell og handler om bekreftelse, oppmerksomhet, komplimenter, smiger og følelser av vennskap eller kjærlighet. Som del av manipulasjonen utøverne bedriver kan de veksele mellom relasjonell maktutøvelse og mer rendyrket tvang gjennom trusler og lignende. En del tilfeller involverer også betaling, altså at barnet eller ungdommen får betaling for å lage og sende seksualiserte bilder eller videoer av seg selv.

På spørsmål om hvilke former for tvang som ofte blir brukt i sakene hun har erfaring med, fremhever politietterforskeren Maria at personer som begår digitale seksuelle overgrep ofte benytter seg av nettopp relasjonelle tvangs- og maktmidler, og at de aktivt oppsøker barn som ikke har så mange venner og som leter etter vennskap og søker bekreftelse på nett:

Disse overgriperne klarer jo på magisk vis å alltid treffe på akkurat de sårbare også, da. Og kan gi komplimenter (...) nesten et slags forhold. Sånn at det gjøres frivillig og i god vilje, nesten, av jentene, da. Og som et behov for bekreftelse. Men også veldig typisk da, at i neste runde så blir de bildene brukt som trusler. Og betaling ser vi også mye av. (Maria)

I tillegg er det slik, forteller våre informanter, at internett gir andre muligheter for grooming – altså voksnes sosiale kontakt, bearbeiding og belønninger med mål om å oppnå seksuell kontakt med barn – enn på den fysiske arenaen. Voksne har enklere og bedre tilgang på penger og andre goder og kapital enn barn har, og kan lokke med slike goder som barn gjerne vil ha på ulike plattformer, i belønning for seksualiserte bilder, filmer eller kontakt, forklarer denne politiinformanten:

For de som prøver å komme i kontakt med barn, så er det jo uendelig med muligheter på nett. Man kan begynne å spille spill. Hvor du kan bruke penger som du har fordi du er voksen, til å få en høy status, og så kan du utnytte den statusen til å komme i posisjon hvor barn ønsker å få kontakt med deg. Da har du snudd spillet. Og så kan du gi gaver gjennom spill som har ingen [reell] verdi, men i spillet har det en verdi. Og så kan du begynne en grooming-prosess der. Så fort du har mottatt noe, så kan du bruke ditt voksne hode til å presse barnet til å dele mer. Til å true med å eksponere dem til foreldre eller venner, som da er sosialt selvmord for barn. (Benjamin)

Med andre ord er det slik at bruken og utbredelsen av digitale medier og plattformer ikke bare gjør overgrepsmateriale og potensielle ofre mer tilgjengelige for personer som har som ønske eller intensjon å opprette seksuell kontakt med barn – det er også sider ved det digitale rommet som i seg selv gir nye og økte muligheter for å presse, forlede, manipulere, lure og tvinge barn og unge til å delta i seksuelle handlinger med voksne.

Tilgjengelighet av digitale fellesskap

Blant de profesjonelle informantene våre – de ansatte i politi og påtalemyndighet samt terapeutene – var det bred enighet om at særlig ett kjennetegn eller trekk ved det digitale rommet spiller en viktig rolle for utvikling, opprettholdelse og eskalering av overgrepssatferd på internett. Flere av de domfelte tok også opp dette temaet som noe som hadde påvirket deres egen overgrepssatferd. Dette dreier seg om at det digitale rommet gir personer som er nysgjerrige på

eller interessert i seksuelle overgrep mot barn mange muligheter til å finne fram til likesinnede, som de så kan inngå i sosiale fellesskap med. Slike fellesskap kan fungere som portåpnere til overgrepsmateriale og andre former for digitale seksuelle overgrep, arenaer for deling av overgrepsmateriale, forum for utveksling av tips og råd om hvordan gå fram for å begå overgrep uten å bli oppdaget, i tillegg til den normative dimensjonen – at slike fellesskap fungerer som moralske 'ekkokamre' der seksuell interesse for barn og overgrep mot barn kan dyrkes i fellesskap og med minimal risiko for å møte fordømmelse eller forakt utenfra.

Vi diskuterte ulike sider ved slike fellesskap i forrige underkapittel, særlig i diskusjonen om de godt organiserte utøverne av digitale seksuelle overgrep. Som vi også så i forrige underkapittel kan digitale fellesskap for overgrepinteresserte spille en viktig rolle for utvikling og opprettholdelse av overgrepsetferd hos de utøverne som faller utenfor sosiale fellesskap på den fysiske arenaen.

Noe av det som kjenner ut digitale fellesskap for personer med seksuell interesse for barn er at de er kjente arenaer for spredning av kunnskap om hvordan man kan begå overgrep på mer sofistikerte måter som minimerer risikoen for oppdagelse, slik etterforskeren Ruth beskriver det:

De gir hverandre veldig mye råd, da, om hvordan du skal være forsiktig. (...) For eksempel hvis politiet kommer, hvordan du skal sette opp utstyret ditt for ikke å bli tatt. (Ruth)

Etterforskeren Håkon forklarer at denne strategiske kunnskapsdelingen har flere sider, både teknologiske og praktiske:

Vi vet jo at disse folkene som er i nettverk, de lærer opp hverandre, både i hvordan du tilnærmer deg barn, men også i tekniske programmer for å holde seg skjult. (Håkon)

Flere av informantene beskriver hvordan man i disse fellesskapene lærer av egen og andres erfaring om hvilke barn de kan målrette sin virksomhet mot når de leter etter mulige ofre. Slik vi var inne på i delkapitlet om tilgjengeligheten av potensielle ofre dreier dette seg om barn som er sårbare fra før av og som har udekkede behov for oppmerksomhet og bekreftelse fra andre, forteller Ruth:

De kan gi [hverandre] råd om hvordan lett kan misbruke unger, hvordan du bør gå fram ... praktiske råd og vink om hvordan du kan gjøre, da. Gi råd om hvilke unger som bør utnyttes. (Ruth)

Tilgjengeligheten av digitale fellesskap gir altså muligheter til å dele erfaringer og bygge opp en slags 'kompetanse' på overgrep gjennom å lære fra andre med mer erfaring enn deg selv, om tekniske løsninger, tilnæringsmåter til grooming av barn, og strategier for å holde seg skjult og anonym. Men en viktig side ved slike fellesskap er ifølge informantene våre også tilgangen til et ekkokammer der du ikke blir utfordret på holdningene dine til seksuell kontakt mellom voksne og barn. Personene vi har intervjuet beskriver hvordan det kan utvikle seg en egen normativitet i slike fellesskap, en egen moralsk orden som skapes og forsterkes i slike lukkede rom på internett. En av etterforskerne eksemplifiserer med et nettverk han var med på å avsløre i en sak han jobbet med:

Det var jo et nettverk [for personer med seksuell interesse for barn]. Hele grunntanken der er at barn har en undertrykt seksualitet som de ikke får utløp for. Så disse [personene som deltok i nettverket] hjalp dem bare. De hjalp [barna] å finne sin egen seksualitet. Altså, sett utenifra er det helt sykt, men det er deres syn på dette. Da er det ikke så galt lengre. (Håkon)

En vanlig rasjonalisering i enkelte slike fellesskap er altså en overbevisning om at det utøverne gjør når de begår overgrep mot barn bare er uskyldig utforskning, at det er noe barnet selv ønsker, at den voksne bare hjelper barnet å utforske en ellers undertrykt seksualitet. Våre informanter forteller at i slike fellesskap kan deltakerne også argumentere med at så lenge voksne ikke bruker vold eller fysisk tvang for å gjennomføre overgrep er det heller ikke skadelig for barna. I fellesskap der slike holdninger deles blir gjerne resten av samfunnet stemplet som moralistisk og hysterisk når overgrep mot barn er kriminalisert og skal straffeforfølges, ifølge etterforskeren Ruth:

Det er en veldig sånn vi-mot-dem-greie. Veldig mye sånn: «Jeg mener at det er helt feil at samfunnet mener at du ikke skal kunne ha sex med unger», for veldig mange er jo sånn at de mener at det faktisk er greit, da. Det er det en del sånne diskusjoner, om at ungene skal synes det er greit. (...) Liksom, «vi skal ikke plage ungene» ... «Se her», liksom, «ungene har det fint, og dette er greit, og samfunnet er bare dobbeltmoralisk» ... sånne ting, da. (...) Det er veldig lett å finne ditt eget forum, der du på en måte kan se på forhånd at «her kommer folk til å ville være enige med meg». (Ruth)

Personer som har denne typen holdninger kan med andre ord få støtte på dette i ulike nettfora for personer med interesse for overgrep mot barn. Disse fellesskapene gir også muligheter til å få anerkjennelse for overgrepssatferd som sannsynligvis ville vært vanskeligere å skaffe seg om overgrepene hadde foregått på den fysiske arenaen.

Etterforskeren sitert over forteller at noe av det hun observerer på det mørke nettet er nettsamfunn for personer med interesse for overgrep mot barn som nærmest har skapt en hel kultur rundt det de gjør. Det finnes egne sosiale koder og hierarkier som er basert på meritter, altså om man har tilgang til og kan dele overgrepsmateriale som ikke finnes fra før eller som har spesielt høy kvalitet, sett med deltakernes øyne. Denne formen for anerkjennelse og bekreftelse kan forsterke atferden, tror hun:

Det er superlett å finne et forum som passer akkurat for deg, akkurat for dine preferanser, og der folk vil hausse deg opp og bygge deg opp, ikke sant? Hvis du [for eksempel stjeler og deler videre] filmer som du ser unge gutter legger ut [på nett], så blir det sånn der ... Du får så skryt for det, og du er liksom ... Du er som en filmskaper, liksom. Det er ikke noen som tenker på han stakkars gutten [i filmen]. (...) Det er jo ikke spesielt for overgripere, det er en sånn veldig naturlig menneskelig ting, at når vi får skryt så vil jo det forsterke den der atferden. (Ruth)

Ikke bare deler medlemmer i slike nettverk ofte holdninger om at samfunnets straffeforfølgelse av seksuelle overgrep mot barn er overdreven og alarmistisk, men det sterke normative fellesskapet kan også skyve folk ut i enda mer ekstreme retninger og til å i enda større grad kutte bånd til resten av samfunnet, tror denne politiinformanten:

De har jo veldig mye fokus på det at andre ser negativt på dem. Så de skaper en veldig sånn, «de kaller oss monstre, so let us be monsters», ikke sant, som en sånn der: «Da skal de få se». (Ruth)

Blant medlemmer av digitale fellesskap for personer med seksuell interesse for barn og for overgrepsmateriale er det altså ofte en høy bevissthet om at gruppen de tilhører er sterkt stigmatisert, og dette kan føre til at det vokser fram sterke holdninger om at det er 'oss mot dem' – altså, dem mot det moralistiske samfunnet. Dette kan forsterke tilhørigheten og følelsen av

forpliktelse til fellesskapet med andre likesinnede, og i verste fall forsterke overgrepssatferd både på den digitale og den fysiske arenaen.

Muligheter for hemmelighet og anonymitet

Flere av de politiansatte informantene reflekterte over hvordan det å begå seksuelle overgrep over internett på flere måter medfører mindre risiko enn å begå overgrep på den fysiske arenaen. For det første kan digitale overgrep på noen måter være mindre beheftet med risiko for direkte avdekking, for eksempel ved at noen kommer overraskende på en og oppdager et pågående, fysisk overgrep. Sammen med andre temaer knyttet til den fysiske og sosiale avstanden som preger digitale seksuelle overgrep kommer vi tilbake til dette i neste underkapittel, om betydningen av sosial distanse.

Et annet viktig aspekt ved digitale seksuelle overgrep er hvordan det digitale rommet gir helt andre muligheter enn det fysiske rommet til å være anonym i møte med potensielle ofre, noe som også gjør det vanskeligere for politiet å oppdage og etterforske slike handlinger. Etterforskeren Live påpeker at mange av de digitale seksuelle overgrepene som begås sannsynligvis ikke ville skjedd om det ikke var for at internett er såpass tilgjengelig, for store deler av befolkningen. Samtidig er det også andre sider ved digitale kommunikasjonsflater som bidrar til å øke risikoen:

[At det er] enkelt å skjule seg der, for noen. At noen er flinke på det, noen klarer det. For det er jo den biten i det, og at du i mindre grad er synlig. Så det er både risikoen for å bli tatt, men også det at du ikke på den måten føler kanskje ... Jeg tipper kanskje mange ikke føler at det kanskje ikke er så alvorlig. Fordi de ikke gjør det selv. De bare trykker på en knapp eller sier noe. (Live)

Flere andre informanter enn Live tar opp hvordan hemmelighet og anonymitet skaper gode forutsetninger for å begå digitale seksuelle overgrep – ikke minst på grunn av ulike tekniske løsninger som man kan ta i bruk for å skjule ulovlig nettaktivitet. Som etterforskeren Håkon siteres på i forrige underkapittel er tekniske løsninger og kompetanse noe av det som overføres og spres i nettforum for personer med seksuell interesse for barn og overgrepsmateriale – inkludert kunnskap om hvordan man kan holde seg skjult og gjøre det vanskelig for andre å spore ens nettaktivitet. De som opparbeider mye slik kompetanse representerer en stor utfordring for politiet, sier han:

De som er ordentlige vanskelige å ta, de er ordentlige kompetente. De er høyt utdannet, flinke mennesker på datasikkerhet. De tenker seg om før de gjør noe, de bruker VPN-tjenester³, de bruker falske aliaser, de bruker betalingsmåter, hvis de skal betale barna, som ikke er sporbare. (Håkon)

I den tidligere omtalte NTNU-rapporten om teknologiske faktorer ved internett som arena for utøvelse av digitale seksuelle overgrep trekker forfatterne fram nettopp muligheten for anonymitet og å skjule sin egentlige identitet som ett av de tre viktigste utviklingstrekkene innen seksuell utnyttelse av barn over internett de siste tretti årene, og kaller disse trekkene 'hovedstøtter for nettmisbruk' (Dorotic & Johnsen, 2023, s. 11-12).

3 VPN står for Virtuelle Private Nettverk. Ifølge Dorotic & Johnsen (2023, s. 28) brukes VPN-teknologi til å opprette krypterte tilkoblinger mellom en enhet som f.eks. en datamaskin og en VPN-tjeneste. Når VPN-teknologi brukes er det eneste politiet kan se at personen bruker en VPN-tjeneste, mens brukerens IP-adressen forblir skjult. VPN-tjenester fungerer på den måten at de endrer IP-adressen til en person, slik at det skal se ut som om vedkommende kommer fra landet der VPN-serveren befinner seg, selv om den aktuelle personen rent faktisk befinner seg i et annet land. Dermed gjør VPN-tjenester det mulig for personer som begår digitale seksuelle overgrep å benytte VPN-teknologi for å skjule sin opprinnelse og hvor de befinner seg (2023, s. 28).

Det digitale rommet gir ikke bare muligheter til å være anonym, men også til å kunne utgi seg for å være en annen, og skjule sin egentlige identitet på den måten. Flere av de domfelte informantene våre hadde benyttet seg av slike strategier når de begikk overgrep – flere utga seg for å være yngre jenter i møte med potensielle ofre på nett, fordi de hadde erfart at dette gjorde det lettere å nærme seg barn og unge for å oppnå seksuell kontakt eller manipulere dem til å sende nakenbilder og annet ulovlig materiale.

Betydningen av sosial distanse: Internett er et annet sted

Hittil i dette kapitlet har vi diskutert ulike sider ved de to sentrale spørsmålene vi tok opp innledningsvis i kapitlet: Skaper digitale medier, plattformer og kommunikasjon nye eller flere utøvere av seksuelle overgrep? Og senker det å være i det digitale rommet terskelen for å begå seksuelle overgrep?

Våre analyser kan ikke gi noe endelig eller fullstendig svar på disse spørsmålene, på grunn av datamaterialet vi baserer analysene på og metoden vi har brukt. Men til sammen kan erfaringene som formidles av våre informanter – ansatte i politi og påtalemyndighet, terapeuter og domfelte for digitale seksuelle overgrep – gi viktige beskrivelser, forståelser og fortolkninger av den virkeligheten der digitale seksuelle overgrep spiller seg ut.

I diskusjonen av de to spørsmålene dette kapitlet omhandler, er det særlig en forestilling som fremkommer hos utøverne av digitale seksuelle overgrep som utmerker seg som viktig. Det er forestillingen om at *internett er et annet sted*. Med dette uttrykket mener vi forestillingen om at det som skjer på den digitale arenaen ikke skjer med ekte mennesker, at det som skjer der ikke har ekte konsekvenser (eller i alle fall ikke like store konsekvenser som på den fysiske arenaen) og at det dermed oppleves som lettere å forholde seg distansert og emosjonelt uengasjert til det som skjer på den digitale arenaen enn til det som skjer på den fysiske arenaen. Denne forestillingen italesettes av flere av de domfelte selv, samt av politiinformantene og terapeutene når de gjengir sine møter med de som utøver digitale seksuelle overgrep.

Denne opplevelsen av den digitale arenaen som et annet sted har blitt belyst blant annet gjennom Sulers teori om “the online disinhibition effect” (Suler, 2004). Her argumenterer Suler for at bruk av digital kommunikasjon⁴ i noen tilfeller kan redusere personers tilbakeholdenhet, hemninger og personlige restriksjoner (disinhibisjon), noe som resulterer i at folk sier eller gjør ting som de ellers ikke ville sagt eller gjort. Slik disinhibisjon kan føre til både positiv (f. eks. økt evne til å åpne seg opp, å hjelpe andre) og negativ (f. eks. verbale angrep eller målrettede forsøk på å ødelegge andres selvfrestilling på internett) atferd. Suler beskriver flere faktorer ved digital kommunikasjon som fører til slik disinhibisjon, blant annet anonymitet, mulighet til å framstå som noen andre enn den man er, og muligheten til å anse den digitale arenaen som del av en egen fantasiverden. Dette er faktorer som ble trukket frem i flere av intervjuene med utøvere av digitale seksuelle overgrep.

En side ved den sosiale avstanden som utøvere av digitale seksuelle overgrep opplever handler om forskjellen på å begå seksuelle overgrep mot et barn eller en ungdom som du må være fysisk i nærheten av, og kanskje overvinne hens fysiske motstand, og det å gjøre det samme i et digitalt rom uten fysisk kontakt. En informant som jobber som statsadvokat forklarer hva denne forskjellen går ut på:

4 Sulers teori fokuserer i stor grad på tekstbasert kommunikasjon.

Hvis du skal ut og rent fysisk lete etter [et offer], så krever det mye. Alt kommer nå inn døra til deg, og det er et tilgjengelighetsspørsmål. Det at du sitter hjemme hos deg selv og ikke må luske rundt og snike deg til ting, det gjør at terskelen for å gjøre det blir mindre. Litt sånn som med voldtekt, ikke sant. Altså, når du faktisk må overvinne en kvinne eller jentes motstand, høre skrik, sørge for at det blir stille sånn at du ikke blir oppdaget, så krever det noe mer enn hvis du kan late som om du heter Sandra eller Emilie eller Julie eller gudene vet hva, og si at du er 16 år og at det dessverre er noe galt med webkameraet ditt. (Stian)

Slik sett kan den sosiale distansen man opplever på digitale medier bryte ned barrierer og sperrer mot å begå seksuelle overgrep, fordi det krever mindre innsats og medfører mindre risiko enn overgrep på den fysiske arenaen. Informantene våre opplever at både den fysiske og den sosiale avstanden kan senke terskelen for å begå overgrep i det digitale rommet, og dermed at en del av de som begår digitale seksuelle overgrep gjør ting på internett som de sannsynligvis ikke ville eller kunne gjort på den fysiske arenaen, slik den erfarne etterforskeren Kristin forklarer her:

Internett åpner muligheten for at folk som man tenker ikke hadde blitt kriminelle eller begått overgrep, begår overgrep. Sånn som jeg ser det for meg, du hadde aldri gjort dette i virkeligheten. Aldri. Du får en ny type med folk som blir kriminelle eller sedelighetsforbrytere på grunn av internett. Hvis de først lykkes med det, er potensialet der for at det er mange fornærmede. (Kristin)

Den sosiale distansen som beskrives av våre informanter handler ikke bare om avstand, men spiller også på noen forestillinger om ulikhet i skadepotensialet til handlinger begått på den fysiske og den digitale arenaen. Det synes å være en vanlig oppfatning blant personer som begår digitale seksuelle overgrep at det å laste ned, oppbevare, bruke og til og med dele allerede eksisterende overgrepsmateriale i liten grad er etisk eller moralsk problematisk, i alle fall sammenlignet med det å begå kontaktovergrep mot barn. En av terapeutene forklarer hvordan flere av hans klienter ser på dette:

Veldig mange av mine pasienter sier: «Jeg har jo ikke selv skadet noen, jeg har bare tatt materiale som ligger der ute». (...) Mange bagatelliserer nettopp det. «Jeg har ikke kjøpt noe, jeg har ikke skadet noen. Barna vil det sikkert selv.» (...) Altså, det er massevis av sånne begrunnelser for hvorfor det er greit. (Trond)

Også blant de domfelte informantene våre var det flere som ga uttrykk for at de opererte, eller tidligere hadde operert med, et slikt skille mellom kontaktovergrep mot barn på den fysiske arenaen og det å laste ned, se på, oppbevare og dele videre allerede eksisterende overgrepsmateriale. Dette begrunnet de med at de ikke oppfattet eksisterende overgrepsmateriale som noe som kunne forårsake skade, i og med at det allerede eksisterte før de fikk tak i det, og ville fortsette å eksistere selv om de ikke hadde kommet i besittelse av det. Petter, som er en av de domfelte informantene, er en av de som gir uttrykk for slike tanker, selv om han i dag sier han har endret holdning til dette. Han forteller også at denne ideen om at eksisterende overgrepsmateriale ikke er skadelig i seg selv gjør det enklere å fortsette å befatte seg med slikt materiale:

Du tenker at dette er noe som [allerede] ligger der. Det er ikke noe du påfører. Det er allerede utført. (...) Jeg tenkte ikke noe over det. Jeg tenkte bare at, ja, det spiller ingen rolle. Det her har ligget her lenge. Og tenkte at det her var bare ... Ja, de tar ikke skade av det her. Men så gjør de faktisk det. (...) Du får det liksom på avstand. Det er ikke noe du tar i, på en måte. Det er bare en digital ting. Og det gjør det mye enklere å kunne gjennomføre det. (Petter)

Ut fra vårt materiale virker det som at noen av de som begår digitale seksuelle overgrep også har slike holdninger til det å begå fysiske seksuelle overgrep over digitale medier (f.eks. ved bruk av webcam, mobilkamera eller lignende) – altså, at det å begå overgrep mot barn og unge digitalt og uten direkte fysisk kontakt er mindre skadelig og mindre moralsk problematisk enn å begå slike overgrep med fysisk og direkte kontakt.

En slik logikk om skade på og utenfor den fysiske arenaen kan også gjelde selve den seksuelle tiltrekningen, ifølge en av terapeutene vi har snakket med. Altså, at det å oppleve seksuell tiltrekning eller opphisselse når man ser på seksuelle overgrep mot barn på et digitalt medium er 'bedre' enn å oppleve den samme tiltrekningen til et barn man møter på den fysiske arenaen, slik hun beskriver det:

Mange som kommer til oss, opplever at det er bedre å se på ... det er en sånn distansering som kommer med media, på en måte. Altså, det er verre for folk å gå i en butikk og legge merke til en liten gutt foran godteriet og oppleve en seksuell tiltrekning i den reelle verden, enn å se på (...) overgrepsmateriale på en skjerm. Det er mange (...) av pasientene som opplever det som bedre å «bare» se på [overgrepsmateriale]. (Synnøve)

Forestillingen om at internett er et annet sted kommer spesielt tydelig fram i hvordan utøvere av digitale seksuelle overgrep kan oppfatte den utsattes situasjon når hun eller han utsettes for seksuelle henvendelser, press, trusler eller seksuell bildedeling fra voksne. Personer som utøver digitale seksuelle overgrep mot barn kan rasjonalisere og bagatellisere egne handlinger gjennom forestillinger om hvor frie barn er til å avslutte uønsket eller seksualisert kontakt med voksne. Flere av de domfelte informantene forteller at de hadde en oppfatning om at hvis barnet ikke ønsket å delta i den seksuelle aktiviteten eller den seksualiserte kommunikasjonen de hadde startet med dem, kunne de bare «lukke lokket» på laptop'en eller logge seg ut av plattformen. Blant dem er 'Lasse', som formulerer seg på denne måten når han forklarer hvordan han tror han endte opp med å begå digitale seksuelle overgrep mot unge jenter:

Det jeg har kommet frem til er at, rett og slett, at det har foregått over internett. (...) For å si det litt sånn slarvete sagt, men, når jeg klapper ned laptopen, så er de ikke de ekte lenger. Da er de borte, vekk. Det er ikke reelt. Da går jeg tilbake til arbeidslivet mitt. Til samboerlivet mitt. Ferdig. Mens for de som er fornærmet i saken, så er det jo høyst reelt, ikke sant. (...) Det har jeg, herregud, blitt smertelig klar over, hva som foregår. (...) Det har vært et skille for meg, rett og slett. Det som skjer på nett, er ikke ekte. Når jeg klapper ned laptopen eller legger fra meg telefonen, så er det borte. Det er ikke en del av mitt liv. (...) Og det har jeg skjønt i ettertid, da, når man blir oppmerksom på det og får reflektert over det, at herregud, så feil man kan ta.

Lasse forteller videre at han har reflektert over hvordan denne oppfatningen som han hadde den gangen han begikk overgrepene ikke bare gjorde det vanskeligere for ham å se jentene han begikk overgrep mot som ekte mennesker med et liv også utenfor skjermen, men også hindret refleksjoner om hvilke konsekvenser handlingene hans hadde for de utsatte, og hvordan de opplevde situasjonen.

At slike forestillinger finnes hos de som begår digitale seksuelle overgrep snakker også flere av politiinformantene om. Den erfarne etterforskeren Kristin forteller at flere av de mistenkte hun har i avhør selv tar opp hvordan den sosiale distansen som digitale medier skaper spesifikke forestillinger om barns muligheter som aktører på internett. Hun bruker tilsvarende begreper om dette som de domfelte, og sier at de mistenkte «har en forestilling om at hvis ikke de [fornærmede]

vil, kan de bare lukke ned lokket». Etterforskeren setter ord på hvor sterk kontrasten da kan bli til den opplevelsen de utsatte selv har, som hun også møter når hun avhører fornærmede i slike saker:

Når du snakker med de fornærmede, har de en helt annen opplevelse av det. De har en opplevelse av at de er helt fastlåst i en nedtelling, trussel eller situasjon som de ikke kommer ut av. På grunn av hvordan de er skrudd sammen, modenhet og ... Ja, så velger de den løsningen de ser der og da. Det er å gjøre som [gjerningspersonen] sier. (...) Mens gjerningspersonen [tenker], ja, men hvis det var så ille, så kunne de bare lukket lokket. Det har jeg tenkt på noen ganger, den forestillingen om hvilke alternativer de [fornærmede] har, fra gjerningsmannsperspektivet. Når du da hører på fornærmede, så er det veldig forskjellig. (Kristin)

Mens den som begår overgrep har en forestilling om at det utsatte barnet eller ungdommen står fritt til å logge ut, lukke nettleservinduet eller lokket på laptop'en, kan barnet eller ungdommen altså selv oppleve situasjonen som svært fastlåst, truende og vanskelig eller umulig å komme ut av. De som opererer ut fra en forestilling om at de fornærmede er frie til å velge selv hva de vil være med på og ikke, synes å være blinde for makten den voksne sitter med i forhold til barnet eller den unge. Dette handler også om en blindhet for makten som ligger i å kunne manipulere, lokke, forlede, lure, true og tvinge barn og unge med på ting de på grunn av alder og modenhet ikke har forutsetninger for å forstå.

For noen utøvere kan forestillingen om at internett er et annet sted komme til uttrykk som at den digitale arenaen oppleves som mindre virkelig enn den fysiske arenaen. Den domfelte informanten Vegard er tydelig på dette. Han har begått seksuelle overgrep på den fysiske arenaen også, men primært over internett. Han sier at han i dag tenker at noe av det som gjorde ham i stand til å begå så mange overgrep mot så mange fornærmede var at det opplevdes som å slippe bomber fra et bombefly – at den fysiske og sosiale distansen mellom deg og ofrene dine er så stor at du slipper å se lidelsen handlingene dine forårsaker, og du kan lett bevege deg videre uten å få med deg hva som skjer 'på bakken':

Jeg har ofte følt at det jeg gjorde på nettet har vært litt sånn som en bombe-pilot føler når han slipper en bombe ned på noen. Og så flyr han videre. Så ser han ikke ødeleggelsene han har gjort. Så jeg har sittet bak en skjerm, så har jeg gjort forskjellige ting, fått (ofrene) til å utføre forskjellige ting for meg. Og så har på en måte det flyet fløyet videre, og så er jeg ikke så interessert i hva som skjer videre. (...) Jeg har følt meg ganske så distansert når jeg har sittet der. Har ikke kjent så mye på det. (Vegard)

Den domfelte informanten Christian, som i likhet med Vegard både har begått kontaktovergrep på den fysiske arenaen og overgrep over digitale plattformer, forteller at den utsatte fremsto som noe helt annet og mer virkelig for ham når han begikk fysiske overgrep enn når overgrepene var digitale:

Ved de fysiske seksuelle overgrepene, så har jeg mer tanke på hvilken skade vil dette kunne påføre dette individet, mennesket, barnet, enn [ved] et nettovergrep, da. Det er to vidt forskjellige ting. (...) Og det er det som gjør det så ufattelig vanskelig å se på etterpå, å prosessere i ettertid, fordi ... altså, vi kan sitte og snakke om at dette faktisk er barn, at dette er sånn-og-sånn, og hun heter det, hun er ... liksom, alle disse menneskelige egenskapene ved disse jentene. Fint. Men når jeg ser tilbake på min opplevelse der, så eksisterer jo ikke de menneskene. Helt enkelt. Og i veldig liten grad tenkte jeg [der og da] på skaden dette påfører

dem. Altså, alle de der typiske tingene man tenker på om andre mennesker. (...) Det eksisterer ikke. (Christian)

Etterforskeren Ruth setter fenomenet vi har diskutert i dette underkapitlet i sammenheng med at normer for mellommenneskelig kontakt ofte endres eller oppheves helt også i andre digitale kontekster enn der noen begår overgrep eller befatter seg med overgrepsmateriale. Hun påpeker at det at sosial og fysisk distanse endrer menneskers oppførsel også gjelder andre typer fenomener på internett:

Og det er klart, spesielt med ting som foregår på nettet, sant (...) det er litt sånn fjernere, det er ikke så farlig det du har gjort. Og det gjelder jo for alle. Det er bare å se hvordan folk oppfører seg, hva de finner på, hvordan de uttaler seg på nett. (...) Ja, det er ikke så farlig. Så det er jo en sånn veldig naturlig greie, at du går over grenser på nett, da, som du ikke ville gjort ellers. (Ruth)

Ruth påpeker at denne mekanismen har å gjøre med at nærhet skaper sympati. Det er lettere å fyre av en bombe fra langt hold enn å stikke noen med bajonett i magen, sier hun. Det har å gjøre med det samme som den domfelte Vegard diskuterer over, tror hun – at da slipper man å se andres lidelse i øynene, man slipper å høre den og forholde seg aktivt til den. Hun tror også at sosial avstand og en form for fremmedgjøring av de som ikke ligner en selv spiller inn på tilbøyeligheten til å begå seksuelle overgrep over internett. For eksempel kan det senke terskelen for at en person begår direkteoverførte bestillingsovergrep mot barn i andre deler av verden enn hans egen, fordi de barna ikke ser ut som de barna han forholder seg til i hverdagen:

Det tenker jeg også med direkteoverførte bestillingsovergrep. Jeg tror det er lettere å begå dem mot unger som ser annerledes ut [enn en selv]. (...) Og det er jo fordi at de er litt lenger unna, det tror jeg også. Jeg tror det er lettere for mange å begå overgrep mot de ungene. (...) Jeg tror avstand gjør det lettere å gjøre ting som du ikke ville ha gjort mot noen som var nærmere. (Ruth)

I dette underkapitlet har vi presentert og diskutert våre informaners perspektiver på hvorvidt ulike sider ved det digitale rommet kan bidra til 1) å senke terskelen for å begå seksuelle overgrep mot barn og unge og 2) at personer som kanskje ikke ville begått overgrep på den fysiske arenaen gjør det på den digitale arenaen. Ifølge våre informanter i politi, påtalemyndighet og behandlingsapparat, samt de domfelte, er det flere aspekter ved digitale rom som kan forsterke eller understøtte overgrepsatferd. Mye handler om tilgjengelighet – av store mengder overgrepsmateriale, flere potensielle ofre, tvangs- og maktmidler, digitale fellesskap med likesinnede og muligheten til å være anonym – men våre analyser viser at også sosial og fysisk distanse spiller en viktig rolle i fasilitering av overgrepsatferd.

Den viktige og vanskelige forebyggingen

Et viktig tema i intervjuene med våre informanter var forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep, hva som hindrer god forebygging i dag og hvordan dette kan gjøres annerledes og bedre i framtiden. Vi presenterer funnene våre rundt dette spørsmålet delt i to underkapitler. Det første handler primært om politiets konkrete evne til å forebygge digitale seksuelle overgrep, om sentrale hindre for dette arbeidet og om hvilke muligheter som finnes for å gjøre dette bedre. I dette underkapitlet er det først og fremst informantene fra politi og påtalemyndighet som kommer til orde. Det andre underkapitlet handler om forebygging innenfor andre områder enn det straffesaksorienterte, og diskuterer ulike forebyggingsstrategier våre informanter mener er

sentrale på dette området. Her vil særlig de domfeltes, men også terapeutenes refleksjoner om forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep bli drøftet.

Flaskehals, fatigue og forebyggingsspor i politiets arbeid med digitale seksuelle overgrep

I intervjuene vi gjorde med politi og påtalemyndighet kom det fram flere flaskehals og hindringer for politiets evne til å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep. For det første var den store saksmengden og dermed mangel på etterforskningskapasitet et tema som mange pekte på som helt sentralt. For det andre var politiinformantene også bekymret for hva gjennomtrekk av politiansatte i avsnittene og avdelingene som jobber med digitale seksuallovbrudd har å si for kapasiteten, effektiviteten og kvaliteten på etterforskningsarbeidet, og hva det innebærer at avdelinger og avsnitt stadig mister verdifull kompetanse på etterforskning av digitale seksuallovbrudd fordi folk slutter i jobben. For det tredje var informantene i politiet svært opptatt av hvordan disse forholdene til sammen, og i kombinasjon med andre former for belastninger knyttet til arbeidet med digitale seksuallovbrudd, øker risikoen for utbrenthet, sykmeldinger og *fatigue* hos etterforskere og andre som jobber med denne lovbruddstypen – som til syvende og sist utgjør et hinder for god håndtering og etterforskning av digitale seksuelle overgrep, og dermed også for forebygging av nye overgrep.

Saksmengde og mangel på kapasitet

Et helt gjennomgående trekk i alle intervjuene vi gjorde med ansatte i politi og påtalemyndighet er at den stadig økende saksmengden utgjør en enorm utfordring for etaten generelt og etterforskningsavsnittene spesielt, og da særlig hva angår kapasiteten til å etterforske saker om digitale seksuelle overgrep, eventuelt reise tiltale og føre sakene for retten. Informantene våre forteller at økningen i saker om mulige digitale seksuallovbrudd som kommer til politiets kjennskap er svært utfordrende å håndtere, og flere uttrykker bekymring for hvordan utviklingen vil bli framover og hvordan politiet vil være i stand til å møte en ytterligere økning. Samtidig forteller informantene at de ikke bare ser en økning i det totale antallet saker, men også en økning i saker der de avdekker svært grovt eller ekstremt overgrepsmateriale, samt at antallet saker med mange fornærmede (noen ganger flere hundre) også øker.

Inntrykket vi får fra de politiansatte er altså at de opplever en stor og stadig vekst i antall saker, og det gjelder særlig sakene som baserer seg på tips fra tjenesteleverandører, instanser som NCMEC⁵ og fra privatpersoner eller andre. Å prioritere mellom sakene og avgjøre hvilke saker som skal åpnes for etterforskning er en stor jobb i seg selv, hvor politidistriktene avlastes ved at Kripos tar seg av en del av prioriteringsarbeidet. Hovedmålet med prioriteringen av saker som springer ut av tips er å identifisere de mistenkte gjerningspersonene som har størst sannsynlighet for å begå fysiske overgrep⁶ mot barn, i Norge eller i utlandet.

Kripos har utarbeidet et prioriteringsdirektiv hvor de velger ut saker på en skala fra 1 til 5, der 5 er de som haster mest. Sentralt i denne prioriteringen er vurderinger av faren for (nye, gjentatte eller pågående) overgrep. Saker i kategori 4 og 5 blir tatt tak i umiddelbart og delt med politidistriktene. Saker i kategori 1-3 blir rapportert til distriktene månedlig. Kripos mener at kvaliteten på informasjonen i sakene/tipsene blir bedre og bedre. Samtidig har det kommet fram at politidistriktene har utfordringer tilknyttet prioriteringene de må gjøre, og har forskjellig

5 National Center for Missing and Exploited Children (NCMEC) er en amerikansk organisasjon som arbeider for å beskytte barn mot bortføring, overgrep og utnyttelse. De gir hjelp og støtte til familier og politimyndigheter i saker relatert til forsvinning av barn og utnyttelse av barn på nettet.

6 Fysiske overgrep inkluderer både overgrep med direkte fysisk kontakt mellom utøver og utsatt, og overgrep der utøver får den utsatte til å begå overgrep mot seg selv, men uten direkte fysisk kontakt dem imellom.

tilnærming til hvilken enhet som skal ha ansvaret for mottak av informasjon om sakene (Det nasjonale statsadvokatembetet, 2021).

I sakene som åpnes for etterforskning vil det som oftest gjøres beslag i den eller de mistenktes enheter (f.eks. datamaskiner, mobiltelefoner, harddisker og andre lagringsmedium), og slike beslag inneholder ofte enorme mengder med materiale som skal gjennomgås. Etterforskeren Live deler denne beskrivelsen av utviklingen i kapasitetssituasjonen over tid, og hvordan dette har sammenheng med etterforskning på nett og gjennomgang av beslag:

Alt [av seksuallovbrudd på nett] er det mer av, vil jeg si. Det må man være nokså klar på. Fordi at alle har smarttelefon, og alle har tilgang [til internett]. (...) Og det krever såpass mye ressurser, de datatekniske tingene også, med å etterforske på nett. Å etterforske digitale spor er jo veldig tidkrevende. (...) Altså, hvis man ransaker et hus, og så får man inn masse elektroniske enheter. Det å gjennomgå sanne ting, det er det jo mye mer av enn det var før. Før hadde jo ikke folk en smarttelefon engang. Nå kan det ta mange timer å sikre en telefon, fordi det er så utrolig mye innhold på den. (...) Og det synes jeg kanskje på de årene som har gått, at det blir bare mer og mer. (Live)

Denne situasjonen skaper stor slitasje på politietterforskerne som jobber med slike saker. Den erfarne etterforskeren Ruth beskriver det slik, og forklarer at dette skaper trøbbel med å holde på etterforskere over tid:

Jeg tror ikke det er noe ond vilje i politidistriktene, men de er ... de drukner. De har så trøbbel med den mengden, med å komme gjennom, og veldig ... at de spiser opp etterforskerne sine på grunn av det. (...) Det er unge etterforskere ute, de holder en liten stund. Mye turnover på grunn av arbeidsforholdene, rett og slett. (Ruth)

Det ser ut til å være en viss anerkjennelse av og forståelse for dette problemet i etaten og blant politiledere, slik at avsnitt eller avdelinger som har særlig store problemer med etterslep eller opphopning av saker kan få ekstra ressurser tildelt. Men det hjelper ikke så mye når ressursene forsvinner igjen etter kort tid og når man samtidig får tildelt stadig nye oppgaver, forteller etterforskeren Benjamin:

Vi har restanser som bygger seg opp. Så vi har hatt vikarer i perioder. Administrative tilsatte, seks måneder. De forsvant rett før sommeren, og da gikk det ikke mange ukene før begynte å bygge seg opp igjen. Så nå kommer det nye.

INTERVJUER: *Og hva handler det om da, det at det bygger seg opp restanser? Altså, er det rett og slett at dere er for få hender? For få hender og hoder?*

Ja, det er det.

INTERVJUER: *For mange saker og for få folk?*

Rett og slett. Og det er jo en vekst [i saker] også, som er ganske betydelig. Og så har vi ... På en eller annen måte så får vi nye oppgaver hele tiden som ikke er en del av kjerneoppgavene våre. (...) Det tar tid. Det er rett og slett ikke nok hoder eller hender. (Benjamin)

Etterforskning og irettføring av digitale seksuallovbrudd er og skal være et prioritert saksområde, ifølge Riksadvokatens prioriteringsskriv (2021). Det er også et område som løftes fram av politiske og bevilgende myndigheter – denne rapporten og forskningsprosjektet den springer ut av kan sees som et utslag av en slik prioritering. Samtidig forteller flere av våre informanter om frustrasjon fordi de i sine respektive politidistrikt ikke opplever at denne målsettingen om prioritering alltid følges opp i praksis. Dette skaper et inntrykk av at ikke alle politidistrikt i like stor grad strukturerer arbeidet sitt med digitale seksuallovbrudd etter Riksadvokatens prioriteringsskriv. Etterforskeren Maria er en av de som setter ord på dette, der hun forteller om hvordan den samlede arbeidssituasjonen ikke bidrar til å skape et inntrykk av at området er prioritert:

Man får inntrykk ... Altså, totalen av dette, når man ikke har nok utstyr, ikke nok etterforskere og ikke får lov til å utvikle seg [ved for eksempel å ta videreutdanning]. Hvordan skal man si at det er prioritert da? Det oppleves frustrerende for mange, det vet jeg. (...) Og samtlige av mine kollegaer som jobber opp imot nettovergrep, vet jeg ikke føler at det i realiteten er prioritert.

INTERVJUER: Dere merker ikke noe til den prioriteringen?

Nei, det kan man kanskje si. (Maria)

Mer ressurser til tradisjonelt politiarbeid på det digitale seksuallovbruddsområdet – altså en prioritering – er et åpenbart svar på denne utfordringen, det understrekes av de fleste av våre informanter. I neste underkapittel diskuterer vi to sentrale aspekter ved dagens ressursituasjon i politiet, som påvirker evnen til godt politiarbeid med digitale seksuallovbruddssaker.

Det klare inntrykket fra intervjuene med de ansatte i politi og påtalemyndighet er imidlertid også at mengden saker om digitale seksuelle overgrep er i ferd med å bli, eller er allerede blitt, så stor at den overskrider politiets kapasitet til å etterforske de sakene som bør og skal straffeforfølges. Dette gjennomgående poenget illustreres tydelig i det følgende sitatet, fra etterforskeren Benjamin:

Det sies jo av alle som jobber i fagfeltet, at dette er ikke noe vi kan etterforske oss ut av. (Benjamin)

Mange av informantene tar opp hvordan denne situasjonen med presset kapasitet til å etterforske og irettføre digitale seksuallovbrudd må innebære at problemet – i alle dets former, fra ukritisk deling av virale videoer med overgrepsmateriale og til direkteoverførte bestillingsovergrep – må løses med flere midler enn de politiet i dag har til rådighet, og med flere tilnærminger enn det tradisjonelle straffesakssporet. Dette dreier seg om aktivt forebyggingsarbeid, både på utsatte- og utøversiden og både fra politihold og annet hold, om tilgjengelige hjelpe- og behandlingstilbud for personer som begår eller står i fare for å begå seksuelle overgrep, men også økt og bedret samarbeid med tjenesteleverandører på internett. Flere trekker også fram at lovgivning og jurisdiksjon på området er utfordrende, og uttrykker ønske om at tjenesteleverandørene ansvarliggjøres i større grad når det gjelder å utlevere og videreformidle informasjon og data i mulige overgrepssaker.

Gjennomtrekk og mangel på digital kompetanse

Den store mengden innkommende saker, og effekten dette har på politiets saksbehandlings- og etterforskningskapasitet, var et hovedtema i delene av intervjuene som handlet om hvilke

muligheter og begrensninger informantene ser for politiets konkrete evne til å forebygge digitale seksuelle overgrep.

Kapasitetsmangel på grunn av saksmengde har imidlertid flere andre konsekvenser som i sum også kan påvirke politiets arbeid med digitale seksuallovbrudd i negativ forstand. I dette underkapitlet skal vi drøfte de to viktigste: gjennomtrekk av personell og mangelen på digital etterforskningskompetanse i politidistriktene.

Mange av politiinformantene fortalte om en arbeidshverdag der avdelingene og avsnittene til stadighet mangler personell med relevant erfaring og kompetanse, og at det kan være vanskelig å rekruttere folk til ledige stillinger. Dette kan ha med ressurs- og kapasitetsmangel å gjøre, men det kan også handle om at digitale seksuallovbrudd er en spesielt krevende kriminalitetstype å jobbe med, samtidig som slett ikke alle opplever at arbeidet de gjør med denne kriminalitetstypen nyter noe særlig anerkjennelse innad i politietaten, og at det ikke er et så attraktivt arbeidsområde, slik etterforskeren Benjamin forklarer her:

Fagfeltet har en utfordring i mange distrikter, og det er mye gjennomtrekk. Jeg vet ikke når dette skjedde, men da jeg var yngre så tenkte jeg på etterforskere som de eldre, at det var de som hadde mye erfaring, og at man kanskje kommer [dit] en dag hvis man gjør det bra. På et tidspunkt så snudde det. Sikkert på grunn av lønn og arbeidsvilkår, men sånn som det er nå, så ... de fleste som blir utdannet, eller i hvert fall da jeg var ferdig, de ønsket å jobbe operativt, ute, og ikke med etterforskning. (...) Det har mange steder ført til at man ikke har fått robuste fagmiljøer. Man har konstant gjennomtrekk. (Benjamin)

Flere snakker om at det er utfordrende å holde på folk over lengre tid når de først er rekruttert, de opplever ofte at kolleger søker seg vekk. Den erfarne etterforskeren Sivert, som også har ledererfaring, framhever dette når han snakker om sentrale utfordringer som han ser i politiets arbeid med nettovergrepssaker:

Personell. Vanskelig å oppdrive. Det å jobbe med dette materialet er belastende som bare det. (...) Hva betyr det? Jo, at når man får kompetent personell, og så har de jobbet med dette en stund, så er det alt for tungt ... altså, det påvirker deg, som gjør at flere sier: Jeg orker ikke mer. Jeg er mett. Nå har jeg gjort mitt. (Sivert)

I en slik arbeidssituasjon, der man hele tiden har underskudd på 'hoder og hender' som en av informantene formulerer det, blir også den mentale kapasiteten hos den enkelte politiansatte til å drive utfordrende, teknisk vanskelig og tidkrevende etterforskningsarbeid i digitale seksuallovbruddssaker satt på prøve. En av våre informanter, en etterforsker som også har ledererfaring, forklarer hvordan dette gjør at man lett havner i en situasjon der man prioriterer fysiske framfor digitale seksuallovbruddssaker, slik hun har erfaring med fra tidligere:

Det var for mange saker, altfor uerfarent mannskap. Stort gjennomtrekk av ansatte. Da har de mer enn nok med å håndtere de fysiske sakene. (...) [De] hadde i hvert fall ikke tid og kapasitet til å sette seg inn i noe som handlet om ting litt utenfor komfortsonen eller kunnskapsfeltet sånn generelt. (...)

INTERVJUER: Hvis jeg forstår deg riktig, det som gjør at de internettrelaterte tingene havnet i bakgrunnen er at de fysiske overgrepssakene er mer håndgripelige på et vis, mens de internettrelaterte tingene følt uoverstigelig vanskelig?

Jeg tror det er veldig «spot on». Du har ikke mental kapasitet til å tilegne deg eller lære deg noe nytt i tillegg. Eller mannskapet, til å bruke tid på lære seg noe nytt. Alt går til alle de fysiske sakene. (Kristin)

En annen grunn til at det blir lettere å nedprioritere digitale seksuallovbruddssaker i en for travel hverdag er at mange digitale saker er såkalt 'stille' saker. Det betyr at de involverer mennesker som ofte ikke (ennå) vet at de er fornærmet eller mistenkt i en straffesak, og som derfor ikke har pårørende, bistandsadvokater eller forsvarere som ringer og purrer på politiet dersom etterforskningen går tregt eller stopper opp, forteller Kristin:

[I fysiske overgrepssaker har du] fornærmede som ringer, du har bistandsadvokater som ringer. Nettsakene ringer ikke. De vet ikke at de er anmeldt. Nedlasterne vet ikke at de er anmeldt. Barn som utsettes melder ikke fra. Vi har de stille sakene. (Kristin)

Å jobbe med de 'stille' sakene kan gjøre det vanskelig å beholde fokus – men det å jobbe med slike saker kan også utgjøre et viktig verdigrunnlag for de politiansatte vi snakket med, fordi de utsatte i 'stille saker' ofte er små barn som ikke kan si eller gjøre noe selv for å få lovbruddene til å stoppe. For en del politiansatte som jobber med digitale seksuallovbrudd er dette en motivasjon i seg selv, forklarer Kristin:

De [utsatte] som ikke av forskjellige grunner kan varsle eller si ifra. De er de vi lever for. Det er de sakene vi lever for å finne. (Kristin)

Som vi kommer tilbake til i neste underkapittel er vissheten om at de utsatte barna og ungdommene i digitale seksuallovbruddssaker er spesielt sårbare fornærmede en kilde til sterk motivasjon, yrkesstolthet og emosjonell involvering for mange av informantene, men også til stor frustrasjon og motløshet når de samtidig opplever at rammebetingelsene for å gjøre en god jobb ikke er til stede. Dette handler også om stramme tidsfrister, mangel på ressurser og relevant kompetanse, forteller denne erfarne etterforskeren:

Jeg mener at det ikke er nok ressurser. Det kan være at vi burde vært flere folk her, og i stort sett alle distrikter innenfor dette fagfeltet. Vi hadde trengt mer folk. Når sakene er så viktige, kan det ikke være ... Man kan ikke ha en halvveis jobb, når det er snakk om liv og skjebner. Men man blir tvunget til det, fordi man har frister å forholde seg til. (Sivert)

Selv om flere av de politiansatte vi snakket med uttrykker stolthet og arbeidsglede over arbeidet de gjør i digitale seksuallovbruddssaker, påpeker flere at det likevel er en mangel på politifolk som ønsker å jobbe med dette fagfeltet. Når politifolk ikke søker seg til denne typen arbeidsoppgaver, når anerkjennelsen for arbeidsoppgavene ikke finnes eller ikke merkes tilstrekkelig, og når det er stor gjennomtrekk av ansatte som jobber med sakstypen, så øker risikoen for å miste den kompetansen som er bygget opp. Flere påpeker også – i likhet med Benjamin som vi siterte tidligere i dette kapitlet – at lønnsnivået og den enkeltes økonomiske insentiver til å bli i politiet er et problem. Flere har erfaring med at politifolk forlater etaten til fordel for andre jobber i det private fordi lønna er langt bedre der. Det betyr at lønnspolitikken som føres bidrar til at man mister viktig kompetanse som det er brukt betydelige ressurser på å bygge opp – også når det gjelder kompetanse på digitale seksuallovbrudd.

Ut fra det våre informanter forteller er politidistriktene ulikt rigget for arbeid med etterforskning av digitale seksuallovbruddssaker, både når det gjelder kompetanse, sakserfaring, ressurser og personell. Etterforskeren Benjamin er en av de som setter ord på disse skjevhetene:

Selv om politiet skal være enhetlig og du skal få lik behandling i alle deler av landet, så er det veldig ulikt hvordan de har tatt imot disse sakene. Noen har allerede hatt godt etablerte fagmiljøer som har all kompetanse de trenger for å vurdere å jobbe med disse sakene, mens andre har hatt én fyr som har sittet alene med et par års erfaring, og som bare har fått dette i fanget og blitt litt sånn perpleks. Så sånn som det ser ut nå, så er det jo noen som er godt i gang, mens noen har enten så mange restanser på andre saksområder eller lignende, at de ikke jobber med sakene. (...) Det går på bemanning og prioritering. Og kompetanse også. Ja, jeg tenker det første er å få folk, og så må man da prøve å bygge kompetanse. Og når man ikke har folk i det hele tatt, så er det naturlig at man ikke får jobbet med sakstypen. (Benjamin)

Digitale seksuallovbrudd er et kriminalitetsområde som preges av spesielt rask utvikling, ifølge de politiansatte vi har intervjuet. Denne raske utviklingen og det at stadig flere seksuallovbruddssaker har digitale/elektroniske spor gjør at behovet for oppbygging og ivaretagelse av digital etterforskningskompetanse er større enn det bevilgningene og ressursfordelingen tillater, er det flere som påpeker. Men det at utviklingen går raskt stiller store krav til at politifolk skal ha overskudd og tid til å lære seg noe nytt, og det er vanskelig i en situasjon med mangel på kapasitet og ressurser. Flere informanter påpeker at det de har lært under utdanningen på Politihøgskolen (PHS) ikke dekker kunnskapsbehovet, fordi det allerede kan være utdatert kunnskap når de er ferdigutdannede. Etterforskeren Maria er en av de som mener at utdanningen på PHS er utilstrekkelig på dette punktet, men også at kompetansen hun opparbeider seg gjennom egne erfaringer til stadighet blir utdatert:

Med tanke på utfordringer med (...) det faglige eller med sakene generelt, så er det dét at (...) alt det digitale har så rask utvikling, at de appene eller de nettsidene som vi valgte på den saken vi etterforsket i sommer, de er allerede ute. Og det er nye apper og nettsider som er relevante nå, så man får i liten grad gjenbrukt [kunnskapen]. Den type erfaring, da. (...) Må på en måte starte litt på nytt hver gang, og sette store krav til at de enkeltpersonene som jobber med det holder seg oppdatert. (...) Og så er det absolutt en suksessfaktor at det er de samme [personene] som jobber med det, fordi det er mye å lære seg. Man må på en måte prøve å holde litt fast på den kunnskapen, da. (Maria)

Politiet synes å alltid ligge et hestehode bak teknologien hva angår digitale seksuallovbrudd, den ulovlige aktiviteten flytter seg til stadig nye plattformer og tar stadig nye former, og det skjer raskere enn politiet selv greier å omstille seg. En av informantene våre, en erfaren etterforsker, gir en treffende sammenligning av politiets digitale kompetanse og hvorfor denne omstillingen kan være vanskelig:

[Politiets digitale kompetanse er] som et tankskip. Det å snu retningen, det tar veldig lang tid. Det er en utfordring i et digitalt samfunn, som utvikler seg i den farten den gjør. Det er en flaskehals uten like, fordi man har en levetid på maskinvare på tre år. Du må hele tiden endre og oppdatere og tilpasse deg samfunnet. Hvis ikke politiet er skodd for å ha den mentaliteten, så sitter vi på maskinvare som er ti år gammel. Hvordan skal man da klare å etterforske? Mange distrikter har ikke maskinvare til å jobbe med disse sakene. Det er en flaskehals. (Sivert)

Denne etterforskeren mener også at hvis ikke politiet setter seg selv bedre i stand til å bygge større, bedre og mer robuste digitale etterforskningsmiljøer, risikerer man at den digitale kriminaliteten vil forsvinne ut av syne samtidig som den vil fortsette å utvikle seg, under samfunnets radar, frykter han:

Jeg tror at hvis politiet ikke fokuserer på å bygge digitale etterforskningsmiljø, så vil det rakne ganske hardt. Det tror jeg. Eller det vil ikke rakne, for det er ingen som ville se på det. (...) Vi vil bare ha en analog kriminalitetskurve som man ser på, og så vil den digitale være noe man ikke tar innover seg.

INTERVJUER: Så det vil rakne, men det vil ikke synes?

Ja. Du vil se en reduisering av antall saker man får inn. (...) Og når det kommer, når det smeller, så vil vi ikke ha kompetanse til å gjennomføre [etterforskningen], som jo er det samfunnet krever av oss. Å kunne løse det samfunnsoppdraget vi har. (Sivert)

Resultatet kan altså bli en reduksjon i antall innkommende saker, mens utviklingen 'der ute' bare fortsetter. På et tidspunkt vil politiet stå uten nødvendig kompetanse til å løse oppgavene knyttet til digital kriminalitet som samfunnet krever av dem, frykter denne informanten – sammen med flere av de andre politi- og påtaleinformantene. Derfor blir det helt sentralt å både ivareta den digitale kompetansen som allerede finnes gjennom å motvirke gjennomtrekk av ansatte, og samtidig bygge videre på og utvide denne kompetansen, slik at ansatte som jobber med digitalt politiarbeid får arbeidsvilkår som gjør det mulig for dem å gjøre en god jobb her og nå, og også utvikle seg videre i takt med kriminalitetsutviklingen. For, som etterforskeren Benjamin sier: «Det samfunnsoppdraget vi har i dag er like digitalt som det er analogt».

Fatigue som trussel mot politiets arbeid med digitale seksuallovbrudd

I de to foregående underkapitlene diskuterte vi hvordan mangel på kapasitet og mangel på opparbeidet digital kompetanse vanskeliggjør politiets arbeid med saker om digitale seksuelle overgrep. I dette underkapitlet bygger vi videre på disse to temaene, og redegjør for hvordan de politiansatte informantene i vår studie beskriver og forstår hvilken virkning disse manglene har på politiarbeid i slike saker mer overordnet sett.

Vårt samlede inntrykk fra intervjuene med de politiansatte er at arbeidssituasjonene de står i, som etterforskere, etterforskningsledere, avsnittsledere, forebyggere, fagutviklere og analytikere på det digitale seksuallovbruddsområdet, preges og utfordres av faren for *fatigue*. Denne formen for slitasje og utslitthet bygger seg opp over tid, påvirker mange sider ved politiarbeidet, og representerer en trussel mot politiets arbeid på det digitale seksuallovbruddsområdet, slik vi også viste i forrige underkapittel.

Vi forstår *fatigue* som en opplevelse av overveldelse i møte med arbeidsoppgaver som overstiger den kapasiteten en har til rådighet for å løse oppgavene. Frone og Tidwell (2015, s. 3) definerer arbeidsrelatert *fatigue* som "...ekstrem tretthet og redusert funksjonskapasitet som oppleves i løpet av og ved slutten av arbeidsdagen" (vår oversettelse). Videre påpeker de at arbeidsrelatert *fatigue* ofte forstås i tre dimensjoner som oppleves under og etter arbeidsdagen – fysisk *fatigue*, som er ekstrem fysisk tretthet og redusert kapasitet til å engasjere seg i fysisk aktivitet; mental *fatigue*, som er ekstrem mental tretthet og redusert kapasitet til å engasjere seg i kognitive aktiviteter; og emosjonell *fatigue*, som er ekstrem emosjonell tretthet og redusert kapasitet til å engasjere seg i emosjonell aktivitet (ibid.). Blant våre informanter er det få som snakker om fysisk *fatigue*, men

mange som snakker om ulike uttrykk for mental og emosjonell fatigue. Diskusjonen i dette kapitlet vil dermed fokusere på disse to formene for fatigue.

Det er velkjent, også i den norske offentligheten, at det å jobbe med etterforskning av digitale seksuallovbruddssaker i seg selv kan være en stor belastning. Som vi så tidligere i dette kapitlet opplever norsk politi en kraftig økning i antall tips og saker som omhandler digitale seksuallovbrudd. I de sakene der det åpnes etterforskning sitter politietterforskerne med store mengder beslag som må gjennomgås. Beslaget består av beslaglagte enheter som PC'er, harddisker, mobiltelefoner, lagringsenheter som USB-pinner, i tillegg til ulike former for skylagring. Materialet kan inneholde chattelogs, tekstmeldinger, e-poster, nettleserdata, Vipps-logg, samt store mengder med bilde- og videofiler som må gjennomgås, ofte manuelt, for å finne fram til eventuelt ulovlig materiale som den mistenkte er i besittelse av, og som man dermed kan bygge en straffesak på.

Store beslag og belastende eksponering

Det å gjennomgå beslag i en digital seksuallovbruddssak er krevende på minst to måter: for det første er selve beslagene ofte svært store, slik at det krever mye tid og ressurser å gjennomgå alt og sile ut det som kan brukes i bevisproduksjon, og for det andre er selve materialet ofte av en sånn karakter at det er en belastning i seg selv å måtte eksponeres for det.

Etterforskeren Maria har ikke jobbet så lenge med digitale seksuallovbruddssaker, men er samtidig en av de mest erfarne på dette feltet på avsnittet der hun jobber. Hun reflekterer over hvordan denne typen saker oppleves som overveldende å jobbe med, samtidig som hun møter liten forståelse fra kolleger og ledere for hvor krevende det er:

Jeg synes at det er vanskelig å jobbe med sånne saker. Det er veldig utfordrende. Jeg tenker at den utdanningen som jeg har, gjør meg ikke rustet til å være etterforsker i sånne saker. (...) Jeg bruker lang tid på det. Og jeg opplever det veldig overveldende. Fordi det er så store mengder med materiale og sikringer. Og så opplever jeg at andre som ikke selv har jobbet med det, om det er andre kollegaer eller gjerne også kanskje ledere, som spør om status [på saken]. Lite forståelse for hvor tidkrevende det er. Og hvor enormt det er, da. (...) Mange ledere har kanskje en oppfatning om at man går gjennom beslaget én gang, mens man i virkeligheten må bearbeide det, og bearbeide det og bearbeide det. Og gå tilbake og se på dem, og koble bilder med navn, og gjøre rett og slett et puslespill. (...) Og det tar lang tid. (Maria)

Det er, kanskje ikke overraskende, oftest bilde- og videomaterialet som trekkes fram som særlig belastende å skulle gjennomgå. Konkret dreier dette seg om alt fra stillbilder av barn eller ungdommer som er nakne, i badetøy eller i undertøy, noen ganger bilder som kan være tatt i helt andre sammenhenger enn at de er tiltenkt overgrepsmateriale og deretter stjålet og spredd, til dokumentasjon av langvarige, grove, groteske og svært smertefulle overgrep, iblant mot barn helt ned i spedbarnsalder.

Noe av materialet som gjennomgås i denne typen beslag er allerede 'merket' med det som kalles en 'hash', som betyr at de finnes i etablerte politidatabaser der det er på det rene at alt materialet er bekreftet overgrepsmateriale. Beslag kan kjøres gjennom slike databaser og allerede 'hashede' bilder og filmer kan siles ut, for å unngå at etterforskere og andre på nytt og på nytt må gjennomgå materiale som allerede er bekreftet ulovlig. Det finnes også databaser og analyseverktøy som er i bruk hos norsk politi i dag som kan bidra til og underlette arbeidet med identifisering av utsatte barn i overgrepsmateriale (for eksempel den såkalte ICSE-databasen, som er lokalisert ved og

utvikles av Interpol) og som kan identifisere spesifikke objekter eller trekk ved materialet som kan ha bevismessig verdi (for eksempel Griffeye-verktøyet). For en mer inngående gjennomgang av politiets elektroniske verktøy på dette feltet, se Dorotic og Johnsen (2023).

Men det vil likevel ofte være store mengder materiale igjen som må gjennomgås i etterforskningen for å kunne vurderes som bevismateriale. I tillegg må det beslaglagte materialet gjennomgås for å avdekke om bildene og filmene viser hittil ukjente og muligens fortsatt pågående overgrep mot barn, som kan være begått av gjerningspersonen i den aktuelle saken, eller av andre gjerningspersoner andre steder. Belastningen ved å skulle gå gjennom slikt materiale trekkes ofte fram av våre informanter som så omfattende at den i seg selv utgjør en flaskehals, særlig når mengden materiale man eksponeres for er så stor og akkumuleres over år med erfaring, slik den erfarne etterforskeren Sivert forklarer her:

Det å se på overgrepsmateriale ... Et par millioner filer og du ser og ser og ser, så lagrer det seg noe der. Lukker du øynene, så ser du overgrepsmateriale. Det er ikke bra. Det er en flaskehals det også. (Sivert)

Politiinformantene forteller om en lang rekke problemer og utfordringer som jobben med å etterforske og iredteføre digitale seksuallovbruddsaker fører med seg. De viktigste kan oppsummeres slik:

- Endret sinnstemning (for eksempel sinne, irritasjon, tristhet, overveldelse, desillusjon).
- Voldsom bevissthet og frykt for egne, nære eller bekjente barns sikkerhet og trygghet både på den fysiske og den virtuelle arenaen.
- Uvelkomne flashbacks fra ting man har sett i gjennomgang av beslag, også utenfor arbeidstid.
- Sykmeldinger og utbrenthet.

Selv om belastningen ved å jobbe med etterforskning av slike saker kan være stor uavhengig av om en selv har barn, kan det være ekstra krevende å jobbe med slike saker når en samtidig har egne barn, forteller flere av informantene. En erfaren etterforsker forteller at selv om hun har mye erfaring med å skille mellom jobb og fritid hender det at hun får opp bilder i hodet fra saker hun har jobbet med når hun er sammen med egne barn:

Så har du ting som du tar med deg hjem, som gjør at bilder og film du har sett på plutselig kommer inn i settingen [hjemme]. (...) Det er noen sånne virkelighets-ting, du kan nesten ikke unngå at de kommer. (...) Så det er ingen tvil om at det er en belastning og at det ikke er sunt å holde på med det på sikt. (Marta)

Også det vi tok opp i forrige underkapittel, om gjennomtrekk av personell og tap av opparbeidet digital kompetanse, er det mange av informantene som setter i sammenheng med de store belastningene ved å jobbe med denne typen saker.

Å ikke føle at du får gjort en god jobb

Både mengden og typen materiale i overgrepssaker representerer altså store utfordringer i politiarbeid med digitale overgrepssaker. Den kanskje største og viktigste belastningen politiinformantene forteller om er likevel den sammensatte opplevelsen av å jobbe med en lovbruddskategori med så til de grader sårbare fornærmede og utsatte – barn og unge, hvorav en del ikke vet at det de utsettes for er lovbrudd, og mange har få eller ingen muligheter til selv

å melde fra om det som skjer med dem – og at mangelen på både kapasitet og personell med relevant kompetanse skaper en stor *backlog* på saker. Denne kapasitetsmangelen diskuterte vi også i forrige kapittel. Den beskrivelsen etterforskeren Benjamin her gir av sin nåværende arbeidssituasjon resonnerer med erfaringene til flere av de andre politiansatte informantene, og illustrerer hvordan mangel på kapasitet lett kan føre til fatigue og utbrenthet:

Sånn som det er nå har vi et etterslep som er stort. Og må få inn vikarer i en periode for å få det til å gå rundt i det hele tatt. Men det fører til at på mange steder i de miljøene er folk overarbeidet. Tidligere var det ikke en periode uten at noen av sykemeldt på grunn av belastningen. Belastningen var som regel ikke materiale eller historiene. Det var arbeidspresset, kanskje i kombinasjon med den vissheten om hvor viktig det man gjorde var. [Det presset] kan være enormt. Og når man da føler at man ikke strekker til fordi man har så mye å gjøre, så er det mange som er utbrente. Man trenger folk som brenner for faget, men som ikke brenner inne for faget. (Benjamin)

Kapasitetsproblemene de politiansatte rapporterer om fører altså til økt tidspress og et stort etterslep av saker. Dette skjer samtidig som at det føles ekstra maktpåliggende både å gjøre en skikkelig jobb og få fortgang i sakene fordi de omhandler barn og mennesker i sårbare livssituasjoner, forklarer denne etterforskeren, som kaller denne situasjonen 'å spise etterforskere':

Når du sitter og jobber og får sånn kjempestor backlog, så er det ordentlig tungt å gå på jobb og sitte og ha det sånn, altså. Det er det jeg mener med at de spiser etterforskere litt, da. Den måten å jobbe på. Tenk deg – å gå inn i et beslag som har ligget et år! Du kan tenke deg ... ja, det føles jo fælt ut, ikke sant? (Ruth)

Denne informanten setter ord på noe flere av de andre politiinformantene også er inne på, når hun sier at både mengden saker av denne typen og arbeidsmengden i den enkelte sak oppleves som et større problem enn det at man jobber med nettopp denne sakstypen i seg selv. Hun har erfaring med å jobbe med volds- og overgrepssaker i arbeidssituasjoner med større og mindre tidspress, og sier at for henne er det langt lettere å håndtere det å jobbe med en spesielt krevende sakstype når hun har mulighet til å fordype seg og slippe det store tidspresset hun har opplevd andre steder i politiet. Det er et interessant samspill mellom belastninger, frihet/selvstendighet og tidspress som denne informanten beskriver. Hun forklarer at hun til sist måtte slutte i en tidligere jobb der hun følte at tiden ikke strakk til:

Det som gjorde [at jeg sluttet] var jo ikke traumer med de volds sakene, men det var den arbeidsmengden, og at det kom nye saker og at du ikke fikk gjort ting ordentlig. (...) Det der forferdelige ... å sitte med det ansvaret, som du føler som et personlig ansvar. (...) Og det tror jeg er for veldig mange. (...) [Politifolk] vil veldig gjerne gjøre en god jobb, og det å gå hjem og føle at du ikke har fått gjort [det] ... Det er en forferdelig følelse. (Ruth)

Det gir gjenklang hos flere informanter når hun setter ord på at det føles ekstra belastende og vanskelig å jobbe med denne typen saker når man samtidig ikke opplever å få gjort ting ordentlig:

De hadde en sånn saying, de folkene [på den gamle avdelingen]: «Ikke la bunken komme og ta deg», men det gjorde den. (...) Du får et veldig sånn personlig engasjement, da, og følelser for det. Det er som jeg sier, du vil ordne opp. Og så får du ikke ordnet opp. [Politifolk] må få muligheten til å føle at de gjør en anstendig jobb. Det tror jeg er det aller viktigste. (Ruth)

I Langvik og Rostads forskningsrapport «Å jobbe med etterforskning av vold og overgrep mot barn» (2020) beskrives lignende opplevelser av ikke å få gjort god nok jobb grunnet antallet saker og organiseringen av arbeidet. I rapporten trekker informantene fram at det er ikke nødvendigvis innholdet i sakene som er mest belastende – selv om det også beskrives som en utfordring i seg selv – men følelsen av å ikke få fulgt opp sakene i tilstrekkelig grad før man må videre til neste sak, noe som forsterkes av vissheten om hvor sårbare de utsatte er i disse sakene.

Mangel på vilje til å se, forstå og anerkjenne

Det er krevende å jobbe over tid med et tema som er så tabubelagt som digitale seksuelle overgrep mot barn. De politiansatte vi intervjuet forteller at det de jobber med til daglig er en del av virkeligheten som mange ikke vil tenke så mye på, snakke så mye om eller egentlig helt ta innover seg at finnes. Dette gjelder både familie, venner og bekjente, men også politikolleger, politiledere og personer som er involvert i iretteføring av slike saker. I en arbeidssituasjon der saksbunken aldri ser ut til å minke kan mangelen på vilje til å se og anerkjenne jobben de gjør innad i politiet og rettsvesenet oppleves respektløst for de involverte etterforskerne, forteller denne erfarne etterforskeren:

INTERVJUER: Opplever du at det er på alle nivåer i politiet en ordentlig anerkjennelse av hvor krevende det kan være?

Jeg tror det enkle svaret på det er nei, for de aner ikke hva vi snakker om. Prøv å vise dem et bilde, som ikke du nødvendigvis tenker er spesielt grovt, men folk vil ikke se det. Jeg opplever at politiadvokatene ikke vil se det. Statsadvokatene vil ikke se det. Dommeren i retten vil ikke se det. (...) Og da tenker jeg: Hva er det jeg sitter og bruker tiden min på? Du skal sitte og dømme ut fra et bevis du ikke vil se på. Da kan du snakke om anerkjennelse. Jeg synes det er så respektløst. (...) Hvis du skal ta stilling til en dom når det gjelder grovheten av hva det barnet er utsatt for, så må du tørre å se. Det må være det minste. Det er ikke du som har levd det. Du må tørre å se det. (Kristin)

Flere av informantene, både i politi og påtalemyndighet, forteller om eksempler på meddommere, fagdommere og andre som er involvert i iretteføring av saker som ikke vil eller orker å se på overgrepsmaterialet i saker de jobber med, fordi det er så rystende og fælt å eksponeres for. Det skaper en avstand mellom rettssystemets aktører og den virkeligheten etterforskerne står i med begge beina, samtidig som denne virkeligheten – altså overgrepsmaterialet som finnes, produseres, spres og lastes ned – ifølge politiinformantene blir stadig hardere og mer ekstremt. En slik uvilje til å se materialet i seg selv kan også representere en trussel mot rettsikkerheten, som denne erfarne etterforskeren påpeker:

Hvis jeg skal beskrive (...) fremstillingen av seksuelle overgrep mot barn, sånn som [til] et dommerpanel, så vil ikke det gi deg noe særlig. (...) Hvis jeg skal beskrive en video som jeg har sett, «det er et barn ...» Det gir ikke den samme effekten. Min tolkning av hvordan den videoen er, kan være annerledes enn det faktisk er. (...) Her er videoen. Her er bildene. Du som dommer og meddommer må ta en vurdering basert på det bildet. Ikke hva min subjektive oppfatning av det er. Da får man sterkere rettsikkerhet. Den personen blir dømt etter riktige forhold. (...) Jeg tenker det er den beste rettsikkerheten man har, at man tar utgangspunkt i å dømme noen etter de riktige forutsetningene. (...) Det er noe tingrettene rundt omkring i [regionen her], så har de blitt flinke til at det er sånn man gjør det, mens i andre distrikt nekter de å se på det. Det er en stor flaskehals. (...) Da tar man en vurdering basert på feil grunnlag, mener jeg. (Sivert)

Samtidig, og i kontrast til den manglende anerkjennelsen fra kolleger og ledere som våre informanter forteller at de føler på, framhever flere en sterk dedikasjon til fagfeltet og en stolthet over bidraget de yter til etaten i jobben de gjør. En av informantene som også har lang erfaring som leder i politiet formulerer det slik:

Alle inne hos meg vet at du betaler en pris for å jobbe på faget. Vi er veldig stolte av den jobben vi gjør. Vi er stolte av det vi velger å bruke tid på i etaten. Og så er vi veldig klar over at det er andre avdelinger du kunne ha tjent lønnen din, uten å ta med deg de skadene. Så lenge det gir mer enn det koster, så fortsetter du jo. (Kristin)

Manglende faglig oppfølging og forebygging av sykmelding og utbrenthet

I etterforskningsmiljøer landet over er det iverksatt en rekke tiltak, basert på erfaringsbasert kunnskap og forskning, for å avhjelpe situasjonen for de etterforskerne som eksponeres for overgrepsmateriale som del av jobben sin. Eksempler på tiltak våre informanter beskriver er:

- Å ikke sitte alene og se eller høre på overgrepsmateriale
- Å skru av lyden
- Å ikke ha på farger, å se materialet i svart/hvitt
- Å ikke se ting i større format eller utsnitt enn nødvendig
- Å ikke se større deler av en film enn nødvendig
- Muligheten til å si 'i dag orker jeg ikke'
- Oppsettet på kontoret – flere beskriver at de helt bevisst jobber med dette i kontorlandskap og ikke i celle-kontor
- Å ikke jobbe med overgrepsmateriale på hjemmekontor

Mange av politifolkene vi intervjuet uttrykker like fullt frustrasjon over hvordan den manglende anerkjennelsen i etaten også gjenspeiles i mangelen på faglig oppfølging og forebygging av utbrenthet hos politietterforskere og etterforskningsledere som jobber med digitale seksuelle overgrep og som ofte eksponeres for overgrepsmateriale. En etterforsker som også har ledererfaring forteller at hans erfaring tilsier at ivaretagelse av personell er svært viktig for å sikre kontinuitet og forhindre sykmeldinger, men at forholdene ikke ligger til rette for det der han jobber:

For eksempel har ikke vi psykologer. Vi har ingen som følger oss opp eller ivaretar vår psykiske helse. (...) [Utfordringene våre] kan reduseres kraftig ved at arbeidsgiver iverksetter forebyggende tiltak. [Vi trenger] at folk ser at dette er så belastende at her må samfunnet ivareta de som skal se samfunnets mørkeste side. (Sivert)

En viktig del av den forebyggingen som politiinformantene etterlyser mer systematisk arbeid med, handler om behovet for å få hjelp til å håndtere belastningen som ligger i jobben med digitale seksuelle overgrep. Flere trekker fram viktigheten av å kunne snakke med kolleger som jobber med det samme og vet hvordan de har det, både fortrolige samtaler med en enkelt kollega og gruppesamtaler med flere. Den erfarne etterforskeren Ruth forteller at hun har en kollega som har kontor ikke så langt unna henne, som hun pleier å gå og banke på døra til hvis hun har sett noe spesielt rystende eller fælt en dag:

Han har jobbet lenger enn meg, og han har jo jobbet med etterforskning også, men det å ha noen sånne ... Av og til ser jeg ting som jeg synes er helt, helt grusomt, og at jeg da bare kan gå og så si: «Dette synes jeg var så forferdelig!» Så sier han, «Ja, det var forferdelig» – bare det. (...)

Jeg har alltid følt at det har vært veldig greit i politiet, egentlig på alle plasser jeg har vært, å si at dette var noe dritt. ... Jeg tror nok det har vært det viktigste. (Ruth)

Slik det fremkommer her trenger det ikke være så komplisert å gi og få kollegastøtte i sammenhenger som dette – å kunne gå til en kollega og snakke om at man har sett noe forferdelig og bli møtt på det kan være verdifullt i seg selv. Flere snakker også om verdien av å ha lignende samtaler, men i grupper med flere, og at dette kan bidra til en kultur for åpenhet, selvomsorg og omsorg for kolleger, slik etterforskeren Sivert forklarer:

[Med jevne mellomrom] har vi gruppesamtale, hvor alle sitter og forteller litt om seg selv. Hvordan de har det og hva, hva de tenker på, hva de har jobbet med, noe som har påvirket dem. Det bidrar til ganske bra samhold. (Sivert)

Det er imidlertid to viktige forbehold å ta hva angår slike mer lavterskel kollegastøtte-tiltak. Det ene handler om at både det å gi og be om kollegastøtte blir vanskeligere å prioritere i hverdagen jo større saksbunken er. Kapasitetsproblemene vi diskuterte tidligere i dette kapitlet kan også påvirke evnen og viljen til å hjelpe andre på denne måten. Det andre forbeholdet handler om at det ikke alltid er ønskelig eller konstruktivt å fortelle kolleger i detalj om det som gjorde spesielt sterkt inntrykk på en – i frykt for at en på den måten 'overfører' eller 'smitter' den andre med de sterke inntrykkene. En kultur for deling er viktig og kan skape samhold, som Sivert påpekte ovenfor, men noen ganger er det viktig å kunne dele med andre enn kolleger også, for eksempel en psykolog eller en annen profesjonell samtalepartner:

Samtidig er det ikke alltid man ønsker å fortelle hvor ille det er. Det er der den spesielle psykologen hadde vært et alternativ. Det å kunne utbrodere og få normalisert det i mye større grad. Redusert påvirkningskraften. (...) Vi [her på avsnittet] snakker mye om det [internt]. Det er det vi har mulighet til. Det er det vi har. Og så har vi bedt om psykolog lenge nå. (...) Det går på tillit, ikke sant. (...) Så det er viktig å ha den private samtalen med en psykolog som kan nyansere ting. Det tror jeg er veldig viktig. (Sivert)

Med andre ord er det ikke alltid kollegastøtte er det mest formålstjenlige, fordi en risikerer å øke belastningen på kollegaen en deler de sterke inntrykkene med, og fordi en i noen tilfeller trenger mer og annen hjelp til håndteringen av disse inntrykkene enn at en kollega kan lytte til og støtte deg. Iblant kan man ha mer behov for den faglige vurderingen og støtten en profesjonell terapeut kan tilby enn for den mer relasjonelle sosiale støtten en kollega eller leder kan gi. Flere av de vi intervjuet snakket varmt om å ha tilgang til både obligatoriske og valgfrie samtaler med psykolog, de tror at dette kan bøte på arbeidsbelastningen som ligger i å jobbe med fagfeltet. Det de trekker fram som positivt med slike samtaler med en profesjonell er blant annet å normalisere og sortere egne reaksjoner, å fortelle om det som gnager uten å belaste kolleger med det, å kunne snakke om også det som oppleves som for privat å dele med kolleger, og å redusere påvirkningskraften til det du har vært eksponert for.

Samtidig er det ikke sikkert det går an å forebygge, behandle eller snakke seg helt vekk fra all belastningen som politiarbeid med digitale seksuelle overgrep medfører. Det kan også være slik at det er ok å skifte jobb eller arbeidsoppgaver etter en stund, om en merker at arbeidet, eksponeringen og belastningen tar for mye på. Etterforskeren Håkon sier at han tror ingen har godt av å holde ut i denne jobben for alltid:

Vi har noen ledere som har vært her i mer enn ti år, og det er imponerende det, men de sitter ikke og går gjennom overgrepsmateriale. Jeg tenker at det å gå gjennom overgrepsmateriale, hvis du gjør det på regelmessig basis og i et relativt stort omfang, har du godt av å skifte jobb en gang iblant, kanskje komme tilbake til det senere, men ikke sitte med det hele tiden, i hvert fall. (...) Vi har et veldig bevisst forhold til det, men uansett hvor bevisst forhold du har til det, og uansett hvilke tiltak du gjør, mener jeg at du har en begrenset levetid på det fagfeltet her. (...) Det er ingen som har godt av å se sånne ting for mye. Det tror jeg ikke. (Håkon)

Flere av informantene våre påpeker altså at denne jobben er ikke for alle, og at en form for personlig egnethet er en viktig forutsetning for å håndtere og mestre den. Noen påpeker også at selv om en etter hvert vil bevege seg vekk fra arbeidsoppgaver som krever direkte eksponering for overgrepsmateriale, vil man likevel ha mye å bidra med på fagfeltet gjennom opparbeidet kompetanse og erfaring.

Forebygging utenfor straffesakssporet: generell forebygging på internett, hjelpe- og behandlingstilbud og tidligere intervensjon

I dette underkapitlet vil vi presentere og drøfte andre sider ved hvordan våre informanter – og da særlig de domfelte og terapeutene – reflekterer rundt hindringer og muligheter for forebygging. I det foregående underkapitlet om flaskehals og fatigue tok vi for oss ulike sider ved politiets konkrete evne til forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep, og denne delen fokuserte naturlig nok i hovedsak på politiarbeid og på sider ved forebygging og bekjempelse som går i straffesakssporet. I dette underkapitlet fokuserer vi i større grad på hva vårt materiale kan fortelle om forebygging utenfor straffesakssporet.

«Vil du virkelig gjøre dette?» Generell forebygging på internett

Både blant terapeutene, politiinformantene og de domfelte var det flere som tok opp nytten av en type generelle forebyggingstiltak som når ut til alle de som klikker seg inn på nettsider der det kan finnes overgrepsmateriale. Kripos har for eksempel laget en mekanisme som fungerer som et internettfilter for sider der det er kjent at det finnes overgrepsmateriale. Filteret kalles CSAADF (Child Sexual Abuse Anti Distribution Filter) og fungerer slik at hvis en søker opp en adresse til et nettsted med overgrepsmateriale, blir du dirigert videre til en side som er laget av Kripos, en såkalt «stopp-side». På stopp-siden får du informasjon om at siden du forsøkte å nå viser overgrep mot barn, informasjon om hva overgrepsmateriale er, hvilke straffebud som rammer denne typen materiale, samt informasjon om internasjonalt politisamarbeid. Denne typen advarsler er det flere av informantene som mener at vil ha god effekt, i alle fall på enkelte grupper av personer som oppsøker overgrepsmateriale, og de ville gjerne sett slike ordninger utvidet. Terapeuten Trond er en av de som argumenterer for dette:

Jeg tror nok noe av det mest effektive vi kan gjøre er å bygge videre på Kripos og andre politimyndigheter sin bruk av tagging på internett. Altså, at når man går inn på en side der man kan finne overgrepsmateriale, eller ... at politiet legger ut fake overgrepsmateriale, der det egentlig bare er tomt innhold, der det står sånn: «Det du gjør nå er et lovbrudd. Du skader barn. Vil du virkelig gjøre dette?» Det er en intervensjon som jeg har veldig stor tro på. (...) Når folk er på vei til å gjøre noe ulovlig, og så får du en sånn appell rett på skjermen din. «Hei, vi ser hva du gjør.» Og når du tenker gjennom [det], så ... har du egentlig ikke lyst til det her. (Trond)

Det er også flere som tar opp hvordan stopp-sider med fordel også kan henvise personer videre til relevante hjelpe- og behandlingstilbud, som f. eks. *Det finnes hjelp*.⁷ Personer som allerede har en begynnende indre motivasjon for å søke hjelp kan nås med informasjonskampanjer om eksisterende hjelpe- og behandlingstilbud, og det kan også være lettere for andre å hjelpe disse å komme i kontakt med riktige instanser hvis slike tilbud er godt kjent. Terapeuten Tor mener at dette er et område der man med fordel kunne øke innsatsen:

Jeg tror at man burde vært flinkere til å reklamere eller distribuere informasjon om at det finnes behandling, og at det finnes hjelp. At det finnes prososiale utganger fra en sånn form for livsstil (...) eller hva vi nå skal kalle det som overgripere sliter med. At det er noen trygge steder de også kan gå til. (Tor)

Denne terapeuten har også selv opplevd, i flere deler av det kliniske feltet han har jobbet i, at pasienter som står i fare for å begå seksuelle overgrep mot barn selv har fanget opp eksistensen av slike hjelpetilbud. Det kan gi denne pasientgruppa håp om at det er mulig å håndtere situasjonen og sin egen problematikk slik at de unngår å begå overgrep, sier han, og på den måten også ha en forebyggende effekt. En annen av terapeutene vi intervjuet forteller at hennes erfaring med denne pasientgruppen tilsier at blant de som først tar kontakt med et hjelpetilbud, også anonymt, er de fleste også motivert til å gå i behandling for overgrepssproblematikken sin.

Blant de domfelte informantene settes denne typen tiltak, og det at de kan ha effekt, i sammenheng med hvordan det kan 'rykke' noen ut av en oppfatning om at det som skjer på internett ikke er helt 'på ekte', slik vi beskrev i delkapitlet om det digitale rommet. Lasse mener at det er viktig at flere får øynene opp for at det som skjer på internett også hører til i virkeligheten, at de som rammes av digitale seksuallovbrudd er virkelige barn og ungdommer, og at dette får virkelige og følbare konsekvenser. Lasse opplever at dette henger sammen med et generasjonsskille og at voksne har et annet forhold til det som skjer på internett enn det barn og unge har. Lasse er selv i trettiårene, og forteller at han har vokst opp med et skille mellom den digitale og den fysiske arenaen som har påvirket hvordan han har oppført seg på digitale flater:

Hvis jeg hadde forstått på et tidligere tidspunkt, at dette er ikke ... dette er ekte. Internett er ikke et eget univers, at det som skjer der, forblir der. Det som skjer der, påvirker ekte mennesker, i det ekte livet deres. Selv om jeg føler at det ikke påvirker mitt, der og da. (...) Jeg tror at min generasjon er overrepresentert. (...) Fordi vi er oppvokst i et skille mellom internett og ikke-internett. Så jeg har en fysisk verden, og jeg har en internett-verden. Det har jeg vokst opp med. Mens de som vokser opp nå, de er jo, vet i aller høyeste grad at det som skjer på nettet er reelt og ekte. (Lasse)

Hva angår utvidelser av generell forebygging utenfor straffesakssporet er det altså to tiltak som særlig trekkes fram av våre informanter. For det første er det flere som etterspør mer bruk av den typen generelle advarsler til de som klikker seg inn på nettsider der det finnes overgrepsmateriale. Formålet med slike advarsler er flere: å få potensielle utøvere til å tenke seg om en gang til, å spre informasjon og å rokke ved forestillingen om at det å oppsøke, laste ned, bruke og dele allerede eksisterende overgrepsmateriale ikke har reelle konsekvenser for reelle mennesker, selv om handlingen begås på digitale flater. Og for det andre, at denne typen advarsler også bør bidra med å spre informasjon om eksisterende hjelpe- og behandlingstilbud, slik at disse kan bli bedre kjent i befolkningen og nå ut til flere i relevante målgrupper.

⁷ Se <https://detfinneshjelp.no/> for mer informasjon om dette behandlingstilbudet.

«Det er ting man må prate i hjel». Behovet for å forstå egen problematikk og bygge opp strategier for å unngå nye overgrep

Det er likevel slik at det viktigste forebyggende tiltaket som trekkes fram av våre informanter – utover identifisering og straffeforfølgelse av lovbrøyttere – er tilgjengelige hjelpe- og behandlingstilbud rettet mot de som begår overgrep, eller de som er redd for å gjøre det. Flere trekker fram at det er behov for lavterskeltilbud som man enkelt kan komme i kontakt med på internett, i kombinasjon med tilgjengelig spesialisert behandling, for de som har behov for det.

Mange av informantene tok opp det relativt nystartede behandlingstilbudet *Det finnes hjelp*, som både består av en lavterskel, anonym chat-tjeneste på nett i tillegg til ulike former for spesialisert behandling for personer som har begått eller er redd for å begå seksuelle overgrep. Flere av politiinformantene ga tydelig uttrykk for at de mange ganger hadde vært i situasjoner i etterforskning og avhør av mistenkte i overgrepssaker hvor de gjerne skulle hatt et behandlingstilbud eller en samtale-tjeneste å henvise videre til, særlig i de tilfellene der de mistenkte selv opplever at de har stort behov for hjelp. Den erfarne etterforskeren Kristin er en av de som setter ord på dette:

Det er kjempevanskelig, men jeg skulle ønske at – når vi sitter der med noen som sier: Jeg har et problem – at jeg hadde noen jeg kunne henvist dem til. Rett og slett. (Kristin)

Dessuten, slik vi var inne på i underkapitlet der vi presenterte vår tentative typologi, forteller flere av politiinformantene at det er enkelte grupper som de gjerne skulle sett at ble nådd av behandlingstilbud og andre hjelpetiltak i større grad enn i dag. En gruppe som trekkes fram som en gruppe det er spesielt viktig å nå med hjelpetiltak og behandlingstilbud er barn og ungdommer som i tidlig alder har blitt eksponert for store mengder pornografi og overgrepsmateriale, som kan ha utviklet en form for avhengighet og der det er en frykt for at den store eksponeringen for overgrepsmateriale kan tenkes å forme deres seksuelle preferanser og interesser i retning av barn.

‘Espen’ var en av dem som faktisk fikk hjelp, i regi av fengselet der han satt under soningen av sin første dom. Han forklarer at terapeuten som skulle hjelpe ham ikke ønsket eller greide å tematisere det Espen mener var viktigst å snakke om – hans egen seksualitet og overgrepene han var dømt for, som også var hovedårsaken til at han trengte denne terapeutens hjelp:

Det følte jeg var sånn helt bortkastet tid. Ikke var jeg klar for endring, og ikke fikk han til å prate om seksualitet. Jeg tror kanskje jeg ville pratet om det hvis det hadde vært en inngang, men jeg kunne ikke skape den inngangen. Når jeg ser i ettertid, så virket han ikke så veldig engasjert, heller. (...) Så jeg følte det var litt sånn kaffeslabberas, da. Jeg kom dit fordi ... jeg måtte vel ... ja. Men jeg hadde en viss form for motivasjon, tror jeg. Men jeg hadde trengt ganske mye hjelp for å komme i kjernen. Fordi jeg kan vel ikke tenke meg at jeg tenkte at det jeg hadde gjort var veldig problematisk. (Espen)

Espen snakker om noe som også er viktig i flere av de andre domfelte informantenes fortellinger – at det å motta spesialisert behandling, samtaleterapi – for overgrepssproblematikk bidrar til å skape økt forståelse for hva slags lovbrudd det egentlig er man er dømt for, og hvorfor det er ulovlig og skadelig. Den domfelte informanten ‘Bjørn’ fremhever det å kunne snakke om sin egen overgrepssproblematikk som helt sentralt for ham, og setter ord på noe flere andre informanter også formidler, om verdien av å kunne prate med noen:

Det er egentlig godt å snakke om det. For det er ting man må prate i hjel. Man blir aldri ferdig med å prate om dette. Dette vil sitte i bakhodet helt til dagen jeg ligger under jorda. (Bjørn)

Informanten 'Georg' er domfelt flere ganger for lignende lovbrudd (både fysiske og digitale seksuelle overgrep) og reflekterer over hvordan det å få behandling da han sonet sin første dom kanskje kunne forebygget overgrepene han begikk deretter:

Ikke sant, du forsvarer jo ting med en gang når du får muligheten. Og det er en veldig dum tankegang. Jeg skulle nok hatt mer [tilbud] og fått mer innblikk i det, sånn som jeg har fått nå. (...) Når jeg satt inne første gangen, at de hadde hatt noe [tilbud] på plass som jeg kunne gått på. Eller noe som hadde fått åpnet øynene mine litt, da. Og da hadde jeg nok etter den gangen ikke gjort noe igjen. Tror jeg, da. (Georg)

Men spesialisert behandling og andre spesifikke forebyggingstiltak rettet mot utøvere av digitale seksuelle overgrep kan ikke bare bidra til økt forståelse av overgrepene man er dømt for og hvorfor de er skadelige og ulovlige, tror Georg. Han forteller hvordan denne typen tilbud også kan fungere forebyggende på en mer konkret måte:

Det viktigste for meg er å få alle de verktøyene på plass som på en måte ... at jeg kan gjenkjenne [situasjoner der overgrep kan skje]. (...) Og det å innse på en måte ... åpne øynene på hva man har gjort og alle de tingene der, da. Du starter jo veldig der med tunnelsyn når du tenker over hva du har gjort selv. «Men jeg har jo ikke skadet noen, jeg har ikke gjort noe mot noens vilje.» Jeg var jo der, ikke sant, men det blir jo ikke helt sånn når du tenker over det. (Georg)

De domfelte informantene som har fått profesjonell hjelp, i eller utenfor fengsel, forteller at denne hjelpen har gjort dem bedre i stand til å identifisere og forstå sin egen problematikk, og forstå mer om hvilke store konsekvenser handlingene deres har for de som utsettes for dem – enten det er barn og unge de selv har utsatt for overgrep, eller det er barn og unge som figurerer i eksisterende overgrepsmateriale på internett. I likhet med flere andre domfelte informanter tematiserer Espen en annen viktig side ved det å få denne typen behandling mens man soner en overgrepssdom. Dette dreier seg om hvordan man kan leve videre med å ha gjort denne typen handlinger og fått en slik dom, og hvordan det å kunne være åpen med en terapeut om det man har gjort – et tema det er vanskelig å være åpen med andre om – kan gjøre endringsprosessen enklere:

Jeg sier jo ikke at man skal få aksept for det man har gjort (...) men det handler om å bli sett som et menneske, og kunne fortelle om seksuallovbrudd, da. (...) For det er mye stigma rundt det. Det handler jo om min selvfølelse, hvordan jeg skal kunne stå i det jeg har vært dømt for tidligere uten å føle for mye skam, fordi skam ... gjør at du gjør mye dumt, søker tilbake til de godfølelsene du fikk av å chatte, for eksempel. (...) Og da er det lettere [for meg] å på en måte kunne fjerne meg fra det som har vært tidligere, fordi jeg har en støtte, ikke for det jeg har gjort, men for det mennesket jeg er (...) og at jeg på en måte står i endringsprosessen, da. (...) Så det handler litt om å stå i de tingene man skal ... bli til, da, på en trygg måte. (Espen)

Blant våre informanter – både de politiansatte og terapeutene, men særlig blant de domfelte – blir tilgangen til samtalerterapi og andre behandlingstilbud for personer med seksuell interesse for barn trukket fram som et sentralt forebyggingstiltak. De politiansatte og terapeutene er tydelige på at slike tilbud ikke vil kunne verken nå eller hjelpe alle med slik seksuell interesse, men fremhever samtidig at tilbudene bør være tilgjengelige for de som ønsker det, trenger det og kan

ha nytte av det. De domfelte som har hatt tilgang til slike tilbud uttrykker at det har hjulpet dem på flere viktige måter – både når det gjelder å øke deres egen forståelse av lovbruddene de er dømt for og konsekvensene de har hatt, men også for å opparbeide seg strategier for å unngå nye lovbrudd.

«Jeg skulle ønske at noen hadde kommet inn og redda meg...» Mangel på tilgjengelige behandlingstilbud som hinder for forebygging

I det foregående delkapitlet formidlet vi hvordan de domfelte informantene i vår studie forteller om hva det har betydd for dem å få tilgang til et rom der de kunne snakke med profesjonelle samtalepartnere om de seksuelle overgrepene de var dømt for. For å utfylle dette bildet mener vi at det også er viktig å formidle de domfeltes opplevelser av hva som kan bli konsekvensene hvis de ikke får tilgang til slike rom – og dette var det mange av dem som hadde erfaring med.

Selv om tilgangen til samtaler om overgrep, hjelp og behandling ikke var det eneste de domfelte brakte inn i diskusjonen om forebyggende tiltak på utøver-siden av digitale seksuelle overgrep, var de relativt samstemte om at mangelen på slike tilbud kan virke svært kontraproduktivt.

Lasse var en av informantene i vår studie som var dømt til vanlig fengselsstraff og ikke forvaring. Hans erfaring med Kriminalomsorgen er at han på tross av sterk egenmotivasjon ikke fikk noe hjelp eller støtte fra de kriminalomsorgs-ansatte der han sonet, til å starte en prosess som han sier at han hadde sterkt behov for – en prosess der han kunne reflektere over det han var domfelt for, og hvordan han skulle sørge for at det ikke skulle skje igjen etter endt dom. Lasse forteller:

Jeg ville jo gjerne at noen i hvert fall snakket med meg om hva jeg har gjort og hva jeg tenker om det selv. Begynne så enkelt. En refleksjon, kanskje, om jeg tror jeg kommer til å gjøre noe sånt igjen. Det er ingen som har spurt. Ingen, noen gang. Og det synes jeg er så fryktelig synd. For hva om du slipper ut en kar som har tenkt å gjøre det den dagen han slipper ut, da? Planen hans er bare å holde ut i fengsel, og så skal han ut og gjøre akkurat det samme på nytt igjen. Jeg er heldigvis ikke der. Men det kunne [jeg] jo vært. [Eller en som] forneker det, eller bare, ja, dette har ikke skjedd. Sone straffen min og går ut, og så gjør de akkurat det samme igjen. Ubevisst kanskje, eller uten tanke for hva de gjør, da. (Lasse)

Lasse hadde selv tatt initiativ til å gå i terapi før han ble innkalt til soning, og hadde slik sett startet på denne prosessen på egenhånd. Men etter at han startet soningen sier han at det ikke var noen som tok opp denne tråden, selv ikke etter at han etterlyste det. Det fantes heller ikke program eller andre tilbud for seksuallovbruddsdømte i fengselet han skulle sone i.

Lasses erfaring resonnerer med enkelte av de andre domfelte også, særlig de som har dommer til fengselsstraff bak seg (og ikke forvaring). De kan oppleve å i stor grad bli overlatt til seg selv under soning, å «sitte på oppbevaring», som Lasse kaller det:

Og da har man egentlig blitt plassert på en celle, og så har man blitt overlatt til seg selv. Sittet på oppbevaring, som jeg sier. Ikke noe tilbud. De hadde ingen program i [FENGSEL 1] som handlet om domskategorien som jeg sitter for heller. (...) Og ikke noe om hva man gjør, og livet videre, og ... Ingen oppfølging på det. Ikke engang hva man gjør videre i soningen. (...) Og det var det heller ikke i [FENGSEL 2] som var neste steg på programmet for min del. (...) Selv om jeg ble lovet det (...) og alt, om at her tar vi godt vare på deg. Du skal få jobbe med det du er dømt for. Det er et krav når du kommer hit. (...) Fint, sa jeg. Krav, det liker jeg. For da stiller man noen krav til meg også, at jeg må delta. Ja. Men det fantes ikke opplegg for det. (Lasse)

Dette kan være kontraproduktivt i forhold til forebygging, som informantene påpeker, men det kan også gjøre selve soningen ekstra tung for de som faktisk har reflektert rundt det de er dømt for, og som gjerne vil bruke tiden i fengsel på å forsøke å forberede seg på et liv etter dommen, tilbake i samfunnet og uten å begå nye overgrep.

Bjørn sin historie illustrerer godt hvordan mangelen på tilgjengelige hjelpe- og behandlingstilbud kan få alvorlige konsekvenser, og synliggjør samtidig noe som går igjen i flere andre informanters fortellinger om hvordan de forstår mangelen på behandling eller hjelp som et hinder mot å greie å slutte å begå overgrep. Bjørn ble arrestert for å ha presset eller truet mindreårige til å sende ham seksualiserte bilder av seg selv, og satt i varetekt under deler av perioden da etterforskningen pågikk. Han forklarer hva som skjedde da han slapp ut av varetekt og forsøkte å oppsøke hjelp:

Jeg slipper ut og har det egentlig jævlig. Og etter en stund kommer rettssaken, og i mellomtiden kontakter jeg fastlegen for å sende henvisning til [hjelpetilbud] for å få en eller annen hjelp (...) i hvert fall å ha noen å prate med. Og mens jeg ventet på svar der, så sender jeg henvisning til kommunen, psykolog ... ja, det meste som går an å få tak i, men bare negative svar tilbake. Det er ikke alvorlig nok, jeg er ikke syk nok. Det var ... liksom den helsehjelpen den gangen, da. Og jeg hører ikke noe fra [hjelpetilbud], og sender flere henvisninger, og til slutt så ... det går vel et par år, så gir jeg opp, for jeg får ikke noe svar.

INTERVJUER: Du gikk og ventet i flere år på å få behandling?

Ja. Og jeg kunne sikkert ha ... jeg vet ikke om jeg kunne gjort noe mer selv, men ... Men som jeg også sa i retten [da han ble dømt for andre gang]: Hadde jeg fått hjelp [tidligere], så hadde jeg ikke sittet her i dag. (...) At jeg ikke får noen verdens ting ... Nei, så må jeg gå der og slåss med mine egne tanker og meninger. (Bjørn)

Bjørn tror at om han hadde fått hjelp tidligere, ville det vært mindre sannsynlig at han hadde begått nye lovbrudd. I likhet med flere av de andre informantene ble også han dømt til fengselsstraff den første gangen han ble domfelt for digitale seksuelle overgrep, mens han nå sitter på en forvaringsdom. Han forteller at mangelen på hjelp til å håndtere det han var dømt for også påvirket ham sterkt i perioden mellom den første og den andre gangen han ble domfelt, fordi vissheten om at han hadde blitt dømt for overgrep var noe han ikke håndterte godt på egen hånd, det stresset ham og var forbundet med mye negative følelser og tanker:

Og så slapp jeg ut igjen, og så ... begynte jeg å jobbe. Og så har jeg det ikke bra, da. Mye tanker, mye følelser, mye stress, ikke minst. [På grunn av] de overgrepene jeg gjorde den gangen. Og går rundt og føler meg som en tufs, og: «Er det noe galt med meg, eller hva er jeg for noe? Hvor er jeg? Hvem er jeg?» Og så går det til et punkt, at jeg ... starter [å begå overgrep] på nytt. (Bjørn)

Mange av de domfelte informantene i vår studie uttrykte altså tydelig at mangelen på hjelpe- og behandlingstilbud for personer med digital seksuell overgrepssproblematikk er et hinder for forebygging. Selv om slike forebyggingsinnsatser også kan være viktig å nå ut med til de som har en seksuell interesse eller orientering mot barn som de ønsker å ikke handle på – personer som ikke ennå har begått overgrep, men som frykter at de kan komme til å gjøre det – fremhever våre informanter først og fremst slike tiltak som viktige for de som allerede har begått overgrep. Flere av våre informanter som sonet forvaringsdom opplevde å ha relativt god tilgang på hjelpe- og

behandlingstilbud i fengsel, men de som hadde erfaring med å sone vanlige fengselsdommer kunne fortelle at slike tilbud ikke var tilgjengelige (nok) for dem da de sonet slike dommer.

Blant de domfelte informantene som snakket om viktigheten av hjelpe- og behandlingstilbud var det flere som påpekte at de veldig gjerne ville fått hjelpen de trengte på et tidligere tidspunkt. For flere av disse får dette ønsket en dimensjon som nesten kan ligne noe eksistensielt, på den måten at det handler om at de har en opplevelse av at denne hjelpen kunne bidratt til at livet deres hadde tatt en annen retning.

Espen var en av informantene som formidlet dette. Han har blitt dømt flere ganger for liknende lovbrudd både online og offline, blant annet seksualisert chatting med barn, grooming og seksuell omgang med mindreårige. Han sier at han har tenkt på at han skulle ønske han kunne fått hjelp til å få livet over i en annen retning, bort fra overgrep, for lenge siden:

La oss si at jeg alltid har ønsket at noen skal komme og redde meg, da. Jeg får ikke det her til selv, så jeg har alltid ønsket at det er noen som skal ta tak i meg, og så ... ikke kjefta på meg, men ikke sant, snakke om ting. (Espen)

Det Espen setter ord på her går igjen hos flere av de andre domfelte informantene også – et behov for at noen setter en tydelig grense og markerer overgrepshandlingenes alvorlighet, men også tar deres forståelse av verden og overgrepene de har begått på en form for alvor, og er villig til å ta denne diskusjonen med dem. Flere av disse fortalte at de hadde fått en slik samtalepartner når de hadde startet i overgrepsspesifikk terapi, men flere etterlyste også et enda tydeligere fokus på overgrepene i terapien. Noen tematiserte også et behov for å møte motstand på og diskutere mer moralske og normative sider ved seksualitet med profesjonelle samtalepartnere – for eksempel seksuell lavalder eller forestillinger om at barn ikke tar skade av seksuell kontakt med voksne.

Når de domfelte retrospektivt vurderer situasjonen de var i da de begikk overgrep forteller mange av dem at de var i en situasjon som høres ut som en livskrise, preget av lite fremtidshåp, sterke følelser av isolasjon og ensomhet, og – som vi var inne på i beskrivelsen av typologien i underkapittelet lenger opp – få muligheter for å oppleve mestring og sosial kontakt. Informanten Christian forteller her om perioden etter at han satt varetektsfengslet for å ha begått fysiske overgrep mot et barn og før saken kom opp for retten. I likhet med flere av de andre domfelte hadde Christian forsøkt å få hjelp hos sitt lokale distriktspsykiatriske senter (DPS), men fått avslag.

Jeg ser jo det at [nettovergrepene] var det eneste jeg hadde i livet mitt på tidspunktet. Jeg hadde ikke noe støtteapparat, jeg hadde ingen i familien jeg kunne stole på. Altså, jeg kunne ikke prate med noen. Og til slutt, da, så blir du ... Altså, du blir jo litt sånn kjellermenneske. Altså, hva skal jeg gjøre? Jeg [har ikke penger og ikke jobb], jeg sitter hjemme, jeg tør ikke å gå ut av døra. Jeg har bygd opp (...) en persona på nett. (...) Det er veldig rart at det ... til slutt erstatter all annen sosial kontakt. Det er det som skjer. Altså, det er jo helt sinnssykt i ettertid. Men til slutt blir du blind på det òg. Det er jo ikke mennesker du snakker med til slutt. Det er jo ikke barn ... og liksom, ting bare (...) det eskalerer i mengde, grovhet, sånne ting. (Christian)

Flere av de domfelte fremhever nettopp perioden etter varetektsfengsling i påvente av rettssak som en særlig sårbar periode, der de ofte har sterkt behov for hjelp samtidig som de føler seg avskåret fra mange av de som kunne tilbudt støtte. Blant disse var det flere som opplevde denne perioden som et bunnpunkt også på den måten at de ikke hadde noe å tape på å fortsette med overgrepene, fordi livet deres som de kjente det var over, fordi de trodde at de uansett kom til å bli

dømt og fordi problemene deres hadde vokst seg så store at ingen lenger kunne hjelpe dem. Christian er en av disse. Om den samme perioden som han beskriver over forteller Christian:

*Det er min opplevelse – at mine problemer nå er så store at de menneskene rundt meg kommer ikke til å kunne hjelpe meg, akseptere meg. (...) Om det er familie, psykologer, hjelpeapparat, leger, what the f**k det nå enn skal være, da. (...) Det ble problemet, at jeg kunne ikke prate med noen. Altså, jeg kunne ikke gå til min mor, min far, min samboer selv ved de første overgrepene og si: «Du, nå har jeg driti meg ut. Nå har jeg driti meg skikkelig ut». (...) Mitt bilde av hva som ville skjedd, da, er så skummelt at det ikke ville gått. (Christian)*

Christian snakker videre om at han skulle ønske rettssystemet var interessert i å gjøre mer enn å avdekke, etterforske, dømme og straffe i overgrepssaker, men også hjelpe folk til å slutte å begå overgrep. Han kaller det en «nødbremse», det han mener at systemene han har møtt mangler – en nødbremse som man kan trekke i om man opplever å ha et problem med seksuell interesse for barn eller overgrepsatferd:

Det skulle vært et eller annet [system]: Ok, du er sikta for det her. Ok. Men hvis det nå er sånn at du faktisk er skyldig i det her, og du ønsker å gjøre noe med det, så skal vi hjelpe deg. Det skulle det vært. (...) Du møter et system som ikke er interessert. Eller de er ikke interessert i å hjelpe deg. De er interessert i å finne ut av hva som har skjedd. Men om de må ødelegge deg (...) ja, så er ikke det så farlig. Du er jo bare en overgriper. Når det er grunntanken, da, i stedet for at du møter ... menneskelige systemer som er interessert i å si at: Vet du hva? Vi ser at du har et problem. Men dette er et problem man kan løse. Dette er noe ... Hvis du gjør ting ... spiller kortene dine riktig. Du kan leve med det, ha et fint liv videre. (...) Altså, den der nødbremsen, da, den må jo være tilgjengelig så tidlig som mulig. (Christian)

Som vi har vist i dette underkapitlet og i det forrige, er altså tilgangen på behandling eller andre hjelpetilbud en viktig brikke i forebyggingsarbeidet, ifølge informantene i vår studie. Det er særlig de domfelte som tar opp dette, men også terapeutene og mange av de politiansatte er opptatt av at det må finnes tilgjengelige behandlings- og hjelpetilbud til denne gruppa.

Mange av de domfelte informantene fortalte at de hadde forsøkt å få hjelp med sin egen overgrepssproblematikk og seksuelle tiltrekning og interesse for barn før de ble arrestert og senere domfelt, og noen forsøkte også å få hjelp etter at de slapp ut av fengsel. Flere hadde blitt avvist – noen fordi de ikke ble oppfattet som syke nok, noen fordi de ikke tilhørte en prioritert pasientgruppe, og noen fordi den aktuelle helsetjenesten selv mente at de ikke hadde kompetanse eller erfaring nok til å gi et adekvat behandlingstilbud. Noen opplevde å stå i lang tid – noen i flere år – på venteliste før de fikk plass i et spesialisert behandlingstilbud for overgrepssproblematikk.

Til sammen tilsier situasjonen som tegnes opp i våre informanternes beretninger at forebyggingsarbeidet mot digitale seksuelle overgrep har mye å tjene og lite å tape på å sørge for at det finnes hjelp og behandling tilgjengelig for de som har begått eller står i fare for å begå digitale seksuelle overgrep, og som kan nyttiggjøre seg slik behandling.

Intervjustudien: En oppsummering

I dette kapitlet har vi så langt belyst disse to overordnede problemstillingene:

- 1) Hvordan beskrives, forstås og fortolkes digitale seksuelle overgrep av aktører og institusjoner som har direkte befatning med dette fenomenet? Hva anses som faktorer som fremmer og hemmer utviklingen av slik atferd, og hvordan har dette endret seg over tid?
- 2) Hvilke muligheter og hindringer opplever profesjonelle at de har i arbeidet med å forebygge, etterforske, håndtere og forhindre digitale seksuelle overgrep?

Vår presentasjon og drøfting av resultatene fra den kvalitative intervjuundersøkelsen har fulgt tre hovedspor. Det første hovedsporet kalte vi *fenomenforståelse og fortolkning*. Her diskuterte vi intervjupersonenes forståelser av hvem de som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge er og hvorfor og hvordan de gjør som de gjør; hvilke faktorer som fremmer og hemmer digital seksuell overgrepsatferd; samt hvilken betydning sosiale og strafferettslige normer har for utvikling og regulering av overgrepsatferd. I tillegg presenterte vi en syv-delt typologi som oppsummerer intervjupersonenes refleksjoner rundt spørsmålet om det finnes forskjellige typer eller grupper av personer som begår digitale seksuelle overgrep, og om det finnes ulike utviklingstrekk og motivasjoner for å begå slike overgrep. Til sist presenterte vi en analyse av hvordan utvikling av overgrepsatferd kan sammenliknes med å gå inn i en tunell – og at en slik forståelsesmåte omfatter tre ulike men beslektede prosesser som informantene beskriver: desensivering, radikaliserings og avhengighet.

Det andre hovedsporet tematiserte *det digitale rommet* som arena for utøvelse av seksuell overgrepsatferd. Her drøftet vi intervjupersonenes oppfatninger om hvilken betydning det digitale rommet får for forekomst, fremvekst og utvikling av digital overgrepsatferd – både på individ- og samfunnsnivå. Vårt utgangspunkt var spørsmålene om hvorvidt tilgangen til og utbredelsen av digital teknologi gjør at personer som ellers ikke ville begått seksuelle overgrep likevel begår det; og om terskelen for å begå seksuelle overgrep i digitale rom er lavere enn i den fysiske verdenen. Overordnet sett er intervjupersonene enige om at fremveksten og tilgjengeligheten av digital teknologi kan berede grunnen for flere og mer omfattende overgrepssaker, men hva som er driverne og mekanismene i denne utviklingen finnes det ulike oppfatninger om. Særlig blant de domfelte, men også hos en del av de profesjonelle intervjupersonene, gjenkjennes og bekreftes forestillingen om at terskelen for å begå overgrep på den digitale arenaen er lavere enn på den fysiske arenaen.

Det tredje og siste hovedsporet i vår presentasjon av den kvalitative studien dreier seg om hvordan informantene reflekterer rundt og vurderer forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep. I denne delen – om *den viktige og vanskelige forebyggingen* – spurte vi også hvordan vi kan tenke annerledes om forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep, og da særlig forebyggingsinnsatser rettet mot personer som utøver eller står i fare for å utøve digitale seksuelle overgrep. Vi har presentert og diskutert intervjupersonenes vurderinger av hvordan forebygging og bekjempelse foregår i dag, hvor de mener at arbeidet med forebygging og bekjempelse svikter, og hvordan de oppfatter at det kan gjøres bedre. Intervjupersonenes oppfatninger om endring i kriminalitetsbildet over tid har vi også drøftet i denne delen, og da spesielt en oppfatning som synes rådende blant politi-informantene om at digitale seksuallovbrudd er (blitt) et samfunnsproblem som er så omfattende at det ikke er mulig å 'etterforske seg ut av', og som derfor krever andre samfunnsmessige innsatser og tiltak som går utover tradisjonelt politi- og rettsforingsarbeid.

Vi har særlig drøftet mangler og muligheter i politiets konkrete evne til å forebygge og bekjempe digitale seksuelle overgrep i underkapitlet om forebygging, men den siste delen av dette kapitlet tok for seg hvordan samtaleterapi og andre aktuelle hjelpe- og behandlingstilbud rettet mot utøvere kan bidra til å forebygge gjentakelse av overgrep hos personer som allerede har foregrepet seg en eller flere ganger.

Vi tar opp igjen diskusjonen om funnene fra dette resultatkapitlet, og ser dem i sammenheng med funnene og resultatene fra de andre delstudiene i dette prosjektet, i kapitlene *Oppsummering og diskusjon* og *Konklusjon og anbefalinger* lenger ned i rapporten.

Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene

(Jane Vibeke Dullum og Lars Roar Frøyland)

Tema for dette kapittelet er domstolenes behandling av saker om digitale seksuallovbrudd mot barn og unge. Vi undersøker følgende hovedspørsmål:

Hva kjennetegner saker der det er avsagt en fellende dom i saker om digitale overgrep? Hvilke straffebud er overtrådt, hva er modus i sakene, hvilke former for digitale overgrep pådømmes? Hvilke straffer er utmålt i sakene, og hva spiller inn ved domstolenes utmåling av straff? Hva er skjerpene, og hva er formildende omstendigheter i sakene?

Hva kjennetegner de som dømmes for digitale overgrep? Hva er de dømtes kjønn og alder, deres familieforhold, har de egne barn? Hvilke fremgangsmåter har gjerningspersonene benyttet, begår de én form for lovbrudd, eller begår de lovbrudd på flere arenaer? Hvordan beskrives motivasjonen bak overgrepene?

En tredje sentral problemstilling, er hva som kjennetegner de fornærmede i sakene, både når det gjelder kjønn, alder og eventuell sårbarhet, samt hvilke skadevirkninger overgrepene har hatt for de fornærmede. Hvordan har utøveren kommet i kontakt med den fornærmede, i hvilken grad er fornærmede og utøver kjent med hverandre, hvilken relasjon har de i så fall?

Om materialet

Delstudien bygger på en kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse av 132 rettskraftige dommer fra årene 2018 og 2019 hvor en person er domfelt for et digitalt seksuallovbrudd mot et barn under 18 år. Vi har også valgt å inkludere saker der domfellelsen gjelder et seksuallovbrudd mot barn, men den fornærmede er ukjent, typisk saker knyttet til besittelse og/eller nedlasting av overgrepsmateriale. Materialet omfatter 111 dommer der domfelte er over 18 år, og 21 dommer der utøver er under 18 år.

Dommene er hentet dels fra Lovdata, dels er dommene hentet ut gjennom direkte henvendelse til et utvalg tingretter. Vi måtte gå veien om henvendelse til tingretter fordi vi møtte på utfordringer med å få tak i et tilstrekkelig antall dommer der utøver er under 18 år gjennom søk i Lovdata. Hovedgrunnen til det er at mange av disse sakene blir rettskraftig avgjort i tingrettene, og tingrettsdommer legges bare unntaksvis ut i Lovdata. Av anonymitetshensyn er Lovdata også forsiktig med å legge ut dommer der utøver er under 18 år. Domstolsadministrasjonen bisto oss derfor med et saksuttrekk fra sitt saksbehandlingssystem (Lovisa), og på grunnlag av dette hentet vi inn dommer fra de aktuelle tingrettene.

Dommene er svært forskjellige. For det første varierer de i lengde – materialet omfatter alt fra dommer som er på et par sider til dommer på flere titalls sider. Noen dommer er ordrike, både når det gjelder faktagjengivelser og straffeutmålingsmomenter, mens andre er svært knappe (jfr. også Ugelvik 2022). For det andre er det stor variasjon i hvilke opplysninger som fremkommer om saken. Noen dommer gir fylldige beskrivelser av modus i saken, kjennetegn ved den domfelte og fornærmede og skadevirkninger for fornærmede, mens andre dommer gir lite informasjon. Dette har skapt utfordringer ved at vi i flere tilfeller ikke får belyst samtlige spørsmål vi ønsket å belyse. På den annen side gir de utdypende beskrivelsene av handlingsmønstre i flere dommer grunnlag for å beskrive enkeltsaker, som i sin tur kan bidra til å belyse risikopunkter for digitale overgrep.

Dommene inneholder ulike typer digitale seksuallovbrudd, noe som har gitt oss grunnlag for å beskrive noen typiske moduser som fremkommer i sakene.

Det er også viktig å presisere det bildet som fremkommer i dommene ikke gir et representativt bilde av saker om seksuelle overgrep mot barn og unge over internett. Mørketallene er sannsynligvis store i alle deler av voldsfeltet, og digitale overgrep mot barn og unge er intet unntak (Kripos, 2019). Mange saker kommer aldri til politiets kjennskap, og hvorvidt et forhold blir anmeldt vil avhenge av flere forhold. Lovbruddenes grovhet og omfang vil ha betydning, og også relasjonen mellom utsatt og utøver. Hvis det er en nær relasjon mellom utøver og den utsatte, kan det føre til at den utsatte ikke ønsker eller tør anmelde forholdet. Dommene viser også at overgrepene kan være skambelagt for de utsatte, noen kan også oppleve egen skyld for situasjonen, noe som kan føre til lav anmeldelsestilbøyelighet. Til sist vil politiets egen kontrollvirksomhet også ha betydning for om overgrep avdekkes, og i neste hånd påtales og irettesføres.

Når det er sagt, har domsmaterialet likevel betydelig interesse som kilde til kunnskap om digitale seksuelle overgrep mot barn og unge. Ved å undersøke hvilke saker som kommer til domstolene, hva som kjennetegner sakene, de domfelte og de fornærmede, får vi sentral kunnskap på et felt der vi i norsk sammenheng har lite empirisk kunnskap. Domsmaterialet gir oss også i flere tilfeller detaljerte beskrivelser av handlingsmodus, og gir oss innsikt i handlinger som ville vært både metodologisk og etisk ville være vanskelig å få tilgang til gjennom andre metodiske tilnærminger. Ved å undersøke hvilke forhold som pådømmes, hvilke straffer som idømmes og hvilke hensyn som tillegges vekt ved straffeutmålingen, får vi også et grunnlag for en bredere samfunnsmessig diskusjon om hvordan digitale seksuelle overgrep mot barn og unge kan håndteres og forebygges.

Om presentasjonen av dommene

Dommene gir i flere tilfeller svært detaljerte beskrivelser av moduset i sakene, hvilke overgrep som er begått og hvordan de er utført. Dette utgjør det sentrale bevismaterialet i mange av sakene, og de er dermed gjengitt i detalj. I flere dommer er det også gjengitt innholdet i bl.a. chat-samtaler, som i enkelte tilfeller kan inneholde alvorlige fremstillinger av seksuelle overgrep mot barn, og til dels groteske fremstillinger av overgrep mot barn helt ned i småbarns-/spedbarnsalder. Mange saker som gjelder unge utsatte er kjennetegnet av at de unge er forledet til å filme seg selv nakne, at de onanerer, at de fører ulike gjenstander inn i skjede/analåpning, at de filmer seg selv ha avføring og andre grenseoverskridende aktiviteter. Vi har valgt å ikke gjengi detaljerte utdrag fra dommene i teksten. Vi er opptatt av å få frem moduset i sakene, og ikke innholdet i det enkelte bevis, og for vårt formål er det dermed tilstrekkelig kun å gi en sammenfatning av overgrepene det er domfelt for.

Når vi presenterer saksuttrekk fra dommene, har vi valgt å ikke gi referanser til dommene. Selv om dommene som er lagt ut i Lovdata er anonymiserte, og i utgangspunktet offentlig tilgjengelige, velger vi av forskningsetiske hensyn å anonymisere ytterligere ved ikke å gi referanser til dommene.

Vi skal i det følgende først presentere dommene der domfelte er over 18 år, mens vi i et senere avsnitt behandler sakene der domfelte er under 18 år.

Domfelte over 18 år

Kjennetegn ved sakene

Materialet omfatter som nevnt 111 dommer der utøver er over 18 år. Sakene i materialet er pådømt både etter gammel og ny straffelov (straffeloven av 1902 og straffeloven av 2005). Dommene omfatter pådømmelser etter tilnærmet alle straffebudene i seksuallovbruddskapittelet

i straffeloven (kapittel 26 i straffeloven 2005). I straffeloven av 2005 er de vanligste straffebudene som er overtrådt § 311 om fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn og straffebudene §§ 299–305 om voldtekt av barn under 14 år, seksuell omgang og handling med barn mellom 14 og 16 år og seksuelt krenkende atferd mot barn under 16 år. I tillegg inneholder utvalget domfellelser for menneskehandel (§ 257), trusler (§§ 263–264), hensynsløs atferd (§ 266) og krenkelse av privatlivets fred (§ 267).

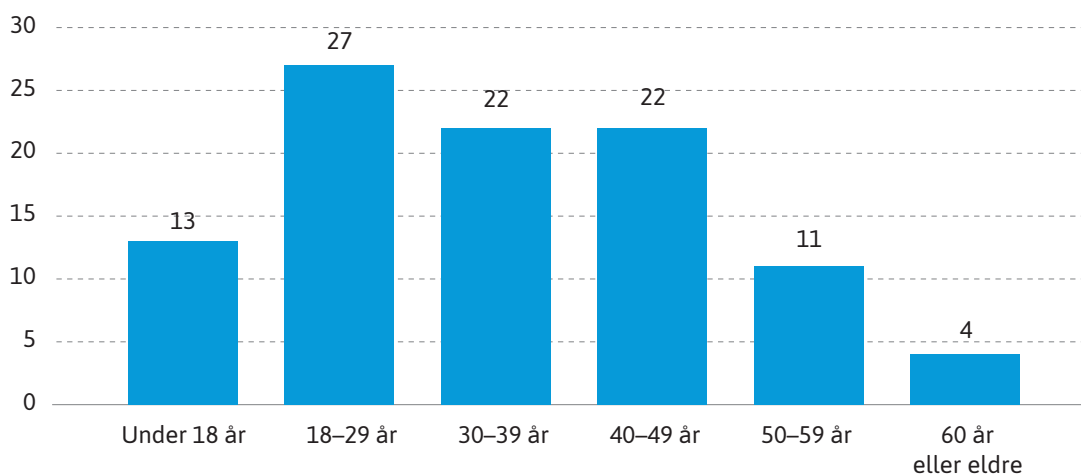
Domsutvalget består både av både rene digitale saker og saker som også inneholder fysiske overgrep. I 58 saker (52%) domfelles utøveren både for digitale og fysiske overgrep, mens de resterende 53 sakene er rene digitale saker. I 26 (23%) av disse er det ingen kjente fornærmede, typisk er dette snakk om overgrepsmateriale, mens 27 av sakene er rene digitale saker med en eller flere kjente fornærmede. Vi beskriver nærmere kjennetegn ved sakene i presentasjonen av modus nedenfor.

I mange tilfeller er det ikke mulig å lese ut fra dommen hvordan saken ble avdekket, men i tilfellene hvor det oppgis, er det vanligste at saken enten blir avdekket av politiet, anmeldt av fornærmede selv eller av andre instanser som barnevern, helsepersonell eller andre profesjonelle. I noen tilfeller er det også foreldre som anmelder. Som nevnt ovenfor er det verdt å merke seg at det går fram av flere dommer at fornærmede *ikke* har anmeldt, ofte på grunn av opplevd skam- eller skyldfølelse. Dette er et viktig kjennetegn ved flere av nettovergrepssakene, og vi skal diskutere dette senere i rapporten.

Kjennetegn ved de domfelte

I saksutvalget som omfatter domfelte over 18 år, er det i alt 113 domfelte. I all hovedsak er én person domfelt for et digitalt seksuallovbrudd i hver sak. I 109 saker er domfelte den eneste som blir dømt for et slikt lovbrudd mens de to øvrige sakene har to domfelte. I noen få tilfeller domfelles andre for enten fysiske seksuallovbrudd eller andre lovbrudd i samme sak. Med ett unntak er alle de domfelte menn, av de 113 domfelte er 112 menn og én kvinne. Den ene kvinnen domfelles for øvrig i en sak hvor en mann ilegges en lang fengselsstraff i en tilknyttet sak. Figuren under viser de domfeltes alder ved det første tiltalepunktet i dommen.

Figur 1: Domfeltes alder ved det første tiltalepunktet i dommen i saker med utøver over 18 år.

Gjennomsnittsalderen til de domfelte var 35 år ved det første tiltalepunktet i dommen. Den yngste var 15 år ved det første tiltalepunktet, mens den eldste var 73 år. 40 prosent av de domfelte var under 30 år ved første tiltalepunkt, med 18–29 år som den vanligste aldersgruppen. I rundt én tredel av sakene er det under ett år mellom første og siste tiltalepunkt i saken, men mange av sakene er også svært langvarige. 35 prosent av sakene har pågått i tre år eller mer, hvor syv prosent har en varighet på over 10 år mellom første og siste tiltalepunkt.

Det er stor variasjon i hvor mye informasjon dommene gir om domfeltes livssituasjon og tidligere straffehistorikk. Om vi legger til grunn at domfelte ikke er tidligere straffet i saker der dette ikke omtales, er 72 (64%) av de domfelte ikke tidligere straffet. Av de 41 som er tidligere straffet, er 17 tidligere domfelt for seksuallovbrudd mot barn. I rundt én av fire saker omtales sårbarhetsfaktorer hos den domfelte. Eksempler er depresjon og andre mentale helseutfordringer, fysiske helseutfordringer, lettere psykisk utviklingshemming, mobbing og andre oppvekstproblemer, sosialt isolerte personer og økonomiske vanskeligheter. Det er ikke grunnlag i materialet for å kvantifisere forekomsten av de ulike sårbarhetsfaktorene. Vi registrerte det dommene omtaler om seksuelle avvik hos domfelte, som pedofili eller seksuell dragnings mot barn. Dette nevnes i rundt 10 prosent av sakene. Dette er sannsynligvis minimumstall, særlig når det gjelder seksuell dragnings mot barn. Spørsmålet om domfelte faller inn under en pedofili-diagnose vil komme opp ved spørsmål om det skal idømmes forvaring, og det vil da være oppnevnt rettspsykiatrisk sakkyndige til å vurdere dette. Det fremkommer av dommene. Domfeltes seksuelle dragnings mot barn nevnes i noen dommer, men i mange tilfeller er ikke dette noe som tematiseres av domstolene fordi det ikke er relevant for straffeutmålingen. Domfeltes yrke, utdanning og sivilstatus oppgis ofte ikke i dommene, men for ca. 30 prosent er det oppgitt at de er ugift. Omtrent like mange har egne barn, men her er det også mange saker hvor det ikke gis informasjon om den domfelte har barn eller ikke.

Nærmere halvparten av de domfelte (53 av 113) har tilstått handlingene de er tiltalt for og erkjent straffeskyld. Enkelte har avgitt en uforbeholden tilståelse allerede i første avhør med politiet, mens andre først har tilstått når de er forelagt bevismateriale. I mange av sakene eksisterer det, naturlig nok, et omfattende digitalt bevismateriale. En del av de domfelte har også tilstått digitale sider av tiltalen, mens de nekter for fysiske overgrep. Dette peker mot at de tiltalte tilstår der det eksisterer uomtvistelige bevis, mens de nekter straffskyld der det kan være snakk om ord mot ord. Dette er ofte situasjonen i saker med fysiske seksuelle overgrep der det er ingen eller få vitner, og bevisbedømmelsen i saken vil hovedsakelig bygge på tiltaltes og fornærmedes forklaringer.

De domfelte er i all hovedsak idømt ubetinget fengsel. 101 av de 113 domfelte (89%) er idømt enten ubetinget fengsel, en kombinasjon av betinget og ubetinget fengsel eller forvaring. Median for antall måneder ubetinget fengsel er 27, noe som tilsvarer i overkant av to års fengsel. Gjennomsnitt er langt høyere, med 45 måneder, noe som tilsvarer nesten fire års fengsel. Dette skyldes at enkelte saker med svært lange fengselsstraffer trekker gjennomsnittet opp. Rundt én tredel av de domfelte ilegges en ubetinget fengselsstraff på under ett år.

I seks dommer er det idømt forvaring. Forvaring er en tidsbestemt straff der hovedformålet er å beskytte samfunnet mot farlige lovovertredere i fremtiden. Forvaring sones i fengsel. Normalt idømmes forvaring dersom lovovertrедeren tidligere er dømt til fengselsstraff, men hvis det er en nærliggende fare for gjentakelse av straffbare handlinger, kan forvaring idømmes ved første gangs domfellelse. I ett av tilfellene i materialet, er det idømt forvaring uten at den domfelte tidligere er idømt fengselsstraff, de øvrige som er idømt forvaring er tidligere idømt fengselsstraff.

Andre straffarter enn ubetinget fengsel/forvaring brukes i mindre grad. Åtte saker er avgjort med en betinget fengselsstraff, enten alene eller i kombinasjon med en bot, mens ytterligere én sak har endt med bot alene. I to saker er den domfelte ilagt samfunnsstraff. I og med at normalreaksjonen i sakene er ubetinget fengsel, varierer straffarten heller ikke etter alder på den domfelte.

Dommene trekker fram en rekke både skjerpene og formildende omstendigheter i sakene. Typiske eksempler på skjerpene omstendigheter er unge og sårbare fornærmede, kynisk utnyttelse av maktrelasjoner og tillit, grove seksuelle handlinger eller besittelse av grovt overgrepsmateriale, planmessig og viljefast atferd, store skadevirkninger for de fornærmede, gjentakende handlinger og overgrep som pågår over lang tid. Dersom utøver er tidligere straffet for overgrep mot barn, utgjør også det en skjerpene omstendighet. De vanligste formildende omstendighetene som nevnes i dommene er tilståelse og lang saksbehandlingstid. Lang saksbehandlingstid som formildende omstendighet er verdt å merke seg; for 40 av de 113 domfelte har det ført til nedsettelse av straffen. Noen dommer nevner også vilje til å søke hjelp og gå i behandling, samt utøvers personlige forhold, selv om dette vektlegges i mindre grad.

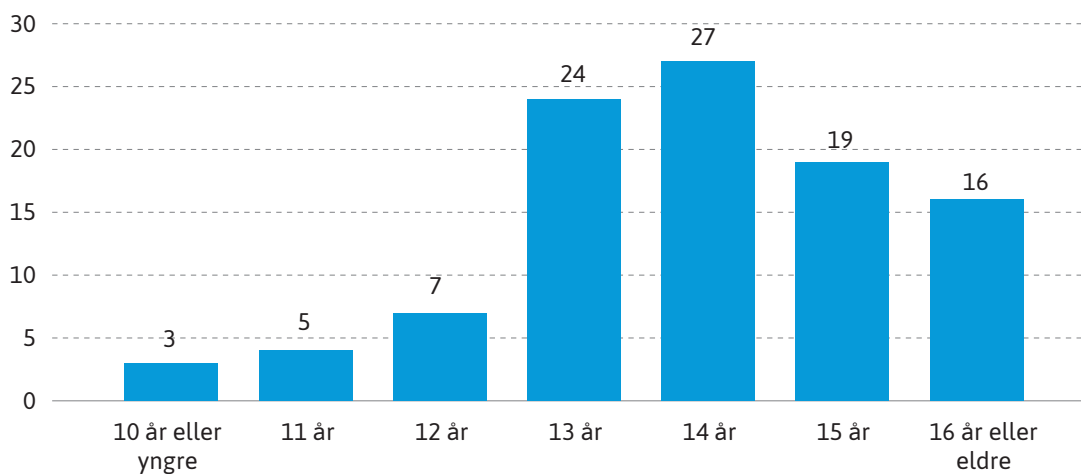
Kjennetegn ved de fornærmede

I de 111 sakene har til sammen 864 identifiserte barn under 18 år vært utsatt for et digitalt seksuallovbrudd. I 29 av sakene (26%) er det ingen identifiserte fornærmede, dette er særlig vanlig i tilknytning til nedlasting og deling av overgrepsmateriale. I tillegg er det et betydelig antall saker hvor saken gjelder en domfellelse for et digitalt seksuallovbrudd, typisk overgrepsmateriale, i kombinasjon med fysiske seksuallovbrudd. Til sammen er det identifiserte fornærmede for digitale seksuallovbrudd i 62 av de 111 sakene i vårt utvalg. Det vanligste er at sakene har rammet én fornærmet, mens 15 saker har flere enn fem fornærmede. Tre enkeltsaker med over 200 involverte barn trekker det totale antallet fornærmede kraftig opp. Samtidig vises det i flere saker til at antallet fornærmede antagelig er høyere enn det som er direkte gjengitt i saken. Dommene antyder at det kan være flere fornærmede som ikke er identifisert, eller kapasitetshensyn hos politiet har gjort at sakene er avgrenset etterforskningsmessig.

Et viktig tema som reiser seg i sakene med et stort antall fornærmede, er at flere av de fornærmede ikke har visst at det er gjort opptak av de seksuelle handlingene de har utført, eventuelt at bildene/filmene har blitt spredt på digitale medier. De fornærmede har typisk blitt identifisert gjennom politiets etterforskning, og deretter blitt kontaktet av politiet. Andre eksempler er at politiet i avhør har informert de fornærmede om at utøver ikke er den han har gitt seg ut for å være, f.eks. at den de har delt intim informasjon med har vært en voksen mann, og ikke en ung jente, slik de trodde. Det å få vite dette er i mange tilfeller psykisk og emosjonelt belastende for de fornærmede. Et foreløpig ubesvart spørsmål er hvordan disse unge er fulgt opp etter straffesaken. Det er bare i én dom vi får informasjon om at de fornærmede har fått tilbud om oppfølging ved barnehus eller støttesenter for kriminalitetsofre. Dette reiser spørsmål om hva som kan være gode offerstøttende tiltak i disse sakene, noe vi kommer tilbake til avslutningsvis i rapporten.

65 prosent av de fornærmede i vårt saksutvalg er gutter, mens 35 prosent er jenter. Det kan dermed framstå som at risikoen for å bli utsatt for digitale seksuallovbrudd er større for gutter enn jenter. Samtidig drives dette tallet først og fremst av to større saker som primært har rammet gutter. Av de 111 sakene i vårt utvalg er det 58 (72%) som utelukkende inneholder fornærmede jenter, 7 saker (9%) inneholder begge kjønn mens i 16 saker (19%) er det utelukkende gutter som har vært rammet. Figur 2 viser aldersfordelingen blant de fornærmede.

Figur 2: Fornærmedes alder ved det første tiltalepunktet i dommen i saker med utøver over 18 år.

Median for alder blant de fornærmede er 14 år. Dette er også den hyppigst forekommende alderskategorien. 70 prosent av de fornærmede er i alderen 13–15 år.

Dommene beskriver variasjon i hvilke skader de fornærmede er påført, alt fra få eller milde psykiske reaksjoner til alvorlige psykiske lidelser med innleggelse på sykehus. Mange fornærmede har for retten forklart om nedstemthet, søvnproblemer og konsentrasjonsvansker og problemer med selvbilde og angst. Det er også beskrevet fornærmede som har utviklet vanskeligheter med å stole på andre, humørsvingninger, nedsatt selvfølelse, skamfølelse, skyldfølelse og generell uro. Noen har også utviklet post-traumatisk stresslidelse, depresjon eller de har begynt med selvskading. Flere har hatt problemer med å fullføre skolen, mens andre har fullført men jevnt over fått lavere standpunktkarakterer. Et fellestrekk ved flere av de fornærmede er at de har vært redde for å fortelle om saken til familie og venner, og at de har forsøkt å fortrenge opplevelsen – ikke minst fordi de føler skyld og skam. I mange tilfeller har de fornærmede selv utført handlingene som er grunnlaget for domfellelsen, noe som oppleves som ekstra skambelagt (se Ugelvik, 2022 for en nyere, norsk studie av utvikling og praksis på dette rettsområdet). Som en tilleggsbelastning har flere fornærmede beskrevet frykt for spredning av bildemateriale. Det er komplisert å skulle tallfeste skadevirkninger for de utsatte, da mange av de større dommene kun trekker fram enkeltfornærmede og gir eksempler på skadevirkninger overgrepene har hatt for dem. Dermed omtales ikke skadevirkninger for mange av de fornærmede direkte i dommene.

Det er også verdt å peke på at dommene gir flere rekke eksempler på skadevirkninger for fornærmede under selve overgrepene. Vi har eksempler på at fornærmede er redde og gråter under overgrepet, at de føler seg hjelpeløse og uten kontroll over eget liv, og at de blir fornedret og ydmyket både under og etter overgrepene. Flere har også vært redde for at domfelte skulle ta kontakt med dem etter overgrepet.

For å få et nærmere innblikk i hva som kjennetegner sakene med voksne som er dømt for digitale seksuelle overgrep mot barn og unge, skal vi i det følgende gå nærmere inn på modus i sakene.

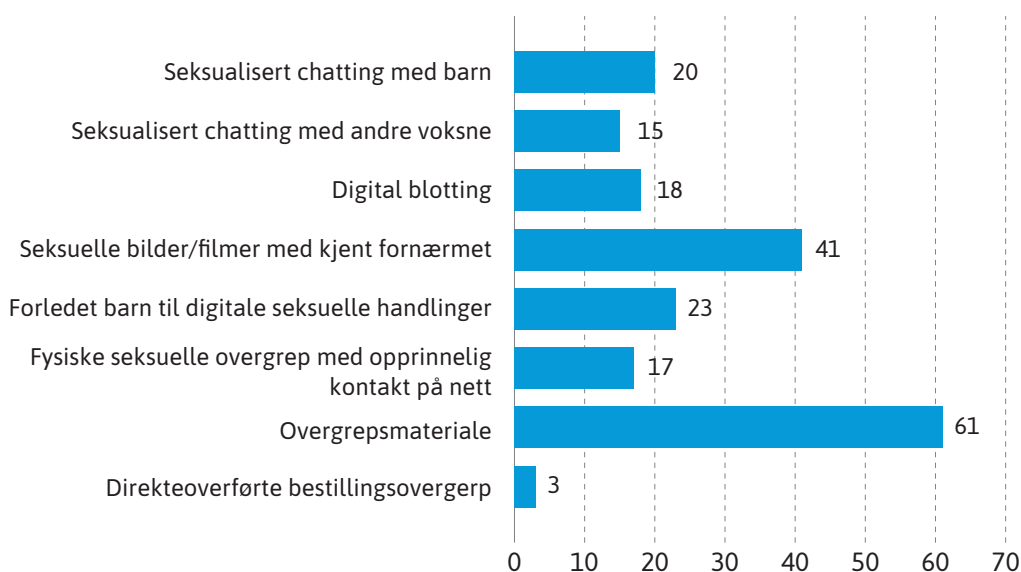
Modus i sakene

Hvilke moduser finner vi i dommene? I hvilken grad er overgrepene «bare» digitale, eller inngår også fysiske overgrep i sakene? Hvilke handlinger og hvilke dynamikker inngår? I kartleggingen av

modus har vi tatt utgangspunkt i kunnskapsoppsummeringen «Seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier» (Frøyland m.fl. 2021) som viser at seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier kan ta ulike former, og at et bredt spekter av handlinger med ulike dynamikker og ulike aktører er involvert. Digitale seksuelle overgrep er dermed et komplekst fenomen, og digitale medier er på ulike måter er med på å muliggjøre og gi form til voldsutøvelsen.

I tråd med hva kunnskapsoppsummeringen viser, er også en rekke former for digitale seksuelle overgrep mot barn og unge representert i dommene. Vi har registrert følgende typer handlinger i dommene:

Figur 3: Typer digitale seksuelle overgrep representert i dommene.

Note: Summen overstiger antall saker fordi hver sak kan inneholde flere typer overgrep.

Av figuren ser vi at flere ulike overgrepformer er representert, fra seksualisert chatting med barn til direkteoverførte bestillingsovergrep begått mot barn i andre land. Vi ser at summen av antall overgrepshandlinger overstiger det totale antallet dommer. Dette belyser et viktig funn i materialet: I flere saker er den tiltalte dømt for flere forhold, f.eks. både for besittelse av overgrepsmateriale og for å ha begått fysiske overgrep, eller den tiltalte kan være dømt både for befatning med seksuelle bilder eller filmer med en kjent fornærmet og for å ha forledet de samme barna til seksuelle handlinger på nett.

Denne innledende oversikten illustrerer at de digitale overgrepene ikke nødvendigvis er enkeltstående handlinger, men at de kan være innvevd i og på ulike måter kombinert med fysiske overgrep, eller i mer omfattende digitale trusselregimer (Frøyland mfl. 2021). Mer og bedre kontekstuell kunnskap om digitale seksuelle overgrep vil være avgjørende for utvikling av treffsikre forebyggende tiltak. For å imøtekomme dette behovet for mer kompleks og kontekstuell kunnskap om digitale seksuelle overgrep, skal vi i beskrivelsen av modus ta utgangspunkt i tre overordnede sakstyper som fremkommer i materialet:

- Digitalt overgrepsmateriale
- Seksuelle overgrep initiert på digitale medier
- Direkteoverførte bestillingsovergrep

Vi har valgt disse tre sakstypene, fordi de fanger en stor del av omfanget av seksuallovbrudd som er representert i materialet. I hver av de tre sakskategoriene, skal vi beskrive noen hovedkjennetegn ved sakene, i hvilken grad de innebærer enkeltovergrep eller om de inngår i mer omfattende overgrepssystemer, og hva som er den domfeltes modus i sakene. Ved å gi eksempler på saker skal vi beskrive konteksten for ulike overgrepssystemer, og vi skal også beskrive i hvilken grad de digitale overgrepene har forbindelseslinjer til fysiske kontaktovergrep eller mer komplekse digitale overgrep.

Digitalt overgrepsmateriale

De hyppigst forekommende handlingene i dommene der utøver er over 18 år, dreier seg om besittelse av digitalt overgrepsmateriale. 61 dommer gjelder slik besittelse. Det at dette er den hyppigst forekommende overgrepssystemen, er nok, som påpekt i Frøyland m.fl. (2021), resultat av at disse handlingene til enhver tid etterlater store mengder tekniske spor. Tilgangen til digitalt overgrepsmateriale har også økt markant de siste to tiårene. Gjennom framveksten av internett, har nedlasting og deling av fremstillinger av seksuelle overgrep mot barn eller fremstillinger som seksualiserer barn har blitt et vesentlig problem de siste to tiårene. Nedlasting og deling av overgrepsmateriale utgjør også en stor del av de årlige straffesakene i Norge knyttet til seksuallovbrudd mot barn og unge (jfr. KRIPS 2019).

Straffenivået for befatning med materiale som viser seksuelle overgrep mot barn har blitt betydelig skjerpet de senere årene. I dommene reflekteres dette ved at domstolene som skjerpende momenter i straffeutmålingen peker på at seksualiserte bilder og filmer av barn er et produkt av overgrep og utnyttelse av forsvarsløse barn, og at slik utnyttelse er et økende problem i norsk og internasjonal sammenheng. Domstolene henviser til allmennpreventive hensyn som tilsier at det må reageres strengt med befatning med slikt materiale.

Høyesterett har i en sak om overgrep via internett uttalt at voldtekt som går ut på å forlede barn under 14 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, i utgangspunktet skal straffes like strengt som om gjerningsmannen selv hadde foretatt handlingene med den mindreårige (jfr. Hr-2019-721-A avsnitt 37 med videre henvisninger). Høyesterett har også uttalt følgende: «Jeg ser det ikke som tvilsomt at overgrep over internett kan oppleves svært alvorlig og ha alvorlige skadevirkninger. Det er grunn til å fremheve at selv om gjerningsmannen fysisk ikke befinner seg på samme sted, kan han eller hun ha en sterkt kontrollerende og invaderende rolle overfor fornærmede. Mange mennesker i dag, ikke minst unge mennesker, benytter internett, herunder sosiale medier, i meget stor grad, og dette inngår som en viktig og nødvendig del av deres hverdag. Det medfører at en gjerningsmann nærmest til enhver tid, uansett hvor fornærmede befinner seg, lett vil kunne komme i kontakt med fornærmede og stå for en vedvarende utøvelse av trusler og press. (Hr-2017-1282-A, avsnitt 23)

I analysen av dommene har vi sett på hva som kjennetegner modus i sakene med digitalt overgrepsmateriale, og vi har særlig sett på i hvilken grad domfellelsen gjelder kun besittelse av overgrepsmateriale, eller om det også er domfelt for andre forhold, herunder kontaktovergrep. Og et viktig funn her er at det er relativt sjelden at domfelte dømmes kun for besittelse av overgrepsmateriale. I 12 av de 61 sakene dømmes tiltalte kun for besittelse av overgrepsmateriale. I 28 saker ble den tiltalte også dømt for ulike former for fysiske kontaktovergrep, mens 9 saker omfatter besittelse og deling av overgrepsmateriale og/eller deltakelse i chatter med andre voksne om overgrep mot barn. I de øvrige sakene domfelles det for andre forhold, for eksempel en kombinasjon av besittelse av 92 filmer som viste fremstillinger av seksuelle overgrep mot barn og/

eller som seksualiserer barn og tilvirking av marihuana-planter. Vi skal presentere de tre førstnevnte kategoriene, først saker som gjelder kun besittelse av overgrepsmateriale.

Besittelse av overgrepsmateriale

De 12 sakene som gjelder besittelse av overgrepsmateriale har svært forskjellig omfang, alt fra nedlasting av enkeltbilder eller filmer som viser av fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn, til saker som gjelder flere tusen bilder og filmer. Innholdet i overgrepsmaterialet kan være grove overgrep, og omfatte barn som utfører oralsex på voksne personer eller blir utført oralsex på, penetrering av barn helt ned i spedbarnsalder, bilder som viser bruk av gjenstander for å penetrere barn, barn som utfører seksuelle handlinger på seg selv, og barn som har seksuell omgang med andre barn eller med dyr. Det er eksempler på overgrep som har preg av tortur og som påfører barna smerter. Det er noen få eksempler på at overgrepsmaterialet også omfatter noveller/tekster eller tegneserier som skildrer seksuelle overgrep mot barn. Hovedsakelig omfatter overgrepsmaterialet jenter, men det er også eksempler på at bildene og filmene er av gutter. I flere tilfeller omfatter dommene en omfattende besittelse av en kombinasjon og filmer og bilder, som i ett tilfelle, der domfellelsen omfattet 114 629 bilder og 4 707 filmer, der den totale spilletiden på filmene var i overkant av 886 timer. Bildene og filmene i denne saken omfattet seksuelle overgrepsbilder og -filmer av barn, seksualiserende bilder og filmer av barn, samt animerte overgrepsfilmer og -bilder av barn. Den domfelte i denne saken hadde lastet ned bildene og filmene over en 7-årsperiode, fra han var 15 år til han var 22 år, og han ble dømt til fengsel i ett år.

Det er også variasjon i hvor lang tid nedlastingen av overgrepsmateriale har pågått. Ytterpunktet er representert av en domfelt som over en periode på 20 år hadde oppbevart et betydelig materiale som viste grove seksuelle overgrep mot barn, helt ned i spedbarnsalder, men hvor hovedtyngden av materialet gjaldt gutter i alderen 12–15 år. Over en to-årsperiode hadde han også lastet ned og delt overgrepsmateriale. I denne saken ble det idømt fengsel i ett år og 8 måneder. I den andre ytterkanten finner vi en domfelt som over en 4 måneders-periode hadde lastet ned 10 bilder, hvorav 9 viste til dels grove overgrep mot barn og ett bilde som viste et barn som poserte i en seksuelt utfordrende stilling. Barna var i prepubertal alder eller tidlig pubertet. Denne domfelte ble i tillegg dømt for å ha begått en seksuell handling mot sitt barnebarn, og ble dømt til fengsel i 120 dager.

Det er også stor variasjon i hva som kjennetegner utøverne i disse sakene, alt fra at de er voksne menn med stabil inntekt og forhold med fast partner og/eller barn, til at det er yngre menn som har hatt alvorlige problemer fra tidlig skolealder, og at det ikke kan utelukkes nedsatt kognitiv fungering. I og med at det er stor variasjon mellom dommene når det gjelder slike bakgrunnsopplysninger om utøverne, er det imidlertid vanskelig å si noe generelt om hva som kjennetegner utøvere som dømmes for besittelse av overgrepsmateriale. Frøyland m.fl. (2021) viser i sin kunnskapsoversikt at personer som arresteres for overgrepsmateriale oftere er i stabile familieforhold med fast partner enn kontaktovergripere, og at brukere av overgrepsmateriale skiller seg også markant fra andre utøvere av seksuallovbrudd. De peker på at dette kan tyde på at tilgang til slikt materiale på digitale medier har bidratt til at det har oppstått en ny kategori av lovovertredere, og at nettet ikke bare er en ny arena for eksisterende lovovertredere.

Frøyland m.fl. (2021) viser til at en viktig presisering i nyere forskning er at studier bør skille mellom personer som «kun» er i besittelse av overgrepsmateriale fra personer som både har vært i besittelse av overgrepsmateriale og har begått kontaktovergrep. De peker på at det kanskje viktigste spørsmålet knyttet til personer som arresteres for besittelse av overgrepsmateriale, er

hvorvidt de også har utøvd eller er i risikozonen for å utøve kontaktovergrep. I 28 saker i vårt materiale er tiltalte er dømt for både besittelse av overgrepsmateriale og kontaktovergrep. I det følgende skal vi presentere kjennetegn ved noen av disse sakene.

Digitalt overgrepsmateriale og kontaktovergrep

Det er altså i 28 saker at den tiltalte er dømt for både besittelse av overgrepsmateriale og fysiske kontaktovergrep. I sakene som også omfatter fysiske overgrep er det de fysiske overgrepene som har vært førende for straffutmålingen, og i flere av disse sakene er det idømt lange fengselsstraffer. Vi skal gi noen eksempler på disse sakene, hva som kjennetegner relasjonen mellom utøver og utsatt, og hva overgrepene består i.

I én sak ble en 43 år gammel mann dømt både for seksuell omgang med datteren sin på 5 ½ år, og for besittelse av overgrepsmateriale. Beslaget av overgrepsmateriale omfattet 246 318 bilder som fremstiller seksuelle overgrep mot barn og/eller seksualiserer barn, samt 2 238 filmer med total spilletid på ca. 470 timer, som fremstiller seksuelle overgrep mot barn og/eller seksualiserer barn. Det var ikke kjent over hvor lang tid den domfelte hadde lastet ned materialet, men lagmannsretten la til grunn at det måtte ha foregått over en viss tid. Det bærende i straffutmålingen var overgrepet mot egen datter, men lagmannsretten framhevet at det måtte reageres strengt på besittelsen av overgrepsmaterialet, «... idet slikt materiale i praksis er et produkt av overgrep mot barn og leder til fortsatt produksjon av nye bilder og filmer.» Han ble dømt til fengsel i fire år og 10 måneder, hvorav 10 måneder ble gjort betinget med en prøvetid på 5 år. Formildende omstendigheter var først og fremst lang saksbehandlingstid hos politiet, skjerpene omstendigheter var at domfelte tidligere var dømt for seksuell handling overfor barn under 16 år.

Det er også flere eksempler på at det er en nær relasjon mellom domfelte og fornærmede i disse sakene der dommen omfatter både besittelse av overgrepsmateriale og kontaktovergrep. I ett tilfelle var den 56 år gamle domfelte ektemannen til fornærmedes onkel, og han ble domfelt for flere tilfeller av seksuell omgang likestilt med samleie mens fornærmede var under 14 år, og flere ganger seksuell omgang likestilt med samleie med fornærmede mens han var mellom 14 og 16 år. Han ble også domfelt for besittelse av 38 bilder som fremstilte barn i seksuelt betont posering og i seksuelle situasjoner med andre barn. Domfelte var også tidligere dømt for seksuallovbrudd. I et annet tilfelle var utøver den fornærmedes stefar, og den fornærmede jenta var lettere psykisk utviklingshemmet. I en tre-års-periode, forut for de seksuelle overgrepene mot stedatteren, ble han også dømt for å ved flere anledninger å ha gjort seg kjent med bilder og/eller filmer som fremstiller seksuelle overgrep mot barn og/eller som seksualiserer barn, ved å foreta planmessige søk på internett. Han hadde funnet fram til minst 500 overgrepsbilder av barn i tidlig skolealder som bl.a. viste små barn i seksualiserte situasjoner, mange av bildene viste også voldtekter av barn, og enkelte bilder viste barn i seksualiserte situasjoner med dyr, og barn som hadde seksuell omgang med voksne og med hverandre. Det var ikke bevismessig grunnlag for at han hadde delt bildene med noen andre, men retten mente at han måtte anses å ha bidratt til å opprettholde etterspørselen etter slike overgrepsbilder.

Dommene som omfatter både kontaktovergrep og besittelse av overgrepsmateriale, reiser det viktige spørsmålet om hvilken sammenheng det er mellom besittelse av overgrepsmateriale og det å begå fysiske overgrep, om det er slik at besittelse av overgrepsmateriale kan bidra til å øke tilbøyeligheten til å begå fysiske overgrep, eventuelt overfor egne barn. Dommene gir ikke noe svar på dette, og det er kun i én dom det sies noe eksplisitt om dette. Dette er en sak der den tiltalte ble dømt for grove fysiske seksuelle overgrep mot flere barn i barnehagealder, og han ble

i tillegg funnet skyldig i besittelse av bilder og filmer som beskriver grove seksuelle overgrep mot barn. Nedlastingene av overgrepsmaterialet hadde pågått over en 7-årsperiode. Den domfelte hadde gjort seg kjent med overgrepsmaterialet i tiden før overgrepene og i tiden overgrepene ble utført. Lagmannsretten skriver at det ikke var tvil om at bruken av overgrepsmaterialet hadde vært med på å «trigge» overgrepene.

Kunnskap om en eventuell årsakssammenheng mellom besittelse av overgrepsmateriale og kontaktovergrep, vil være viktig i et forebyggingsperspektiv. Dette kommer vi tilbake til avslutningsvis i rapporten.

Digitalt overgrepsmateriale og deling/chatting om seksuelle overgrep mot barn

Doms materialet peker også ut et tredje modus når det gjelder besittelse av overgrepsmateriale: I ni dommer er den tiltalte også dømt for å ha delt overgrepsmateriale og i flere tilfeller for å ha deltatt i chatter om seksuelle overgrep mot barn. Dette illustrerer spredningspotensialet som ligger i at overgrepsmaterialet er digitalt.

I norske straffesaker har det tidligere fremkommet store overgrepssringer i kjølvannet av saker som i første omgang har handlet om besittelse og deling av overgrepsmateriale, der det også har forekommet chatsamtaler om seksuelle overgrep mot barn og fildelinger. Eksempel på slike saker ble avdekket i den såkalte «Dark Room»-saken, en omfattende politioperasjon der et stort antall personer ble dømt for seksuelle overgrep mot barn særlig knyttet til internett, bl.a. voldtekt, menneskehandel, fremstilling og deling av overgrepsbilder av barn. Personer i nettverket utvekslet bilder og filmer som viser seksuelle overgrep mot barn og det var en utstrakt chatting mellom voksne om seksuelle overgrep mot barn. Flere av personene i nettverket ble domfelt for dette. Noen av disse sakene inngår også i vårt materiale, og eksempelet nedenfor viser moduset til én av de dømte i denne saken:

Domfelte hadde over en 8 års-periode anskaffet, gjort seg kjent med og oppbevart betydelige mengder videoer og bilder som viser seksuelle overgrep mot barn og/eller som seksualiserer barn. Dette ved å foreta planmessige søk både på det åpne og det skjulte internettet og/eller ved å motta slikt materiale i kontakt med andre. Filene viser blant annet grove overgrep mot barn helt ned i småbarnsalder, penetrering av barn, barn i seksuell omgang med hverandre, barn som er bundet fast og/eller barn i seksuelt betonte poseringssituasjoner. Ved gjentatte anledninger delte han bilde- og/eller videofilmer med andre som viser seksuelle overgrep mot barn eller som seksualiserer barn. Han benyttet tjenester både på det åpne og skjulte internettet til å dele slike fremstillinger, og/eller chatte med andre om seksuelle overgrep mot barn og/eller deltatt i chat som seksualiserer barn. Han benyttet blant annet tjenestene Skype, MSN, KIK, Isotoxyn og appear.in. På domfeltes datamaskin ble det funnet 7 741 bilder og 23 filmer, samt spor av 1 199 fildelinger. Han hadde brukt krypteringsteknikk for å skjule materiale og identitet. Lagmannsretten var vist ulike typer bilder som var representert i materialet, og det fantes mindre grove bilder, så som «poseringsbilder» der barn var påkledd, men også bilder av meget grov karakter, så som voksne menns penetrering av svært små barn.

Domfelte hadde selv forklart at bakgrunnen for lovbruddene var at han som tidlig utviklet med bifil legning følte seg fremmed for og stigmatisert av sine jevnaldrende. Han søkte derfor utløp for sin seksualitet på internett. Nettbruken var for å motvirke ensomhet og følelse av å være annerledes – noe lagmannsretten ikke fant at kunne tale i formildende retning ved straffeutmålingen. Domfellelsen omfatter også LSD-innførsel, og han ble dømt til to år og ti måneders fengsel.

I sakene som gjelder overgrepsmateriale og chatting med voksne om overgrep mot barn, er det også grunn til å fremheve den muligheten for anonymisert kommunikasjon som ulike nettlesere gir. En dom gir et eksempel på dette, ved at den domfelte dels hadde brukt Skype, men hvor han også hadde lastet ned og brukt nettleseren TOR Browser. Han hadde også hatt kommunikasjonsprogrammet Torchat.exe, og han chattet på TOR-nettverket under et fiktivt brukernavn. TOR er en forkortelse for «The Onion Router». Dette er en gratis og fritt tilgjengelig anonymiseringstjeneste, en nettleser, som brukes for å skjule kommunikasjonen på internett. Navnet gjenspeiler at informasjonen brukeren sender og mottar over nettet inneholder lag på lag med kryptering. Brukerne får en fiktiv IP-adresse. Datatrafikken som skjer via TOR kan ikke spores til et spesifikt sted. Aktiviteten og identiteten til de som bruker tjenesten blir hemmelig. Brukeren får tilgang til områder på internett som bare er tilgjengelig for andre brukere som benytter TOR, derav benevnelsen «det skjulte nettet». På dette nettet er der en rekke steder innrettet for befatning med ulovlig materiale, så som overgrepbilder mot barn, noe som gjør at nettet også kalles «det mørke nettet».

I et forebyggingsperspektiv er det grunn til å rette oppmerksomheten mot selve eksistensen av slike anonymiserte nettjenester, og den åpenbart økte muligheten dette gir for spredning av overgrepsmateriale, samt kommunikasjon om seksuelle overgrep mot barn. Vi kommer tilbake til dette avslutningsvis i rapporten.

Oppsummerende om digitalt overgrepsmateriale

Det er et høyt antall saker i domsmaterialet der domfellelsen gjelder besittelse av overgrepsmateriale. Det er variasjon i hvor omfattende overgrepsmateriale de tiltalte er dømt for å ha lastet ned. Det store volumet vi ser i enkelte saker, viser imidlertid at for å redusere digitale seksuelle overgrep, kan det være mye å hente ved å rette den polisiære innsatsen mot det å forebygge og avdekke nedlasting av digitalt overgrepsmateriale.

Det er også viktig å rette oppmerksomheten mot sakene der tiltalte er domfelt både for besittelse av overgrepsmaterialet og kontaktovergrep. Selv om vi på bakgrunn av domsmaterialet ikke kan si noe om årsakssammenhenger, dvs. i hvilken grad det å oppsøke overgrepsmateriale på nett øker tilbøyeligheten til å begå fysiske seksuelle overgrep, er dette et område som i forebyggingsøyemed kan være viktig å ta tak i. Herunder kan det være viktig særlig se på saker om seksuelle overgrep i nære relasjoner, både incest og saker der den fornærmede er i et avhengighetsforhold til den tiltalte. Dette er saker i domsmaterialet som har pekt seg ut som særlig alvorlige.

Seksuelle overgrep initiert på digitale medier

En annen kategori som peker seg ut i domsmaterialet, er saker der seksuelle overgrep har sin opprinnelse i kommunikasjon på digitale medier. Overgrepene har så enten skjedd digitalt, ved at den domfelte har forledet eller truet barn til seksuell omgang med seg selv eller til seksuelle handlinger. Eller overgrepene har skjedd fysisk, ved at utøver og utsatt har innledet kontakten ved kommunikasjon på digitale medier og så avtalt fysisk møte, hvor domfelte har begått seksuelle overgrep. I noen saker har den domfelte begått både fysiske og digitale overgrep etter møter som er initiert på digitale medier.

Det er flere grunner til at vi løfter frem disse sakene. Sakene illustrerer hvordan ulike digitale plattformer og chattetjenester som er innrettet for produksjon, publisering og deling av privat informasjon, kan bidra til risikable former for interaksjon og i sin tur seksuelle overgrep. Sakene understreker betydningen av en kritisk-teoretisk tilnærming til digital teknologi (jfr. Salter 2017

i Frøyland m.fl. 2021), en tilnærming som inviterer til refleksjon om hvilken rolle digitale tjenesters arkitektur kan spille i å tilrettelegge for seksuelle overgrep.

Et eksempel her er hvordan ulike plattformer som inviterer til anonymitet kan bidra til at utøveren kan skjule seg eller operere under falsk identitet, noe vi har flere eksempler på i domsmaterialet. Ved at de unge tror at de chatter med en jevnaldrende, kan de forledes til seksuelle handlinger, handlinger som sannsynligvis ville være uaktuelle hvis de visste at det var en voksen de chattet med. Siden chattelogger og bilder/filmer kan lagres, kan overgrepene eskalere og føre til grovere overgrep under trusler om publisering av chattelogger og bilder enten på internett, eller til venner og familie. Eksempelvis er chattetjenesten Omegle benyttet i flere saker, en tjeneste der man kommer i kontakt med tilfeldige fremmede som man kan chatte med, og man kan velge mellom tekstbasert eller videobasert chat. Chatterloggene kan lagres. Omegle krever ingen form for identifisering ved brukernavn, og man kan derfor opptre anonymt, uten registrering. Brukervilkårene krever at man er 18 år, men i domsmaterialet er det flere eksempler på at langt yngre har deltatt i chatter på Omegle. Men også flere mobilapplikasjoner/chattetjenester er representert i domsmaterialet, som eksempelvis Skype, Snapchat, Kik, Badoo, Musical.ly, Hot or not, Gaysir, Grindr, Chatroulette, Nettby og Facebook.

En annen viktig grunn til å løfte frem dette som en egen kategori, er at flere av disse sakene skiller seg ut ved at samme utøver har begått digitale overgrep mot et stort antall fornærmede, dette gjelder særlig saker som gjelder kun digitale overgrep. Eksempelvis finner vi en dom der en utøver hadde begått digitale overgrep mot 270 gutter, en annen sak omfatter 256 fornærmede gutter og jenter, en tredje sak omfatter 74 seksuelle overgrep og trusler mot 53 fornærmede jenter i alderen 12 til 18 år. Det at vi i enkelte saker finner et stort antall fornærmede som er utsatt for digitale seksuallovbrudd fra samme utøver, samsvarer med tall fra Kripos som viser at de 36 mennene som var anmeldt for voldtekt over internett i 2019, var registrert som mistenkt, siktet eller domfelt i 1 002 seksuallovbruddssaker, med til sammen 512 unike fornærmede. To av gjerningspersonene sto bak hele 673 av disse sakene. 13 anmeldte var registrert med mer enn 10 saker hver (Kripos, 2019). Det at enkeltutøvere kan ramme et stort antall fornærmede, gjør at det i et forebyggingsperspektiv er særlig relevant å se på modus i disse sakene.

I det følgende skal vi beskrive modus i noen saker, hvordan kontakten har oppstått, hva overgrepene har bestått i, hva som kjennetegner utøver og de utsatte i sakene, og hvordan skadevirkningene for de fornærmede er beskrevet i sakene. Først skal vi beskrive to saker der overgrep har skjedd digitalt, og der kontakten er initiert på digitale medier.

Digitale seksuelle overgrep initiert på digitale medier

Den tiltalte i denne saken – en 28 år gammel mann – ble dømt til fengsel i 17 år for til sammen 74 seksuelle overgrep og trusler overfor i alt 53 fornærmede jenter i alderen 12 til 18 år over en periode på vel ett år. Alle overgrepene skjedde digitalt. Fremgangsmåten han benyttet var å kontakte tilfeldige unge jenter på chattekanaler og sosiale medier, som f.eks. Omegle, KIK, Chatroulette, Snapchat og Skype. I politiets beslag ble det funnet totalt ca. 70 000 chattelinjer på Skype og 430 unike bilder. Han lagret noen av bildene, men ikke alle. I den innledende kontakten med jentene utga han seg for å være en annen, og tilbød et for dem et ettertraktet gode⁸, men på det vilkår at de sendte delvis avkleddede bilder av seg selv på Snapchat. Uten at jentene var klar over det, tok tiltalte skjerm bilde av bildene de sendte ham. I starten av samtalene fremsto han som vennlig og tillitvekkende, der målet hans var å etablere en relasjon til jentene. Kontakten var først

⁸ Av anonymitetshensyn går vi ikke i detalj på hva.

frivillig fra jentenes side. Samtalene skiftet så karakter, og han fremsatte trusler om å publisere bildene på nett eller til familie og venner dersom jentene ikke gjorde som han sa. Ved på denne måten å true jentene, fikk han jentene til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv. Ifølge dommen fikk han barna på en kynisk og utspekulert måte barna til å stole på seg, for senere å utnytte dette, og for retten fremsto det som om fornædning og ydmykelse av jentene var et mål i seg selv for tiltalte. Han var klar over at jentene hadde det vondt, og at de syntes det var forferdelig og ekkelt å utføre de handlingene han truet dem til. Domfelte viste seg aldri på kamera for de fornærmede, og snakket aldri med dem, men kommuniserte kun skriftlig med jentene. De fornærmede brukte kamera på pc eller mobiltelefon. Han hadde aldri gjort noe forsøk på fysisk å komme i kontakt med jentene.

Konsekvensene for jentene var store. De fornærmede hadde slitt med plager som varierte fra mildere psykiske reaksjoner til alvorlige psykiske lidelser med innleggelse på sykehus. Svært mange av de fornærmede hadde forklart om nedstemthet, søvnproblemer og konsentrasjonsvansker. De hadde også utviklet vansker med å stole på andre, humørsvingninger, nedsatt selvfølelse, skamfølelse, skyldfølelse og generell uro. Noen hadde også utviklet depresjon og begynt med selvskadning. Flere hadde hatt problemer med å fullføre skolen, mens andre hadde fullført men jevnt over fått lavere standpunkt karakterer. Et fellestrekk ved de fornærmede var at de var svært redde for å fortelle om saken til familie og venner, og at de hadde forsøkt å fortrenge opplevelsen – ikke minst fordi de følte skam. De hadde også fått problemer i mellommenneskelige relasjoner. Som en tilleggsbelastning hadde de fornærmede fryktet for spredning av bildematerialet som tiltalte lagret. Mange var redde fordi bildene ligger ute på internett og at de kan bli gjenkjent der.

Retten så det som straffeskjerpende at det var tale om grovt krenkende overgrep mot mindreårige jenter, begått i de fornærmedes hjem, hvor de skulle føle seg trygge. Domfelte hadde benektet at han var pedofil, men bevisst oppsøkte unge jenter fordi det var hans eneste mulighet for å få laget egen porno. Det var ikke mulig for ham å få kontakt med jevnaldrende jenter på nettet, fordi denne aldersgruppen ikke bruker de aktuelle chattesidene. Domfelte erkjente alle forholdene han var tiltalt for, noe som hadde hatt betydning for de fornærmede, ved at deres forklaringer ikke ble trukket i tvil. På den annen side forelå det andre gode bevis i saken, samt de fornærmedes forklaringer, slik at tilståelsen ikke hadde særlig betydning for domfellelsen. Det var oppnevnt rettspsykiatrisk sakkyndige i saken, og de vurderte at domfelte ikke falt inn under pedofili-diagnose, og lagmannsretten la dette til grunn. Etter anke til lagmannsretten ble han dømt til fengsel i 17 år.

Som nevnt peker disse sakene om digitale overgrep initiert på digitale medier seg ut ved at det her ikke bare er jenter, men også er gutter som er fornærmet. Vi skal beskrive den tiltaltes modus i en sak der 270 gutter var fornærmet; den saken i materialet der det er flest fornærmede, begått av én utøver. De fleste seksuelle overgrepene var digitale.

Saken ble avdekket ved at en foresatt hadde oppdaget barnet hadde omfattende seksualisert kontakt på chatte-applikasjonen LINE, og hun kontaktet politiet. Etterforskningen omfattet over 10 000 chattetråder på ulike chatteapper, og mer enn 20 000 bilder og filmer, de aller fleste korte filmsnutter av gutter som utførte seksuelt krenkende atferd. Av de 270 fornærmede var de fleste mellom 14 og 15 år, 90 var under 14 og 56 var over 16 år da handlingene fant sted. Den yngste fornærmede var 9 år, i alt 30 av guttene var 12 år eller yngre. Tiltalte hadde møtt ti av guttene, noen av dem flere ganger. Fire av de fornærmede han møtte, hadde han hatt seksuell omgang med. For øvrig omfattet saken overgrep via nett.

Den domfelte hadde over en treårs-periode, fra han var 21 til han var 24 år, gjennom applikasjonene KIK og LINE forledet guttene til å sende seksualiserte bilder av seg selv, som han så truet med å legge ut på internett dersom de fornærmede ikke fortsatte å sende flere filmer. Moduset hans var at han opprettet falske profiler på ulike dating-apper, som Tinder, KIK, Hot or Not, eller Yellow, der han utga seg for å være en ung jente, for derigjennom å få kontakt med unge gutter. Han tilpasset «jentas» alder til alderen på den han fikk kontakt med. Han var klar over de fornærmedes alder i de fleste tilfellene. Tiltalte fikk på denne måten kontakt med heterofile unge gutter som etter hvert trodde de utforsket en, for svært mange av dem, første seksuelle kontakt med ei jevnaldrende jente. De fleste fornærmede hadde hele veien trodd at de hadde kontakt med ei jevnaldrende jente, frem til de i avhør under etterforskningen ble gjort kjent med at det var en mann. I mange tilfeller hadde de fornærmede reagert med stort sjokk på dette. Flere av de fornærmede hadde trodd at de hadde investert i et gryende og reelt kjæresteforhold, hvor det bare var et spørsmål om tid før de skulle treffe nettkjæresten sin. For mange av dem varte chattekontakten lenge, noen langt over ett år, ofte daglig. Guttenes nettkontakt med domfelte hadde vært på gutterommene deres, som oftest ved leggetid. Flere av de fornærmede var også sårbare, slik retten beskriver det: «Mange av de fornærmede var på ulike måter svært sårbare. Dette var tiltalte klar over. I flere av chatteloggene fremgår tydelig at den fornærmede opplevde tiltaltes «(kvinnenavn1)»-person som en de kunne betro seg til i en ellers ensom tilværelse plaget av mye usikkerhet, psykiske plager, og tidligere mobbing. Flere oppga å være i fosterhjem.»

Retten beskrev tiltaltes fremgangsmåte som en avansert form for emosjonell manipulasjon, der han vekselvis gjennom å være lokkende, sur og etter hvert truende, fikk de fornærmede til å sende ham filmer. Retten så fremgangsmåten som en kalkulert manipulering med unge gutters gryende seksualitet. En gjennomgående instruks fra tiltalte i all kontakt med samtlige fornærmede, var at filmer de skulle lage, måtte vise ansiktet deres tydelig. På denne måten var de alle lett identifiserbare. Han truet guttene med at han ville legge ut bildene på internett dersom de ikke gjorde som han sa. Trusselen om publisering hadde slik retten så det utvilsomt skapt reell frykt hos de fornærmede. For retten fremsto det som om guttene hadde vært i det som benevnes som et «virtuelt fangenskap»: De var ikke fysisk berøvet friheten, men var i praksis underlagt et vedvarende trusselregime via gutterommet, som de prøvde ulike metoder for å komme seg ut av.

Det var ingen av de fornærmede som selv hadde anmeldt til politiet. De færreste hadde fortalt foreldrene sine i detalj hva de var utsatt for. De fleste fornærmede hadde opplevd det ubehagelig å forklare seg i retten, og å være i politiavhør eller tilrettelagte avhør. Mange hadde underrapportert hva de var utsatt for.

Det var et stort spenn i de fornærmedes reaksjoner på overgrepene. Noen hadde ifølge dem selv lagt saken bak seg, andre var fortsatt tydelig preget, og slet med konsekvensene emosjonelt og psykisk. De forskjellige reaksjonene satte retten i sammenheng med varigheten og omfanget i hva de hadde måttet være med på, men også at det skyldes individuelle variasjoner i personlighet, livssituasjon og modning. Retten beskriver også hvor livredde guttene var for at filmene skulle bli spredt til venner, familie og bekjente. Flere hadde vært så redde for truslene og tvangen at de vurderte å ta livet sitt. Mange fortalte at de etter hendelsene med domfelte utviste en helt annen forsiktighet på nett.

Tiltalte hadde forklart at han i perioden tiltalen gjelder gradvis ble avhengig av intens kontakt med stadig flere gutter, og at dette var svært enkelt og samtidig uforpliktende via ulike sosiale medier. Han hadde gitt uttrykk for at han var lettet over å ha blitt pågrepet, og at han ikke visste om han ville greid å slutte på annen måte. Han erkjente både manipulasjon, straffbar forledelse til

seksuelle handlinger og seksuell omgang, trusler og tvang overfor en rekke gutter med det formål å få seksualiserte filmer og bilder, og ha seksualisert kontakt, som beskrevet i tiltalen. Han vedgikk å ha brukt alle tilgjengelige virkemidler for å få guttene til å gjøre som han ville, at det hele ble en besettelse, og at han etter hvert nærmest mistet oversikten over alle han hadde kontakt med. Han erkjente de fleste forholdene i tiltalen.

Det var oppnevnt rettspsykiatrisk sakkyndige i saken, og de konkluderte med at domfelte oppfylte diagnosen F 65.4 Pedofili. Domfelte erkjente etter hvert dette, men uttrykte samtidig sterk motvilje mot å ha en slik diagnose. Allmennpreventive hensyn veide svært tungt i denne saken, og individuelle omstendigheter knyttet til den tiltalte kom i bakgrunnen. Han ble dømt til fengsel i 16 år.

Vi har beskrevet disse to sakene forholdsvis detaljert, fordi de bidrar til å reise viktige problemstillinger knyttet til nettovergrep som fenomen, hva som kan være utøveres strategier og modus, og hva som kan være mulige forebyggingsstrategier for å forhindre slike overgrep. Sakene viser at digitale applikasjoner kan svare på behov og ønsker hos unge. Samtidig kan de digitale applikasjonene, slik de er innrettet, legge til rette for digitale overgrep, bl.a. gjennom utøvers mulighet for anonymitet eller skjult identitet, og det å utsette unge for trusler og press gjennom det at bilder/filmer av dem kan lagres hos utøver, og spres videre til de unges nettverk. Sakene illustrerer også at nettovergrep kan ha alvorlige skadevirkninger for de utsatte, ikke minst gjennom det at bilder/filmer er lagret og at de har et stort potensial for spredning. For de fornærmede har det bidratt til å forsterke skadevirkningene. Sakene viser også at skam og opplevelse av egen skyld for situasjonen de har kommet opp i kan bidra til at utsatte ikke forteller noen om overgrepene, oppsøker hjelp eller anmelder, og dermed også at overgrepene kan pågå over lang tid.

De sakene vi har beskrevet i det foregående, har i all hovedsak vært digitale overgrep som er initiert gjennom kontakt på digitale medier. I det følgende skal vi presentere saker der kontakten også er initiert på sosiale medier, men der de seksuelle overgrepene hovedsakelig har skjedd fysisk.

Fysiske seksuelle overgrep initiert via digitale medier

I 17 av dommene beskrives saker der domfelte har begått fysiske seksuelle overgrep, og der kontakten har sin opprinnelse på digitale medier. De fysiske overgrepene kan innebære voldtekt eller seksuell omgang. Vi skal i det følgende gi noen eksempler på modus som fremkommer i disse dommene, hvordan domfelte har tatt kontakt med de fornærmede, hva den digitale kontakten har bestått i, hva overgrepene har bestått i og hva som kjennetegner de fornærmede i sakene.

Flere av sakene har kjennetegn som ligger tett opp til såkalt groomingforløp, en prosess der en voksen person avtaler et møte med barn under 16 år i den hensikt å begå et seksuelt overgrep. Grooming er straffbart etter straffelovens § 306, med en strafferamme på inntil ett års fengsel. Straffebudet er innført for å beskytte barn mot seksuallovbrudd. Det er selve avtaleinngåelsen som rammes, man trenger ikke å ha påbegynt eller forsøkt å begå et overgrep for å kunne straffes. Det er imidlertid få saker i materialet som er pådømt etter denne bestemmelsen (tre saker). Ett eksempel er en 43 år gammel mann som på nett to ganger avtalte et møte med en 14 år gammel jente, med forsett å ha seksuell omgang. Det ble ikke gjennomført. Mannen ble dømt for forholdet, i tillegg til digital blotting overfor jenta og seksualisert chatting med henne, til fengsel i 120 dager.

Også i saken nedenfor, mente domstolen at domfelte planmessig hadde oppsøkt den fornærmede på nett, for så enten å presse eller manipulere den/de fornærmede til å møte ham fysisk i den

hensikt å begå fysiske seksuelle overgrep, noe han også gjennomførte. Saken ble pådømt etter straffeloven 1902, som ikke hjemlet noen grooming-bestemmelse.

Den på domstidspunktet 28 år gamle mannen ble dømt til fengsel i 4 år for å ved tre anledninger i løpet av en måned å ha hatt seksuell omgang med en jente på 13 år og 2 måneder (straffeloven (1902) § 195). Jenta gikk siste året på barneskolen, domfelte var 21 år på gjerningstidspunktet. På domstidspunktet var han i fast arbeid, hadde samboer og et barn.

De møttes på et chatteforum, og ble etter et par uker enige om å treffes, noe de også gjorde. På grunnlag av bevisførselen mente imidlertid retten at møtet ikke var frivillig fra jentas side, men at domfelte målrettet og planmessig hadde oppsøkt fornærmede på nettet og manipulert henne til å møte ham, for deretter å ha samleie med henne. Dette skjedde tre ganger i løpet av noen uker. Han hadde tatt henne med seg og kjørt henne langt hjemmefra, og ved dette hadde han også skapt en utrygghet hos henne som han deretter hadde utnyttet til å oppnå seksuell omgang. I tillegg kom at selve overgrepene hadde klare trekk av tvang og press og grenset mot voldtektbestemmelsen i straffeloven (1902) § 192. Tiltaltes fremgangsmåte og omstendighetene var etter rettens syn slik at han utvilsomt forstod at fornærmede ikke ønsket seksuell kontakt med ham. Fornærmede inviterte ikke på noe tidspunkt til seksuell kontakt mellom dem, og overgrepene bar preg av at ren utnyttelse fra tiltaltes side. Han kommanderte fornærmede til samleie og oralsex uten at det på forhånd var noen form for fysisk kontakt eller kjærtegn mellom dem.

Straffen ble redusert pga. lang liggetid hos politiet og påtalemyndigheten. Domfelte erkjente ikke straffeskyld, men erkjente at han visste at jenta var 13 år. Fornærmede var påført skader ved at hun i lang tid etter overgrepene slet med negative tanker, skyldfølelse og skam før hun kom i behandling. Hun ble tilkjent 150 000 kroner i oppreisningserstatning. I skjerpende retning la retten vekt på at overgrepene ble begått på en krenkende måte ved at de bar preg av ren utnyttning av fornærmede for å tilfredsstille domfeltes egne seksuelle behov.

I denne saken ser vi dermed at den domfelte har benyttet digitale medier til å manipulere en ung jente til å møte ham, i den hensikt å begå seksuelle overgrep. Vi finner lignende handlingsmodus beskrevet også i andre dommer, der de domfelte i den forutgående digitale kontakten, har brukt ulike former for manipulasjon eller andre teknikker for å bygge et tillitsforhold til unge jenter, og så begått fysiske seksuelle overgrep. Noen av disse sakene er omfattende, med flere fornærmede, og den domfelte dømmes også for flere forhold. Som følge av dette er det utmålt lange straffer i flere av sakene, herunder særstraffen forvaring i noen av sakene. Vi skal et eksempel:

En på domstidspunktet 40 år gammel mann ble dømt til forvaring i 15 år med en minstetid på 10 år for å ha begått voldtekt av i alt 9 fornærmede samt seksuell omgang med barn under 16 år. Overgrepene hadde pågått over en periode på 7 år. Han ble også dømt for besittelse av overgrepsmateriale. Flere av sakene var først henlagt av politiet, men ble gjenopptatt i forbindelse med at politiet etterforsket overgrepsmateriale på domfeltes PC. Ved gjennomgangen av dette materialet, kom politiet også over kommunikasjon mellom domfelte og noen av de fornærmede som kunne tyde på at det hadde skjedd seksuelle overgrep.

De fleste overgrepene ble begått etter forutgående digital kontakt mellom domfelte og de fornærmede. Han hadde tatt kontakt med jenter på ulike digitale plattformer som Nettby.no, Kristendate.no, og ulike Facebookgrupper. Nett-kontakten hadde vart en viss tid, før domfelte oppsøkte eller møtte de fornærmede, hvor han begikk seksuelle overgrep mot de fornærmede. Samtlige av de fornærmede var i en svært sårbar situasjon, bl.a. i form av fysiske eller psykiske

funksjonsnedsettelse, eller de var utsatt for omsorgssvikt. Overfor de fornærmede hadde han i begynnelsen fremstått som en person som hjalp barn og ungdom, han hadde vært hyggelig og vennlig, og gitt uttrykk for mye omsorg for den enkelte fornærmede. De fornærmede hadde så åpnet seg for domfelte og fortalt om omsorgssvikt og andre problemer i oppveksten, og de opplevde at han var lyttende og interessert, omsorgsfull og ville hjelpe til. Samtalene endret så karakter, og noen av de fornærmede hadde opplevd at kontakten etter hvert fikk et mer seksualisert preg. Etter en tid hadde han så oppsøkt, avtalt eller i noen tilfeller også presset de fornærmede til å møte ham, hvor han så begikk de seksuelle overgrepene. Noen av overgrepene ble begått på en særlig smertefull måte.

Den domfelte hadde diagnosen lettere psykisk utviklingshemmet, noe som ble tillagt en viss vekt i straffeutmålingen. Retten var imidlertid overbevist om at han bevisst unyttet et overtak han fikk over kvinnene siden han var eldre, vesentlig mer erfaren på det seksuelle området og fysisk sterkere. Retten la til også grunn at han hadde optrådt planmessig og manipulerende ved flere av overgrepene. Han erkjente ikke straffeskyld for noen av voldtektene, og han hadde heller ikke gitt uttrykk for empati eller forståelse for de fornærmedes vanskeligheter. Han hadde vært klar over at de fornærmede ikke ønsket den seksuelle omgangen, at de hadde grått og bedt han om å slutte. Flere av de fornærmede hadde fått betydelige psykiske skader etter overgrepene, eventuelt forverring av sin psykiske helse.

Det er flere sider ved de domfeltes modus i disse sakene som det kan være grunn til å nevne spesielt. For det første hvordan den digitale kommunikasjonen kan benyttes av voksne til å oppnå tillit fra barn; en tillit som så kan utnyttes og muliggjøre fysiske seksuelle overgrep. Dette så vi i eksempelet over, et ytterligere eksempel er en dom der en jente fikk kontakt med domfelte på nett mens hun gikk på ungdomsskolen, og hun åpnet seg for ham og snakket med ham om tenåringsproblemer, forholdet, til moren m.m. Hun så på ham som en tillitsperson og ønsket å få en bekreftelse som hun ikke kunne få fra venner og familie, og han ga henne slik bekreftelse. Samtalene hadde så blitt mer seksualiserte, og etter en tid møttes de fysisk, hvor han begikk seksuelle overgrep mot henne.

For det andre er det også grunn til å fremheve at flere av de utsatte i disse sakene beskrives som sårbare, og flere hadde vanskelige familie- eller venneforhold. At unge jenter utsatt for slike grooming-lignende forløp ofte er en sårbar gruppe, er også i samsvar med internasjonale studier på området. Depressive tilstander, utsatthet for mobbing, vanskeligheter i familien eller tap av venner, kan være kjennetegn ved eller situasjoner flere av disse unge befinner seg i (Frøyland m.fl. 2021). Utøvere av grooming kan spille på en slik sårbarhet for å oppnå kontakt med barn og unge. I tillegg viser sakene at digitale medier kan innebære en forsterket risiko for at sårbare unge blir utsatt for overgrep, gjennom den muligheten for press og manipulasjon som kommunikasjon på digitale medier kan gi opphav til.

Dommene viser at digitale medier i disse sakene har fungert som en ny kontaktarena for voksne med ønske om seksuell kontakt med unge. Også dette gir grunn til å reflektere over mulige forebyggingsstrategier når det gjelder denne typen overgrep.

Direkteoverførte bestillingsovergrep

En tredje og siste kategori dommer som peker seg ut som omfatter et stort antall overgrep, dreier seg om direkteoverførte bestillingsovergrep. I disse sakene har de domfelte betalt for og instruert overgrep mot barn og unge i andre land, som så er direkteoverført til de domfeltes pc. Det er tre

slike pådømte saker i materialet. I disse sakene er de tiltalte utelukkende dømt for nettovergrep, ikke fysiske overgrep. Vi skal beskrive modus i disse sakene.

Først vil vi påpeke at det også er variasjon i hvilket omfang disse sakene har. Én sak skiller seg ut ved at den gjaldt overgrep mot to jenter fra Filippinene. Den 60 år gamle domfelte ble dømt for å ha medvirket til å forlede to uidentifiserte jenter under 16 år som befant seg på Filippinene til å vise seg fram helt eller delvis nakne foran et webkamera. Filmingen av jentene ble foretatt av en kvinne på Filippinene, og opptaket ble direkteoverført til domfeltes pc på hans bopel. Under filmingen hadde domfelte skriftlig chatkontakt med hovedpersonen på Filippinene via Yahoo, der han instruerte hva han ville se. Forut for filmingen betalte han hovedpersonen. Retten mente at han hadde liten troverdighet, ved at han dels hadde bagatellisert, dels bortforklart sin egen rolle. Lagmannsretten anså det også skjerpene for straffeutmålingen at mannens handling representerte en kynisk utnyttelse av barn i et fattig land. Det hadde foregått fordekt, gjennom et privat chatterom på internett, med liten oppdagelsesrisiko. Også sterke allmennpreventive hensyn gjorde seg gjeldende, og mannen ble dømt til ubetinget fengsel i 120 dager.

De to øvrige sakene i denne kategorien har et helt annet omfang. To av sakene inngår i politioperasjonen «Dark Room». Vi skal beskrive hovedtrekkene i de domfeltes modus i de to sakene som inngår i domsmaterialet.

Den ene saken omfattet omfattende og gjentatte direkteoverførte seksuelle bestillingsovergrep mot ni barn og unge i Romania, Filippinene og Madagaskar. Over en 6-årsperiode hadde den domfelte, en høyt utdannet mann i 50-årene, gjennom internettkontakt og bruk av webkamera, medvirket til at andre voksne i det aktuelle landet hadde hatt seksuell omgang med barn under 14 år, og fått barn under 14 år til å ha til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med andre barn eller seg selv, herunder samleie eller handling likestilt med samleie. I seksualiserte chatter instruerte domfelte kontaktene om, alene eller sammen med andre, å forgripe seg mot kontaktens egne eller andres barn, samtidig som gjennomføringen av overgrepene ble filmet og direkteoverført til hans datamaskin, nettbrett e.l. Også andre voksne ble forledet til å la sine barn bli utnyttet. Det yngste barnet var 10 måneder, og flere av barna var under 10 år. Han betalte for at instruksjonene hans skulle bli fulgt. I dommen beskrives svært grove overgrep mot svært små barn, herunder voldtekter som var begått av flere i fellesskap, gjentatte ganger, på en særlig smertefull og krenkende måte. Både kontaktene, de mindreårige barna og de voksne som ble forledet var i en sårbar situasjon, og de levde under vanskelige økonomiske og sosiale forhold.

I samme 7-års-periode hadde han også via internett vært i kontakt med en rekke utenlandske personer, bl.a. på Filippinene, Madagaskar og Romania, og chattet med dem om seksuelle overgrep mot barn. Hos domfelte var det funnet flere hundre nettadresser fra Skype og Yahoo Messenger som han hadde vært i kontakt med i sin søken etter personer som kunne tilby seksuelle overgrep mot barn, livestreamet og mot vederlag. Han hadde også flere år tidligere lastet ned overgrepsmateriale mot barn.

Den domfelte hadde i betydelig grad operert på nettet under falsk identitet, og han hadde også benyttet anonymiseringstjenesten TOR for å skjule sin identitet og nettrafikk. Domstolen mente at han i mange år, planmessig, hadde søkt og etterspurt grove seksuelle overgrep mot mindreårige, helt ned i spedbarnsalder. I det alt vesentlige var det barn som lever under fattige kår, hjemmehørende på Filippinene, i Romania og på Madagaskar. Lagmannsretten konstaterte at barna i saken ikke syntes å «...være i nærheten av engang å ha det privilegium å være beskyttet av selv sine nærmeste omsorgspersoner, herunder foreldre.» Det var fremmet krav om

oppreisningserstatning for to av barna fra Romania. For det ene barnet, som var 10 år da overgrepene fant sted, var konsekvensene av overgrepene betydelige, hun var påført traume og hadde symptomer på PTSD, og livsutfoldelsen henne var redusert. For den andre jenta hadde domstolen begrensede opplysninger om hennes situasjon, begge barna ble tilkjent 250 000 kroner i oppreisningserstatning

Etter anke til Høyesterett ble han dømt til fengsel i 16 år. Det ble lagt vekt på at overgrepene inngikk i et mønster. Under rettsforhandlingene hadde han bare i begrenset grad innrømmet de faktiske forholdene, og retten mente han fremsto som distanserende og bagatelliserende i forhold til virksomheten han hadde bedrevet.

Den andre saken omfatter en rekke direkteoverførte seksuelle bestillingsovergrep mot omkring 200 filippinske jenter og gutter under 14 og 16 år, og en rekke av de fornærmede var under 10 år. Den domfelte, en 48 år gammel mann, ble dømt for medvirkning til eller forsøk til medvirkning av grov voldtekt av barn ned i spedbarnsalder, medvirkning til en rekke tilfeller av seksuell omgang mellom voksne og små barn, og mellom barn. I noen tilfeller dreide det seg om en enkelt hendelse, i andre tilfeller dreide det seg om gjentatte overgrep mot samme barn over lang tid. Samlet hadde han begått overgrep mot barn på Filippinene i en 5-års-periode. Overgrepene hadde skjedd ved at han betalte barnas omsorgspersoner for overgrepene, mens overgrepene ble livestreamet til hans PC. Han ga også instruksjoner om hvordan overgrepene skulle gjennomføres, og retten fant at det var innslag av sadisme i instruksene. Han hadde bl.a. benyttet tjenestene Skype og Yahoo, men også tjenesten Bongacams, Facebook og andre tjenester. Betaling for overgrepene hadde foregått gjennom globale betalingstjenester fra Western Union, Worldremit, PayPal og andre som f.eks. Segpay, betalingstjenester som han etter hvert ble utestengt fra.

Etter anke til Høyesterett ble han dømt til fengsel i 21 år. Domfellelsen omfattet også flere andre forhold, bl.a. blotting mens barna ble seksuelt misbrukt, besittelse av omfattende og grovt overgrepsmateriale knyttet til seksualisering av barn. Han fremsto som en mann med normal utvikling og fungering, han var i fast arbeid, og hadde et godt sosialt nettverk. Det var oppnevnt rettspsykiatrisk sakkyndige, og de konkludert med diagnosen F65.4 Pedofili, noe den domfelte ikke erkjente. Retten fant at det var en rekke skjerpene omstendigheter i saken, bl.a. at han bevisst hadde utnyttet den sosiale nøden på Filippinene til å begå overgrepene. Videre hadde han ved sine handlinger ikke bare opprettholdt et marked, men også bidratt til å skape et marked for seksuelle overgrep mot barn. Det var også fare for spredning av materiale, helt utenfor de krenkedes kontroll.

Domstolen kjente i liten grad til skadevirkningene for de konkrete barna i saken, men tingretten viste i sin behandling av dette spørsmålet til en rapport fra NGO-organisasjonen Terres des Hommes Netherlands, som konkluderer med at utbygging av internett har vært viktig for omfanget av seksuelle overgrep mot barn på Filippinene. Overgrepene skjer ofte hjemme, og barna føler skam og skyldfølelse. Som følge av overgrepene får de, i tillegg til psykiske skader, fysiske skader av seksuell mishandling, herunder smitte av seksuelt overførbare infeksjoner.

Kunnskapsoppsummeringen til Frøyland m.fl. (2021) viser at direkteoverførte bestillingsovergrep, der personer sitter i sitt hjemland og betaler for og instruerer overgrep som finner sted andre steder i verden, er en relativt ny type overgrep mot barn og unge via digitale medier. Forskningen og kunnskapen om slike overgrep er begrenset. Man vet noe om handlingene som skjer og hvor de skjer: Overgrepene er ofte kjennetegnet av grov og hensynsløs utnytting av barn og unge, og Filippinene har vist seg å være det landet hvor slike overgrep oftest finner sted, slik også dommene

i vårt materiale viser. Norske barn er i liten grad utsatt for disse handlingene. Forskningsfunn har vist at utøverne er betydelig eldre enn andre utøvere av seksuallovbrudd via digitale medier, noe som kan tyde på at utøvere av disse overgrepene er en annen gruppe. Forskningsfunn har også vist at mange utøvere kun er involvert i ett tilfelle, men at for de som bestiller mer enn ett overgrep, skjer det en eskalering i frekvens over tid, noe som kan tyde på at alvorligheten av overgrepene øker med tid. Man kan derfor oppnå mye ved å stoppe den lille gruppen utøvere som står bak mange av overgrepene, noe dommene i vårt materiale bekrefter.

Sammenfatning

Voksne utøvere av seksuelle overgrep via digitale medier

Gjennom beskrivelsen av modus i tre kategorier seksuelle overgrep utført av voksne mot barn og unge via digitale medier, har domsmaterialet vist at digitale overgrep kan ha ulikt omfang, alt fra at det er enkeltovergrep som er pådømt, til at en utøver kan ha begått overgrep mot et stort antall fornærmede. De digitale overgrepene kan også ta ulike former og romme ulike fenomener, fra besittelse av overgrepsmateriale, til at digitale eller fysiske seksuelle overgrep kan initieres via digitale medier. I noen saker inngår også digitale medier i mer omfattende overgrepssystemer, der ulike både digitale og fysiske overgrep kan inngå.

Domsmaterialet er et selektert materiale, og det vil i mange tilfeller være i de meste alvorlige sakene det tas ut tiltale os som irettesettes. Domstolene ser også gjennomgående svært alvorlig på de digitale overgrepene i sakene, og det pekes på at nettovergrep er et stort og økende samfunnsproblem. I flere dommer fremheves at hovedformålet målet med irettesetting og straffutmåling i sakene er å markere samfunnets sterke moralske fordømming av denne typen handlinger, og avskrekke andre fra å begå noe tilsvarende. Allmennpreventive hensyn er det dominerende straffutmålingsmomentet i mange saker.

Selv om domsmaterialet ikke gir noe representativt bilde av seksuelle overgrep via digitale medier, gir materialet allikevel grunnlag for refleksjoner knyttet til hvilken betydning digitale medier har for unges utsatthet for seksuelle overgrep. Domsmaterialet gir også grunnlag for å reise problemstillinger knyttet til forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier. Vi skal gi en samlet diskusjon av disse temaene avslutningsvis i rapporten, her vil vi kort fremheve følgende momenter:

For det første kan det være grunn til å framheve betydningen av fremveksten av digitale medier for omfanget av seksuelle overgrep mot barn og unge. Selve teknologien kan bidra til økning gjennom den mulighet digitale medier gir for f.eks. produksjon, deling og spredning av overgrepsmateriale. Nye former for overgrep kan også skapes og oppstå gjennom tilgang til digitale tjenester, som direkteoverførte bestillingsovergrep mot barn i andre land. Det er også grunnlag for å framheve den muligheten for anonymitet og skjult identitet som ulike digitale plattformer gir, og som gjør at potensielle utøvere av seksuelle overgrep kan søke nye måter å etablere kontakt med unge. Digitale plattformers arkitektur, innrettet for privat informasjon og privat kommunikasjon som i sin tur kan lagres og spres, kan også sette unge i pressede situasjoner, de kan utsettes for trusler om publisering av bilder/filmer, noe som kan bidra til økt utsatthet.

Det fremgår av mange saker i domsmaterialet, at få unge har anmeldt de digitale overgrepene de har vært utsatt for til politiet, de har heller ikke fortalt om overgrepene til noen. Ofte har de blitt kontaktet av politiet i forbindelse med politiets avdekking av saken. Denne manglende rapporteringen, også til hjelpetjenestene, ser i mange tilfeller ut til å være forbundet med skamfølelser og frykt for at det de har vært utsatt for eller vært med på, skal bli kjent. Det gjør at

overgrep kan pågå over tid, og de unge får heller ikke hjelp til å bearbeide det de har vært utsatt for. I forebyggingsøyemed er det grunn til å tematisere dette. Det er et spørsmål om i hvilken grad støttetiltak og lavterskeltilbud er godt nok innrettet til å fange opp unge som er utsatt for overgrep via digitale medier, og om støttetiltakene gir adekvat hjelp og bistand.

Et siste moment vi vil fremheve, er at domsmaterialet viser hvordan overgrep via digitale medier foregår innenfor et sosio-teknisk landskap, der en rekke digitale tjenester og plattformer har vært benyttet. Frøyland m.fl. (2021) peker på behovet for å rette et kritisk fokus mot teknologiselskapene. Det har oppstått en egen økonomi rundt nettbaserte krenkelsler, og kommunikasjonsformer og interaksjonsdynamikker må ses i sammenheng med teknologiselskapenes profittthensyn. Det er dermed nødvendig å trekke teknologien inn i årsaksforklaringer av seksuell vold via digitale medier, og det betyr også at man må se mot digitale strukturelle løsninger for å forebygge seksuelle overgrep via digitale medier. Her er det grunn til å rette oppmerksomheten mot teknologiselskapenes ansvar, og hva som kan/bør gjøres for at teknologien innrettes på måter som vanskeliggjør eller stanser overgrep via nett og mobil. Herunder hører diskusjonen om regulering av innhold og algoritmer på digitale plattformer.

Domfelte under 18 år

I dette delkapittelet skal vi presentere den delen av domsmaterialet som omfatter digitale overgrep mot barn og unge der utøver er under 18 år. Dette materialet omfatter i alt 21 dommer fra årene 2018 og 2019. Det er altså bare et fåtall dommer fra disse årene der utøver er under 18 år. Vi vet ikke om dette skyldes at sakene i liten grad anmeldes, at politiet ikke prioriterer og tar ut tiltale i slike saker eller om det faktisk er få unge som begår disse handlingene. Ulike undersøkelser viser imidlertid at det ikke er helt uvanlig at unge deler seksualiserte bilder av andre, og en del unge opplever at seksualiserte bilder av dem har blitt delt videre uten deres samtykke (Frøyland m.fl. 2021).

En siste forklaring på at det er få saker, kan være at påtalemyndigheten i stedet for å ta ut tiltale, overfører flere av disse sakene direkte til ungdomsoppfølging i konfliktrådene. Straffeprosessloven § 71a (2) hjemler en slik mulighet; for siktede som var mellom 15 og 18 år på handlingstidspunktet, kan påtalemyndigheten beslutte at saken overføres til ungdomsoppfølging i konfliktrådet med varighet på inntil ett år. Vi har ikke statistikk som gir oversikt over bruken av denne reaksjonen.

Selv om det er få saker, er det likevel av interesse å få mer kunnskap om hva som kjennetegner saker der unge under 18 år er dømt for digitale overgrep. Dette kan i sin tur gi innspill til diskusjonen om hva som kan være gode forebyggingsstrategier, og også i hvilken grad legalstrategi er et egnet virkemiddel i disse sakene. Sentrale spørsmål vi belyser i dette delkapittelet er: Hvilke typer digitale overgrep og hvilke handlingsmoduser er representert? I hvilken grad skiller sakene seg fra sakene med voksne utøvere? Hva kjennetegner de unge som er dømt for digitale overgrep, og hva kjennetegner de fornærmede? Et annet viktig spørsmål er hva som kjennetegner den sosiale konteksten som lovbruddene har utspilt seg innenfor, hva som er relasjonen mellom de unge og hva som fremstår som motivasjonen for lovbruddene. Fremstår manglende kjennskap til lovverket som årsak, eller peker domstolene på andre forhold? I hvilken grad har ruspåvirkning betydning?

Sist, men ikke minst, undersøker vi også hvilke straffer som er idømt. Det er et mål å unngå fengselsstraff for unge under 18 år, og som alternativ til ubetinget fengsel kan domstolen idømme samfunnsstraff eller ungdomsstraff (strl § 52 a-c). Domstolen kan også idømme betinget fengsel

med ulike vilkår, som ungdomsoppfølging i konfliktrådet. Vi ser på hvordan domstolene har fulgt opp disse målsettingene om å idømme alternativer til ubetinget fengsel for unge lovovertredere.

Kjennetegn ved sakene

Samtlige av de 21 sakene er pådømt etter strl § 311 som rammer fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn. Ni unge er også domfelt for brudd på strl § 266 (hensynsløs adferd), og to er i tillegg dømt for trusler (strl. § 263). Noen få saker omfatter domfellelse også for andre forhold, for eksempel bruk og besittelse av hasj og kroppsskade (strl. § 273).

Sammenligner vi disse sakene med sakene der utøver er over 18 år, finner vi noen markerte forskjeller. Sakene der den domfelte er under 18 år framviser et helt annet og langt snevrere lovbruddsbilde. Som vi skal se nedenfor, dreier nesten alle sakene seg om filming og deling av, eller trusler om deling av, seksualiserte bilder/filmer på digitale medier, hovedsakelig Snapchat. Filmingen og delingen har skjedd mellom jevnaldrende, og så langt dommene gir opplysninger om, er materialet ikke delt offentlig på nett. Dette er i overensstemmelse med hva forekomststudier på feltet har vist, dvs. at deling av seksualisert materiale blant unge normalt skjer i private nettverk, og at spredning av bilder på åpent nett er langt mindre vanlig (Frøyland m.fl. 2021).

Det er i alt 30 domfelte i de 21 sakene, av disse er 28 gutter. I to av sakene er det henholdsvis 6 og 4 gutter som er domfelt i samme sak. I én sak er en jente domfelt, og i én sak ble en gutt og en jente domfelt i samme sak. Det er altså stort sett gutter som er dømt i sakene, noe som samsvarer med sakene der utøver er over 18 år. At det er flest gutter som deler eller videresender seksualiserte bilder, viser også forekomststudier på feltet (Frøyland m.fl. 2021). De domfelte er mellom 15 og 19 år, der åtte var 15 år på gjerningstidspunktet. 10 var 16 år, 10 var 17 år, én var 18 og én 19 år. De sistnevnte dømmes i saker hvor det også domfelles personer under 18 år. Det er altså stort sett unge gutter som er dømt i sakene.

Det er i 31 fornærmede i sakene. De fornærmede er i alderen 13 til 18 år, med flest 15-åringer (13 av de fornærmede). 21 av de fornærmede i sakene er jenter, 10 er gutter. Det er altså en overvekt av jenter som er utsatt, men det er også verdt å merke seg flere gutter har blitt utsatt for deling av seksualiserte bilder. Typisk er det også slik at domfelte og fornærmede kjente hverandre fra før, enten godt ved at de var i kjæresteforhold, eller ved at de var mer perifert bekjente. Utover dette gir sakene lite informasjon om øvrige kjennetegn ved de fornærmede, slik som utdanningssituasjon, familieforhold og lignende.

En nyere norsk undersøkelse basert på data fra Ungdata-studien, viser at det å være utsatt for deling/spredning av seksualiserte bilder, er relativt likt fordelt mellom jenter og gutter (Pedersen m.fl. 2021). Dette skiller seg fra det å være utsatt for fysiske seksuelle overgrep, der jenter er langt mer utsatt enn gutter. Forfatterne påpeker imidlertid at den kjønnete betydningen av å være utsatt for deling av seksualiserte bilder kan være forskjellig for jenter og gutter. Jenter kan bli holdt mer ansvarlig for bildedelingen ved at de mer eller mindre frivillig har sendt bilder til en kjæreste i utgangspunktet, og jenter kan også føle seg mer presset enn gutter til å eksponere bilder av seg selv. Forfatterne peker dermed på at det er viktig å undersøke de kjønnete betydningene av ufrivillig bildedeling, og om konsekvensene kan være mer alvorlig for jenter enn for gutter.

Det som er de typiske situasjonene knyttet guttenes utsatthet der utøverne under 18 år, er at de har vært filmet mens de har seksuell omgang med en jevnaldrende jente. Dette gjelder 7 av sakene. Som vi skal gi et eksempel på nedenfor, er dette typisk fest-relaterte situasjoner.

Straffeutmåling

Ikke i noen av sakene er det idømt ubetinget fengsel. I syv av sakene er de tiltalte dømt til betinget fengsel på vilkår av ungdomsoppfølging. I fem saker er det idømt betinget fengsel, og i fem saker er det idømt betinget fengsel i kombinasjon med en bot. I tre saker er det idømt samfunnsstraff, og i én sak er det idømt ungdomsstraff.

Vi ser altså at ubetinget fengsel ikke er idømt i noen av sakene som inngår i vårt utvalg, noe som er i tråd med lovgiversignaler om at barn under 18 år ikke skal idømmes ubetinget fengselsstraff. Nedenfor skal vi gi noen eksempler på hva domstolene har lagt vekt på i sin utmåling av straff. Herunder skal vi beskrive hvilke sosiale sammenhenger bildedelingen har inngått i, og hva handlingene er motivert av – om de beskrives som resultat av bevisste handlinger for å påføre skade eller trusler, eller om det er andre omstendigheter som ligger til grunn for handlingene.

Festrelatert filming og deling av seksualiserte bilder

En typisk modus som fremkommer i sakene, er at de unge er på fest, og at de domfelte har filmet andre jevnaldrende enten i seksualiserte positurer, eller at de har filmet jevnaldrende mens de har hatt seksuell omgang. De har så delt filmene/bildene på Snapchat. Delingen har skjedd i private nettverk eller bekjentskapskretser, og er i liten grad lagt ut på åpne nettsider eller systematisk videredt i etterkant av hendelsen. Situasjonene er ofte alkoholrelatert, og filmingen beskrives av domstolene ofte som resultat av tankeløshet eller alkoholpåvirkning, ikke at filmingen er resultat av noen planlagt krenkelse av den eller de fornærmede. Vi skal gi noen eksempler på sakene.

I ett tilfelle ble en 16 år gammel gutt dømt for å ha filmet en gutt og en jente under 18 år som hadde seksuell omgang på en ungdomsfest. Han hadde så delt filmen på Snapchat. Begge de fornærmede var mulig å identifisere, og både domfelte og de fornærmede var i samme vennekrets. Det var uklart for retten hvor mange som hadde mottatt filmen, men domstolen la til grunn at det var et større antall personer. De fornærmede hadde også gjentatte ganger blitt konfrontert av ulike personer i vennekretsen som hadde mottatt filmen fra domfelte. Den domfelte hadde ikke gitt retten noen fornuftig forklaring på hvorfor han hadde delt videoen, men beskrevet situasjonen som et tilfelle av tankeløshet. Han var også alkoholpåvirket da han filmet. Han hadde utvist oppriktig anger, og også bedt de fornærmede om unnskyldning. For retten fremsto hendelsen som en situasjonsbestemt engangshendelse begått i tankeløshet. Domfelte var ikke tidligere straffet, og han ble dømt til betinget fengsel i 60 dager på vilkår av ungdomsoppfølging med gjennomføringstid i 9 måneder, og en bot på 5 000 kroner.

De fornærmede ble hver tilkjent oppreisningserstatning på 20 000 kroner. I dommen heter det at videoen viste de fornærmede i en svært intim situasjon, og at den var delt til flere personer i vennekretsen. Dette betød at de fornærmede måtte leve med en situasjon om at filmen kan dukke opp senere. De hadde begge vært bekymret for den potensielle ryktespredningen dette hadde skapt. Gutten og jenta hadde beskrevet belastningen ved hendelsen nokså likt.

Selv om domstolene ser slik festrelatert filming og bildedeling som resultat av ubetenksomhet hos de domfelte, fremhever retten ulike skadevirkninger for de fornærmede, som krenkelsen som ligger i at det er vanskelig å få fjernet bildene/filmene i ettertid og de belastningene som følger av det. Alkoholpåvirkning er heller ikke straffriende, og man skal bedømmes som om man er edru. I utmålingen av straff legger domstolene vekt på skadevirkninger for de fornærmede, men også på allmennpreventive hensyn. Som i en sak der en 17 år gammel jente ble funnet skyldig etter straffeloven § 311 første ledd for å ha filmet en jente i seksualisert positur. De var sammen på en fest, den 17 år gamle fornærmede ble etter hvert merkbart beruset. Domfelte ble også beruset,

men ikke i samme grad som fornærmede. Hun filmet jenta i en for henne intim og skambelagt situasjon. Etter å ha lagret filmen, videresendte domfelte den til to venninner av seg, som igjen videresendte den til andre, som igjen sendte den til fornærmede. Fornærmede anmeldte. Domfelte forklarte at hun visste at fornærmede var under 18 år, hun hadde filmet fordi fornærmede var «full og teit», noe hun fant komisk. Hun hadde ikke hatt tanker om at filmen var egnet til å gi seksuelle assosiasjoner.

Om straffutmålingen skriver domstolen: «Det er et ikke ubetydelig og økende problem i flere ungdomsmiljøer at ungdom tar bilder og film av andre ungdommer i intime og seksuelle situasjoner og sprer disse i sosiale medier. Dette skjer gjerne på fester hvor det drikkes mye alkohol. Ofte vil det være tale om ubetenksomme handlinger som skyldes manglende dømmekraft og modenhet, men som kan få store konsekvenser for de som utsettes for denne type handlinger. Spredning på sosiale medier vil være svært vanskelig å stoppe og vil kunne utgjøre en vedvarende krenkelse. Allmennpreventive hensyn tilsier derfor en streng straffereaksjon for den som produserer og videresender slikt materiale.»

Jenta ble dømt for overtredelse av strl §§ 311 første ledd og 266 (hensynsløs atferd) til betinget fengsel i 30 dager, og 5 000 kroner i bot. Den fornærmede hadde slitt i ettertid på grunn av det hun hadde vært utsatt for, og det hadde vært en belastning at hun ikke visste hvor mange som hadde sett filmen. Hun hadde gått til psykolog for å bearbeide hendelsen.

Ifølge dommene er det er i liten grad anført av de domfelte at grunnlaget for den festrelaterte filmingen og delingen er at de ikke kjenner til at det er straffbart å dele bilder/filmer av mindreårige. I den grad det er anført, blir ikke det hørt av domstolene. Som i ett tilfelle der en 17 år gammel jente ble domfelt for å ha filmet to mindreårige som hadde seksuell kontakt på en fest, og deretter delte filmen på Snapchat. I retten hadde hun forklart at hun ikke visste at det hun gjorde var straffbart. Domstolen fant imidlertid at det ikke forelå noen unnskyldelig rettsuvidenhet i saken, og henviste bl.a. til at jenta i politiavhør, med forsvarer til stede, hadde forklart at hun visste at det hun gjorde var straffbart. Det var først i retten hun hadde gitt uttrykk for at hun ikke kjente til regelverket. Retten viste også til at bildedeling er et tema som gjentatte ganger er belyst i media, og at den som velger å filme og dele film av andres seksuelle aktivitet har et særlig ansvar for å informere seg om hvor grensene for straffbarhet går. Jenta ble dømt til betinget fengsel i 16 dager med vilkår at hun møtte til meglings i konfliktrådet og en bot på 5 000 kroner.

Bildedeling eller trusler om bildedeling i unges relasjoner

En annen form for bildedeling som er representert i sakene der domfelte er under 18 år, er saker der de domfelte enten fått tilsendt seksualiserte bilder frivillig fra en jente under 18 år, og så delt bildene, eller tatt bilde av fornærmede i ulike seksualiserte situasjoner, ofte uten at hun visste det, og så delt eller truet med å dele bildene/filmene. Det er utelukkende gutter som er dømt i disse sakene. Fornærmede og domfelte kan ha vært i en kjærestereelasjon, men det er ikke nødvendigvis tilfelle. Et eksempel på at dette har skjedd i en kjærestereelasjon finner vi i en sak der den på gjerningstidspunktet 15-årige domfelte hadde filmet fornærmede mens hun utførte oralsex på ham, og senere sendte filmen på Snapchat til flere kamerater. Fornærmede var også 15 år på tidspunktet filmen ble tatt opp. Tiltalte forklarte i retten at fornærmede hadde samtykket til filmingen og at hun hadde samtykket til at han kunne sende filmen videre til seks kamerater.⁹ Han verken erkjente eller ga uttrykk for at han angret på handlingene. Fornærmede forklarte at hun ikke hadde gitt samtykke til filmingen, og at hun ikke visste at hun ble filmet. Retten la

⁹ Samtykke her er uvesentlig, siden den fornærmede var under 18 år.

fornærmedes forklaring til grunn, og dømte ham til samfunnsstraff i 75 timer med en gjennomføringstid på 120 dager, subsidiært fengsel i 75 dager. Han ble dømt til å betale oppreisningserstatning på 40 000 kroner, og ifølge dommen hadde saken vært en stor belastning for fornærmede. Det at hun var kjent med at det var flere som hadde sett filmen og visste at det var henne, var belastende. Hun var blitt nedbrutt og stille etter hendelsen, og hadde dels isolert seg. Hun hadde fått oppfølging av psykolog på barnehuset.

Studier (f.eks. Øverlien, 2018) har vist at bildebaserte overgrep også kan henge sammen med andre typer voldsutøvelse i unges kjæresteforhold. I vårt materiale er det én av dommene som beskriver et slikt forhold, der den 15 år gamle domfelte hadde fått en 15 år gammel jente til å sende ham minst tre bilder delvis avkledd og/eller ikledd undertøy. Ett av bildene hadde han videresendt til andre personer. Han hadde så presset henne til seksuell omgang, og han hadde truet henne med å spre bilder av henne ikledd undertøy dersom hun ikke ville ha sex med ham, eller sende ham flere bilder. Jenta var forelsket i ham, og han fikk etter hvert makt over henne fordi hun hadde sendt ham bilder, og han utøvde et sterkt press mot henne. Fornærmede nektet etter hvert å etterkomme kravene hans, og hun anmeldte. Han ble dømt til betinget fengsel i 6 måneder på vilkår av ungdomsoppfølging i ett år. Domfeltes vanskelige hjemmesituasjon var formildende, samt hans unge alder. For jenta hadde saken hatt store skadevirkninger, i form av akutt fortvilelse og suicidal tanker, samt PTSD.

Vi finner også eksempler på at en ung gutt har utsatt en ung jente for ulike former for press og trusler om å sende seksualiserte bilder, og også presset jenta til å sende flere bilder under trussel om å dele de allerede mottatte bildene, men uten at vi får vite hvilken relasjon det er mellom de to. Som i en sak der en 16 år gammel gutt hadde fått en jente på 16 år til å sende seksualiserte nakenbilder av seg selv mot at han skulle betale henne. Det hadde han ikke gjort, og etter hvert hadde han også presset henne til å sende flere bilder under trussel om at han hadde lagret bildene av henne, og ville sende dem til familien hennes og venner dersom hun ikke gjorde som han sa. Retten fant det ikke bevist at han faktisk hadde lagret bildene eller at han hadde intensjon om å videresende bildene. Politiet hadde heller ikke funnet lagrede bilder av henne på hans mobiltelefon. Men fornærmede trodde han hadde lagret bildene, og hun oppfattet tiltaltes utsagn som en reell trussel som hun ble redd av. Gutten ble dømt til betinget fengsel i 15 dager.

Vi ser at modus i disse billedelingssakene varierer fra det domstolene beskriver som tankeløshet og situasjonsbestemte engangshendelser, ofte knyttet til ungdomsfester, til at unge jenter er utsatt for press og/eller trusler fra en jevnaldrende eller en kjæreste om å sende seksualiserte bilder av seg selv. Men selv om domfeltes motivasjon kan variere, og ikke er ment å skade, fører handlingene til skadevirkninger for de fornærmede det gjelder. Domstolene utmåler også straff i henhold til dette, og legger også vekt på allmennpreventive hensyn i utmåling av straffen. I så måte får de begåtte overtredelsene også alvorlige konsekvenser for den som begår lovbruddet.

Besittelse av overgrepbilder

Vi har tidligere vist at besittelse av overgrepbilder er en typisk modus som gjelder voksne utøvere som er dømt for digitale seksuallovbrudd. Dette er ikke en typisk modus i sakene som gjelder unge utøvere. Det er bare to dommer som gjelder besittelse av bilder/filmer som seksualiserer barn. En på gjerningstidspunktet 15 år gammel gutt, var tiltalt etter strl § 311 for besittelse av 7 bilder av barn i alderen 7–14 år i seksuelt betonedede poseringer og seksuelle situasjoner med en voksen. Bildene var lagret på i Pad-en hans. I retten forklarte han at han gjennom diverse søk på nettet hadde funnet bilder av jenter som han antok var rundt 13–14 år i nakne og/eller seksualiserte situasjoner. Han var i tillegg tiltalt for bruk og besittelse av hasj. Tiltalte erkjente straffeskyld og ga

en uforbeholden tilståelse for samtlige tiltalepunkter. Ved straffeutmålingen var det oppbevaring av hasj som var det bærende. Det var imidlertid flere formildende omstendigheter i saken: Gutten hadde tilstått, han var ung (15 år på gjerningstidspunktet), han var diagnostisert med Aspergers syndrom, og hadde også andre utfordringer. Verken tiltalte eller vergen hadde samtykket til ungdomsstraff, ungdomsoppfølging eller samfunnsstraff, og han ble dømt til 90 dagers betinget fengsel på vilkår av oppfølging av barnevernet og rusomsorgen.

Den mest omfattende saken som gjelder besittelse av overgrepsmateriale, gjaldt en gutt på 15 år som ble dømt for nedlasting og besittelse av i alt 2 549 bilder og 31 videoklipp som viser fremstilling av seksuelle overgrep mot barn og/eller fremstilling som seksualiserer barn. Nedlastingen hadde pågått over en periode på 8 måneder. Gutten var diagnostisert med ADHD, og i denne saken besluttet statsadvokaten at saken ble overført til ungdomsoppfølging.

Sammenfatning

Oppsummert ser vi at det er få saker i tidsrommet 2018- 2019 der unge under 18 år dømmes for digitale seksuallovbrudd. I de 21 sakene der unge under 18 er dømt for slike lovbrudd, omfatter sakene et helt annet og et langt snevrere lovbruddsbilde enn det som kjennetegner saker med voksne utøvere. De unge er stort sett dømt for å ha filmet og delt seksualiserte bilder/filmer av jevnaldrende gutter og jenter i seksualiserte situasjoner. Ofte er sakene knyttet til ungdomsfester og alkoholpåvirkning, og handlingene bærer preg av å være situasjonsbestemte enkelthendelser. Men det er også verdt å merke seg at dommene omfatter saker knyttet til deling av og/eller trusler mot unge jenter om å dele seksualiserte bilder, ofte inngår dette i en form for relasjon mellom en ung gutt og en ung jente, noen ganger et kjæresteforhold. Ikke i noen av sakene er det utmålt ubetingede fengselsstraffer, stort sett er det utmålt en betinget dom, ofte på vilkår av ungdomsoppfølging eller i kombinasjon med en bot.

For samtlige av de unge som har vært utsatt for delingen/spredningen av bilder eller filmer, har delingen hatt skadevirkninger i form av skamfølelser, redsel for at bildene/filmene er lagret og at de kan dukke opp også i fremtiden. I flere dommer er det beskrevet at de unge utsatte har hatt behov for profesjonell oppfølging og hjelp etter hendelsene. Dette viser at selv om unges deling av bilder/filmer av andre jevnaldrende i seksualiserte situasjoner i flere tilfeller kan fremstå som lite planlagt og mer situasjonspreget, får handlingene konsekvenser for de som utsettes for dette.

Dette reiser spørsmålet om hva som kan være gode forebyggingsstrategier i disse sakene, og det er også et spørsmål om i hvilken grad legalstrategi er et godt egnet virkemiddel i disse sakene. Det er vanskelig å måle den allmennpreventive effekten av ulike straffebud, men man sier gjerne at en forutsetning for at straff skal virke allmennpreventivt, er at befolkningen har kunnskap om lovgivningen. I tillegg vil straffelovgivningen ha størst gjennomslagskraft der det ligger kalkulasjon og planlegging bak lovbruddene. Er lovbruddet begått spontant eller impulspreget, vil straffetruelsen ha mer begrenset effekt (jfr. f.eks. Dullum og Bakketeig 2017).

Vi har ikke kunnskap om hvor godt kjent det er blant unge at det er kriminalisert å dele filmer/ bilder av andre unge i seksualiserte situasjoner. Gjennom den medieoppmerksomheten dette har fått de senere årene, er det imidlertid grunn til å tro at dette er kjent i store deler av ungdomsmiljøene. I så måte er det grunn til å tro at straffelovgivningen har en avskrekkende virkning, og at den kan bidra til å dempe forekomsten av slik bildedeling.

Samtidig har vi sett at noe av bildedelingen skjer mer impulspreget, på fest, under alkoholpåvirkning i ungdomsmiljøer. I slike situasjoner kan straffelovgivningen ha en mer

begrenset effekt. Det er derfor grunn til å vektlegge betydningen av andre forebyggende innsatser enn straff, der slike situasjoner vektlegges mer direkte. Det er også viktig å peke på at det fører til konsekvenser for unge av helt tidlig i livet å være straffet for et seksuallovbrudd, blant annet i form av anmerkninger på vandelsattest. Også dette viser betydningen av forebyggende innsatser, og minst mulig bruk av strafferettslige virkemidler.

Domsmaterialet: En oppsummering

Gjennom en analyse av 132 rettskraftige dommer fra årene 2018 og 2019, der en person er domfelt for et digitalt seksuallovbrudd mot et barn under 18 år, har vi vist at digitale seksuallovbrudd kan ta ulike former, og at et bredt spekter av handlinger med ulike dynamikker og ulike aktører er involvert. Digitale seksuelle overgrep er dermed et komplekst fenomen, og digitale medier er på ulike måter er med på å muliggjøre og gi form til voldsutøvelsen.

Et viktig skille som peker seg ut i materialet, er saker der utøver er henholdsvis over eller under 18 år. Voksne utøvere over 18 år er ofte dømt for seksuallovbrudd som kan omfatte digitalt overgrepsmateriale, samt andre digitale seksuelle overgrep ofte i kombinasjon med fysiske overgrep. Sakene som kommer for domstolene er i mange tilfeller omfattende, overgrepene er ofte planlagte, sakene er preget av stor maktubalanse mellom den domfelte og de fornærmede, de kan ha pågått i lang tid, og det kan være et stort antall fornærmede i sakene. Som følge av overgrepene omfang, er det ofte idømt lange fengselsstraffer i sakene.

Sakene med unge utøvere under 18 år, fremviser et helt annet og langt snevrere lovbruddsbilde. Stort sett dreier filming og deling av, eller trusler om deling av, seksualiserte bilder/filmer på digitale medier. Filmingen og delingen har skjedd mellom jevnaldrende i private nettverk, og ofte er lovbruddene mer spontane og situasjonsbestemte. Ikke i noen tilfeller er det idømt ubetingede fengselsstraffer i sakene, noe som er i tråd med lovgiversignaler om at fengselsstraff skal unngås for unge mellom 15 og 18 år.

Felles for alle sakene er at digitale seksuallovbrudd påfører de fornærmede i sakene skader, i noen tilfeller alvorlige skader. Særlig er det grunn til å fremheve at det at overgrepene har skjedd digitalt fører til noen helt særegne skadevirkninger for de fornærmede – det at bilder/filmer av dem i seksualiserte situasjoner er lagret og ikke forsvinner – fører til at krenkelsene blir vedvarende.

Kompleksiteten ved digitale seksuelle overgrep mot barn og unge, gjør det nødvendig med en sammensatt og nyansert diskusjon om hva som kan være gode forebyggingsstrategier for å forhindre overgrepene. Herunder hører en diskusjon om hvilke tiltak som bør rettes både mot barn/unge og voksne, og ikke minst teknologiselskapene. I rapportens sluttkapittel er det dette som er tema.

Empirisk undersøkelse av barn og unge som begår seksuelle overgrep mot andre barn og unge

Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom

(Lotte Cathrin Andersen)

Tema i dette kapittelet er kjennetegn ved ungdom (12-15 år) som har blitt avhørt på Statens barnehus (barnehusene) mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd mot andre ungdom eller yngre barn – enten på den fysiske eller den digitale arenaen. I de aller fleste tilfellene er det snakk om unge gutter som har utsatt jenter, og i noen tilfeller yngre gutter, for seksuelle krenkelser. Analysen som presenteres her bygger på beskrivelsene til sosialfaglige rådgivere som arbeider ved barnehusene, og som møter de unge guttene i forbindelse med avhør i straffesaken, og i en del tilfeller også kartlegger og følger dem opp etterpå, eller samarbeider med andre hjelpeinstanser om oppfølgingen. Fokuset i kapittelet er på hva ved de unge, eller de unges omgivelser, rådgiverne relaterer den skadelige seksuelle atferden til, men også på hvordan ulike sårbarhetsfaktorer og mer kulturelt relaterte drivere kobles til ulike former for overgrep i intervjuene. Rådgivernes beskrivelser av dette presenteres i fire kategorier. Kategoriene er ikke ment å representere en typologi over undergrupper av unge med skadelig seksuell atferd (SSA), men snarere illustrerer kategoriene hvor sammensatt fenomenet SSA, og gruppen unge med SSA, er. I tillegg tydeliggjør de at det kan være behov for ulike forebyggingsstrategier og oppfølgingstilnæringer i møte med problematikken.

Kontekst og empirisk materiale

Barnehusene er en modell for tverrfaglig og samlokalisert arbeid i politianmeldte saker som omhandler vold eller overgrep mot barn og særlig sårbare voksne. Aktørene som samles på barnehuset i forbindelse med enkeltsaker og som bisitter avhør, er politi og påtale, og i mange saker også en representant for barnevernstjenesten. I tillegg har barnehusene fast ansatte rådgivere (sosialarbeidere og psykologer) som har et ansvar for å koordinere arbeidet med tilrettelegging forut for, og på, selve avhørsdagen. De sørger også for at barna sikres riktig og god oppfølging i etterkant. Unge med SSA er ikke formelt omfattet av barnehusenes virksomhet, men barnehusene har i praksis arbeidet med unge med SSA over flere år (Bakketeig, m.fl., 2021). De har også en eller flere rådgivere med et særansvar for målgruppen. I 2020 ble det gjennomført 128 avhør i saker med unge mistenkt for seksuallovbrudd ved de 11 barnehusene.

Dette kapittelet bygger på intervjuer med ni rådgivere fra fem ulike barnehus, der alle hadde et særansvar for SSA-tematikken ved sitt barnehus og erfaring med å arbeide med slike saker. Tre av intervjuene ble gjennomført som gruppeintervjuer med 2-3 deltakere, og to som individuelle intervjuer. Intervjuene ble gjennomført digitalt, og hadde en varighet på om lag 1,5 time. Hovedtemaer i intervjuene var kjennetegn ved unge som blir avhørt på barnehus mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd, og barnehusenes arbeid i ulike faser av saksgangen i slike saker. Et annet sentralt tema var digitale mediers rolle i sakene rådgiverne hadde erfaring med.

Analyse

Basert på rådgivernes beskrivelser av unge mistenkt for SSA som ble avhørt på barnehus, presenterer vi følgende fire overordnede kategorier, som bygger på koblinger som ble gjort på tvers av barnehusene: 1) unge med spesifikke sårbarhetsfaktorer; 2) unge med kognitive funksjonsnedsettelse; 3) sosialt isolerte nedlastere og 4) «hvem som helst». Kategoriseringen tar utgangspunkt i kjennetegn ved ungdommene, situasjonen deres og/eller deres sosiale miljø, og hva slags typer seksuelle overgrep de var mistenkt for å ha begått.

Psykologiske sårbarhetsfaktorer og alvorlige, fysiske overgrep

Den første gruppen, som utgjør en vesentlig andel av SSA-sakene ved alle barnehusene, var unge med det som kan betegnes som individuelle, psykologiske, sårbarhetsfaktorer. Overordnet ble slike sårbarhetsfaktorer relatert til negative oppvekstvilkår eller livserfaringer. Det kunne dreie seg om ungdommer som hadde blitt mobbet på skolen, avvist av familiemedlemmer, blitt eksponert for uheldig seksualitet (grenseløse foreldre/pornografi), eller selv hadde vært, eller var, utsatt for seksuelle overgrep eller vold i familien. Disse sårbarhetsfaktorene ble beskrevet som å prege ungdommene på flere arenaer enn den seksuelle – både i det sosiale livet mer generelt og på skolen. Det var dessuten en tydelig kobling i intervjuene mellom unge med slike sårbarhetsfaktorer og sakene som involverte de mest alvorlige, fysiske seksuallovbruddene, for eksempel overgrep mot yngre barn, flere barn, søskenincest, men også overgrep mot jevnaldrende preget av makt- og tvangsbruk. Det vil altså si at rådgiverne gjorde koblinger mellom individuelle sårbarhetsfaktorer og mer alvorlig skadelig seksuell atferd. Vårt datamateriale er ikke egnet til generalisering, og heller ikke detaljert nok til å peke på tendenser til eventuelle sammenhenger mellom undertyper av individuelle sårbarhetsfaktorer og undertyper av alvorlige, fysiske overgrep. Tidligere forskning har imidlertid vist noen forskjeller mellom unge som forgriper seg på yngre barn, og unge som utsetter jevnaldrende for voldtekt (f.eks. Kruse, 2011; Hackett, 2014).

I den grad den digitale arenaen ble nevnt i forbindelse med denne gruppen, var det i form av bruk av pornografi. For eksempel snakket flere av respondentene om at ungdom som hadde begått overgrep mot yngre barn eller søsken, hadde vist dem porno i forkant av overgrepet, som inspirasjon til handlinger de kunne utføre. Noen få rådgivere nevnte også enkeltsaker der det hadde vært snakk om seksuell utpressing på digitale arenaer. Rådgiverne som snakket om dette, beskrev det som et mulig forstadium til grovere, fysiske overgrep.

Kognitive funksjonsnedsettelse og yngre barn

Den andre gruppen, var ungdom med kognitive funksjonsnedsettelse – der alder ikke gjenspeilte reelt modenhetsnivå. Denne gruppa ble også beskrevet i sammenheng med overgrep mot yngre barn, men skilte seg fra gruppen over ved at mange av sakene ifølge rådgiverne ville blitt fortolket i «utforskingssporet» dersom det ikke hadde vært for aldersforskjellen på papiret og forskjellen i fysisk størrelse. Dette ble eksemplifisert med at inngangen til den seksuelle omgangen kunne være preget av gjensidighet - det kunne også være jenta som hadde tatt initiativ - og at forholdet ble anmeldt av noen andre enn den utsatte for det seksuelle lovbruddet.

Sosialt isolerte «nedlastere» av grovt overgrepsmateriale

Den tredje gruppen, ble beskrevet som godt eller relativt godt fungerende på skolen, og som svært teknologisk kyndige, men sosialt isolerte, med få venner og lite seksuell erfaring med jevnaldrende. Rådgiverne refererte til denne gruppen som «nedlasterne» - ungdom som var blitt tatt med store mengder, grovt overgrepsmateriale, som kunne involvere små barn, dyr, og også incest mellom søsken eller barn og biologiske foreldre. Ungdommene i disse sakene var ofte selv klar over at det de gjorde var ulovlig. Disse ungdommene skilte seg fra gruppen med psykologiske

sårbarhetsfaktorer ved at de ofte kom fra relativt ressurssterke hjem, og det forelå heller ikke kjennskap til, eller mistanke om, at de var utsatt for omsorgssvikt, vold eller seksuelle overgrep. Denne gruppens sårbarhet ble primært koblet til sosialt utenforskap. Rådgiverne uttrykte bekymring for at det usunne forholdet til seksualitet kunne eskalere til senere fysiske eller digitale overgrep, initiert av ungdommene selv.

«Hvem som helst» og jevnaldrovergrep

Den fjerde gruppen, kunne være «hvem som helst» - «den populære gutten (...), men også han som ikke er så populær». Denne gruppen var ikke representert ved alle barnehusene, noe som sannsynligvis skyldes ulike praksiser i politidistriktene knyttet til hvilke saker det gjøres avhør i på eller utenfor barnehusene. Fordi unge med SSA ikke er omfattet av barnehusenes mandat er det opp til påtalejurist i saken hvorvidt avhørene gjennomføres på lokale politistasjoner eller ved barnehusene. I praksis betyr det at noen barnehus tar alle (eller de aller fleste) politianmeldte SSA-saker som involverer barn under 16 år, mens andre barnehus fokuserer primært på saker der den mistenkte har særlige sårbarheter. Ved barnehusene som hadde erfaring med saker som omfattet «hvem som helst»-gruppen, utgjorde de majoriteten av SSA-sakene. Gruppen skilte seg de andre ved et fravær av kjente sårbarhetsfaktorer, og ved å klare seg godt eller greit både på skolen og i samvær med jevnaldrende. Denne gruppen ble utelukkende koblet til mistanke om seksuallovbrudd som involverte jevnaldrende. I noen tilfeller dreide det seg om saker som rådgiverne fortolket i «utforskingssporet» der gutten var rett over den seksuelle lavalder og jenta rett under, og jentas foreldre hadde anmeldt forholdet. Det var også eksempler der det hadde utviklet seg en kultur for at unge (over og under den seksuelle lavalder) drakk og hadde sex eller gruppesex – hvor dette hadde befestet seg som alminnelig og forventet. Ett konkret eksempel involverte et lokalmiljø der det hadde utviklet seg en kultur for at gutter bevisst forgrep seg på jenter uten å innhente samtykke, og uten selv å forstå alvoret i handlingene de hadde begått.

Flest saker dreide seg imidlertid om enkelttilfeller der jenta, eller jentas nærstående, hadde anmeldt et forhold der gutten selv ikke forstod eller anerkjente at han hadde tråkket over grenser. Slik rådgiverne beskrev det, dreide det seg ofte om saker der jentas grenser hadde blitt overskredet underveis. Det vil si at det kunne starte gjensidig, men at jenta etter hvert opplevde seg presset til å gå lenger enn hun ville eller til handlinger hun ikke ønsket å være med på – for eksempel til analsex eller «hard sex». I mange av disse tilfellene hadde ikke gutten fanget opp, eller anerkjent, jentas signaler om manglende samtykke underveis. Et fellestrekk ved denne gruppen var at rådgiverne knyttet atferden til (lokal eller mer generell) ungdoms- og seksualkultur, inspirert av tv-underholdning og pornografi, og fremstillingene insinuerte dessuten en manglende evne blant flere av de unge guttene til å ta innover seg den andres seksuelle medborgerskap.

Mulige implikasjoner

I tråd med foreliggende litteratur viser rådgivernes beskrivelser av unge som avhøres på barnehus mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd, at unge som utviser SSA utgjør en sammensatt gruppe. Samtidig blir det skissert noen hovedgrupperinger som antakeligvis vil kunne ha behov for litt ulike forebyggings- og oppfølgingstilnærminger. De alvorligste seksuallovbruddene knyttes gjerne til ulike sårbarhetsfaktorer ved ungdommene som er mistenkt for å ha begått overgrepene. Denne gruppen unge vil kunne ha behov for opplæring og oppfølging relatert til den seksuelle atferden i kombinasjon med oppfølging og/eller terapi knyttet til negative oppvekstvilkår og livserfaringer. I tillegg vil de tenkes å kunne dra nytte av tidlig og god seksualundervisning og sosialt integrerende tiltak. Gruppen av unge mistenkt for jevnaldrovergrep, der makt- og tvangsdimensjonene er mer subtile, har færre spesifikke kjennetegn hvor det er heller påvirkning fra jevnaldro- og seksualkultur som framheves som felles for gruppen. For å forebygge overgrep

her er det også avgjørende med tidlig og god seksualundervisning, som vektlegger seksuelt medborgerskap og samtykkekompetanse, men som også fokuserer på det urealistiske forholdet til seksualitet som kan skapes av pornografi. For ungdommene med kognitive funksjonsnedsettelse vil også tilpasset seksualundervisning og opplæring i hva som er straffbare seksuelle handlinger være viktig. Når det gjelder «nedlasterne», som primært ble knyttet til sosialt utenforskap av rådgiverne, vil man kunne tenke seg at sosialt integrerende tiltak vil kunne representere en viktig forebyggingsstrategi av slike seksuallovbrudd.

Forekomst av skadelig seksuell atferd blant barn og unge i BUP

(Ane-Marthe Solheim Skar og Maren Morskogen Guldhav)

Terapeuter i Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP) møter både barn som er utsatt for og som utøver vold og overgrep. Det foreligger imidlertid svært lite kunnskap om barn og unge som utøver problematisk eller skadelig seksuell atferd, til tross for at anslagsvis 30-50% av seksuelle overgrep mot barn og unge begås av andre barn og unge (eks. Finkelhor, Ormrod & Chaffin, 2009; Hackett, 2014). Det foreligger noen studier som viser til sammenheng mellom utsatthet og utøvelse (e.g. Kruse, 2011; Smith et al., 2006). Blant barn og unge med tilbud i BUP har 27% opplevd vold innad i familien, 14% blitt utsatt for seksuelle overgrep og 59% opplevd vold utenfor hjemmet (Skar, Ormhaug, & Jensen, 2019), men vi har ingen kunnskap om hvor mange av disse som selv utøver vold og overgrep. Forskningsbasert kunnskap om denne gruppen vil ha stor samfunnsrelevans på flere områder, både ved å utvikle ny relevant kunnskap og ved å være hypotesegenererende for videre forskning, og for ansatte i tjenestene, både direkte gjennom økt kunnskap og på overordnet nivå med tanke på tjenesteutvikling.

Utøvelse av vold og overgrep er et samfunnsproblem som er relevant på tvers av helse- og sosialfaglige arenaer. Spørsmål om utøvelse er per dags dato ikke inkludert i større befolkningsundersøkelser. All den tid vi vet det er mange som utsettes for vold og overgrep, og vi har flere gode, store studier på dette, så er det nå et sårthet behov for informasjon om utøvere, både generelt, og innen BUP spesielt. NKVTS har hatt ansvar for nasjonal implementering av traumebehandling i BUP i 15 år. Et tilbakevendende spørsmål fra terapeutene har vært knyttet til hvordan de skal forholde seg til pasienter som utøver problematisk eller skadelig atferd. For å få denne kunnskapen må vi kartlegge terapeutenes nåværende tilnærming og framtidige behov for å møte denne pasientgruppen. Barn som utøver vold og overgrep er en sårbar gruppe som samtidig vil kunne påføre andre sårbarhet. Det er derfor viktig å prioritere denne gruppen i forskning for å frembringe kunnskap som kan komme både utøver, utsatt og samfunn til gode.

I denne studien vil vi undersøke forekomst av utøvelse blant barn og unge i BUP sett fra terapeutenes ståsted, hva slags type problematisk og skadelig seksuell atferd (online og offline) de har erfart at pasienten har, hva som kjennetegner barn og unge som utøver vold og overgrep, hvordan terapeutene opplever hjelpetilbudet til denne gruppen, om terapeutene og/eller klinikken har den kunnskapen og de prosedyrene som skal til for å gi adekvat hjelp, og terapeutenes erfaringer med å jobbe med unge utøvere.

Spørreskjemadata fra ledere

Ledere svarte på noen få spørsmål for å gi oss et overblikk over hvorvidt klinikkene har prosedyrer knyttet til barn og unge som utøver vold og overgrep. Av totalt 69 ledere, svarte 18 (26.1%) at arbeidsplassen har prosedyrer knyttet til problematisk eller skadelig seksuell atferd, mens 51 (73.9%) rapporterte at de ikke har det. Totalt 14 (20.3%) rapporterte at de har ansatte med denne type opplæring, mens 51 (73.9%) av lederne rapporterte at de ikke har ansatte som er opplært i SSA/PSA. Fire (5.8%) svarte «vet ikke».

Kvalitative intervjuer ledere

De fem lederne som deltok i kvalitative intervjuer pekte på at utøvelse av PSA og SSA er et kjent fenomen i BUP, men at ettersom dette ikke er høyfrekvent problematikk, så har det ikke vært prioritert. Utskiftning av personale bidrar til at kunnskap kommer og går, som gjør behandlingstilbudet til unge utøvere sårbart. Lederne nevnte nasjonale fagnettverk innen

utøverfeltet som nyttig for å øke tverrfaglig kompetanse, samt at trafikklysmodellen er et hjelpsomt praktisk verktøy. Trusler og skadelig seksuell atferd beskrives som mer utbredt enn fysisk vold, og det meste foregår i hjemmet og/eller digitalt. Voldshistorie trekkes fram som viktig indikator på utøvelse av PSA/SSA, i tillegg til utenforskap. En leder trakk fram at de ikke har et spesifikt system for å fange opp foreldres forhold til rus og traumer, og ser et behov spesielt blant fosterhjemsplasserte. En leder hadde erfaring med at foreldre, som viser seg å utøve vold og overgrep mot barna, prøver å styre samtalen og begrense hva barna kan snakke om i terapi, slik at terapeutens spørsmål rundt seksualitet, utsatthet og utøvelse gjøres vanskelig. Det virker generelt å være en opplevelse av at disse barna ikke blir fulgt opp godt nok i behandlingsapparatet. Kompetanse, men også veiledning, er nødvendig for å trygge og styrke terapeutene i deres arbeid med utøvere.

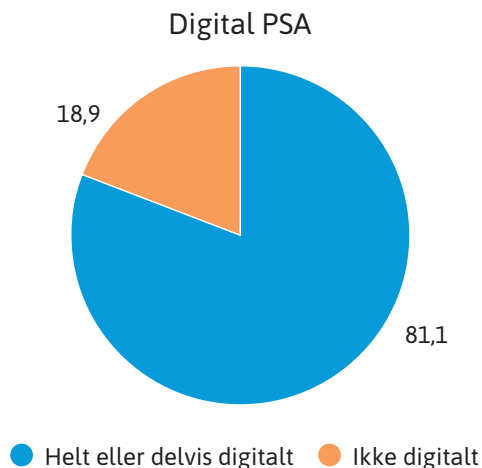
Spørreskjemadata fra terapeuter

Av de 115 terapeutene som besvarte skjemaet, var 17 (14.8%) menn og 97 (84.3%) kvinner (1 (.9%) missing). De hadde en gjennomsnittlig alder på 42.9 (range 25-67). Nitten (16.5%) hadde medisinsk bakgrunn, 57 (49.6%) psykologfaglig bakgrunn, 3 (2.6%) sykepleierbakgrunn, 11 (9.6%) var sosionomer, 11 (9.6%) barnevernspedagoger og 14 (12.2%) annet. De hadde i gjennomsnitt vært 17.3 år i nåværende yrke (SD=11.95, range=2-36).

Forekomst av problematisk og skadelig seksuell atferd blant pasienter i BUP

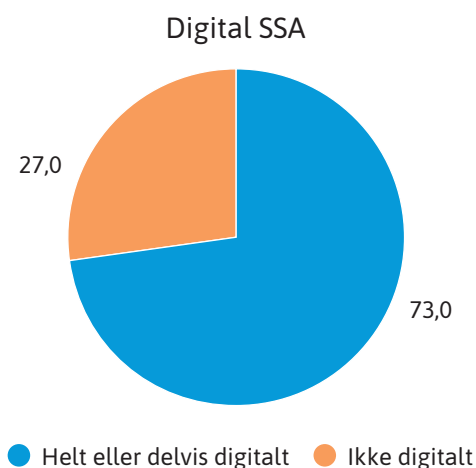
Nitti av 115 (78.3%) terapeuter har hatt saker med elementer av problematisk seksuell atferd siste året. På spørsmål om hvor mange PSA-saker de har, svarer de 90 terapeutene at de i gjennomsnitt har 2.9 PSA-saker i året (SD=2.57, range 1-14). Hele 73 (81.1%) av terapeutene rapporterte at PSA-sakene helt eller delvis foregår på nett, mens 17 (18.9%) rapporterte at sakene ikke foregår på nett (se Figur 4).

Figur 4: Prosentandel av PSA-sakene som foregår helt eller delvis digitalt.

Åttifire av 115 (73%) terapeuter har hatt saker med elementer av skadelig seksuell atferd siste året. På spørsmål om hvor mange PSA-saker de har, svarer de 84 terapeutene at de i gjennomsnitt har 1.9 SSA-saker i året (SD=1.35, range 1-6). Totalt 84 (73.0%) av terapeutene rapporterte at SSA-sakene helt eller delvis foregår på nett, mens 31 (27.0%) av terapeutene rapportert sakene ikke foregår på nett (se Figur 5).

Figur 5: Prosentandel av SSA-sakene som foregår helt eller delvis digitalt.

Tabell 2 viser en oversikt over bekymringer terapeuter har hatt knyttet til PSA og SSA, før og under behandlingsperioden. Over halvparten (55.7%) har vært bekymret for at pasienter har utøvd PSA, mens i overkant av en tredjedel har vært bekymret for SSA. I tillegg rapporterer 25.2% at de har vært bekymret for at pasienter har utøvd PSA under behandlingsperioden mens 12.2% har vært bekymret for SSA under behandlingsperioden.

Tabell 2: Terapeuters bekymring for PSA og SSA før og under behandlingsperioden.

Har du tidligere vært bekymret for at noen av dine pasienter...	N	%
1) ... tidligere har utøvd problematisk seksuell atferd mot andre barn?	64	55,7
2) ... tidligere har utøvd skadelig seksuell atferd mot andre barn?	40	34,8
3) ... har utøvd problematisk seksuell atferd mot andre barn under behandlingsperioden?	29	25,2
4) ... har utøvd skadelig seksuell atferd mot andre barn under behandlingsperioden?	14	12,2
5) ... har hatt planer om å utøve problematisk seksuell atferd mot andre barn?	11	9,6
6) ... har hatt planer om å utøve skadelig seksuell atferd mot andre barn?	12	10,4
7) Nei, jeg har aldri vært bekymret for at noen av mine pasienter har utøvd, eller hatt planer om, å utøve problematisk eller skadelig atferd mot andre barn	42	36,5

Ved spørsmål på hva slags type atferd terapeutene har vært bekymret for, er det generell problematisk seksuell atferd og holdninger, samt tafsing og annen problematisk seksuell atferd som flest har vært bekymret for. Mange har også vært bekymret for ulovlig bildedeling på nett, mens hver femte terapeut har vært bekymret over forbruk av grov porno. Nesten åtte prosent av terapeutene har vært bekymret for at noen av deres pasienter har voldtatt andre barn (se Tabell 3).

Tabell 3: Hva slags type atferd/holdninger terapeuters bekymring har vært rettet mot.

Hva slags type atferd/holdninger har du vært bekymret for?	N	%
1) Generell problematisk seksuell uttrykksform, e.g. sexistisk	44	38.3
2) Ulovlig bildedeling på nettet med seksuelt innhold	36	31.3
3) Forbruker av grov porno	24	20.9
4) Voldtekt av andre barn/unge	9	7.8
5) Tafsing eller annen problematisk seksuell atferd	44	38.3
6) Seksuell truende oppførsel	23	20.0
7) Seksuell truende oppførsel på nett	11	9.6
8) Annet	7	6.1

Sammenheng mellom utsatthet og utøvelse

På spørsmål om hvor ofte de opplever at barn som utøver PSA eller SSA selv har vært utsatt for vold og overgrep, svarer 34.5% (PSA) og 45.7 (SSA) ofte eller alltid/nesten alltid (se Tabell 4).

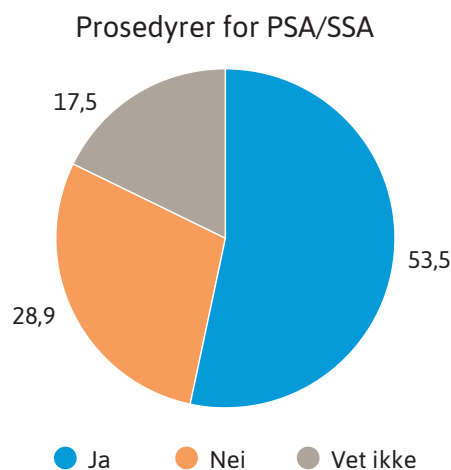
Tabell 4: Hvor ofte opplever du at barn som utøver PSA og SSA selv har vært utsatt for vold og overgrep?

	PSA		SSA	
	N	%	N	%
Sjeldent/aldri	5	5.6	3	3.6
Noen ganger	39	43.3	28	33.7
Ofte	26	28.9	29	34.9
Alltid/nesten alltid	5	5.6	9	10.8
Vet ikke	15	16.7	14	16.9

Prosedyrer og kunnskap ved arbeidsplassen knyttet til pasienter med problematisk og skadelig seksuell atferd

Litt over halvparten av terapeutene (N=61, 53.5%) oppgir at arbeidsplassen har prosedyrer knyttet til PSA og SSA, mens 33 (28.9%) oppgir at de ikke har det, og 20 (17.5%) svarer de ikke vet (se Figur 6). På spørsmål om arbeidsplassen har ansatte som har opplæring i behandling av personer som utøver PSA eller SSA, svarer 71 (62.3%) ja, 13 (11.4%) nei, mens 30 (26.3%) ikke vet.

Figur 6: Antall klinikker som har prosedyrer knyttet til problematisk og skadelig seksuell atferd.

Terapeutene ble spurt om hvorvidt de i tilfeller der de har vært bekymret for at pasientene deres utøver problematisk og/eller skadelig seksuell atferd har rapportert det videre, hvorav 41 (35.7%) svarte at de alltid rapporterer det videre, 16 (13.9%) at de rapporterer noen av sakene, mens 18 (15.7%) ikke hadde rapportert noen av sakene videre.

Ved behandling av barn med PSA/SSA, vurderer 39.5% at oppfølgingen barnets omsorgspersoner får er bra eller svært bra, mens majoriteten svarer verken eller (51.4%) (se Tabell 5).

Tabell 5: Ved behandling av barn med PSA/SSA, hvordan vil du vurdere oppfølgingen barnets omsorgspersoner får?

	N	%
Dårlig	2	1.8
Mindre bra	8	7.3
Verken eller	56	51.4
Bra	38	34.9
Veldig bra	5	4.6

Atten (15.9%) av terapeutene opplevde å ha den kunnskapen og verktøyene de trenger for å fange opp og tilby effektiv behandling for PSA og SSA, mens 45 (39.8) opplevde å ha delvis kunnskap, 39 (34.5%) svært lite kunnskap og 11 (9.7%) ingen kunnskap.

I Tabell 6 er en oversikt opplevd nytte av traumefokuserte behandlinger overfor pasienter med utøverproblematikk.

Tabell 6: Opplever du at barn og unge som utøver PSA og SSA har nytte av å motta denne behandlingen?

	Antall terapeuter med opplæring i metoden (n, %)	PSA/SSA	Nei	Ja, men mindre enn andre	Ja, på lik linje enn andre	Ja, mer enn andre	Vet ikke
1) Traume-fokusert kognitiv atferdsterapi (TF-CBT)	42 (36.5)	PSA	1 (2.4)	3 (7.1)	17 (40.5)	1 (2.4)	20 (47.6)
		SSA	2 (4.8)	3 (7.1)	13 (31.0)	1 (2.4)	23 (54.8)
2) Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR)	28 (24.3)	PSA	1 (3.6)	2 (7.1)	9 (32.1)	3 (10.7)	13 (46.4)
		SSA	1 (3.6)	2 (7.1)	7 (25.0)	2 (7.1)	16 (57.1)
3) Psykodynamisk terapi	12 (10.4)	PSA	0 (0.0)	3 (25.0)	4 (33.3)	0 (0.0)	5 (41.7)
		SSA	1 (8.3)	1 (8.3)	4 (33.3)	0 (0.0)	6 (50.0)
4) Narrativ terapi (KIDNET)	5 (4.3)	PSA	0 (0.0)	1 (20.0)	3 (60.0)	0 (0.0)	1 (20.0)
		SSA	1 (0.0)	2 (40.0)	2 (40.0)	0 (0.0)	2 (40.0)
5) Traumebevisst omsorg	28 (24.3)	PSA	0 (0.0)	2 (7.1)	13 (46.4)	3 (10.7)	10 (35.7)
		SSA	1 (3.6)	1 (3.6)	12 (42.9)	2 (7.1)	11 (42.9)
6) Annet	7 (6.1)	PSA	0 (0.0)	1 (14.3)	4 (57.1)	0 (0.0)	2 (28.6)
		SSA	0 (0.0)	1 (16.7)	0 (0.0)	4 (66.7)	1 (16.7)

På spørsmål om hvorvidt terapeutene har mulighet til å snakke med kolleger om disse sakene, svarte 84 (74.3%) «så mye som jeg ønsker», 28 (24.8%) «noe, men ville ønsket mer», og 1 (.9%) «nei».

Kvalitative intervjudata fra terapeuter

De ni terapeutene som deltok i kvalitative intervjuer, pekte på manglende kunnskap og prioritering knyttet til utøvere i BUP. Samtidig pekes det på et stort behov for kompetanseheving og prioritering av barn og unge som utøver vold og seksuelle overgrep. Terapeutene føler ofte på usikkerhet i møte med denne problematikken og mangler verktøy til hvordan snakke om det og inkludere det i behandlingen for øvrig. Terapeutene ønsker kartleggingsverktøy for å sikre god ivaretagelse av pasientene, og opplæring i tilnærming og behandling.

De få som har noen form for opplæring eller erfaring med pasientgruppen, opplever at de blir stående alene uten tilstrekkelig systematisk støtte fra verken kollegaer eller leder, samtidig som de kan få en ekspertrolle de ikke føler seg komfortable i. Det er ikke noe system for å ivareta å beholde kompetanse hos de få som har erfaring og/eller opplæring i å jobbe med utøvere, noe som gjør det veldig sårbart og at kompetansen ved BUPen knyttet til utøvere forsvinner når den ansatte slutter.

Arbeid med barn og unge som utøver vold og overgrep kan ifølge terapeutene være krevende i form av at den unge kan oppleve mye skam. For andre ligger utfordringen heller i å se at egen atferd er grenseoverskridende.

Når det gjelder terapeutenes følelser knyttet til å jobbe med barn og unge som utsetter andre barn og unge for overgrep, beskrives det som både vanskelig og givende på samme tid. Terapeutene uttrykker empati i omtale av unge utøvere, og trekker frem at disse barna ofte kommer fra belastende omsorgssituasjoner eller livssituasjoner. Flere er også selv utsatt for vold og/eller overgrep fra jevnaldrende eller voksne.

Oppsummering

Majoriteten av terapeutene har hatt saker med elementer av problematisk (78%) og skadelig (73%) seksuell atferd siste året (henholdsvis 2.9 og 1.9 saker i gjennomsnitt hvert år). En fjerdedel av terapeutene (25%) har vært bekymret for at pasienter har utøvd PSA under behandlingsperioden mens 12% har vært bekymret for SSA under behandlingsperioden.

Samtidig er det kun 16% av terapeutene som opplever å ha den kunnskapen og verktøyene de trenger for å følge opp og tilby effektiv behandling for PSA og SSA. Basert på spørreskjemadata fra BUP-lederne, oppga 26% at arbeidsplassen har prosedyrer knyttet til problematisk eller skadelig seksuell atferd, og 20% at de har ansatte med denne type opplæring. Til forskjell oppga over halvparten av terapeutene (54%) at arbeidsplassen har prosedyrer knyttet til PSA og 62% rapporterer at arbeidsplassen har ansatte som har opplæring i behandling av PSA og SSA. Halvparten av terapeutene (51%) svarer «verken eller» på vurdering av oppfølgingen barnets omsorgspersoner får. En måte å tolke dette på, er at det har innkommet flest svar fra terapeuter ved BUPer der prosedyrer er på plass. Det kan også være at det er forskjellig tolkning av hva som defineres som prosedyre – fra formelle til mer uformelle.

Hele 81.1% av terapeutene rapporterer at PSA-sakene foregår helt eller delvis på nett. Tilsvarende rapporterer 73% av terapeutene at SSA-sakene foregår helt eller delvis på nett. Nært halvparten av terapeutene (46%) oppgir at barn og unge som utøver PSA/SSA ofte eller nesten alltid selv har vært utsatt for vold og overgrep (kun 3.6% svarer «sjeldent/aldri»).

Intervjudata med terapeuter og ledere understøtter de kvantitative funnene om at utøvelse er et kjent fenomen blant pasientene i BUP. Både terapeuter og ledere viser stor grad av empati og

engasjement for å hjelpe denne gruppen barn og unge. Samtidig virker det å være begrenset med systematikk i hvordan det arbeides med denne gruppen, med få ansatte med opplæring og stor grad av turnover blant ansatte som gjør at kompetansen lett forsvinner. Noen trekker fram behov for opplæring i kartleggingsinstrumenter og behandling av barn og unge med PSA/SSA.

Det pekes også på at terapeutisk arbeid med barn og unge som utøver vold og overgrep kan være krevende både for terapeuten og for barnet, og terapeuten blir lett stående alene med oppgaven, uten å føle seg tilstrekkelig kompetent. En fjerdedel av terapeutene ønsker seg også mer kollegastøtte knyttet til disse sakene. Terapeutene og lederne opplever at barn og unge som utøver vold og overgrep er en sårbar gruppe, som ofte selv har blitt utsatt for vold og overgrep eller har andre belastninger i livet sitt. Noen har også utviklingsforstyrrelser. Ofte er flere instanser inne i de mest alvorlige sakene, som fordrer godt tverrsektorielt samarbeid.

En begrensning ved datamaterialet er at vi ikke vet hvilke BUP de forskjellige respondentene hører til, og det er lav svarprosent blant terapeutene. Vi kan derfor ikke vite om de som takket ja til å fylle ut spørreskjemaet og/eller delta i intervju er representative for BUP i sin helhet. Dataene gir likevel ny og viktig kunnskap om utøvelse av PSA/SSA i en BUP-kontekst. Det virker å være et behov for mer opplæring i PSA/SSA, gode instrumenter og behandlingsmetoder og tydelige prosedyrer for håndtering av slike saker. Mer forskning på PSA/SSA sett fra barn/unge i BUP sitt perspektiv vil gi verdifull informasjon om veien videre.

Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd

(Hannah Helseth)

«Du har det så bra som det av barna dine som har det dårligst» beskriver den relasjonelle betydningen og den potensielle smerten ved å ha omsorgsansvar for barn. Ordtaket legger en ramme for det påfølgende kapittelet hvor vi har snakket med pårørende til barn og unge med skadelig seksuell atferd (SSA), om hvordan en slik hendelse skaper en krise for hele familien, og har konsekvenser som strekker seg over tid. Tidligere studier antyder også at pårørende har en betydelig rolle å spille i arbeidet for å hindre flere skadelige seksuelle handlinger, som gjør deres erfaringer med hjelpeapparat og tanker om oppfølging relevante. En gjennomgang av ulike intervensjoner i behandling av SSA fant at relasjonen til foreldre eller andre omsorgspersoner var helt sentralt for at behandlingen av unge med SSA skulle fungere (Campell et al 2020).

Det fins få studier om pårørendes erfaringer om å ha, eller ha hatt, omsorgsansvar for barn og unge med skadelig seksuell atferd. Derimot er det gjort studier av pårørende til personer som sitter fengslet for alvorlige forbrytelser som viser at det har negative konsekvenser for pårørende når det kommer til økonomi, sosiale relasjoner og psykisk helse (for gode oppsummering av studier se Condry, 2007, Condry & Minson, 2021). En amerikansk studie av pårørendes erfaringer til personer som har begått, og sitter fengslet for, seksuelle overgrep viser at de opplever stigmatisering, en økt risiko for trusler fra naboer, utfrysning fra lokalsamfunnet og at de hadde økte økonomiske problemer (Levenson & Tewksbury, 2008). Det er grunn til å tro at pårørende til barn og unge med SS opplever utfordringer og stigmatisering. Særlig kan det vært grunn til å tro at mødre særlig kan oppleve en stigmatisering siden det finnes en kulturell historie for å holde mødre ansvarlig for deres barns handlinger. En systematisk gjennomgang av amerikanske kliniske psykologiske tidsskrifter i 1985 viste at den dominerende hypotesen var at mor har skyld i barnets psykiske problemer (Caplan & Hall-McCorquodale, 1985). Stigmatisering er ikke denne studiens hovedansvar, men konteksten gir et bakteppe til erfaringene pårørende til barn og unge med SSA har og eventuelt også hvordan de blir møtt i hjelpeapparatet.

Metode

Etter en omfattende rekrutteringsprosess gjennomførte vi fem intervjuer med pårørende som handler om fire unge menn. Denne gruppen inkluderer en barnevernsansatt som har oppfølgingsansvar for en gutt som har utvist SSA. To av de unge mennene har begått fysiske seksuelle krenkelser som blotting og seksuell beføling. Én har begått bildebaserte seksuelle overgrep og sendt trusler. Den siste har begått både fysiske handlinger i form av planlegging av seksuell kontakt med en mindreårig og bildebaserte seksuelle overgrep og trusler. Det er altså ikke kun digitale seksuelle overgrep som er tema for disse intervjuene. Vi har likevel valgt å inkludere alle informantene siden pårørende til barn og unge med SSA er svært vanskelige å rekruttere og erfaringene av å ha omsorgsansvar for et barn med skadelig seksuell atferd vil være overlappende uavhengig av handlingene er digitale eller ikke.

Vi har valgt å presentere intervjuene som en arketype med elementer fra de ulike intervjuene hvor også detaljer er endret. Dette er for å fram kompleksiteten i pårørendes funksjon og av anonymitetshensyn. Deretter oppsummerer vi erfaringer de har med hjelpeapparatet og hva pårørende etterspør.

Resultater

Arketype – Karl

Da Karl var ti år var han veldig opptatt av alt som handlet om sex, snakket om sex og spurte om sex. På det tidspunktet handlet problemene hans om en ADHD-diagnose, at han slet med å forstå sosiale koder og ble mobbet. Da Karl var i starten av tenårene år fikk moren en telefon fra en annen forelder som fortalte at Karl og en annen gutt hadde sendt grove seksuelle meldinger til hverandre. Som følge ble Karl, blant annet, fryst ut av de jevnaldrende på skolen. Moren ringte barnevernet for å få råd og veiledning. Hun var bekymret for sønnen, men de beroliget henne.

Familien består av mor og tre barn, hvor Karl er eldst. Karl passer ofte den mellomste søsteren, Petra, mens mor legger minstejenta. Plutselig vil ikke Petra være alene med Karl. Hun nekter, og moren spør hva som er galt. Til slutt forteller Petra at Karl har gnidd seg seksuelt inntil henne mens hun sov. Moren ringer til barnevernet. De ringer politiet og noen dager etterpå kommer politi og barnevern uanmeldt på døra for å hente først søsteren til avhør og deretter broren. Karl innrømmer ikke skyld, men på telefonen hans finner de bilder av unge jenter. Etterforskningen utvides.

Petra blir hentet av for henne ukjente ansatte i barnevern og politi, og må reise i flere timer til nærmeste barnehus for avhør. Moren ber om at hun kan få være med i bilen, men blir nektet. De er redd moren skal påvirke vitnet, at hun har en interessekonflikt. Petra ble tydelig preget av denne opplevelsen og skvetter til når hun hører barnevernet bli nevnt, men det er det minste problemet til denne familien i krise. Hun må ivareta alle de tre barna. Verken broren eller søsteren vil at den minste søsteren skal vite hva som er skjedd, men hun får med seg stemningen. Petra vil ikke være i samme rom som Karl, som fører til at Karl trekker seg mer og mer tilbake, isolerer seg. Dommen faller og Karl blir funnet skyldig. Moren finner håp i at han også dømmes til behandling. Selv skjønner han ikke alvorret i det han har gjort. Jentene har selv villet sende ham bilder. Han har ikke presset noen. Det var et uhell det som skjedde mot søsteren. Det er ingen som gir moren veiledning om hva hun skal gjøre nå. Moren finner fram en nettressurs om kropp og grenser som hun går igjennom sammen med barna for å snakke om det som har skjedd i familien deres. Det tar også tid før behandlingen kommer i gang for både Petra og Karl. Når Karl først blir innkalt føler han selv at han har lagt saken bak seg, og på Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) er psykologen tydelig på at dette er ikke hennes ekspertise. Problemet mener moren er at psykologen ikke tror på det han sier, de tror han lyver. De tror heller ikke på moren, og hun mistenker de har satt henne i kategorien "slitsom mor". Det er også ifølge moren sent å komme i gang med behandling, for slik hun kjenner sønnen må han få en rask reaksjon ellers setter han opp forsvarsmekanismer. Samtidig knekker han ofte sammen i fortvilelse over å ha blitt mobbet, ikke ha venner og ikke har en framtid. Som en del av oppfølging skal moren kontrollere telefonen hans for bilder og nettsider, og hun gjør det med psykisk slitasje som kostnad.

Hun vet at Karl ikke har det bra, og tilbudet han får er for dårlig. Petra ser ut til å ha det ok. Selv om Petra etter hvert har akseptert å være i samme rom som Karl, vil ikke moren la han være alene med søstrene sine. Den minste søsteren skjønner ikke hvorfor hun må leke med storebror med åpen dør. Moren har allerede feilet en gang, og redd for å komme for sent igjen. Hun ikke vet hva som er faresignaler eller når hun skal bli bekymra med den konsekvens at hun bekymrer seg hele tiden. Det er et lite familieråd bestående av nær familie som vet om saken, som hun kan drøfte dilemmaer med, men ingen flere enn den innerste sirkelen vet. Frykten for offentliggjørelse er stor. Ingen i hjelpeapparatet, i barnevernet, politiet, ved Statens Barnehus eller BUP som har spurt hvordan hun har det. Hadde de spurt hadde hun sagt at hun er sliten, men at hun biter tennene sammen og kjemper. Spørsmålet er hvor lenge kreftene strekker til.

Historien om Karl er basert på få tilfeller, og gir ikke et endelig svar på hva slags hjelp pårørende får. Men Karls historie viser hvordan de pårørende blir stående alene og alt arbeidet de gjør for å hjelpe barna sine. Dette gjelder både for de seksuelle krenkelsene som skjer innenfor og utenfor familien. Pårørende opplever at få spør dem om hvordan de har det, og føler seg mistenkeliggjort. De uttrykker et ønske om å motta hjelp og støtte, og ved å gi dem det, vil de kunne bidra til å forhindre at flere skadelige seksuelle handlinger skjer (Campell et al 2020).

Erfaringer med hjelpeapparatet

Det er to typer erfaringer i materialet; kontakten med det generelle hjelpetilbudet omtales svært negativt, mens de som har hatt kontakt med et spesialisert tilbud til barn og unge med SSA er svært fornøyd og håpefulle.

Negative erfaringer

De negative erfaringene med hjelpeapparatet handler både om manglende kompetanse og fravær av oppfølging. En mor beskriver erfaringen med hjelpeapparatet slik:

«Han fikk en kort periode, etter at dette skjedde, hos BUP, der de fikk gått litt igjennom. Men psykologen hadde ingen kunnskap ... Det er feil å si. Hun hadde kunnskaper om seksuell skadelig adferd, men som hun selv også sa at dette var ikke hennes ekspertise. Dette var ikke det hun var best på.»

En annen mor forteller at BUP hvor sønnen går til behandling har gitt henne beskjed om at det ikke var gjentakelsesfare, men gutten ble igjen anmeldt for seksuelle overgrep:

«Så har de sagt til han at: Vi tror ikke på noe av det du sier. Det er det de har møtt ham med. Tror ikke på noe av det du sier. Og jeg tror rett og slett ikke de tror på meg heller. Jeg ... jeg er bare sånn slitsom mor som stiller for mange spørsmål, for mange krav. Med for mange hvorfor. Eh ... så jeg føler at det har vært ... eh ... ja, jeg er ikke spesielt fornøyd med dem. Vi får se hvordan det ender, dette her, om jeg skal ... eh ... ja. Gjøre noe i etterkant, hvis jeg ser at det er noe de har sviktet på. Så tenker at jeg må kjempe for mitt barn.»

En tredje mor beskriver at i etterkant av avhør på Statens Barnehus, hvor saken innebefattet at sønnen hadde seksuelt krenket søsteren, var det ingen oppfølging: «Det var egentlig litt sånn at de avklarte at han ... Det kommer ikke til å bli noe rettssak ut av det. Da var egentlig ham litt ute av ... Ute av bildet. (...)».

Hun som foreldre fikk heller ikke oppfølging:

«Og de var tydelige på at de skjønnte at dette var en umulig vanskelig situasjon, for foreldre skulle klare å støtte opp om begge ungene, når det egentlig er en sak som ... ja, den ene anklaget for noe mot den andre, så skal begge på en måte føle seg verdsatt av de samme foreldrene. Så den ... Det ble snakket bittelitt om det bare når jeg var der de dagene det var avhør, men ikke noe sånn «Hva gjør vi nå, liksom?»

Omsorgspersonene forteller om mangler i hjelpeapparatet, men også om at det fremstår noe uavklart for dem hvem de skal kunne henvende seg til for å få støtte og oppfølging, om hvem som skal gi dem informasjon og mulighet til å vurdere risiko for gjentakelse. I intervjuene gir omsorgspersoner uttrykk for en dyp bekymring for gjentakelse og hva som vil skje med barnet deres om han ikke får hjelp.

Positive erfaringer

De negative erfaringene beskrevet ovenfor står i skarp kontrast til opplevelsene til de som har erfaringer med spesialiserte enheter for behandling av barn og unge med skadelig seksuell atferd:

«De er jo så godt forberedt. De har lest journalen, fra perm til perm. De spør også, de har lister med ting de skal ta opp med oss. Spør oss om, gå gjennom deres ... og så begynner vi kanskje ... eh ... alle fire. Eh ... i ett rom. Og så går jeg og hun ene, eh ... på hennes kontor, og så er [navn] på den andre behandlerens, og driver på med andre ting. Og hun ... eh ... hun er helt bestyrtet over at jeg ikke har fått nok oppfølging (ler). Hun ringte til meg en dag, så sier hun: Å ja, dere kan ikke komme i dag. Nei, men vet du hva du skal gjøre da? Nå når ungene var ... [navn] var syk forrige uke, når han skulle egentlig dit. Så sier hun: Vet du hva? Du skal gå på kafé alene, og være der helt for deg selv, og trekke pusten inn og ut. Og lade batteriene. Men jeg gjør jo ikke det. Men... men det er fint å bli sett likevel, da.»

Denne moren er svært håpefull om at tilbudet kan skape en varig endring hos gutten. Dette er et håp hun deler med en barnevernsansatt med omsorgsansvar for en gutt med SSA. Derimot er begge skeptiske til er det de beskriver som en dragkamp mellom BUP og den spesialiserte enheten som gjør at prosessen trekker ut i tid, selv om tiltak og reaksjoner burde komme på plass så fort som mulig for å få effekt for den unge. Den barnevernsansatte er også svært fornøyd med oppfølgingen fra den spesialiserte behandlingseenheten og trekker også fram nytten av et koordinert tverrfaglig samarbeid om gutten:

«sånn cirka hver 18. måned. Så har vi på en måte et lite møte. Der får alle komme, da, sånn leder for avlastning og barneverntjeneste, barnevernsinstitusjons-koordinator. Alle sammen. Og så har de satt av halvannen time, tror jeg, hver gang. Og da forteller hver instans om hvordan det går, men det viktige for oss er at vi er der, og de kan bruke oss, og så får de informasjon om han, hvordan han har fungert for de andre. Så det har vært veldig, veldig bra. Det er et supert tilbud.»

Den spesialiserte behandlingseenheten gir trygghet til pårørende gjennom å gi inntrykk av å ha kunnskap og setter av tid til å følge opp både de pårørende og den unge. Pårørende føler seg sett og verdsatt for den innsatsen hun gjør for gutten sin, at hun blir sett på som noen som kan bidra til å forbedre situasjonen og at hun ikke er alene om ansvaret. Den barnevernsansatte føler seg ivaretatt som fagperson og at de samarbeider om hva de kan gjøre for å bedre situasjonen til gutten og hindre flere overgrep. Dette er to erfaringer og dermed ikke representativt for å si noe om relasjonen mellom det generelle og det spesialiserte tilbudet, men de formidler likevel hva som er sentralt i et tilbud og system som fungerer.

Oppsummering og anbefalinger

Det er særlig kontaktpersonen på barneverninstitusjon som er fornøyd med oppfølgingen, og det kan tenkes at det er fordi hun alt har kjennskap til systemet, men også at relasjonen til barnet er av en mer profesjonell karakter. Det står uansett i kontrast til en fostermor som beskriver konsekvensen av manglende hjelp slik:

«Og det har kostet mange timer og tårer, óg på en måte. Det er jo en sorg. Du har mistet en gutt, for altså, ja, han var fostergutten min, men jeg tror det er få som går inn i et sånt oppdrag med tanke på at det bare er en jobb. For oss, så ble han jo vår gutt. Og vi hadde jo sett for oss at han på en måte ble hos oss, som vår, resten av livet sitt. Og da blir jo på en måte ... Han hadde ettervern til han var 23, så vi hadde kontrakt til han var 23. Men han kalte oss mamma og

pappa, og han la jo på en måte planer i forhold til ... når dere blir besteforeldre, refererte han sine barn som at vi blir besteforeldre til dem da. Så det er på en måte en sorg at du føler deg sviktet av ham, at han kunne gjøre noe sånt. Og så er det forbannelse over at systemet på en måte ikke har sett det, selv om man har varslet. Og så er det frustrasjon over det stakkars lille barnet som han egentlig er, som på en måte har levd under usikkerhet og, ja. Jeg vet ikke hvor mye grusomt han har sett, men jeg vet det er mye. Så det er på en måte så mange lag som skal tas hensyn til, og som må bearbeides.»

Fortvilelsen og sorgen er sterk hos denne fostermoren. Det er heller ikke tvil om at noen av informantene har svært negative erfaringer med hjelpeapparatet, og at de etterlyser et system som er parat til å hjelpe dem. Beskrivelsene av systemet fra de med positive erfaringer, belyser tre punkter som bør være del av prosedyren i slike saker:

- Pårørende trenger tilgang på informasjon om SSA, eller må bli henvist til steder/instanser hvor de kan få informasjon og stille spørsmål til fagpersoner.
- Den unge må få behandling av fagpersoner med kunnskap om SSA.
- De pårørende må få oppfølging av fagpersoner som kan noe om SSA.

Samtidig bør det etableres støtteordninger og avlastning til foresatte/foreldre som er i en slik krise, særlig gjelder dette der overgrepet eller krenkelsen har skjedd innad i familien. Den støtten bør ikke betinges av en anmeldelse eller fellende kjennelse. Og det trengs en koordinering av alle instanser som jobber med den unge, hvor de pårørende bør ha en sentral rolle.

De foresatte og omsorgspersoner opplever varierende grad av oppfølging, og selv de som er fornøyd med den spesialiserte enheten trekker fram en uavklart ansvarsfordeling mellom det generelle tilbudet og det spesialiserte. Noen av de pårørende forteller om svært lite oppfølging, manglende kompetanse i det generelle hjelpeapparatet og at de selv heller ikke har fått verktøy til å håndtere eller vurdere situasjonen. Pårørende til barn og unge med skadelig seksuell atferd bør anses som en ressurs for å hindre flere overgrep. I denne studien tyder en del på at ressursen ikke brukes. Samtidig er det viktig å understreke at disse funnene baserer seg på en studie med få informanter, og gir dermed kun et innblikk i dilemmaene og erfaringene til pårørende til barn og unge med SSA. Det trengs mer forskning for å gi et mer helhetlig bilde.

Empirisk undersøkelse av fornærmede for seksuelle overgrep mot barn og unge

Unge utsatthet for digitale seksuelle krenkelser

(Lars Roar Frøyland og Kari Stefansen)

Dette kapittelet er en oppsummering av artikkelen «Unge utsatthet for digitale seksuelle krenkelser»¹⁰. Artikkelen presenterer sentrale funn om digitale krenkelser blant elever i ungdoms- og videregående skoler i Oslo, basert på data fra Ung i Oslo, 2021 (Frøyland & Stefansen, 2023). I artikkelen ses det nærmere på forekomsten av ulike typer digitale seksuelle krenkelser, hvem som står bak krenkelsene, og hvordan individuelle kjennetegn er knyttet til risikoen for å bli utsatt for slike krenkelser. Studien fokuserer spesielt på uønskede seksuelle henvendelser på digitale medier og bildebaserte seksuelle overgrep (BSO).

Innledning

Tidligere forskning viser at mange unge opplever uønskede seksuelle henvendelser på digitale medier i løpet av ungdomstiden. Tidligere studier har funnet livstidsforekomster på 11,5 prosent blant barn og unge under 18 år (Madigan et al., 2018), men nyere norske studier har vist betydelig høyere forekomsttall på rundt 22-23 prosent (Hafstad & Augusti, 2019; Staksrud & Olafsson, 2019). Jenter rapporterer oftere om slike krenkelser enn gutter (Hafstad & Augusti, 2019; Staksrud & Olafsson, 2019), og kjønnede normer for seksuell praksis på digitale medier spiller en rolle i økt utsatthet for jenter (Stefansen et al., 2019; Stefansen et al., 2021). Når det gjelder bildebaserte seksuelle overgrep, viser forskning en forekomst på 2-18 prosent blant unge under 18 år (Madigan et al., 2018). En norsk studie fant at 3 prosent av unge i alderen 12-16 år hadde opplevd at nakenbilder av dem ble delt på nett eller sosiale medier (Hafstad & Augusti, 2019). Videre oppga 42 prosent av unge mellom 13 og 18 år i en undersøkelse at de hadde fått tilsendt seksuelle bilder det siste året (Medietilsynet, 2020).

Forskning peker også på andre risikofaktorer for digitale seksuelle krenkelser. Unge som har opplevd at seksuelle bilder av dem ble delt uten deres samtykke, har lignende kjennetegn som unge som utsettes for tradisjonelle seksuelle overgrep. Dette inkluderer lav grad av foreldreoversikt, mindre nær relasjon til foreldrene, voldserfaringer både hjemme og i vennemiljøet, erfaringer med mobbing (både tradisjonell og digital), omfattende bruk av sosiale medier og problematisk rusbruk (Pedersen et al., 2022).

Metode

Studien inkluderte ungdom i alderen 13 til 19 år i Oslo og ble gjennomført i perioden mars til juni, 2021. Totalt deltok 18 752 elever fra 78 ungdomsskoler og videregående skoler i Oslo, svarprosenten var 53%. Undersøkelsen ble gjennomført som et elektronisk spørreskjema i løpet av én skoletime med en voksen til stede i klasserommet. Spørsmålene som ble stilt var sensitive og omhandlet temaer som vold og overgrep. For å ivareta deltakernes personvern og eventuelle reaksjoner i etterkant, ble det iverksatt flere tiltak. Skolene ble instruert om å behandle undersøkelsen på samme måte som en skoleprøve, og elevene fikk informasjon om at de kunne

¹⁰ Artikkelen kan leses i sin helhet her: <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ntu.4.1.1>

kontakte helsesykepleier på skolen, sosiallærer, Helsestasjon for ungdom eller Røde kors' hjelpetjeneste for barn og unge (Kors på halsen) dersom de trengte å snakke med en voksen. Undersøkelsen ble gjennomført under koronapandemien, og svarprosenten varierte derfor en del. Materialet er derfor vektet slik at alle klassetrinn og bydeler er tilsvarende representert som de var i den foregående Ung i Oslo-studien fra 2018. Tidligere studier har vist at flertallet av barn og unge opplever det som lite problematisk å svare på spørsmål om sensitive temaer i spørreundersøkelser, på tross av at spørsmålene kan være private og vekke ubehag.

Resultater

Resultatene viser at rundt 27 prosent av jentene hadde mottatt uønskede forespørsler om å snakke om sex på nett eller mobil, sammenlignet med under ti prosent av guttene. Forekomsten av uønskede forespørsler om å utføre seksuelle handlinger var tilnærmet lik blant jenter og gutter, med rundt 26 prosent og under åtte prosent. Press eller trusler om å utføre seksuelle handlinger var mindre vanlig, med forekomst på henholdsvis ti prosent blant jenter og fire prosent blant gutter. Flesteparten oppga å ha hatt disse erfaringene én til fem ganger det siste året, mens et mindretall oppga seks eller flere slike erfaringer.

Resultatene viser videre at uønsket mottak av nakenbilder var den vanligste opplevelsen, med 24 prosent av jentene og 14 prosent av guttene som hadde opplevd dette. En mindre andel av jentene (rundt åtte prosent) rapporterte å ha blitt presset eller truet til å sende nakenbilder, sammenlignet med guttene (under tre prosent). Blant de som allerede hadde sendt nakenbilder, følte 43 prosent av jentene og 16 prosent av guttene seg presset eller truet til å gjøre det. Generelt var frivillig deling av bilder mer vanlig enn å oppleve press eller trusler for begge kjønn, men blant jentene følte nesten halvparten seg litt eller veldig presset til å dele bildene. I løpet av det siste året hadde omtrent fem prosent av jentene og 2,6 prosent av guttene opplevd uønsket spredning av sine egne nakenbilder.

Samlet sett rapporterte 13 prosent av deltakerne at de hadde blitt utsatt for både bildebaserte seksuelle overgrep og uønskede seksuelle henvendelser i løpet av det siste året. 11 prosent rapporterte kun om uønskede seksuelle henvendelser, ti prosent rapporterte kun om bildebaserte seksuelle overgrep, mens 66 prosent ikke hadde opplevd noen digitale seksuelle krenkelser. 15-16-åringene hadde den høyeste forekomsten av digitale seksuelle krenkelser.

Deltakerne som hadde opplevd uønskede seksuelle henvendelser eller mottatt seksuelle bilder på digitale medier, ble også spurt om hvem de trodde avsenderen var. Blant de som visste alderen på avsenderen, var det jevnaldrende som stod bak åtte av ti tilfeller av digitale seksuelle krenkelser.

De tydeligste funnene i de multivariate analysene var korrelasjonene mellom digitale seksuelle krenkelser og fysisk seksuell trakassering, selvrapportering av problematferd, samt ønsket om mange "likes" og følgere på sosiale medier. Videre rapporterte ungdom med to utenlandsfødte foreldre langt sjeldnere om bildebaserte seksuelle overgrep enn andre ungdommer. Foreldre med god oversikt over ungdommenes fritid var også assosiert med færre digitale seksuelle krenkelser. Analyser viste også svake, men signifikante, sammenhenger mellom digitale seksuelle krenkelser og fysisk og mental helse, andre former for voldserfaringer og bruk av rusmidler.

Konklusjon

Funnene vedrørende risikofaktorer for digitale seksuelle krenkelser underbygges av tidligere nordisk og internasjonal forskning. For å utvikle effektive forebyggende tiltak, vil det være viktig å undersøke hvorfor disse faktorene øker risikoen, og gjennom hvilke mekanismer dette skjer. Vi

har også observert at jevnaldrende trolig står bak en betydelig del av økningen i digitale seksuelle krenkelser i ungdomstiden. Dette peker mot muligheten for å utvikle tiltak som kan hindre ungdom i å bli utøvere. En mulig løsning kan være å endre innholdet og tidspunktet for seksualundervisning i skolen, med tanke på å gjennomføre dette allerede mot slutten av barneskolen, i tråd med den observerte utviklingen etter alder.

Hvilke konsekvenser har det for unge å bli utsatt for bildebaserte seksuelle overgrep?

(Per Hellevik, Linn-Eirin Aronsen Haugen og Carolina Øverlien)

Digitale medier, som direkte meldinger, nettsamfunn, mobiltelefoner og datamaskiner, er en viktig plattform for sosial interaksjon mellom unge mennesker (Medietilsynet, 2022; Vogels et al., 2022). Mens slik teknologi gir barn og unge muligheter knyttet til å etablere og vedlikeholde relasjoner og utforske sin seksualitet, representerer den også en risiko for viktigmisering (Frøyland et al., 2021). Bruk av digital teknologi i utøvelsen av vold og overgrep har derfor fått økende oppmerksomhet det siste tiåret (Mitchell et al., 2022). En slik form for digital vold og overgrep, er bildebaserte seksuelle overgrep (BSO), definert som å dele, eller true med å dele, nakenbilder eller andre seksuelle bilder uten samtykke (Henry et al., 2020). Selv om vi trenger mer data for å beskrive prevalensen av denne formen for vold og overgrep mer presist, indikerer resultatene fra flere studier at mange unge mennesker har opplevd å bli utsatt for BSO (Henry et al., 2020; OeSC, 2017; Ruvalcaba & Eaton, 2019). Videre ser slik viktigmisering ut til å ha flere negative konsekvenser for de involverte, inkludert psykiske plager, sosial isolasjon, og i noen tilfeller tap av jobb eller utdanningsmuligheter (Doyle et al., 2021). I dette kapittelet vil vi presentere en systematisk gjennomgang av resultatene fra forskningen som foreligger på konsekvensene av BSO. Mer spesifikt vil vi beskrive de psykologiske, sosiale og fysiologiske konsekvensene av denne formen for overgrep, blant barn og unge voksne. Ved å syntetisere den tilgjengelige empirien på feltet, tar vi sikte på å gi en omfattende oversikt over de potensielle følgende av BSO.

Til dags dato har relativt få studier spesifikt undersøkt potensielle konsekvenser av BSO. Mer forskning foreligger på et relatert tema, nemlig sexting. Sexting har blitt definert som: "... sending eller mottak av seksuelt eksplisitte bilder, videoer, eller tekstmeldinger via smarttelefon, digitale kameraer, eller datamaskin." (Strasburger et al., 2019, egen oversettelse). Det er viktig å understreke at det å delta i sexting i seg selv ikke er det samme som å utøve eller bli utsatt for et seksuelt overgrep. Personer som praktiserer sexting anser dette gjerne som en positiv og intim aktivitet (Barrense-Dias et al., 2017, 2019). Men, innholdet som deles i sexting kan muliggjøre digital vold og overgrep, som BSO. Funn fra forskningen på konsekvensene av sexting er derfor relevante og viktige for å forstå mulige konsekvenser av BSO. I det følgende vil forskningen som foreligger på dette bli gjennomgått.

Anastassiou (2017) gjennomgikk åtte kvalitative studier om sexting for å identifisere hvordan det påvirker unge menneskers liv og velvære. Hun fant at mange unge anså sexting som en morsom og positiv aktivitet. I tillegg ble sexting, i noen tilfeller, sett på som en del av ikke-fysisk seksuell utforskning. Anastassiou (ibid.) fant imidlertid også at sexting kunne påvirke unge mennesker negativt gjennom skade på deres omdømme.

I en nyere systematisk oversikt om konsekvensene av sexting blant barn og ungdom, analyserte Doyle et al. (2021) 54 artikler publisert mellom 2012 og 2021. De fant fire overordnede kategorier: psykologiske-, atferdsmessige-, relasjonelle konsekvenser, samt konsekvenser på systemnivå. I likhet med Anastassiou (2017), fant Doyle et al. (2021) flere positive konsekvenser av sexting, knyttet til livskvalitet, emosjoner, relasjoner, og omdømme. Her er det viktig å understreke at slike positive konsekvenser var assosiert med sexting basert på samtykke og respekt. Samtidig fant Doyle et al. (ibid.) også flere negative konsekvenser. Dette inkluderte psykologiske konsekvenser, herunder negative følger for deres psykiske helse, livskvalitet og emosjonelle velvære. Doyle et al. (ibid.) fant også atferdsmessige konsekvenser, herunder utøvelse av overgrep og trakassering,

seksuell aktivitet, og risikoatferd (i.e., risikofylt seksuell atferd, som ubeskyttet sex og flere samtidige seksuelle partnere). Videre ble det rapportert om relasjonelle konsekvenser, herunder negative konsekvenser for de utsatte sine personlige relasjoner, og for deres omdømme (sistnevnte framstod å være noe kjønnsavhengig, hvor gutter i større grad rapporterte positive konsekvenser for omdømmet mens jenter i større grad negative). Konsekvenser på systemnivå, inkluderte bekymringer for, og negative konsekvenser av, distribusjon og eksponering av sexting-innhold uten samtykke.

I en systematisk analyse av studier som hadde brukt både en kvantitativ og kvalitativ tilnærming (altså et mixed methods design) for å forske på sexting, gjennomgikk Dodaj et al. (2022) funn fra 11 empiriske studier, publisert mellom 2014 og 2022. I likhet med Anastassiou (2017) og Doyle et al. (2021), fant de både positive og negative konsekvenser av sexting. Positive utfall inkluderte seksuell opphisselse, stimulering, fordeler ved flørting, validering, gjensidig tillit, fordeler for intime relasjoner, underholdning og fordeler for seksuell kommunikasjon og seksuelle interesser. Negative konsekvenser inkluderte risiko, skam, skyldfølelse, ødelagte relasjoner, tap av kontroll, forlegenhet, juridiske problemer, manipulerende kontroll, ydmykelse og skade på omdømmet.

Kort oppsummert tyder funnene fra forskningen som foreligger at sexting kan ha både positive og negative konsekvenser for de involverte. Imidlertid kan det argumenteres for at negative konsekvenser er mer relatert til *misbruk* av sexting-innhold, heller enn selve sextingen i seg selv (Krieger, 2017). Dette støttes av Dodaj et al. (2022), som hevder at konsekvensene av sexting kan bedre beskrives gjennom et analytisk rammeverk hvor sexting-atferd, på den ene siden, forstås fra et normalt perspektiv, og på den andre siden, fra et avvikende perspektiv. Her er positive konsekvenser assosiert med relasjonell og gjensidig sexting, mens negative konsekvenser er assosiert med tvungen og voldelig sexting. I det følgende skal vi se spesifikt på de potensielle konsekvensene av BSO blant barn og unge voksne.

Metode

Denne systematiske oversikten har fulgt PRISMA-retningslinjene (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta-Analyses). Dette er en allment anerkjent retningslinje for gjennomføring og rapportering av systematiske oversikter. De inkluderte artiklene måtte inneholde originale empiriske data, beskrive utfall av BSO, være publiserte i engelskspråklige tidsskrifter, og omhandle barn og unge i alderen 12-24 år.

Litteratursøk

Andreforfatter, i samarbeid med bibliotekar (med ekspertise på systematisk oversiktsmetodikk), utførte litteratursøkene. Alle søk ble dokumentert i detalj, og søkestrategien ble kontinuerlig gjennomgått for å sikre nøyaktighet og helhet. Følgende begreper ble inkludert i de første søkene: «image-based sexual abuse», nudes, sexting, «self-produced sexual images», «sexual images», «revenge porn», «sexual videos», adolescen*, teen*, young, «young adults», «young people», youth, girl, boy, impact, outcome, consequence*, result, effect, reaction, «mental health», anxiety, depression, psychology. I tillegg ble følgende begreper identifisert gjennom søkeprosessen og lagt til i de oppfølgende søkene: online sexual offenses, non-consensually disseminated sexually explicit media (NCDSEM), online sexual harassment, sexual online victimization, technology assisted sexual abuse, electronic image-sharing, sextortion, online sexual engagement, cybervictimization, technology-facilitated sexual violence, youth digital sexual image exchange, frexting, online sexual experiences, nonconsensual sharing of private sexually explicit media, sexting coercion, online sexual victimization and risks (OSVR).

Screening av data

Vi identifiserte 38 artikler gjennom de første søkene, og 13 artikler gjennom Google Scholar. Ytterligere 10 artikler identifisert via referanselister. Etter å ha fjernet én duplikat, ble de totalt 60 identifiserte artiklene screenet av tre forskere.

Resultater

Totalt oppfylte 11 artikler kravene for å bli inkludert i denne systematiske oversikten. Studiene ble publisert mellom 2017 og 2022, hvorav åtte var kvalitative intervjustudier der respondentene selv beskrev konsekvensene av sine erfaringer med BSO, og tre av studiene var en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metodikk. Etter å ha analysert konsekvensene som beskrevet i de 11 artiklene, ble tre overordnede kategorier etablert: 1) psykologiske-, 2) sosiale-, 3) og fysiologiske konsekvenser.

Psykologiske konsekvenser

Denne kategorien inkluderer de negative konsekvensene av BSO for psykologisk velvære, herunder alt fra å føle seg rar og ukomfortabel, til psykisk uhelse, inkludert selvmordstanker og selvskading. Den hyppigst rapporterte formen for psykologiske konsekvenser var angst og/eller depresjon (Campbell et al., 2020; Champion et al., 2022; Hamilton-Giachritsis et al., 2020; Meehan, 2021). Disse tilstandene skyldtes ofte bekymringer knyttet til ikke å vite hvem som hadde sett bildene, samt en frykt for hvordan deres tanker om den utsatte ville påvirkes av å se bildene (Campbell et al. 2020); og om bildene kunne medføre ytterligere viktimisering (Hamilton-Giachritsis et al., 2020). Respondentene rapporterte også at påfølgende (eller forsterket) sosial angst, som følge av viktimiseringen, resulterte i at de ikke kunne fungere normalt i hverdagen (Campbell et al. 2020).

En annet ofte rapportert psykologisk konsekvens, var skam (Harder, 2021; Hamilton-Giachritsis et al., 2020; Van Ouytsel et al., 2017). Hamilton-Giachritsis et al. (2020), fant at de som hadde vært utsatte for BSO rapporterte om flere typer skam, herunder karakterologisk skam, skam tilknyttet egen atferd, samt kroppslig skam. Van Ouytsel et al. (2017) rapporterte at selv om utsatte følte skam, ville noen tilfeller av BSO ikke medføre sårende kommentarer fra jevnaldergruppen. Van Ouytsel et al. (ibid) mener at en potensiell forklaring på dette kan være en normalisering av sexting, ettersom denne atferden er relativt utbredt blant ungdom, der det å ha bilder distribuert uten ens samtykke blir mindre ekstraordinært og dermed potensielt mindre skambetont. Harder (2021) rapporterte om skam hos tilskuere (på engelsk «bystanders») som ble eksponert for intime bilder delt uten samtykke. Harder (ibid.) fant at slike skamfølelser skyldtes tilskuerens følelse av å ikke reagere i samsvar med egen moral i situasjonen, for eksempel at i stedet for å kritisere gjerningsmannen for sin oppførsel, endte de opp med å ikke gjøre noen ting. Harder (ibid.) fant også at unge mennesker redigerte ut ansiktene sine i intime bilder, som et tiltak for å unngå skam i tilfelle bildene ble distribuert uten deres samtykke.

Stress/ubehag (Champion et al., 2022; Hamilton-Giachritsis et al., 2020; Meehan, 2022) samt frastøtelse og avsky (Mandau, 2020; Meehan, 2021; Ringrose et al., 2022), ble også rapportert i flere studier. Sistnevnte ble hovedsakelig rapportert av jenter i tilknytning til mottak av uønskede intime bilder, ofte referert til som «dick pics» - en atferd som i denne rapportens begrepsgjennomgang beskrives som digital blotting (Mandau, 2020; Ringrose et al. 2022). Meehan (2021) fant imidlertid også unge kvinner som rapporterte at de følte seg ekle/motbydelige som et resultat av å ha blitt utsatt for BSO. For eksempel var det en respondent som sa: «Det er som psykisk voldtekt, vil jeg si». (s. 288, egen oversettelse). I forhold til stress/ubehag, snakket Hamilton-Giachritsis et al. (2020) med en utsatt som hadde opplevd et sterkt ubehag som følge av pressedekningen knyttet til saken, der detaljer om overgrepet ble kjent på hele skolen hennes. I tillegg fortalte hun at hun følte at

hun fikk skylden for sin egen viktimisering. Meehan (2022) fant at negative reaksjoner fra de sosiale omgivelsene, som blant annet resulterte i ubehag, var mer utbredt for jenter enn for gutter.

Sjokk ble rapportert i to studier (Harder, 2021; Mandau, 2020). Harder (2021) rapporterte hvordan to av respondentene reagerte med sjokk da de oppdaget at intime bilder var spredt. Samtidig understreket begge at reaksjonen var mindre alvorlig ettersom de hadde klippet ut ansiktet sitt fra bildene. I Mandau's (2020) studie var sjokk et resultat av uoppfordret mottak av dick pics. Én av respondentene beskrev en slik opplevelse som «som en bombe som falt helt plutselig» (s. 79, egen oversettelse), og en annen beskrev at hun kastet fra seg telefonen. Ydmykelse og forlegenhet ble også rapportert i to studier (Mandau, 2020; Meehan, 2020), hvor en respondent i Mandau's studie (2020) beskrev forlegenhet som et resultat av dick pics som ble mottatt mens hennes mor var i nærheten. Meehan (2020) beskrev ydmykelse som pålagt av den utsattes sosiale nettverk. Det er bekymringsverdig at to av studiene også rapporterte suicidalitet som konsekvens av BSO (Champion et al., 2022; Hamilton-Giachritsis et al., 2020). Nesten halvparten av respondentene i Champion et al. (2022) rapporterte moderat til ekstrem grad av selvmordstanker. Hamilton-Giachritsis et al. (2020) fant at to tredjedeler av respondentene rapporterte suicidale tanker og nesten én av syv rapporterte suicidal atferd.

Til slutt var det flere konsekvenser som ble rapportert i én av studiene, herunder skyldfølelse (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), selvskadning (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), tap av kontroll (Champion et al., 2022) det å føle seg klein eller merkelig (Harder, 2021; Meehan, 2022), føle seg ukomfortabel (Harder, 2021), PTSD (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), sinne (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), emosjonell skade (Meehan, 2022), emosjonell belastning (Martin, 2021), problemer med selvtillit (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), stigma (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), dissosiasjon (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), seksuelt ubehag (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), å føle seg skitten (Meehan, 2021) og lidelse (Martin, 2021). Funnene gjør det klart at de negative konsekvensene av BSO på den utsattes psykologiske velvære kan være alvorlige.

Sosiale konsekvenser

BSO kan også få betydelige sosiale konsekvenser, knyttet til reaksjoner fra den utsatte sine sosiale omgivelser, men også selvpålagte konsekvenser. En sentral sosial konsekvens, var isolasjon (Campbell et al., 2022; Meehan, 2022). For noen utsatte førte for eksempel sosial angst etter overgrepet til at de trakk seg vekk fra eget sosialt nettverk. Campbell et al. (2022) fant også at noen sluttet å gå ut i det offentlige rom som følge av overgrepene. Andre rapporterte at de ble utstøtt av vennegruppene sine (Meehan, 2022). Trakassering, mobbing og/eller ryktespredning ble også rapportert (Champion et al., 2022; Henry et al., 2020; Ringrose et al., 2022), blant annet opplevelser av trakasserende meldinger og netthat (f.eks., «hore», «ludder»), samt å få bilder lagt ut «overalt», inkludert sendt til arbeidsgivere (Champion et al., 2022; Ringrose et al., 2022). Slike konsekvenser inkluderte også situasjoner der jevnaldrende og venner solgte/distribuerte bildene. Frykt for, og faktiske, negative sosiale reaksjoner påvirket også de utsatte sine relasjoner til andre, både nye og eksisterende (Campbell et al., 2022). Noen respondenter understreket at de særlig hadde mistet tilliten til menn (Hamilton-Giachritsis et al., 2020). Campbell et al. (2022) fant lignende konsekvenser, der fullstendig mangel på tillit til andre resulterte i frykt for å engasjere seg i relasjoner, inkludert nettbaserte sosiale aktiviteter (Champion et al., 2022).

Fysiologiske konsekvenser

To studier fant fysiologiske konsekvenser av BSO (Hamilton-Giachritsis et al., 2020; Martin, 2021). Hamilton-Giachritsis et al. (2020) fant at utsatte rapporterte om tretthet og dårlig konsentrasjon. Dette ble forverret i tilfeller hvor utøver hadde viktimisert dem gjennom natten/flere netter,

hvilket hadde resultert i mangel på søvn. Dette medførte også dårligere prestasjoner på skolen. Det ble også rapportert at utsatte sin vekt ble påvirket som et resultat av de bildebaserte seksuelle overgrepene (Hamilton-Giachritsis et., 2020; Martin, 2021). I Martin (2021) sin studie, rapporterte for eksempel én respondent at hun gikk opp i vekt som følge av overgrepene og stresset det hadde påført henne. Hamilton-Giachritsis et al. (2020) intervjuet en utsatt kvinne som rapporterte at hun hadde sluttet å spise og dermed gått mye ned i vekt, som følge av stresset tilknyttet overgrepene.

Konklusjon

BSO er en alvorlig og skadelig form for digitale seksuelle overgrep, med betydelige negative psykologiske, sosiale og fysiologiske konsekvenser for de utsatte. Likheter mellom konsekvensene av denne formen for overgrep og konsekvenser av fysiske seksuelle overgrep, understreker alvorlighetsgraden av digital seksuell vold og overgrep, og viktigheten av å erkjenne at digital viktimisering kan være like skadelig som «tradisjonell» viktimisering. Samtidig er det viktig å anerkjenne de unike aspektene ved digital viktimisering når man arbeider for å forebygge BSO. Dessverre, i likhet med seksuell vold og overgrep generelt, kan tendensen til å legge ansvar(et) på de utsatte være med på å forverre negative konsekvenser. Det er sentralt at tilstrekkelig informasjon og kunnskap om seksuell viktimisering tilbys befolkningen generelt for å kunne hjelpe og gi støtte til utsatte for denne alvorlige formen for viktimisering.

Oppsummering og diskusjon

Struktur

I denne delen av rapporten vil vi oppsummere studiens mest sentrale funn og se disse opp mot eksisterende kunnskap på feltet. Diskusjonen av funnene bygger på alle delstudiene i rapporten og følger, på overordnet nivå, rapportens struktur. Dette innebærer at diskusjonen i første del ser nærmere på resultatene tilknyttet utøverperspektivet og i andre del ser nærmere på resultatene tilknyttet utsatteperspektivet. Det vil også trekkes linjer på tvers de ulike delprosjektene.

De overordnede problemstillingene vil fungere som retningslinjer gjennom denne diskusjonen. Temaene som problemstillingene dekker kan oppsummeres som følgende: forståelser og beskrivelser av digitale seksuelle overgrep av aktører og institusjoner som har direkte befattning med dette fenomenet; faktorer som fremmer og hemmer utviklingen av digitale seksuelle overgrep; muligheter og hindringer i forebygging og forhindring av digitale seksuelle overgrep; hjelpeapparatets arbeid med barn og unge med SSA, og pårørendes opplevelse av dette; risiko- og sårbarhetsfaktorer tilknyttet utsatthet for seksuelle overgrep; og tilslutt, konsekvenser for utsatte av digitale seksuelle overgrep.

Det digitale rommet som arena for seksuelle overgrep

I denne rapporten, og i alle de ulike delstudiene som den bygger på, har et viktig spørsmål for oss å belyse vært hvordan det digitale rommet former og påvirker seksuelle overgrep som begås og oppleves på digitale flater og ved bruk av teknologi og plattformer på internett.

Det er en kjent hypotese i forskningslitteraturen på digitale voldsformer at digital kommunikasjon og interaksjon kan senke terskelen for aggressiv eller voldelig atferd (Hellevik, 2019). I sin diskusjon av begrepet “the online disinhibition effect” fremhever Suler (2004) tre overordnede aspekter ved digital kommunikasjon som kan fasilitere for slik atferd: muligheten for anonymitet, kommunikasjon via tekst (framfor verbal/muntlig kommunikasjon) samt mangelen på interaksjon ansikt-til-ansikt. En nyere norsk kunnskapsstatus om digitale seksuelle overgrep mot barn og unge (Frøyland et al., 2021) oppsummerer internasjonal forskning som viser at det digitale rommet kan forskyve grenser for i hvilken grad og hvordan personer med seksuell interesse for barn tillater seg å handle på disse preferansene, og at teknologiske muligheter utvider rommet for hvilke typer overgrep som kan begås og hvordan (se f.eks. Beech et al., 2008; Shelton et al., 2016). I forlengelsen av slike perspektiver har dette forskningsprosjektet undersøkt hvordan og på hvilke måter digital kommunikasjon og møter på digitale plattformer kan fasilitere eller fremme overgrepstatferd.

I kapitlet “Vi kan ikke etterforske oss ut av dette - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge”, drøftet vi to sentrale spørsmål som er viktige for å forstå betydningen av det digitale rommet: Skaper digitale medier, plattformer og kommunikasjon nye eller flere utøvere av seksuelle overgrep? Og senker det å være i det digitale rommet terskelen for å begå seksuelle overgrep?

Våre analyser kan ikke gi noe endelig eller fullstendig svar på disse spørsmålene, på grunn av datamaterialet vi baserer analysene på og metoden vi har brukt. Men til sammen kan innsikter fra analysen av dommer og erfaringene som formidles av våre informanter – ansatte i politi og

påtalemyndighet, terapeuter og domfelte for digitale seksuelle overgrep – gi viktige beskrivelser, forståelser og fortolkninger av den virkeligheten der digitale seksuelle overgrep spiller seg ut.

Overordnet sett mener de fleste informantene, både blant de profesjonelle og de domfelte, at hypotesen om at eksistensen, utbredelsen og bruken av digitale medier og plattformer – det digitale rommet – kan bidra til å 'skape' overgrep og overgripere har noe for seg. De fleste mener også at i det digitale rommet finnes det en del personer som begår seksuelle overgrep, men som ikke ville gjort det i et annet slags rom.

Selv om intervjupersonene er enige om at fremveksten og tilgjengeligheten av digital teknologi kan berede grunnen for flere og mer omfattende overgrepssaker, finnes det ulike oppfatninger om hva som er driverne og mekanismene i denne utviklingen. Særlig blant de domfelte, men også hos en del av de profesjonelle intervjupersonene, gjenkjennes og bekreftes forestillingen om at terskelen for å begå overgrep på den digitale arenaen er lavere enn på den fysiske arenaen.

Internett som mulighetsrom

Det som internett gjør lett tilgjengelig – overgrepsmateriale, potensielle ofre, press- og tvangsmidler og belønninger, subkulturelle fellesskap, muligheten til å være anonym – kan bidra til at personer som ellers ikke ville begått seksuelle overgrep gjør det på digitale flater, at noen utvikler eller sementerer en avvikende seksuell tiltrekning som ellers ikke ville gjort det, eller at de som ellers ville greid å ikke handle på en slik seksuell impuls ikke greier å la være.

Et av de viktigste aspektene ved hvordan det digitale rommet påvirker og former forutsetninger for å begå overgrep er den enorme tilgjengeligheten av overgrepsmateriale på internett (Dorotic & Johnsen, 2023). Dette handler både om at det finnes så store mengder overgrepsmateriale, om at det er relativt lett å finne det hvis du forsøker og det er også lett å bli ledet i den retningen hvis du ikke forsøker, og om at mye er gratis, billig eller fritt tilgjengelig.

Den enorme tilgjengeligheten av overgrepsmateriale kan også føre til at de som har en begynnende seksuell interesse for barn får stimulert denne interessen, og at den utvikler seg til en tilbøyelighet som kanskje ikke ville vært eller blitt så sterk ellers. Eller at personer som har en slik interesse og tidligere ville greid å ikke handle på den, eller heller leve ut andre deler av seksualiteten sin, nå har lavere terskel for å utforske det ulovlige videre.

Når internett er arena for utøvelse av seksuelle overgrep mot barn og unge er antallet potensielle ofre som det er mulig å komme i kontakt med er langt større enn på den fysiske arenaen. Dette forsterker trusselen slike overgrep utgjør, fordi personer som er motivert for å oppnå kontakt med barn og unge for å begå seksuelle overgrep kan nå svært mange på svært kort tid. Hastigheten dette kan foregå i betyr at politiet må være rustet til og ha kapasitet til å agere raskt når de avdekker saker om mulige digitale seksuelle overgrep.

I kapitlet om domsmaterialet løftet vi spesielt fram *seksuelle overgrep initiert på digitale medier* som en egen kategori, og denne typen overgrep illustrerer tydelig hvorfor det er viktig å være klar over hvor effektivt personer med seksuell interesse for barn kan komme i kontakt med mange potensielle ofre. Flere av disse sakene skiller seg ut ved at samme utøver har begått digitale overgrep mot et stort antall fornærmede, dette gjelder særlig saker som gjelder kun digitale overgrep. Eksempelvis finner vi en dom der en utøver hadde begått digitale overgrep mot 270 gutter, en annen sak omfatter 256 fornærmede gutter og jenter, en tredje sak omfatter 74 seksuelle overgrep og trusler mot 53 fornærmede jenter i alderen 12 til 18 år.

Det at vi i enkelte saker finner et stort antall fornærmede som er utsatt for digitale seksuallovbrudd fra samme utøver, samsvarer med tall fra Kripos som viser at de 36 mennene som var anmeldt for voldtekt over internett i 2019, var registrert som mistenkt, siktet eller domfelt i 1002 seksuallovbruddssaker, med til sammen 512 unike fornærmede. To av gjerningspersonene sto bak hele 673 av disse sakene. 13 anmeldte var registrert med mer enn 10 saker hver (Kripos, 2019). Det at enkeltutøvere kan ramme et stort antall fornærmede er særlig relevant i et forebyggingsperspektiv.

Et annet viktig aspekt ved at potensielle ofre er lettere tilgjengelige på internett enn på den fysiske arenaen er at voksne som forsøker å komme i seksuell kontakt med barn på internett ofte er dyktige til å fange opp ulike typer sårbarhet som er vanlig forekommende hos barn og unge, som de dermed utnytter til sin fordel.

Vår analyse av dommer i saker om fysiske seksuelle overgrep initiert på digitale medier viser også hvordan den digitale kommunikasjonen kan utnyttes av voksne til å oppnå tillit fra barn; en tillit som så kan utnyttes og muliggjøre fysiske seksuelle overgrep. Et eksempel på dette gjengis i kapittelet om domsmaterialet, der ei jente fikk kontakt med domfelte på nett mens hun gikk på ungdomsskolen, og hun åpnet seg for ham og snakket med ham om blant annet tenåringsproblemer og forholdet sitt til moren sin. Hun så på ham som en tillitsperson, hun ønsket seg en bekreftelse som hun ikke opplevde å få fra venner og familie, og han ga henne slik bekreftelse. Samtalene hadde så blitt mer seksualiserte, og etter en tid møttes de fysisk, og han begikk seksuelle overgrep mot henne.

Flere av de utsatte i dommene vi har analysert beskrives som sårbare, og flere hadde vanskelige familie- eller venneforhold. At unge jenter utsatt for slike grooming-lignende forløp ofte er en sårbar gruppe, er også i samsvar med internasjonale studier på området. Depressive tilstander, utsatthet for mobbing, vanskeligheter i familien eller tap av venner, kan være kjennetegn ved eller situasjoner flere av disse unge befinner seg i (Frøyland et al., 2021). Utøvere av grooming kan spille på en slik sårbarhet for å oppnå kontakt med barn og unge. I tillegg viser sakene at digitale medier kan innebære en forsterket risiko for at sårbare unge blir utsatt for overgrep, gjennom den muligheten for press og manipulasjon som kommunikasjon på digitale medier kan gi opphav til.

I tillegg til at det digitale rommet som overgrepsarena preges av enkel tilgang til store mengder eksisterende overgrepsmateriale og et stort antall barn og unge som kan være potensielle mål for en person som vil oppnå seksuell kontakt, har det digitale rommet også noen særtrekk som gir andre muligheter for press, tvang og maktutøvelse for voksne i møte med sårbare barn. Internett gir for eksempel andre muligheter for grooming – altså voksnes sosiale kontakt, bearbeiding og belønninger med mål om å oppnå seksuell kontakt med barn – enn på den fysiske arenaen. Voksne har enklere og bedre tilgang på penger og andre goder og kapital enn barn har, og kan lokke med slike goder som barn gjerne vil ha på ulike plattformer, i belønning for seksualiserte bilder, filmer eller kontakt.

Flere av de politiansatte informantene vi har intervjuet reflekterte over hvordan det å begå seksuelle overgrep over internett på flere måter medfører mindre risiko enn å begå overgrep på den fysiske arenaen. Det digitale rommet gir helt andre muligheter enn det fysiske rommet til å være anonym i møte med potensielle ofre, noe som også gjør det vanskeligere for politiet å oppdage og etterforske slike handlinger. Hemmelighold og anonymitet skaper gode forutsetninger for å begå digitale seksuelle overgrep – ikke minst på grunn av ulike tekniske løsninger som man kan ta i bruk for å skjule ulovlig nettaktivitet, som for eksempel flere lag av

kryptering (Horsman, 2018) og lagring av overgrepsmateriale i sikre og krypterte skylagringsløsninger (Kripos, 2019).

Dommene vi har analysert viser at digitale applikasjoner kan svare på behov og ønsker hos unge. Samtidig kan de digitale applikasjonene, slik de er innrettet, legge til rette for digitale overgrep, bl.a. gjennom utøvers mulighet for anonymitet eller skjult identitet, og det å utsette unge for trusler og press gjennom det at bilder/filmer av dem kan lagres hos utøver, og spres videre til de unges nettverk.

I en nylig utgitt rapport av forskere fra NTNU om teknologiske faktorer ved internett som arena for utøvelse av digitale seksuelle overgrep trekker forfatterne fram nettopp muligheten for anonymitet og å skjule sin egentlige identitet som ett av de tre viktigste utviklingstrekkene innen seksuell utnyttelse av barn over internett de siste tretti årene, og kaller disse trekkene 'hovedstøtter for nettmisbruk' (Dorotic & Johnsen, 2023, s. 11-12). Seto et al. (2015) påpeker at ulike anonymitetsmekanismer som har utviklet seg på internett – for eksempel krypteringsteknologi og enkel tilgang på anonyme e-postkontoer – har redusert risikoen for å bli tatt for seksuell overgrepstaterferd.

Blant de profesjonelle informantene våre i kapittelet "Vi kan ikke etterforske oss ut av dette - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge", var det bred enighet om at særlig ett kjennetegn eller trekk ved det digitale rommet spiller stor rolle for utvikling, opprettholdelse og eskalering av overgrepstaterferd på internett. Flere av de domfelte tok også opp dette temaet som noe som hadde påvirket deres egen overgrepstaterferd. Det digitale rommet gir personer som er nysgjerrige på eller interessert i seksuelle overgrep mot barn mange muligheter til å finne fram til likesinnede, som de så kan inngå i sosiale fellesskap med på egne forum eller chattekanaler, som gjerne er ende-til-ende-kryptert og kan finnes både på det åpne og det mørke nettet (Dorotic & Johnsen, 2023).

Slike fellesskap kan fungere som portåpner til overgrepsmateriale og andre former for digitale seksuelle overgrep, arenaer for deling av overgrepsmateriale, forum for utveksling av tips og råd om hvordan gå fram for å begå overgrep uten å bli oppdaget (se f. eks. Mitchell et al., 2010). I tillegg kommer den normative dimensjonen – at slike fellesskap fungerer som moralske 'ekkokamre' der seksuell interesse for barn og overgrep mot barn kan dyrkes i fellesskap og med minimal risiko for å møte fordømmelse eller forakt utenfra. Det viser også annen forskning på slike fellesskap eller forum. Holt et al. (2010) undersøkte fem slike forum for personer med seksuell tiltrekning til barn, og deres funn tyder på at slike grupper kan innta en "oss-mot-dem"-holdning i møte med storsamfunnet, og at mange brukere av slike fora føler seg urettmessig stigmatisert.

En utbredt forestilling i slike fora, slik det også kommer fram i våre analyser, er at seksuelle relasjoner mellom voksne og barn ikke er skadelig, men tvert imot kan være noe barnet trenger og ønsker. Å ha holdninger som understøtter seksuelle overgrep mot barn er funnet å ha en sammenheng både med fysiske og digitale seksuelle overgrep mot barn (Paquette & Cortoni, 2021; 2022). I sin gjennomgang av norsk og internasjonal forskning om digitale seksuelle overgrep fant Frøyland et al. (2021) at slike digitale fellesskap som våre informanter beskriver kan forstås som arenaer som både normaliserer, legitimerer og dyrker fram seksuell overgrepstaterferd både online og offline, og også at slike normative prosesser kan bidra til at personer som ellers ikke ville begått overgrep allikevel gjør det (se f.eks. Henry & Flynn, 2019).

Internett er et annet sted

I diskusjonen av de to spørsmålene om terskler for utøvelse av overgrep i det digitale rommet er det særlig en forestilling hos utøverne av digitale seksuelle overgrep som utmerker seg som viktig. Det er forestillingen om at internett er et annet sted. Med dette uttrykket mener vi forestillingen om at det som skjer på den digitale arenaen ikke skjer med ekte mennesker, at det som skjer der ikke har ekte konsekvenser (eller i alle fall ikke like store konsekvenser som på den fysiske arenaen) og at det dermed oppleves som lettere å forholde seg distansert og emosjonelt uengasjert til det som skjer på den digitale arenaen. Denne forestillingen italesettes av flere av de domfelte selv, samt av politiinformantene og terapeutene når de gjengir sine møter med de som utøver digitale seksuelle overgrep.

Blant de som begår digitale seksuelle overgrep ser det ut til å være relativt vanlig å ha en holdning om at det å begå overgrep mot barn og unge digitalt og uten direkte fysisk kontakt er mindre skadelig og mindre moralsk problematisk enn å begå slike overgrep med fysisk og direkte kontakt.

Forestillingen om at internett er et annet sted kommer spesielt tydelig fram i hvordan utøvere av digitale seksuelle overgrep kan oppfatte den utsattes situasjon når hen utsettes for seksuelle henvendelser, press, trusler eller seksuell billeddeling fra voksne. Personer som utøver digitale seksuelle overgrep mot barn, kan rasjonalisere og bagatellisere egne handlinger gjennom forestillinger om hvor frie barn er til å avslutte uønsket eller seksualisert kontakt med voksne. Flere av de domfelte informantene forteller at de hadde en oppfatning om at hvis barnet ikke ønsket å delta i den seksuelle aktiviteten eller den seksualiserte kommunikasjonen de hadde startet med dem, kunne de bare «lukke lokket» på laptop'en eller logge seg ut av plattformen.

Mens den som begår overgrep har en forestilling om at det utsatte barnet eller ungdommen står fritt til å tre ut av en overgrepssituasjon, kan barnet eller ungdommen selv oppleve situasjonen som svært fastlåst, truende og vanskelig eller umulig å komme ut av. Ideen om at de fornærmede er frie til å velge selv hva de vil være med på og ikke synes å være blind for makten den voksne sitter med i forhold til barnet eller den unge, og blind for makten som ligger i å kunne manipulere, lokke, lure, true og tvinge barn og unge med på ting de på grunn av alder og modenhet ikke har forutsetninger for å forstå.

For noen utøvere kan forestillingen om at internett er et annet sted komme til uttrykk som at den digitale arenaen oppleves som mindre virkelig enn den fysiske arenaen. Denne mekanismen kan ha å gjøre med at nærhet skaper sympati. Med avstand slipper man å se andres lidelse i øynene, man slipper å høre den og forholde seg aktivt til den. Sosial avstand og en form for fremmedgjøring av de som ikke ligner en selv kan også spille inn på tilbøyeligheten til å begå seksuelle overgrep over internett, tror noen av våre informanter. For eksempel kan det senke terskelen for at en person begår direkteoverførte bestillingsovergrep mot barn i andre deler av verden enn hans egen, fordi de barna ikke ser ut som de barna han forholder seg til i hverdagen.

Rimer (2017, 2019) har undersøkt hvordan personer som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn oppfatter og forholder seg til barn i relasjon til sine egne overgrepshandlinger. I likhet med det vi finner i vårt materiale fant Rimer at hans informanter oppfattet lovbruddene sine som 'offerløse', og at de ikke så på sine ofre som ekte barn, men heller som virtuelle bilder. I tillegg disassosierte de fra egne lovbrudd, gjennom at de oppfattet overgrepshandlingene som at de foregikk kun i et virtuelt eller digitalt rom og ikke egentlig i noen virkelighet – og at de bare trengte å skru av datamaskinen for å få det som hadde skjedd til å forsvinne. Det er altså en slående likhet mellom Rimers antropologiske utforskning og våre funn, som tyder på at

oppfatningen som italesettes blant våre informanter om at det som skjer på internett ikke er 'helt på ekte' har stor overføringsverdi.

Utvikling av digital overgrepstferd: desensivering, radikaliserings og avhengighet

I intervjuene med både politiansatte, terapeuter og domfelte har et viktig tema vært hvordan overgrepstferd utvikles over tid, og om det er mulig å se noen mønstre eller utviklingstrekk i hvordan noen ender opp med å begå digitale seksuelle overgrep. Overordnet sett er det særlig et narrativ eller en fortelling om utvikling av digital, seksuell overgrepstferd som deles av og går igjen hos både de ansatte i justissektoren, flere av de domfelte og hos terapeutene – nemlig at digital seksuell overgrepstferd oppleves som noe som utvikles progressivt over tid, noe som eskaleres gradvis, der grensene mellom rett og galt, lovlig og ulovlig, stadig endres, utviskes og flyttes, slik at involveringen i digitale seksuallovbrudd blir dypere over tid.

Denne fortellingen eller dette narrative bygges opp rundt tre litt ulike prosesser, som til sammen kan illustrere noen individuelle og sosiale dynamikker som gir assosiasjoner til å gå inn i en tunell. Det som foregår i denne 'tunellen' betegnes av våre informanter vekselvis som tre litt ulike, men beslektede, prosesser: desensivering, radikaliserings og avhengighet.

For det første kan eskaleringen uttrykkes i en form for desensivering, der den som ender med å begå overgrep kan ha startet med å oppsøke og bruke lovlig seksuelt materiale på nett. Så oppstår en opplevelse av en form for nummenhet, at det som tidligere ga seksuell tilfredsstillelse ikke lenger gjør det, og personen velger da å oppsøke sterkere, mer voldelig eller mer ekstremt stimuli for å oppnå samme effekt.

Veien inn i digital seksuell overgrepstferd kan også forstås som en form for radikaliseringsprosess. At overgrepstferd radikaliseres betyr i denne sammenhengen at en utøvers handlingsrepertoar gradvis utvides og eskaleres, samtidig som overgrepstferden rasjonaliseres, bagatelliseres og normaliseres, ofte (men ikke nødvendigvis) innenfor et normativt fellesskap eller 'ekkokammer'. I et slikt perspektiv starter utøveren også i det små og i gråsonene for hva som er lovlig, for eksempel med lett tilgjengelig og i utgangspunktet lovlig pornografisk materiale. Men så flyttes grensene for hva man tillater seg og hvilke sjanser man tar når man oppsøker digitalt overgrepsmateriale.

I en slik radikaliseringsprosess kan det å finne likesinnede i ulike nettfora bidra til å understøtte eller eskalere overgrepstferden, gjennom at seksuell interesse for barn og overgrepstferd blir rasjonalisert og normalisert, og dermed at sosiale eller moralske sperrer mot å ha seksuell kontakt med barn brytes ned over tid. Dermed får radikaliseringsprosessen også et normativt eller ideologisk nivå, der overgrepshandlinger får en alternativ moralsk betydning når den fortolkes og vurderes av andre som deler den seksuelle interessen for barn og for overgrepsmateriale. Flere av våre informanter, både blant politifolk og domfelte, forteller om at slike nettfora eller digitale møteplasser ofte preges av en oppfatning om at samfunnets holdninger og handlinger i møte med seksuelle overgrep mot barn er utslag av overdreven moralisme og misforståelser om hvor skadelig seksuelle overgrep egentlig er. Blant personer som selv har en seksuell interesse for barn og for overgrepsmateriale kan det i slike digitale fellesskap danne seg en oppfatning om at man tilhører en gruppe som samfunnet urettmessig har utdefinert og stigmatisert.

For det tredje kan tunellen inn i digital overgrepstferd forstås som en avhengighetsprosess, slik informantene våre uttrykker det. Narrative om eskalering av overgrepstferd som en form for avhengighetsdynamikk innebærer også at noen av politiinformantene uttrykker en spesiell

bekymring for barn og unge som eksponeres for overgrepsmateriale med barn. Politiinformantene frykter at slik eksponering i seg selv kan skape eller forsterke en mer varig seksuell tiltrekning til barn, og at dette kan føre til en form for avhengighet hos ungdom som vedvarer inn i voksenlivet. Flere av de domfelte informantene bekreftet dette bildet, og fortalte om en tidlig utviklet interesse og eksponering for overgrepsmateriale som seksualiserer barn og relasjoner mellom voksne og barn. Disse forteller også at slik de selv ser det har denne eksponeringen bidratt til å forme og forsterke deres seksuelle interesse for barn også i voksen alder.

Politiinformantene opplever at unge som tidlig eksponeres for seksuelt overgrepsmateriale står i fare for å utvikle både en avhengighet av slike seksuelle stimuli som det kan være vanskelig for den unge å slutte med på egen hånd. De uttrykker også til dels sterk bekymring for at slik eksponering kan føre til at skadelige seksuelle tenningsmønstre etableres og forsterkes hos disse unge. Terapeutene vi har intervjuet bekrefter i stor grad at mange voksne utøvere av digitale seksuelle overgrep opplever sin egen problematikk som en form for avhengighet, uten at dette nødvendigvis er diagnostiserte avhengighetslidelser. Om vi følger informantenes logikk blir denne gruppa med unge lovbrøyttere spesielt viktige å nå med forebyggingstiltak og eventuelt behandling.

Kjennetegn ved saker om digitale seksuallovbrudd

Legalstrategi, det vil si bruk av straffeapparatet, er et viktig samfunnsmessig tiltak for å avdekke og forhindre internettrelaterte overgrep mot barn og unge. Området er prioritert av politiet og påtalemyndigheten, og etterforskning og irettføring ses som viktig av hensyn til de fornærmede, men også av forebyggende og individual- og allmennpreventive hensyn. I Riksadvokatens prioriteringsskriv for straffesaksbehandlingen de senere årene (2016-2022) er alvorlige seksuallovbrudd, herunder overgrep mot barn via internett, en prioritert sakstype.

Gjennom vår analyse av 132 rettskraftige dommer fra årene 2018 og 2019 der en person er domfelt for et digitalt seksuallovbrudd mot et barn under 18 år, har vi i denne rapporten vist at digitale seksuallovbrudd kan ta ulike former, og at et bredt spekter av handlinger med ulike dynamikker og ulike aktører er involvert. Digitale seksuelle overgrep er dermed et komplekst fenomen, og slik vi diskuterte på de foregående sidene er digitale medier på ulike måter med på å muliggjøre og gi form til voldsutøvelsen.

Domfelte over og under 18 år

Et viktig skille som peker seg ut i domsmaterialet vårt går mellom saker der den domfelte er henholdsvis over eller under 18 år.

Voksne domfelte over 18 år er ofte dømt for seksuallovbrudd som kan omfatte digitalt overgrepsmateriale, samt andre digitale seksuelle overgrep ofte i kombinasjon med fysiske overgrep. Videre er disse sakene i mange tilfeller omfattende, overgrepene er ofte planlagte, sakene er preget av stor maktubalanse mellom den domfelte og de fornærmede, de kan ha pågått i lang tid, og det kan være et stort antall fornærmede i sakene. Som følge av overgrepene omfang er det ofte idømt lange fengselsstraffer i sakene.

Sakene vi har analysert der de som begår overgrepene er unge under 18 år, fremviser et helt annet og langt snevrere lovbruddsbilde. Stort sett dreier det seg om filming og deling av, eller trusler om deling av, seksualiserte bilder/filmer på digitale medier. Filmingen og delingen har skjedd mellom jevnaldrende i private nettverk, og ofte fremstår lovbruddene som mer spontane og

situasjonsbestemte. Ikke i noen tilfeller er det idømt ubetingede fengselsstraffer i disse sakene. Dette er i tråd med lovgivers signaler om at fengselsstraff skal unngås for unge mellom 15 og 18 år.

Allmennpreventive hensyn og skjerpet straffenivå

Domstolene ser gjennomgående svært alvorlig på de digitale overgrepene i sakene, og det pekes på at nettovergrep er et stort og økende samfunnsproblem. I flere dommer fremheves at hovedformålet målet med iretteføring og straffeutmåling i sakene er å markere samfunnets sterke moralske fordømming av denne typen handlinger, og avskrekke andre fra å begå noe tilsvarende. Allmennpreventive hensyn er det dominerende straffutmålingsmomentet i mange saker.

Straffenivået for befatning med materiale som viser seksuelle overgrep mot barn har blitt betydelig skjerpet de senere årene. I dommene reflekteres dette ved at domstolene som skjerpende momenter i straffeutmålingen peker på at seksualiserte bilder og filmer av barn er et produkt av overgrep og utnyttelse av forsvarsløse barn, og at slik utnyttelse er et økende problem i norsk og internasjonal sammenheng. Domstolene henviser til allmennpreventive hensyn som tilsier at det må reageres strengt med befatning med slikt materiale.

Digitale og fysiske seksuallovbrudd: komplekse sammenhenger

Vårt domsutvalg består både av både rene digitale saker og saker som også inneholder fysiske overgrep. I 58 saker (52 %) domfelles utøveren både for digitale og fysiske overgrep, mens de resterende 53 sakene er rene digitale saker. I 26 (23 %) av disse er det ingen kjente fornærmede, typisk er dette snakk om overgrepsmateriale, mens 27 av sakene er rene digitale saker med en eller flere kjente fornærmede.

De hyppigst forekommende handlingene i dommene der utøver er over 18 år, dreier seg om besittelse av digitalt overgrepsmateriale. 61 dommer gjelder slik besittelse. Det at dette er den hyppigst forekommende overgrepsformen, er nok, som påpekt i Frøyland et al. (2021), resultat av at disse handlingene til enhver tid etterlater store mengder tekniske spor.

Det er også av betydning for det store antallet slike saker at tilgangen til digitalt overgrepsmateriale har økt markant de siste to tiårene. Gjennom framveksten og allmenngjøringen av internett har nedlasting og deling av fremstillinger av seksuelle overgrep mot barn eller fremstillinger som seksualiserer barn har blitt et vesentlig problem de siste to tiårene. Nedlasting og deling av overgrepsmateriale utgjør også en stor del av de årlige straffesakene i Norge knyttet til seksuallovbrudd mot barn og unge (jfr. Kripes, 2019).

Gjennom vår presentasjon av de tre ulike modusbeskrivelsene vi finner i materialet har domsmaterialet vist at digitale overgrep kan ha ulikt omfang, alt fra at det er enkeltovergrep som er pådømt, til at en utøver kan ha begått overgrep mot et stort antall fornærmede. De digitale overgrepene kan også ta ulike former og romme ulike fenomener, fra besittelse av overgrepsmateriale, til at digitale eller fysiske seksuelle overgrep kan initieres via digitale medier. I noen saker inngår også digitale medier i mer omfattende overgrepsregimer, der ulike former for både digitale og fysiske overgrep kan inngå.

Med andre ord illustrerer vår analyse av domsmaterialet at de digitale overgrepene ikke nødvendigvis er enkeltstående handlinger, men at de kan være innvevde i, og på, ulike måter kombinert med fysiske overgrep, eller i mer omfattende digitale trusselregimer (Frøyland et al., 2021). Mer og bedre kontekstuell kunnskap om digitale seksuelle overgrep vil være avgjørende for utvikling av treffsikre forebyggende tiltak.

Vi mener at kompleksiteten ved digitale seksuelle overgrep mot barn og unge gjør det nødvendig med en sammensatt og nyansert diskusjon om hva som kan være gode forebyggingsstrategier for å forhindre overgrepene. Herunder hører en diskusjon om hvilke tiltak som bør rettes både mot barn/unge og voksne, og ikke minst teknologiselskapene/tjenesteleverandørene. Vi kommer tilbake til dette i siste del av dette diskusjonskapitlet, om forebygging.

Voksne som utøver digitale seksuelle overgrep – hvem er de?

Generelt tegner forskningslitteraturen et bilde av at de som oppsøker barn og unge på nett for å oppnå seksuell kontakt ser ut til å ha ungdom som sin primære målgruppe (Wolak, Finkelhor & Mitchell, 2012; Brayley, Cockbain & Laycock, 2011). Selv om personer som er eller kunne blitt diagnostisert med en pedofili-diagnose utgjør en viss andel av de som begår digitale seksuelle overgrep gjelder dette etter all sannsynlighet langt fra alle som begår slike handlinger (Aanerød & Mossige, 2018; Schulz et al., 2016; Paquette & Cortoni, 2021; Kripos, 2019).

Det er også noe som tyder på at personer som straffes for overgrepsmateriale og andre digitale seksuallovbrudd i gjennomsnitt er en mer veltilpasset gruppe enn personer som straffes for fysiske seksuallovbrudd når det kommer til kjennetegn som oppvekst- og familieforhold, tidligere kriminalitet, rusproblematikk og andre helseproblemer (Babchishin et al., 2015).

Våre analyser av domsmaterialet illustrerer at det er stor variasjon i hva som kjennetegner de som dømmes for besittelse av overgrepsmateriale; materialet inkluderer alt fra voksne menn med stabil inntekt og forhold med fast partner og/eller barn, til yngre menn som har hatt alvorlige problemer fra tidlig skolealder, og at det ikke kan utelukkes nedsatt kognitiv fungering. I og med at det er stor variasjon mellom dommene når det gjelder slike bakgrunnsopplysninger om utøverne, er det imidlertid vanskelig å si noe generelt om hva som kjennetegner utøvere som dømmes for besittelse av overgrepsmateriale.

Frøyland m.fl. (2021) viser imidlertid i sin kunnskapsoversikt at personer som arresteres for overgrepsmateriale oftere er i stabile familieforhold med fast partner enn kontaktovergripere, og at brukere av overgrepsmateriale skiller seg også markant fra andre utøvere av seksuallovbrudd. De peker på at dette kan tyde på at tilgang til slikt materiale på digitale medier har bidratt til at det har oppstått en ny kategori av lovovertredere, og at nettet ikke bare er en ny arena for eksisterende lovovertredere.

En britisk studie sammenlignet også personer arrestert for henholdsvis overgrepsmateriale, andre typer digitale seksuelle overgrep og fysiske overgrep, og fant at personer som begikk digitale overgrep i gjennomsnitt var yngre enn de som hadde begått andre seksuallovbrudd (Aslan & Edelmann, 2014). Gruppen hadde også mindre «tilleggsproblematikk» enn personer som begikk fysiske seksuallovbrudd, men likevel flere enn de som ble arrestert for overgrepsmateriale. En litteraturgjennomgang foretatt av organisasjonen National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) konkluderte med at unge gutter (12-20 år) som har hatt befatning med overgrepsmateriale har en mer stabil bakgrunn, færre straffedommer og mindre normbrytende atferd og er i snitt eldre enn gutter i samme aldersgruppe som har begått fysiske seksuelle overgrep utenfor det digitale rommet (NSPCC, 2016; i Kripos, 2019).

Samtidig er det antagelig også en viss overlapp i disse gruppene, det viser også våre analyser i dette prosjektet. Et viktig funn i domsmaterialet er at i flere saker er den tiltalte dømt for flere forhold, f.eks. både for besittelse av overgrepsmateriale og for å ha begått fysiske overgrep, eller

den tiltalte kan være dømt både for befatning med seksuelle bilder eller filmer med en kjent fornærmet og for å ha forledet de samme barna til seksuelle handlinger på nett. En gjennomgang av norske straffesaksdata viste at 35 % av personer mistenkt, siktet eller dømt for besittelse av overgrepsmateriale i tillegg var mistenkt, siktet eller dømt for fysiske overgrep (Kripos, 2016). Tilsvarende funn er gjort blant annet i USA (Shelton et al., 2016).

Forskningslitteraturen viser altså at personer som begår seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier – i likhet med de som utøver seksuelle overgrep generelt – er en heterogen og variert gruppe med hensyn til kjennetegn som alder, bakgrunn og andre sosioøkonomiske/ demografiske forhold som sosial status, arbeidslivstilknytning/utdanningsnivå og etnisitet (Kripos, 2019). Dette gjør at gruppen antakelig bør deles opp i mindre undergrupper eller typologier for å forstås bedre. Behovet for utvikling av typologier er anerkjent i forskningsfeltet nettopp på grunn av denne heterogeniteten, og slik utvikling er et arbeid som stadig pågår i feltet.

I kapitlet “Vi kan ikke etterforske oss ut av dette - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge”, presenterte vi en tentativ typologi over personer som begår digitale seksuelle overgrep, med utgangspunkt i intervjudataene med terapeuter, politi og påtalemyndighet, supplert av data fra intervjuene vi gjorde med domfelte. Denne typologien er syv-delt, og innbefatter disse kategoriene:

- 1) Den unge og umodne
- 2) Den som faller utenfor
- 3) Den som skammer seg
- 4) Den med seksuell skjevutvikling
- 5) Den som samler
- 6) Den med sadistiske trekk
- 7) Den godt organiserte

Typologien er et forsøk på å systematisere forskjellige motivasjoner, modus, bakgrunnsfaktorer og utviklingsspor som de profesjonelle informantene gir uttrykk for når vi spør dem om hvordan de oppfatter og fortolker de menneskene de møter i sitt arbeid med de som begår digitale seksuelle overgrep. Det er viktig å merke seg at det kan være en viss overlapp mellom de ulike kategoriene.

I 2010 var 20-åringene gruppen som oftest ble siktet for et seksuallovbrudd, mens den vanligste alderen nå er 14 år. Én tredel av alle som ble siktet for et seksuallovbrudd var i 2021 i alderen 12 til 18 år.

Den unge og umodne representerer en gruppe med ungdommer og unge voksne som politiinformantene møter som begår digitale seksuallovbrudd på den måten at de mottar eller selv oppsøker og deler videre overgrepsmateriale.

Politiinformantene mener at bevissthetsnivået hos disse ungdommene ikke er så høyt hva angår ulovligheten i dette, og at de trenger at noen forteller dem at slik deling er både ulovlig og at det ofte går hardt utover den/de som er fotografert eller filmet og som får overgrepssituasjoner eller seksuelle situasjoner spredd. Slik ukritisk og umoden deling hos ungdommer kobles her til samfunnsutviklingen generelt – at man bruker telefonen til alt mulig ellers, og at grensene for hva som er vanlig og ‘naturlig’ å gjøre seksuelt sett har blitt flyttet mye på relativt kort tid. Dette kan gjøre det vanskeligere for ungdommer å se hvor grensa går, og hva som er ulovlig og ikke, er det flere som fremhever.

Politiinformantene er relativt samstemte om at disse sakene egner seg bedre i forebyggings- eller behandlingssporet enn i straffesakssporet – såfremt det ikke er begått fysiske overgrep (enten over digitale medier eller på den fysiske arenaen). Flere uttrykker også stor bekymring for hva det gjør med barn og ungdom som fortsatt er under utvikling å gjentatte ganger eksponeres for overgrepsmateriale som seksualiserer barn og viser seksuell kontakt mellom barn og voksne, og at slik eksponering kan føre til at barn eller ungdommer etablerer et tenningsmønster og en mer varig seksuell interesse for det som i realiteten er overgrep mellom barn eller voksne overgrep mot barn.

Den som faller utenfor representerer en gruppe utøvere av digitale seksuelle overgrep som ikke helt mestrer det sosiale samspillet på den fysiske arenaen og derfor lever relativt isolert, og som kanskje heller ikke har de egenskapene som skal til for å lykkes i dette samspillet. Disse personene kan bli oppfattet som uattraktive etter konvensjonelle standarder, og ha lav selvtillit på sin egen evne til både å mestre alminnelig sosialt samspill og å mestre det å etablere og vedlikeholde nære, romantiske eller seksuelle relasjoner med andre voksne. Det å laste ned, se på, oppbevare og dele videre overgrepsmateriale kan gi en følelse av mestring og kontroll for disse utøverne. Det kan være en overlapp mellom denne gruppen utøvere og gruppen av utøvere som er *godt organiserte*. Et slikt sammenfall forutsetter da at utøvere som faller utenfor finner fram til likesinnede på nett, og erstatter et manglende sosialt nettverk på den fysiske arenaen med et digitalt fellesskap av andre overgrepsinteresserte.

Den tredje gruppen vi har identifisert – *den som skammer seg* – er personer som har en varig seksuell tiltrekning eller interesse for barn som de sier at de har et ønske om å ikke handle på, men som de allikevel ikke greier å avstå fra. Det å laste ned, se på og oppbevare overgrepsmateriale tilfredsstiller et seksuelt behov hos disse, samtidig som personer i denne gruppen også gjerne forsøker å overbevise seg selv om at det å bruke overgrepsmateriale ikke er like skadelig som å begå fysiske overgrep, og at det dermed i større grad kan forsvares. Disse utøverne uttrykker sterk skam rundt sin egen seksuelle interesse for barn og det at de laster ned og bruker overgrepsmateriale, som de forsøker å holde strengt hemmelig samtidig som de er klar over risikoen for å bli tatt.

Hos enkelte av politiinformantene og hos terapeutene kommer en fjerde gruppe til uttrykk – *den med seksuell skjevutvikling*. Dette er personer som grunnet forhold eller opplevelser i barndom og oppvekst har et vanskelig, uavklart eller uhensiktsmessig forhold til egen seksualitet. Disse kan ha opplevd overgrep selv i tidlig alder, men de kan også ha fått et intenst og altoppslukende forhold til pornografi som barn eller tidlig i tenårene, slik vi så at noen av politiinformantene uttrykte bekymring for der vi beskriver de unge og umodne utøverne over. Fellesnevneren for disse personene, slik de fremstår hos politiinformantene og terapeutene, er at det har skjedd noe uheldig eller skadelig på et tidlig stadium i utvikling av deres seksualitet, som har medvirket til at de har utviklet en seksuell interesse for barn og/eller skadelig seksuell atferd.

Terapeutene bringer for øvrig inn klientenes egen utsatthet for vold og overgrep som en viktig og kanskje oversett faktor i forståelsen og håndteringen av seksuell overgrepsatferd. Sammenhenger som dette – mellom utøveres egne volds- eller overgrepserfaringer og senere overgrepsatferd – er et tema som flere av informantene mener at vi trenger mer kunnskap om, slik at det blir mulig å se tydeligere hva slags gruppe det er vi har med å gjøre. Terapeutene tar opp hvordan det å selv ha vært utsatt for overgrep kan påvirke både egen seksualitet og holdninger til seksuelle normer, for eksempel holdninger til seksuelle relasjoner mellom voksne og barn. Denne kunnskapen kan også være viktig for å forstå mer om hva personer som begår overgrep trenger hjelp til.

En femte og framtrødende gruppe i våre intervjudata er personer som laster ned bilder og videoer med overgrepsmateriale og som synes å oppbevare det mest til egen bruk, og som etablerer en 'samling' med overgrepsmaterialet - altså *den som samler*. Politiinformantene som møter disse personene i avhør og driver etterforskning av dem sier at de iblant får inntrykk av at motivasjonen til disse personene ikke nødvendigvis (bare) er seksuell, men at de iblant heller ser ut til å motiveres av selve det å ha en stor samling med overgrepsmateriale. Både det å ha en stor samling med overgrepsmateriale, og særlig det å ha materiale som er vanskelig å finne eller få tak i, kan gi anerkjennelse, status og en opplevelse av tilhørighet blant andre samlere – og dette fellesskapet fremstår ikke sjelden som viktigere enn eller overordnet den seksuelle interessen for barn.

Denne kontakten med andre kan forsterke et driv mot å samle stadig mer overgrepsmateriale. Politiinformantene er også bekymret for at personer som går inn i slike nettfellesskap uten noen egentlig motivasjon for eller intensjon om å selv begå fysiske overgrep mot barn, kan dyttes i denne retningen på grunn av holdningene om seksuell kontakt med barn som finnes og spres her, og fordi noen kan ønske å klatre i fellesskapets hierarki og velger å gjøre det gjennom å produsere eget overgrepsmateriale.

Flere av informantene beskriver en sjettede gruppe personer som begår digitale seksuelle overgrep mot barn og unge og som har sadistiske trekk ved sine handlinger – *den med sadistiske trekk*. Enkelte av politiinformantene opplever at denne gruppen enten reelt øker i omfang eller har blitt mer synlige over tid, og at overgrepsmaterialet disse utøverne befatter seg med og iblant selv produserer blir stadig mer grenseløst og overskridende, og at det samtidig har blitt mer 'mainstream'.

Disse lovbrøtterne utgjør et mindretall av de personene med digital overgrepssatferd som politiinformantene og terapeutene har befatning med. Men de er også en gruppe der politiinformanter og terapeuter uttrykker lite håp og tro på at det er mulig å skape endring, fordi det avvikende tenningsmønsteret synes å være etablert og varig, fordi denne gruppen ofte har tilleggsproblematikk som ruslidelser, personlighetsforstyrrelser og annen alvorlig psykopatologi, og fordi personer med denne atferden eller tilbøyeligheten ofte viser liten vilje til eller interesse for å forholde seg til og etterleve normer og lover på det seksuelle området.

Til sist er en viktig gruppe utøvere av digitale seksuelle overgrep som våre informanter beskriver *den godt organiserte*. Dette er personer som har en etablert og aktiv seksuell interesse for barn, som laster ned, oppbevarer, deler og iblant også selv produserer overgrepsmateriale, og som er del av nettverk med andre likesinnede som gjør det samme. Denne gruppen med utøvere er godt organiserte, de plasserer seg gjerne i jobber eller verv der de møter barn og slik har de tilgang på potensielle ofre. De kan også ha gjort deling, distribusjon, produksjon og salg av overgrepsmateriale til levebrødet sitt, slik at de også har økonomiske interesser i og insentiver for overgrepssatferden sin.

I nettverkene de er del av kan de også oppfordre andre til å gjøre det samme. I disse nettverkene, ofte i form av ulike typer nettfora, blir seksuell kontakt mellom voksne og barn og voksnes seksuelle interesse for barn normalisert og bagatellisert i en dynamikk som ligner det som gjerne kalles ekkokamre. Fordi slike holdninger er sterkt befestet og sprer seg videre i og gjennom slike nettverk kan de medvirke til at personer som har en seksuell interesse for barn, men som ikke tidligere har begått overgrep, kan bli dyttet nærmere å gjøre dette.

Denne gruppen, sammen med utøvere med sadistiske trekk, fremstår som spesielt viktig å nå med politimetoder og straffesakstilnærming, fordi de i deres øyne har stor risiko for å begå fysiske overgrep, på den digitale og den fysiske arenaen.

Barn og unge med digital problematisk eller skadelig seksuell atferd

I kapittelet «Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom» presenterte vi en firedelt kategorisering av ulike typer av skadelig seksuell atferd som møter sosialfaglige rådgivere ved Statens barnehus – og hva som kjennetegner ungdommene med skadelig seksuell atferd som rådgiverne møter. Kategoriseringen tar utgangspunkt i kjennetegn ved ungdommene, situasjonen deres og/eller deres sosiale miljø, og hva slags typer seksuelle overgrep de var mistenkt for å ha begått. Dette kapittelet fokuserte på hva ved de unge eller ved deres omgivelser som rådgiverne relaterer den skadelige seksuelle atferden til. En viktig del av analysen handler også om hvordan ulike sårbarhetsfaktorer og mer kulturelt relaterte drivere kobles til ulike former for overgrep i intervjuene. Rådgivernes beskrivelser av dette presenteres i fire kategorier, som til sammen understreker behovet for ulike forebyggingsstrategier og oppfølgingstilnæringer i møte med denne problematikken.

De fire kategoriene er 1) psykologiske sårbarhetsfaktorer og alvorlige fysiske overgrep, 2) kognitive funksjonsnedsettelse og yngre barn, 3) sosialt isolerte «nedlastere» av grovt overgrepsmateriale og 4) «hvem som helst» og jevnaldersovergrep.

Den første kategorien, *psykologiske sårbarhetsfaktorer og alvorlige fysiske overgrep*, utgjør en vesentlig andel av SSA-sakene ved alle barnehusene. Dette dreier seg om unge med det som kan betegnes som individuelle, psykologiske, sårbarhetsfaktorer, som rådgiverne relaterte til negative oppvekstvilkår eller livserfaringer. Det var en tydelig kobling i intervjuene mellom unge med slike sårbarhetsfaktorer og sakene som involverte de mest alvorlige, fysiske seksuallovbruddene, for eksempel overgrep mot yngre barn, flere barn, søskenincest, men også overgrep mot jevnaldrende preget av makt- og tvangsbruk. Det vil altså si at rådgiverne gjorde koblinger mellom individuelle sårbarhetsfaktorer og mer alvorlig skadelig seksuell atferd.

I den grad den digitale arenaen ble nevnt i forbindelse med denne gruppen, var det i form av bruk av pornografi. For eksempel snakket flere av respondentene om at ungdom som hadde begått overgrep mot yngre barn eller søsken, hadde vist dem porno i forkant av overgrepet, som inspirasjon til handlinger de kunne utføre. Noen få rådgivere nevnte også enkeltsaker der det hadde vært snakk om seksuell utpressing på digitale arenaer. Rådgiverne som snakket om dette, beskrev det som et mulig forstadium til grovere, fysiske overgrep.

Den andre kategorien vi fant dreier seg om ungdom med *kognitive funksjonsnedsettelse* som var mistenkt for overgrep mot *yngre barn*. Denne gruppen skilte seg fra den første gruppen ved at handlingene sakene deres handlet om sannsynligvis ville blitt fortolket som uttrykk for seksuell utforskning av rådgiverne dersom det ikke hadde vært for aldersforskjellen mellom den utsatte og utøveren, og forskjellen i fysisk størrelse. Dette ble eksemplifisert med at inngangen til den seksuelle omgangen kunne være preget av gjensidighet - det kunne også være den utsatte som hadde tatt initiativ - og at forholdet ble anmeldt av noen andre enn den utsatte for det seksuelle lovbruddet.

I den tredje kategorien – sosialt isolerte “nedlastere” av grovt overgrepsmateriale – ble ungdommen beskrevet som godt eller relativt godt fungerende på skolen, og som svært

teknologisk kyndige, men sosialt isolerte, med få venner og lite seksuell erfaring med jevnaldrende. Rådgiverne refererte til denne gruppen som «nedlasterne» - ungdom som var blitt tatt med store mengder grovt overgrepsmateriale, som kunne involvere små barn, dyr, og også incest mellom søsken eller barn og foreldre.

Ungdommene i disse sakene var selv klar over at det de gjorde var ulovlig. De skilte seg fra gruppen med psykologiske sårbarhetsfaktorer ved at de ofte kom fra relativt ressurssterke hjem, og det forelå heller ikke kjennskap til, eller mistanke om, at de selv var utsatt for omsorgssvikt, vold eller seksuelle overgrep. Denne gruppens sårbarhet ble primært koblet til sosialt utenforskap. Rådgiverne uttrykte bekymring for at det usunne forholdet til seksualitet kunne eskalere til senere fysiske eller digitale overgrep, initiert av ungdommene selv. Her ser vi en tydelig kobling til bekymringen som uttrykkes av politietterforskerne vi intervjuet til kapittelet "Vi kan ikke etterforske oss ut av dette - En intervjustudie om voksne som har begått digitale seksuelle overgrep mot barn og unge" – om at barn og unge som eksponeres tidlig for overgrepsmateriale som seksualiserer barn og fremstiller seksuelle relasjoner mellom barn og voksne selv kan utvikle egen overgrepssatferd senere.

De unge mistenkte i den fjerde kategorien kunne være eller fremstå som «hvem som helst» - «den populære gutten (...), men også han som ikke er så populær», som en av rådgiverne formulerte det. Ved barnehusene som hadde erfaring med saker som omfattet «hvem som helst»-gruppen, utgjorde de majoriteten av SSA-sakene. Gruppen skilte seg fra de andre ved et fravær av kjente sårbarhetsfaktorer, og ved at de unge klarte seg godt eller greit både på skolen og i samvær med jevnaldrende.

Denne gruppen ble utelukkende koblet til mistanke om seksuallovbrudd som involverte jevnaldrende. I noen tilfeller dreide det seg om saker som rådgiverne fortolket i «utforskningssporet», der gutten (altså den mistenkte) var rett over den seksuelle lavalder og jenta (den fornærmede) rett under, og jentas foreldre hadde anmeldt forholdet.

Det var også eksempler der rådgiverne oppfattet at det i ungdommenes omgangskrets eller sosiale kontekst hadde utviklet seg en kultur for at unge (over og under den seksuelle lavalder) drakk og hadde sex eller gruppesex, og hvor dette hadde befestet seg som alminnelig og forventet. Flest saker dreide seg imidlertid om enkelttilfeller der jenta, eller jentas nærstående, hadde anmeldt et forhold der gutten selv ikke forstod eller anerkjente at han hadde tråkket over grenser. I mange av disse tilfellene hadde ikke gutten fanget opp, eller anerkjent, jentas signaler om manglende samtykke underveis.

Et fellestrekk ved denne gruppen var at rådgiverne knyttet atferden til (lokal eller mer generell) ungdoms- og seksualkultur, inspirert av tv-underholdning og pornografi, og fremstillingene insinuerte dessuten en manglende evne blant flere av de unge guttene til å ta innover seg den andres seksuelle medborgerskap.

Utsatthet for digital seksuelle overgrep

Denne studien har pekt på flere viktige aspekter når det gjelder utsatthet for digitale seksuelle overgrep, både relatert til risikofaktorer og konsekvenser. Våre analyser av digitale seksuelle krenkelser viser, blant annet, nyanser i utsatthet relatert til kjønn. Jenter opplever i større grad uønskede digitale henvendelser om seksuelle samtaler eller handlinger sammenlignet med gutter, mens forskjellene er mindre når det gjelder bildebaserte seksuelle overgrep. Sammenhengene

mellom utsatthet for digitale krenkelser og fysisk seksuell trakassering, selvrapporing av problematferd, og et ønske om mange «likes» og følgere på sosiale medier gir også viktig innsikt i sårbarhetsfaktorer. En gjennomgående tendens i forskningslitteraturen på vold og seksuelle overgrep viser at flere sentrale sårbarhetsfaktorer er med på å øke risikoen for utsatthet (Hellevik, 2019). Forskning på digital utsatthet ser ut til å vise lignende tendenser når det kommer til digital vold og digitale seksuelle overgrep (Hellevik, 2019). I tillegg blir det nå, i økende grad, advart mot unges utstrakte bruk av sosiale medier, hvor det fremheves at vi vet for lite om konsekvensene sosiale medier har for unges liv (U.S. Surgeon General's Advisory, 2023). Vi fant også andre grupper av indikatorer som var korrelerte med utsatthet for digitale krenkelser. Spesielt vil vi trekke frem sammenhengene mellom slik utsatthet og andre former for uønskede og ubehagelige erfaringer, som digital mobbing, voldshendelser og seksuell trakassering offline, unges nettvaner, egen problematferd og rusbruk. Til tross for funn fra tidligere forskning som viser at digitale seksuelle krenkelser også rammer en bredere gruppe ungdommer (Frøyland et al., 2021), har de utsatte karakteristikk som peker mot sårbarhet. Funnene presentert i denne rapporten understreker viktigheten av at vi lærer mer om digitale mediers rolle i unges atferd, velvære og utvikling. Korrelasjonene mellom ulike former for viktigmisering tilsier samtidig at forebyggings- og hjelpetiltak rettet mot visse former for utsatthet også må utrede for eventuell annen utsatthet.

Det er videre kjent at mye av den seksuelle kommunikasjonen blant unge på digitale plattformer skjer med jevnaldrende (Sklenarova et al., 2018). Derfor er det naturlig å anta at reduksjonen av digitale seksuelle krenkelser i ungdomstiden, som ble rapportert i kapittelet «Unge utsatthet for digitale seksuelle krenkelser», skyldes færre jevnaldrende utøvere, ikke en reduksjon i voksne som kontakter unge mennesker etter hvert som de blir eldre. Våre analyser av hvem som sto bak den siste digitale seksuelle krenkelsen de unge opplevde, antyder også at det er flere unge utøvere i midten av ungdomstiden enn i begynnelsen og slutten. En tolkning er at eldre ungdommer definerer færre seksuelle opplevelser på digitale medier som uønsket, og dermed går forekomsten ned med alderen. Et annet sosiodemografisk kjennetegn som er knyttet til digitale seksuelle krenkelser, er innvandringsbakgrunn. Unge med to foreldre født i utlandet rapporterer sjeldnere enn andre unge at de har vært utsatt for slike krenkelser. Dette er kanskje ikke overraskende, da en del av disse ungdommene har foreldre med en kulturell bakgrunn som har et mer restriktivt syn på unges seksualitet (Wood, 2012).

I sammenheng med vår studie av konsekvenser tilknyttet utsatthet for bildebaserte seksuelle overgrep (BSO), må det også ses til analysene av domsmaterialet. Først og fremst er det få saker i det aktuelle tidsrommet (2018-2019) der unge under 18 år dømmes for digitale seksuallovbrudd. Dette kan, blant annet, skyldes at de typiske sakene for denne gruppen ikke prioriteres høyt av politiet. Analysene av domsmaterialet viser at alle sakene for de under 18 år, omhandler lovbrudd som kan forstås som BSO. Dette er saker som i stor grad gjelder deling av bilder/videoer mellom jevnaldrende i private nettverk, der handlingene ofte fremstår som spontane og tilknyttet bestemte situasjoner, ofte relatert til alkoholpåvirkning. Noen av sakene omhandler det man anser som digital kjærestevold, knyttet til deling av eller trusler om deling, hvor de involverte er i en intim relasjon. Straffeutmåling i disse sakene er gjennomgående mindre streng sammenlignet med andre digitale seksuelle overgrep, dette også fordi sakene omhandler unge utøvere under 18 år. Å dømmes for et seksuallovbrudd i tidlig alder kan medføre omfattende konsekvenser for en person. Når disse sakene også ofte beskrives som spontane er det viktig å ha med i vurderingen i hvilken grad handlingene skal sidestilles med andre, mer overlagte, digitale seksuelle overgrep. Samtidig viser kapittelet om pårørendes av unge med skadelig seksuell atferd (SSA), at BSO, i noen tilfeller, inngår i handlingsmønsteret til personer med mer omfattende seksuell overgrepstatferd. Dette kan indikere at ikke alle BSO-saker nødvendigvis omhandler «spontan» og «situasjonsbetinget» atferd.

Samtidig tegnes et dystert bilde når man ser på konsekvensene digitale seksuelle overgrep har for de utsatte, inkludert BSO. Dommene tegner i stor grad et bilde av utsatte som opplever mye frykt, skyld og skam. Frykt for at de seksuelle overgrepene skal fortsette, og frykt for at andre skal få vite om hva som har skjedd. Utsatte beskriver også skyld og skam tilknyttet opplevelser av å ha produsert overgrepsmaterialet selv. Dette medfører svært ofte at de ikke har turt å søke hjelp hos andre, noe som har ført til at overgrepene har fortsatt. Videre må de fleste utsatte lære seg å leve med at overgrepsmateriale av dem er tilgjengelig på den digitale arenaen. I tillegg er det viktig å merke seg at dommene gir flere eksempler på hvordan fornærmede opplever skadevirkninger under selve overgrepene. Fornærmede kan oppleve redsel og gråte under overgrepene, føle seg hjelpeløse og miste kontrollen over eget liv. De kan også bli ydmyket og fornedret, både under og etter overgrepene. I tillegg har flere av dem vært bekymret for at domfelte skulle ta kontakt med dem etter overgrepene.

Utover at overgrepsmateriale er tilnærmet umulig å få fjernet helt fra internett, kan andre aspekter ved den digitale arenaen være med på å forsterke de negative konsekvensene, noe som også kan utnyttes direkte av de som utøver digitale seksuelle overgrep. Som tidligere vist til beskriver én av dommene en situasjon der utsatte, i frykt for å få identifiserbart innhold av dem spredt på av den tiltalte, levde i et «virtuelt fangenskap». Ingen av de fornærmede i saken hadde dermed turt å melde saken til politiet. At de som utøver digitale seksuelle overgrep benytter besittelse av bilder og/eller videoer som verktøy for maktutøvelse og viktimitisering er et gjennomgående trekk ved digitale seksuelle overgrep.

Konsekvensene som beskrives i domsmaterialet gjenfinnes blant konsekvensene som blir rapportert av utsatte i tilknytning til BSO. I kapittelet om unges opplevelser av å bli utsatt for BSO så vi at de potensielle negative konsekvensene er omfattende. Den psykologiske innvirkningen av slik utsatthet inkluderer en rekke konsekvenser som kan ha både akutte og langvarige effekter på unge menneskers liv. I tillegg spiller de sosiale konsekvensene, i noen tilfeller, en rolle i forverringen av de psykologiske konsekvensene, og kan bidra til å opprettholde dem, gjennom utstøting og isolasjon. Fysiologiske konsekvenser, som tretthet og dårlig konsentrasjon, kan ha innvirkning på utsatte sine skoleprestasjoner, og potensielt medføre mer langvarige negative innvirkninger på utdanning og yrkesmuligheter. Videre ser vi at konsekvensene for utsatte av BSO gjenspeiler mange av konsekvensene som blir rapportert av unge utsatt for fysiske seksuelle overgrep¹¹; og de langsiktige konsekvensene av fysiske seksuelle overgrep har vist seg å være alvorlige (Browne & Finkelhor, 1986; Maniglio, 2009). Vi vet foreløpig mindre om langtidseffektene av BSO på barn og unge. Studier på eldre utsatte har funnet at de rapporterer flere langvarige effekter som ligner på det rapportert av personer utsatt for fysiske seksuelle overgrep (Henry et al., 2020, 2022; Meechan-Rogers et al., 2021). Videre har det blitt rapportert at aspekter ved den digitale arenaen – som permanens, tilgjengelighet, anonymitet og mulighetene for distribusjon – også påvirker langsiktige konsekvenser for voksne utsatt for digitale seksuelle overgrep, inkludert bildebaserte seksuelle overgrep (Huber, 2023; Huber, 2020; Meechan-Rogers et al., 2021). Dette bygger opp om funnene i andre av våre kapitler der det fremheves at den digitale arenaen i mange tilfeller oppleves som noe separat fra den fysiske arenaen av personer som utøver digitale seksuelle overgrep. Konsekvensene av digitale seksuelle overgrep, inkludert BSO, viser klart at dette ikke er tilfellet for de utsatte. Samtidig er det behov for mer kunnskap om risiko- og sårbarhetsfaktorer knyttet til digitale seksuelle overgrep, og hvordan dette kan skille seg fra fysiske seksuelle overgrep (Pedersen et al., 2023). Det må likevel understrekes at forholdet mellom

11 Som tidligere beskrevet i denne rapporten er skillet mellom digitale seksuelle overgrep og «tradisjonelle» seksuelle overgrep ofte uklart og de to henger i mange tilfeller tett sammen.

digitale seksuelle overgrep og fysiske seksuelle overgrep ofte er nært og sammensatt (Frøyland et al., 2021), og et for strengt skille mellom de to «formene» for overgrep, bør unngås.

Det er viktig å understreke at selv om utøvelse av BSO i flere av dommene og i deler av intervjumaterialet beskrives som tilknyttet ubetenksomme handlinger, manglende dømmekraft og modenhet, og alkoholinntak, understreker dommene at dette ikke fratår personene som utøver BSO ansvaret for deres handlinger. Konsekvensene for de utsatte er store. Det må også vektlegges at kapittelet om konsekvenser av BSO har inkludert studier med unge mennesker mellom 12 og 24 år. En bred forskningsfront har rapportert at denne perioden i livet er avgjørende for utviklingen av et individs forståelse og utvikling av identitet, autonomi, intimitet, seksualitet og sosial interaksjon (Crone & Dahl, 2012; Steinberg & Morris, 2001; Tolman & McClelland, 2011). Av avgjørende betydning er det også vist at erfaringer med vold og overgrep, inkludert seksuelle overgrep, i denne perioden, er assosiert med en rekke langvarige negative effekter, herunder ulike helse- og psykiske problemer, alkohol- og narkotikaproblemer, og volds- og overgrepsutsatthet/utøvelse (Ackard et al., 2007; Park et al., 2018; Piolanti et al., 2023). De alvorlige konsekvensene av BSO som beskrevet i denne studien gir grunn til bekymring for de langvarige effektene slike overgrep kan ha på utsatte. Det er derfor avgjørende å anerkjenne alvorlighetsgraden av BSO, både fra et individuelt og strafferettslig perspektiv, men også fra et samfunnsmessig perspektiv, og for forebyggings- og intervensjonstiltak.

Den viktige og vanskelige forebyggingen

I Riksadvokatens prioriteringsskriv for straffesaksbehandling er, som tidligere beskrevet, alvorlige seksuallovbrudd, herunder overgrep mot barn via internett, en prioritert sakstype de senere årene (2016–2022). Samtidig rapporterer de vi har snakket med hos politiet at slike typer lovbrudd er et økende problem og at de står overfor store utfordringer tilknyttet kapasitet, tilgjengelige ressurser, og kompetanse. I domsmaterialet beskrives også digitale seksuelle overgrep som et voksende problem. Det framheves at digitale medier har fungert som en ny kontaktarena for voksne med ønske om seksuell kontakt med barn og unge.

Forebygging på den digitale arenaen

Forholdet mellom digitale- og kontaktovergrep er sammensatt, og i flere saker er de kompliserende sider av et større overgrepsbilde der handlinger på begge «arenaene» fasiliterer hverandre. Det ser ut til å være glidende overganger mellom å begå overgrep på den digitale og den fysiske arenaen, noe som også ses i forskning på andre digitale voldsformer. En nyere norsk doktorgradsavhandling om digital vold i ungdommers nære relasjoner viser, for eksempel, at digital vold er et fenomen som er nært knyttet til vold på den fysiske arenaen, både hva angår utsatthet for og utøvelse av vold (Hellevik, 2019). Når det kommer til forskning på seksuelle overgrep, er blant annet identifisering av eventuell årsakssammenheng mellom besittelse av overgrepsmateriale og kontaktovergrep, et sentralt spørsmål (Frøyland m.fl. 2021). Forholdet mellom besittelse av overgrepsmateriale og risiko for utøvelse av kontaktovergrep er også en av de sentrale risikovurderingene politiet/Kripos gjør når de jobber med saker om digitale seksuelle overgrep. Forebygging og forhindring av fysiske og digitale seksuelle overgrep er dermed, i mange tilfeller, to sider av samme sak. Samtidig, som påpekt i denne rapporten, er gruppen av personer som utøver digitale seksuelle overgrep, inkludert de under 18 år, heterogen. Forebyggingstiltak som fungerer for én del av denne gruppen fungerer ikke nødvendigvis for andre deler.

Selv om digitale- og kontaktovergrep er nært knyttet til hverandre, må unike aspekter ved digital teknologi inkluderes i vurderingene av hvordan digitale seksuelle overgrep kan forebygges. Tilgjengeligheten av digitale medier for barn i Norge er stor, og spesielt under tiltakene iverksatt under corona-pandemien ble hverdagen til svært mange barn hyperdigitalisert (NKVTS, 2020). Ulike digitale plattformer fungerer nå som viktige sosiale arenaer, hvor barn og unge kan utforske og utprøve relasjonsbygging og sosial interaksjon med kjente og fremmede. For mange foreldre og foresatte kan det være vanskelig å ha full oversikt over hva barna foretar seg på disse plattformene. Samtidig tilbyr flere digitale plattformer en rekke muligheter for anonymitet og skjult identitet, noe som medfører at potensielle utøvere av seksuelle overgrep relativt trygt kan forsøke å etablere kontakt med unge. Mulighet for å være anonym, skjule ulovlig aktivitet og maskere egen identitet omtales som et av de tre viktigste aspektene som understøtter digitale seksuelle overgrep (Dorotic & Johnsen, 2023).

Et annet aspekt ved digitale medier som kan være med på å fasilitere utøvelsen av seksuelle overgrep er muligheten for å lagre og spre innhold på en enkel og rask måte. Dette brukes, som vi har sett i denne rapporten, aktivt av utøvere for å true og presse utsatte, og i mange tilfeller bidrar disse mulighetene til økt grad av, og forlenget, utsatthet. Trusler om distribusjon av overgrepsmateriale spiller ofte på skam og skyld hos den utsatte som gjerne opplever å ha blitt presset eller manipulert til å produsere overgrepsmateriale selv, og dermed ikke tør, eller ønsker, å ta kontakt med foreldre eller andre som kan hjelpe. Det kan stilles spørsmål ved hvorvidt støttetiltak og lavterskeltilbud evner å fange opp barn og unge som er utsatte for digitale seksuelle overgrep i Norge i dag. Som beskrevet i denne rapporten, er det ikke uvanlig at ingen av de utsatte i saker med digitale seksuelle overgrep, har våget å melde til politiet.

Samtidig er det manglende kunnskap om unges utsatthet på den digitale arenaen blant ulike lavterskeltilbud, noe som understøttes av annen forskning (Hellevik, 2019). Videre har ikke foreldre eller andre foresatte heller den nødvendige kompetansen for å kunne tilby tilstrekkelig oppfølging av barn og unge. Dette i kombinasjon med stadig ny utvikling innenfor digitale medier og plattformer, medfører at barn og unge er sårbare. Et viktig element i forebyggingsøyemed er her i hvilken grad teknologiselskapene skal ansvarliggjøres (Frøyland m.fl. 2021). I økende grad må teknologiselskaper stå til ansvar for aktiviteten på ulike digitale plattformer, og det er nødvendig å trekke inn teknologien som faktor i årsaksforklaringer av digitale seksuelle overgrep. Teknologiselskapenes eventuelle muligheter for regulering av innhold og algoritmer på digitale plattformer må utredes i sammenheng med denne problematikken. Dette spørsmålet tas også opp i rapporten «Seksuell utnyttelse av barn over internett: Rapport om analyse av teknologiske faktorer som påvirker produksjon og deling av materiale som seksuelt utnytter barn over internett» produsert av NTNU (Dorotic & Johnsen, 2023). Her trekkes det fram at teknologiselskapene har en omfattende mulighet til å tilby tekniske løsninger for identifisering av både utøvere og utsatte, og forhindre deling av overgrepsmateriale (s. 46). Samtidig påpekes det at det er mangel på engasjement innad i bransjen tilknyttet problemstillingen. I rapporten etterspørres økt samarbeid mellom teknologiselskapene og politiet, noe som må bygge på økt regulering.

Politiets forebyggingsarbeid

Denne rapporten har belyst det omfattende arbeidet som gjøres av politiet og Kripos for å forebygge og forhindre digitale seksuelle overgrep. Det er samtidig bekymringsverdig at våre intervjuer med ansatte i politi og påtalemyndighet avdekker store ressurs- og kapasitetsmangler. Den stadig økende saksmengden av digitale seksuelle overgrep medfører en omfattende utfordring, både for politi og påtalemyndighet. Rapporten indikerer også at fra et politiperspektiv oppleves det som at det er en stor økning i mengden svært grovt og ekstremt overgrepsmateriale

som identifiseres. Informantene beskriver en arbeidshverdag som er utfordrende, både på grunn av arbeidsmengde, presset kapasitet og mangel på forståelse og anerkjennelse innad i etaten, men også på grunn av typen av arbeid som må gjennomføres, noe som medfører at folk slutter eller bytter arbeidsområde. Det er behov for økte ressurser rettet mot etterforskningen på dette feltet hvis politiet og påtalemyndighet skal ha mulighet til å opprettholde både den rekrutteringen til arbeidsområdet som skal til, og i neste instans nødvendig oppklaringsgrad av disse sakene.

Våre intervjuer med polititjenestefolk som arbeider med etterforskning av digitale seksuelle overgrep gir et klart og tydelig inntrykk av at selv om det kan være belastende i seg selv å jobbe med en kriminalitetstype som krever at du ser, hører og leser dokumentasjon av alvorlig og svært skadelig kriminalitet mot små og større barn og ungdommer, blir kapasitetsutfordringene i mange tilfeller en enda større belastning. Det har å gjøre med at det blir vanskelig, for noen umulig, å gjøre en så god jobb som de ønsker med disse sakene når det er press på kapasiteten, mangel på relevant kompetanse og gjennomtrekk av personell i avsnittene som jobber med dette. En god del digitale seksuelle overgrep er "stille saker", som informantene kaller det – det vil si saker som involverer personer som ikke er klar over at de utsettes for eller mistenkes for lovbrudd, og som derfor ikke har noen som kan tale deres sak og bidra til at tempoet opprettholdes i etterforskningen. Å ikke greie, å ikke ha forutsetninger for, å gjøre en god nok jobb er også ekstra belastende når etterforskerne vet at de utsatte er barn, noen så små at de ikke har ordene som skal til for å si fra til noen om det som skjer med dem, andre har kanskje ordene men vet ikke hvem de skal snakke med eller engang at det som skjer med dem ikke er lov. Dette er en sentral del av diskusjonen om politiets arbeid med forebygging og bekjempelse av digitale seksuelle overgrep, og er helt i tråd med funn fra en annen nyere, norsk studie om etterforskningsarbeid i digitale seksuallovbruddssaker (Langvik & Rostad, 2020). Disse forskerne fra NTNU konkluderer en forskningsrapport om belastninger på etterforskere i slike saker på denne måten (Langvik & Rostad, 2020, s. 73):

Resultatene indikerer at det ikke bare er selve overgrepsmaterialet som oppleves som belastende for de ansatte, men at organisatoriske forhold og den moralske belastningen er minst like utfordrende. (...) Hovedutfordringen blir derfor å organisere arbeidet på en måte som reduserer belastningen, ikke bare av eksponering for overgrepsmateriale, men også den moralske belastningen mange ansatte opplever, samt å legge til rette for konstruktiv og effektiv etterforskning som også ivaretar helse og motivasjon hos de ansatte.

Som påpekt tidligere er det uttalt i Riksadvokatens prioriteringsskriv av digitale seksuelle overgrep skal være et prioritert saksområde. Informantene beskriver likevel frustrasjon over at dette ikke følges opp i praksis. Samtidig gir våre analyser et klart inntrykk av at omfanget av digitale seksuelle overgrepssaker er så omfattende at dette ikke er noe politiet kan ha ansvaret for å forebygge, stanse og bekjempe på egenhånd. Det innebærer at aktivt og kunnskapsbasert forebyggingsarbeid, som inkluderer utsatteperspektivet men også utøverperspektivet, må implementeres. Tjenester som tilbyr hjelp og behandling til utsatte barn og unge må være i stand til å identifisere og møte hjelpebehovene til denne gruppa, både hva angår kapasitet, ressurser og kompetanse. I tillegg må det finnes tilstrekkelig med hjelpe- og behandlingstilbud for personer som begår eller står i fare for å begå seksuelle overgrep. Våre analyser tyder på at det finnes et udekket hjelpebehov hos denne gruppa, og at flere av de som sitter domfelt for digitale seksuallovbrudd uttrykker et ønske om å ha fått hjelp tidligere. Her kan det ligge et betydelig forebyggingspotensial. Det finnes allerede etablerte tilbud til personer som begår eller står i fare for å begå digitale seksuallovbrudd, men det er uklart om disse er tilstrekkelige for å dekke opp behovet som eksisterer. Økt og bedret samarbeid med tjenesteleverandører blir også framhevet

som nødvendig av informantene vi har intervjuet i politi og påtalemyndighet. Forebyggingen av digitale seksuelle overgrep må dermed anses som et bredt og felles samfunnsansvar. Som poengtert av flere av politiinformantene vi har snakket med: «Dette er ikke noe vi kan etterforske oss ut av».

Skadelig seksuell atferd og forebygging

Som vist i kapittelet «Digitale seksuelle overgrep mot barn og unge for domstolene» er det en ikke ubetydelig andel av digitale seksuelle overgrep som utøves av barn under 18 år. Som beskrevet tidligere, stiller politiet spørsmål om hvorvidt graden og typen av overgrepsmateriale noen unge nå eksponeres for via digitale medier, er av en slik karakter at det kan påvirke deres seksuelle utvikling og preferanser. Dette kan ses i lys av vår typologisering av personer som begår digitale seksuelle overgrep, hvor f.eks. typen «Den unge og umodne» karakteriseres av ukritisk deling av ekstreme virale videoer, inkludert overgrepsmateriale. Bekymringen er da om eksponering for slikt materiale kan være med på å flytte grensene for hva som anses som «naturlig» seksuell atferd, og i verste fall bidra til en mer varig seksuell interesse for overgrepsmateriale, seksualisering av barn og seksuell vold og tvang. Denne bekymringen er ikke ny hos politiet – Oslo Politidistrikt beskriver lignende bekymringer i en trendrapport fra 2021 (Sætre et al., 2018, s. 62):

Etterforskere frykter at den tidlige tilgangen på hardcore porno og kravene til sirkulering av seksualisert eksponering i sosiale medier, kan vekke interesse for tvang og voldelig seksualitet. Det kan gjøre unge personer sårbare for overgrep, bidra til grenseløshet og til at unge i større grad vurderer seg selv utfra andres blikk og forventninger.

Et sentralt element i forebyggingen av digitale seksuelle overgrep er derfor tiltak rettet mot barn og unge med skadelig seksuell atferd (SSA).

Kapittelet «Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd» dokumenterer tilfeller hvor pårørende av barn med SSA møter store utfordringer i deres søk etter hjelp og oppfølging. Felles for respondentenes beskrivelser av det generelle hjelpeapparatet er mangel på kunnskap om SSA-tematikken og manglende oppfølging. Imens er beskrivelsene av de spesialiserte tjenestene langt mer positive, hvor det understrekes at de pårørte føler seg godt ivaretatt og at de møter et hjelpeapparat med omfattende kunnskap. Dette understøttes av våre funn tilknyttet BUPs arbeid med SSA. På et overordnet nivå ble det rapportert om store mangler i kompetanse og prosedyrer tilknyttet tematikken hos BUP. Dette henger delvis sammen med at SSA rapporteres som en forholdsvis lavfrekvent problematikk, noe som medfører at temaet ikke prioriteres i en ellers travel hverdag hvor arbeidstrykket er stort. I tillegg ble utfordringer tilknyttet utskifting av personale også trukket frem. Samtidig har et flertall av terapeutene hatt saker hvor SSA er del av problemkomplekset, så tematikken er et velkjent problem. Likevel var det kun 16% av terapeutene som opplyste å ha nødvendig kunnskap og verktøy for å tilby tilstrekkelig behandling ved tilfeller av SSA. Terapeutene etterspør mer kompetanse og beskriver usikkerhet i møte med SSA, men uttrykker også stor grad av empati og engasjement for denne svært utsatte gruppen. Blant annet melder nesten halvparten av terapeutene at barna med SSA ofte, eller nesten alltid, har vært utsatt for vold selv. Barn og unge med SSA er en kompleks pasientgruppe som krever omfattende kompetanse og oppfølging hos hjelpetjenestene. Det er viktig at tematikken prioriteres ved BUP ettersom de som en landsdekkende spesialisthelsetjeneste for barn og unge, er et viktig element i oppfølgingen av denne gruppen.

NKVTS gjennomførte i 2017 en kartlegging av behandlingstilbudet til barn og unge med problematisk eller skadelig seksuell atferd i de nordiske landene, samt Storbritannia (Askeland et

al., 2017). I rapporten framheves det blant annet at ingen av landene som var del av undersøkelsen hadde lyktes med å etablere offentlig landsdekkende strukturer som sikrer likeverdig behandling til barn og unge med SSA (Askeland et al., 2017, s. 11). I en påfølgende rapport fra 2018 så forskere ved NKVTS nærmere på samarbeidet mellom kommunale etater i saker med barn som utøver SSA (Vorland et al., 2018). Her fant de blant annet at SSA-feltet ble opplevd som nytt av mange av de som jobbet med barn i kommunene. Og selv om det ble tilbudt spesialisert opplæring tilknyttet tematikken, så var det en generell mangel på kunnskap om barn og unges seksualitet blant ansatte i kommunen som jobber med denne aldersgruppen (Vorland et al., 2018). Samtidig er det i senere tid iverksatt tiltak for å øke kunnskap og kompetanse på tematikken. Prosjektet *Nasjonalt klinisk SSA-nettverk* ble gjennomført i perioden 2018 – 2021 med formål om å opprette et nasjonalt nettverk av klinikere som tilbyr hjelp og oppfølging til barn med SSA i alderen 0-17 år, inkludert deres familier. Ved prosjektslutt inkluderte nettverket 24 klinikere fra alle helseregionene. Det er bestemt at nettverket skal fortsette sitt arbeid videre. Et annet tiltak er [seksuellatferd.no](https://www.seksuellatferd.no), en nettressurs for fagpersoner om seksuell utvikling, og oppfølging og håndtering av SSA. Nettsiden tilbyr informasjon og om tematikken og inneholder tillegg informasjon om en rekke hjelpetjenester og andre ressurser som profesjonelle kan trenge, blant annet Nasjonalt kompetansenettverk om barn og unge med skadelig seksuell atferd, koordinert av RVTS Midt.

Som beskrevet i kapittelet «Kjennetegn ved ungdom avhørt på Statens barnehus mistenkt for seksuallovbrudd mot barn eller ungdom», og i tråd med eksisterende litteratur, er gruppen av unge med SSA heterogen, og det er behov for omfattende og sammensatte hjelpetilbud rettet mot deler av denne gruppen. Hjelpeapparatet kan bli spesielt sårbar i de tilfellene hvor kunnskapen om tematikken er lav, og samarbeidet mellom de ulike involverte etatene er fraværende. Vorland et al. (2018) påpeker også det store behovet for hjelpetiltak rettet mot pårørende av barn med SSA, noe som understrekes i de pårørendes beskrivelser av sine situasjoner i kapittelet «Pårørende til unge med skadelig seksuell atferd». Det er i mange tilfeller utfordrende for familier av barn med SSA å støtte barnet som trenger hjelpetiltak, samtidig som det kan være risiko for at andre barn i familien, eller i det sosiale nettverket, kan utsettes for seksuelle overgrep eller krenkelser. Likevel er pårørende gjerne de personene som er nærmest barnet med SSA, både fysisk og relasjonelt. Foresatte er svært viktige for at behandlingen av barn med SSA skal bli vellykket (Campbell et al., 2020) og kan dermed også anses som en mulig ressurs i arbeidet med å forhindre flere overgrep. Støtte og oppfølging av barn med SSA og familiene deres er derfor et viktig aspekt i forebyggingen av seksuelle overgrep.

Forebygging av bildebaserte seksuelle overgrep

Alle sakene i domsmaterialet som omhandlet saker med barn under 18 år omhandlet bildebaserte seksuelle overgrep (BSO). Som tidligere nevnt, ble mange av disse sakene beskrevet som karakteriserte av manglende dømmekraft, umodenhet, og tilknyttet situasjoner med fest og alkohol. Det er likevel i slike saker, samtidig som konsekvensene for utsatte kan være omfattende.

Én av utfordringene ved forebyggingen av BSO er at innhold som spres uten samtykke, i mange tilfeller stammer fra samtykkende sending og mottak av intimt innhold. Det er misbruk av slikt innhold som i stor grad medfører skadevirkninger, og det er slikt misbruk som må være hovedfokus for forebyggingstiltak. Samtidig, som understreket av Krieger (2018), kan medienes framstilling av sexting som en potensielt farlig aktivitet ha den utilsiktede konsekvensen av å legge ansvaret på utsatte, i stedet for utøvere. Og som vist i kapittelet om utsatthet for BSO, er mange negative sosiale utfall av BSO knyttet til skyld og trakassering fra den utsattes sosiale omgivelser, noe som også gjenspeiles i andre empiriske undersøkelser (Flynn et al., 2023). Tilfeller der utsatte for BSO får skylden for egen viktimisering, ligner på det utsatte for fysiske seksuelle overgrep rapporterer

(Whatley, 1996). Forebygging av såkalt «victim-blaming» er avhengig av økt kunnskap og opplæring om faktorer og prosesser knyttet til slik skyldpåleggelse på utsatte for seksuelle overgrep (Gravelin et al., 2019). Slik kunnskap og opplæring må også inkludere bildebaserte seksuelle overgrep, og digitale seksuelle overgrep mer generelt (Flynn et al., 2023). Et mulig tiltak er å utvide dagens seksualundervisning i skolene til å også inkludere intime relasjoner mer generelt, da som en intimitetsundervisning. Her kan man inkludere aspekter som: hva betyr det å være i en kjærestereelasjon? Hva er greit/ikke greit i en slik relasjon? Og hva kan man forvente av en slik relasjon? Dette vil kunne være med på å hjelpe unge mennesker å navigere gråsonene som oppstår gjennom utforskning og utprøvelse av intimitet og seksuelle relasjoner.

De fysiologiske konsekvensene av BSO, og de relaterte konsekvensene for skole-/arbeidsprestasjoner, er også med på å understreke viktigheten av forebygging og intervensjonsinnsats rettet mot BSO. Selv om ingen av de inkluderte studiene i den systematiske oversikten i kapittellet «Hvilke konsekvenser har det for unge å bli utsatt for bildebaserte seksuelle overgrep?» spesifikt beskrev skolefravall som en konsekvens av bildebaserte seksuelle overgrep, har forskning på BSO tidlig i livet funnet en sammenheng mellom slik viktigmisering og nedsatt akademisk fungering (Mitchell et al., 2021), og en økt sannsynlighet for skolefravall, både i tidligere skoleår og senere på høyskole/universitet (Henkhaus, 2022; Mitchell et al., 2021). Til tross for at kapittelet også viser til vektproblemer som en mulig konsekvens av BSO (Hamilton-Giachritsis et al., 2020; Martin, 2021), er for øyeblikket lite kjent om relasjonen mellom de to. Studier om seksuelle overgrep mot barn har imidlertid funnet en sammenheng mellom slik viktigmisering og vektproblemer/spiseforstyrrelser (Madowitz et al., 2015). Når forskning i tillegg finner at utsatte BSO rapporterer skam i tilknytning til kroppsrelaterte problemer (Hamilton-Giachritsis et al., 2020), bør risiko for vektproblemer og spiseforstyrrelser være i fokus når hjelp og oppfølging tilbys utsatte.

Når det kommer til strafferettslig forebygging av BSO, er det flere aspekter som må vurderes. Som tidligere nevnt kan det være utfordrende å måle den allmennpreventive effekten av ulike straffebud, men det er vanlig å anta at befolkningen må ha kunnskap om lovgivningen for at straff skal virke allmennpreventivt. Videre vil straffelovgivningen ha størst effekt der lovbruddene er gjennomført i samsvar med en overveid beslutning. Hvis lovbruddet skjer spontant eller impulsivt, er det sannsynlig å forvente at straffetrusselen har mindre effekt (jf. Dullum og Bakketeig, 2017). Det har i de senere årene vært en rekke saker i media med fokus på BSO, noe som kan ha ført til at lovgivningen som kriminaliserer deling av seksualiserte bilder/filmer av andre unge er kjent i store deler av ungdomsmiljøene. Slik bevisstgjøring og informasjonsspredning er imidlertid et arbeid som må være pågående og gjentas med jevne mellomrom også for nye oppvoksende generasjoner for å ha ønsket resultat. Om dette lykkes kan straffelovgivningen ha en avskrekkende effekt og bidra til å redusere slik bildedeling. Samtidig skjer noe av bildedelingen mer impulsivt, på fester og under påvirkning av alkohol i ungdomsmiljøer. I slike situasjoner kan straffelovgivningen ha mindre effekt. Derfor er det viktig å fokusere på andre forebyggende tiltak enn straff, spesielt i situasjoner der impulsive handlinger kan skje. Det er også viktig å påpeke at det kan få alvorlige konsekvenser for unge å bli straffet for et seksuallovbrudd tidlig i livet, inkludert stigmatisering, negative merknader på vandelsattester og begrensninger i adgangen til utdanning, arbeidsliv og utenlandsreiser. Dette understreker viktigheten av forebyggende tiltak og begrenset bruk av straffereaksjoner.

Konklusjon og anbefalinger

Overordnet

I dette prosjektet har vi frembrakt ny kunnskap om voksne som har begått seksuelle overgrep mot barn og unge, med hovedvekt på seksuelle overgrep via internett eller med bruk av digitale kommunikasjonsverktøy, i rapporten referert til som digitale seksuelle overgrep. Videre har vi frembrakt kunnskap om barn og unge med skadelig seksuell atferd, som utøver seksuelle overgrep mot andre barn og unge gjennom digitale medier, og om hjelpetiltakene rundt disse. Til slutt har vi beskrevet risikofaktorer blant barn og unge som er utsatt for digitale seksuelle overgrep, og hvilke konsekvenser slik viktimitisering kan ha for de utsatte. De ulike forskningsmetodikkene benyttet i dette prosjektet har hatt som mål å belyse en forholdsvis lite utforsket tematikk i Norge. Gjennom å beskrive kjennetegn ved utøvelse av, og utsatthet for, digitale seksuelle overgrep, hvordan et utvalg slike saker er pådømt i domstolene, og hvordan denne problematikken blir møtt av de ulike aktørene som er involvert i forebygging, oppfølging og hjelpetiltak, har prosjektet frembrakt ny kunnskap om digitale seksuelle overgrep. Prosjektet kan ikke gi svar på kausale sammenhenger og årsaksforhold til hvorfor, og av/mot hvem, slike overgrep utføres, men avdekker ulike sider ved hvordan de som begår digitale seksuelle overgrep forklarer og forstår sine egne handlinger, hvordan profesjonelle og foresatte rundt dem forstår deres handlinger, og hvordan politiet, forebyggings- og strafferettsapparatet tilnærmer seg tematikken. I tillegg belyses tematikken fra utsattes perspektiver, gjennom beskrivelser av konsekvensene slik viktimitisering kan ha for utsattes liv, og hvilke risikofaktorer som er knyttet opp mot denne formen for utsatthet.

Den digitale arenaen

Våre funn støtter hypotesen om at aspekter ved den digitale arenaen gir grobunn for (videre) utvikling av digital seksuell overgrepssatferd. Tilbakemeldingene, både fra profesjonelle i politiet, forebyggings- og strafferettsapparatet og utøvere selv, peker på at blant annet den relativt enkle tilgangen på store mengder overgrepsmateriale kan understøtte seksuell interesse og tiltrekning til barn og skadelige seksuelle handlinger som potensielt ikke ville ha utviklet seg i like sterk grad ellers. Digitale medier gir samtidig økte muligheter for å komme i kontakt med barn gjennom blant annet anonyme plattformer. Anonymitet, krypteringsmekanismer og andre digitale tiltak iverksatt for å unngå politiets søkelys medfører at utøvere av digitale seksuelle overgrep har mulighet til å bli svært kompetente i å uoppdaget fange opp, og utnytte, ulike former for sårbarhet hos barn og unge. Den digitale arenaen gir muligheter til å nå et langt høyere antall potensielle ofre, sammenlignet med den fysiske arenaen. Dermed kan noen få utøvere viktimitisere et høyt antall utsatte. Det eksisterer samtidig en rekke digitale fellesskap, som både er med på å normalisere overgrepssatferd og tilby opplæring i hvordan seksuelle overgrep kan begås, uten at de oppdages. Våre funn peker på mot at slike fellesskap er med på å opprettholde og eskalere digital overgrepssatferd. Vi ser også at utøvere av digitale seksuelle overgrep ofte beskriver internett som "et annet sted", hvor digitale overgrep anses som mindre problematisk enn kontaktovergrep, og som handlinger med mindre alvorlige konsekvenser for de utsatte. I tillegg argumenterer utøvere med at barn og unge står fritt til å avslutte den seksualiserte digitale kontakten når som helst ved å logge seg av eller skru av enhetene. Dette står i sterk opposisjon til beskrivelsene fra utsatte om hvor fastlåst, maktesløse og fortabt de har følt seg i slike situasjoner. Vi anser det som viktig at politiet og påtalemyndigheten (fortsatt) likestiller digitale seksuelle overgrep med kontaktovergrep. Videre er det nødvendig at opplysningskampanjer, utdanningsinstitusjoner, og

diverse oppsøkende- og førstelinjetjenester, jobber aktivt for å formidle alvorligheten ved digitale seksuelle overgrep. Formålet med dette er å etablere en forståelse av at digitale overgrep kan ha like alvorlige konsekvenser som kontaktovergrep.

Digitale seksuelle overgrep og kontaktovergrep

Funn fra prosjektet peker samtidig på et sammensatt forhold mellom digitale seksuelle overgrep og kontaktovergrep, der handlinger på begge arenaene i noen tilfeller fasiliterer hverandre. Blant annet brukes egenskaper ved den digitale arenaen – som lagring av opptak av seksuelle interaksjoner, og muligheter for deling og spredning av overgrepsmateriale – til å true og presse utsatte til ytterligere digitale overgrep, og også kontaktovergrep. Politiet understreker samtidig at risiko for kontaktovergrep er én av vurderingene de gjør i sin prioritering av saker om digitale seksuelle overgrep. Mens vi i dette prosjektet ikke har empirisk grunnlag for å si noe sikkert om årsaksforholdet mellom nedlasting, besittelse eller bruk av overgrepsmateriale, og/eller utøvelse av andre digitale seksuelle overgrep, og utøvelse av kontaktovergrep, er det viktig å framheve bekymringen om denne sammenhengen som rapporteres av forebyggingsapparatet. Dette innebærer at forebyggingsstrategier og hjelpetilbud må søke å tilrettelegge for tiltak som omfavner både den digitale arenaen og den fysiske arenaen. Dette innebærer også at det er viktig å se på i hvilken grad teknologiselskapene skal ansvarliggjøres for aktiviteten på ulike digitale plattformer. Et forslag vil være økt samarbeid mellom teknologiselskapene og politiet. I tillegg vil en bevisstgjøring om risiko tilknyttet barn og unges bruk av digitale medier blant befolkningen generelt, og foreldre og foresatte spesielt, være essensiell. Det er nødvendig at foreldre og foresatte er mer delaktig i barn og unges digitale liv.

Utøvere av digitale seksuelle overgrep

Prosjektet har også belyst karakteristikk ved utøvere av digitale seksuelle overgrep. På et overordnet nivå er dette en heterogen gruppe med en rekke ulikheter innenfor demografi, i livssituasjon, bakgrunnsfaktorer og ressurser. Samtidig er det noen fellestrekk som går igjen blant ulike grupper av utøvere, som også gjenspeiles i vår typologi. Typologien består av syv ulike typer beskrivelser av personer som begår digitale seksuelle overgrep, og varierer fra unge og umodne personer som deler overgrepsmateriale mer eller mindre bevisst, til personer med sadistiske trekk og personer som er svært organiserte og strukturerte i sin tilnærming. Det må understrekes at det er overlapp mellom kategoriene og at typologien må regnes som tentativ og ikke alltid vil representere spesifikke utøvere. Kategoriseringen gir likevel viktig innsikt i aspekter ved overgrepsatferden og kjennetegn ved utøvere, noe som kan være til hjelp både i forebygging og forhindring av digitale seksuelle overgrep, og i utviklingen av hjelpetiltak. Samtidig peker våre funn på et udekket hjelpebehov hos personer som begår, eller står i fare for å begå, digitale seksuelle overgrep. Det finnes tilbud til denne gruppen, men det er uklart om disse tilbudene er tilstrekkelige for å møte det behovet som eksisterer. Det er også sentralt at bildet av "overgriperen" nyanseres. Dette prosjektet har belyst hvor sammensatt gruppen av personer som begår digitale seksuelle overgrep er. Det er nødvendig at denne forståelsen av personer som begår slike overgrep kommuniseres til befolkningen mer generelt, slik at urovekkende atferd tidligere kan identifiseres og følges opp, ikke bare av politi og påtalemyndighet, men også av diverse hjelpetilbud og av mennesker som på ulike vis kommer i kontakt med personer som kan begå slike overgrep, eller som er redde for at de kan komme til å gjøre det. Dette inkluderer også foreldre og foresatte, venner, sosiale nettverk, kollegaer og arbeidsgivere, og andre som ikke jobber spesifikt med denne problematikken, men som potensielt kjenner og interagerer med disse personene.

Barn og unge med problematisk og/eller skadelig seksuell atferd

I tillegg til personer som begår digitale seksuelle overgrep har prosjektet også belyst situasjonen tilknyttet barn og unge med problematisk og skadelig seksuell atferd. Selv om vår empiri ikke kan trekke direkte linjer fra slik atferd til senere utøvelse av digitale seksuelle overgrep, er det aspekter ved handlingene, livssituasjonen og utfordringene som møter barn og unge med PSA/SSA som har paralleller til utøvere av digitale seksuelle overgrep. Funn her viser at denne gruppen også er heterogen og at karakteristikker ved både atferd og barna selv varierer, ifølge terapeuter i BUP. Blant annet erfarer mange terapeuter at barn og unge som utøver PSA/SSA selv har erfaringer med å bli utsatt for overgrep, noe som peker på viktigheten av behandling og forebygging. I tillegg viser våre funn at situasjonen for pårørende av barn med PSA/SSA kan være svært utfordrende og at det generelle hjelpetilbudet i mange tilfeller ikke er tilstrekkelig rustet til å tilby den hjelpen som trengs. Disse funnene underbygges også av resultatene fra datainnsamlingen gjort blant BUPene, som ser ut til å peke på manglende systematisk kunnskap og kompetanse om PSA/SSA blant terapeuter rundt i landets BUPer. Dette skyldes ikke manglende ønske om å prioritere denne tematikken, men er sannsynligvis delvis begrunnet i at denne klientgruppen ikke er særlig omfattende og at BUP dermed møter problematikken relativt sjeldnere sammenlignet med andre former for utfordringer. Da kan det være vanskelig å prioritere tids- og ressursbruk til denne tematikken over andre. Det er likevel uklart hvor omfattende PSA/SSA er blant barn og unge i BUP ettersom det ikke foreligger systemer for å fange opp denne problematikken. Når vi likevel ser at barn og unge med SSA også begår digitale seksuelle overgrep, kombinert med de omfattende følgende slike overgrep har for de utsatte, er det nødvendig at PSA/SSA prioriteres i større grad også utenfor de spesialiserte hjelpetjenestene. Samtidig er det viktig at et nasjonalt dekkende hjelpe- og oppfølgingstilbud, som også retter tiltak inn mot pårørende, er tilgjengelig. Dette vil kunne være med på å øke effektiviteten av forebyggingsarbeidet tilknyttet seksuelle overgrep, både på den digitale og den fysiske arenaen.

Forebyggingsarbeid

Prosjektet avdekker også en rekke utfordringer hos politiet og Kripos i deres arbeid, både når det gjelder forebyggingsarbeidet og straffesaksbehandlingen. Den stadige økningen i saksmengden av digitale seksuelle overgrep er utfordrende, både for politiet og påtalemyndigheten, og medfører kapasitetsutfordringer. Samtidig pekes det på tap av kompetent personell som følge av at tematikken er belastende og at politiansatte opplever at de ikke får gjort nok. Vissheten om utøvere som ikke blir etterforsket i tilstrekkelig grad på grunn av prioriteringer som styres av kapasitet og alvorlighetsgrad, beskrives som tung å bære. I tillegg er flere av sakene med digitale seksuelle overgrep saker som involverer personer som ikke er klar over at de utsettes for seksuelle overgrep, eller at de mistenkes for seksuallovbrudd. Dette innebærer at det i slike tilfeller ikke er bistandsadvokater, pårørende eller forsvarsadvokater som taler deres sak underveis og følger opp at etterforskningen opprettholder nødvendig framdrift. Å ikke få til å følge opp sakene i tilstrekkelig grad eller tempo beskrives som én av de største utfordringene ved å jobbe med etterforskning av denne tematikken. Riksadvokaten understreker at digitale seksuelle overgrep skal være et prioritert saksområde, men dette må forankres i hele straffesakskjeden, ikke bare ressursmessig, men også organisatorisk gjennom at politiet legger opp til at rekruttering til, og bemanning av, stillinger som er rettet mot digitale seksuelle overgrep er prioritert. I tillegg er det viktig at kompetanse i ulike deler av politiet, som for eksempel annen digital kriminalitet, kan overføres og syntetiseres med kompetansen som foreligger i arbeidet med digitale seksuelle overgrep. Samtidig må tematikken løftes og prioriteres også utenfor politi og strafferettsapparat. Digitale seksuelle overgrep er et samfunnsproblem som må imøtegås av aktører på alle ulike

nivåer – på politisk nivå, hos myndighetene, blant hjelpetjenester rettet både mot utsatte og utøvere, i skolene, og hos foreldre og foresatte.

Et samfunnsansvar

Til slutt vil vi understreke nødvendigheten av økt opplæring og kunnskap om utsatthet for, og utøvelse av, seksuelle overgrep, både på den digitale og den fysiske arenaen. Prosjektet har vist hvordan utsatte for digitale seksuelle overgrep sliter med omfattende skam og skyld, og i mange tilfeller fortsetter overgrepene i lang tid ettersom de utsatte heller forsøker å holde ut med viktimiseringen enn å oppleve at andre finner ut hva som har skjedd. Vi finner at det ikke er uvanlig at én utøver utsetter et stort antall personer for overgrep uten at noen av dem har gått til politiet eller sagt noe til andre som kunne hjulpet dem. Dette er noe som personer som begår digitale seksuelle overgrep ofte er klar over, og utnytter. For å forebygge digitale seksuelle overgrep er det sentralt at barn og unge får nødvendig kunnskap om intimitet, seksualitet, og grensesetting – inkludert på den digitale arenaen. Ikke for at ansvaret for forebygging av slike overgrep skal legges på de utsatte, men for at barn og unge i større grad skal være i stand til å identifisere atferd og forespørsler som går utover det som anses som positiv, aldersadekvat og trygg intimitet og seksualitet. Slik kunnskap er også en forutsetning for at barn og unge som opplever at de utsettes for noe uønsket skal kunne fortelle om dette til foreldre, foresatte eller andre voksne som kan hjelpe dem i en slik situasjon. Dette prosjektet har samtidig vist at barn og unge som utsettes for digitale seksuelle overgrep kan oppleve å bli påført skyld for det som har skjedd. Utsatte for digitale seksuelle overgrep har aldri skyld i dette, ansvaret for overgrepene ligger alltid hos utøver. Dette er en kjensgjerning vi som samfunn må ta inn over oss og lære kommende generasjoner. Den digitale arenaen er, og vil fortsette å være, en arena for sosialt samvær, for utvikling og utprøving av identitet, seksualitet og intimitet. Det er vår oppgave som samfunn å sikre at barn og unge i så stor grad som mulig kan leve sine digitale – så vel som sine fysiske – liv på en trygg og positiv måte.

Litteratur

- Ackard, D. M., Eisenberg, M. E., & Neumark-Sztainer, D. (2007). Long-Term Impact of Adolescent Dating Violence on the Behavioral and Psychological Health of Male and Female Youth. *151*(5), 476–481. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2007.04.034>
- Aebi, M., Plattner, B., Ernest, M., Kaszynski, K., & Bessler, C. (2014). *Criminal History and Future Offending of Juveniles Convicted of the Possession of Child Pornography*. *Sexual Abuse*, *26*(4), 375–390. <https://doi.org/10.1177/1079063213492344>
- Anastassiou, A. (2017). Sexting and Young People: A Review of the Qualitative Literature. *Qualitative Report*, *22*(8), 2231–2239. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2017.2951>
- Askeland, I. R., Jensen, M., & Moen, L. H. (2017). *Behandlingstilbudet til barn og unge med problematisk eller skadelig atferd: kunnskap og erfaringer fra de nordiske landene og Storbritannia, forslag til en landsdekkende struktur* (Vol. nr. 1/2017). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). https://www.nkvts.no/content/uploads/2017/03/NKVTS_Rapport_1_2017.pdf
- Aslan, D., & Edelmann, R. (2014). *Demographic and offence characteristics: A comparison of sex offenders convicted of possessing indecent images of children, committing contact sex offences or both offences*. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, *25*(2), 121–134. <https://doi.org/10.1080/14789949.2014.884618>
- Aslan, D., Edelmann, R., Bray, D., & Worrell, M. (2014). *Entering the world of sex offenders: an exploration of offending behaviour patterns of those with both internet and contact sex offences against children*. *Journal of Forensic Practice*, *16*(2), 110–126. <https://doi.org/10.1108/JFP-02-2013-0015>
- Babchishin, K. M., Hanson, R. K., & VanZuylen, H. (2015). *Online child pornography offenders are different: A meta-analysis of the characteristics of online and offline sex offenders against children*. *Archives of Sexual Behavior*, *44*(1), 45–66. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0270-x>
- Bailey, J. M., Bernhard, P. A., & Hsu, K. J. (2016). *An Internet Study of Men Sexually Attracted to Children: Correlates of Sexual Offending Against Children*. *Journal of Abnormal Psychology* (1965), *125*(7), 989–1000. <https://doi.org/10.1037/abn0000213>
- Bakken, A. & Osnes, S. M. (2021). *Ung i Oslo 2021. Ungdomsskolen og videregående skole* (NOVA Rapport 9/21). NOVA. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/11250/2783761>
- Bakken, A. (2018). *Ung i Oslo 2018* (NOVA Rapport 6/18). NOVA. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5133>
- Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* (NOVA Rapport 3/16). NOVA. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/3464>
- Bakketeig, E., Stefansen, K., Andersen, L. C. & Gundersen, T. (2021). *Evaluering av Statens barnehus 2021*. (NOVA-rapport 12/21). NOVA. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/11250/2838387>
- Barbovschi, M. & Staksrud, E. (2020). *The experiences of Norwegian adolescents with online sexual messages*. Universitetet i Oslo. Tilgjengelig: https://www.hf.uio.no/imk/forskning/prosjekter/eu-kids-iv/rapporter/eu-kids-online2020/report_no_experiences-with-sexual-messages_final5.pdf
- Barrense-Dias, Y., Suris, J.-C., & Akre, C. (2019). *“When It Deviates It Becomes Harassment, Doesn’t It?” A Qualitative Study on the Definition of Sexting According to Adolescents and Young Adults, Parents, and Teachers*. *Archives of Sexual Behavior*, *48*(8), 2357–2366. <https://doi.org/10.1007/s10508-018-1358-5>
- Bates, S. (2017). *Revenge Porn and Mental Health*. *Feminist Criminology*, *12*(1), 22–42. <https://doi.org/10.1177/1557085116654565>
- Beech, A. R., Elliott, I. A., Birgden, A., & Findlater, D. (2008). *The Internet and child sexual offending: A criminological review*. *Aggression and Violent Behavior*, *13*(3), 216–228. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.03.007>
- Berggrav, S. (2020). *“Et skada bilde av hvordan sex er” – Ungdoms perspektiver på porno*. Redd Barna. Tilgjengelig: https://www.medietilsynet.no/globalassets/dokumenter/rapporter/200526_Redd_Barna_Rapport_porno.pdf
- Bonilla, S., McGinley, M. & Lamb, S. (2021). *Sexting, power, and patriarchy: Narratives of sexting from a college population*. *New Media & Society*, *23*(5), 1099–1116. <https://doi.org/10.1177/1461444820909517>
- Brayley, H., Cockbain, E., & Laycock, G. (2011). *The Value of Crime Scripting: Deconstructing Internal Child Sex Trafficking*. *Policing: a Journal of Policy and Practice*, *5*(2), 132–143. <https://doi.org/10.1093/police/par024>
- Browne, A., & Finkelhor, D. (1986). *Impact of Child Sexual Abuse*. *Psychological Bulletin*, *99*(1), 66–77. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.99.1.66>
- Budde, J., Witz, C. & Böhm, M. (2022). *Sexual boundary violations via digital media among students*. *Frontiers in Psychology*, *12*, 755752. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.755752>
- Bufdir (2018). «Seksuelle overgrep», i TryggEst - veileder for TryggEst-kommuner. Tilgjengelig: [https://www.bufdir.no/fagstotte/produkter/tryggest__veileder_for_tryggest_kommuner/\[sist sett: 27.06.2023\]](https://www.bufdir.no/fagstotte/produkter/tryggest__veileder_for_tryggest_kommuner/[sist sett: 27.06.2023])
- Campbell, F., Booth, A., Hackett, S., & Sutton, A. (2020). *Young People Who Display Harmful Sexual Behaviors and Their Families: A Qualitative Systematic Review of Their Experiences of Professional Interventions*. *Trauma, Violence, & Abuse*, *21*(3), 456–469. <https://doi.org/10.1177/1524838018770414>
- Caplan, P. J., & Hall-McCorquodale, I. (1985). *Mother-blaming in major clinical journals*. *American Journal of Orthopsychiatry*, *55*(3), 345–353. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1985.tb03449.x>
- Carroll, M. H., Korenman, L. M., & Rosenstein, J. E. (2019). *Does Sex of the Victim Matter? A Comparison of Rape Scripts Involving a Male or Female Victim*. *Violence and Gender* *2019* *6*:3, 175–186. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1089/vio.2018.0040>
- Champion, A. R., Oswald, F., Khera, D., & Pedersen, C. L. (2022). *Examining the Gendered Impacts of Technology-Facilitated Sexual Violence: A Mixed Methods Approach*. *Archives of Sexual Behavior*, *51*(3), 1607–1624. <https://doi.org/10.1007/s10508-021-02226-y>

- Clevenger, S., & Navarro, J. (2021). The "Third-Victimization": The Cybervictimization of Sexual Assault Survivors and Their Families. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 37(3), 356–378. <https://doi.org/10.1177/10439862211001616>
- Condry, R. (2007). *Families Shamed: The Consequences of Crime for Relatives of Serious Offenders* (1st ed.). Willan. <https://doi.org/10.4324/9781843926061>
- Condry, R., & Minson, S. (2021). Conceptualizing the effects of imprisonment on families: Collateral consequences, secondary punishment, or symbiotic harms? *Theoretical Criminology*, 25(4), 540–558. <https://doi.org/10.1177/1362480619897078>
- Copp, J. E., Mumford, E. A., & Taylor, B. G. (2021). Online sexual harassment and cyberbullying in a nationally representative sample of teens: Prevalence, predictors, and consequences. *Journal of Adolescence* (London, England.), 93(1), 202–211. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.10.003>
- Crone, E. A., & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews. Neuroscience*, 13(9), 636–650. <https://doi.org/10.1038/nrn3313>
- Currie, C., Molcho, M., Boyce, W., Holstein, B., Torsheim, T., & Richter, M. (2008). Researching health inequalities in adolescents: The development of the Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Family Affluence Scale. *Social Science & Medicine*, 66(6), 1429–1436. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.11.024>
- Dahl, K. M., Henze-Pedersen, S., Østergaard, S. V. & Østergaard, J. (2018). Unges oppfattelser av køn, krop og seksualitet. VIVE. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/unges-opfattelser-af-koen-krop-og-seksualitet-7006/>
- Dahl, T. S. (1994). *Pene piker haiker ikke*. Artikler om kvinneverett, strafferett og velferdsstat. Universitetsforlaget.
- de Santisteban, P. & Gámez-Guadix, M. (2018). Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults. *The Journal of Sex Research*, 55(7), 939–950. <https://doi.org/10.1080/00224499.2017.1386763>
- Deen, L., Johansen, K. B. H., Møller, S. P. & Laursen, B. (2018). Vold og seksuelle krænkelser: En afdækning af omfang og udvikling af fysisk vold og seksuelle overgreb og omfang af seksuelle krænkelser samt en analyse af erfaringer med digitale seksuelle krænkelser. Statens Institut for Folkesundhed. Tilgjengelig: https://www.sdu.dk/da/sif/rapporter/2018/vold_og_seksuelle_kraenkelse
- Dodaj, A., Prijatelj, K. & Sesar, K. (2022). A review of mixed methods research on sexting. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology* 10(3). <https://doi.org/10.13129/2282-1619/mjcp-3551>
- Dorotic, M., & Johnsen, J. W. (2023). Seksuell utnyttelse av barn over internett: rapport om analyse av teknologiske faktorer som påvirker produksjon og deling av materiale som seksuelt utnytter barn over internett. NTNU/Handelshøyskolen BI. Tilgjengelig: https://biopen.bi.no/bi-xmlui/bitstream/handle/11250/3055434/SOBIrapport_siste%20versjon_BIOpen.pdf
- Doyle, C., Douglas, E., & O'Reilly, G. (2021). The outcomes of sexting for children and adolescents: A systematic review of the literature. *Journal of Adolescence* (London, England.), 92, 86–113. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.08.009>
- Dullum, J. & Bakketeig, E. (2017). Bruk av legalstrategi mot vold i nære relasjoner. *Tidsskrift for strafferett*, 17(2), 103-125. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2017-02-02>
- Dyrstad, K.M.J & Stene, R.J. (2022). Seksuallovbrudd inn i rettssystemet 2010-2021. Anmeldte seksuallovbrudd i endring? Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/artikler/anmeldte-seksuallovbrudd-i-endring>
- Enders, C. K. (2022). *Applied missing data analysis* (2. utg.). Guilford Press.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., & Chaffin, M. (2009). Juveniles who commit sex offenses against minors. *Juvenile Justice Bulletin* – NCJ227763 (1-12pgs). Washington, DC: US Government Printing Office. Tilgjengelig: <https://permanent.fdlp.gov/lps119650/227763.pdf>
- Flynn, A., Cama, E., Powell, A., & Scott, A. J. (2023). Victim-blaming and image-based sexual abuse. *Journal of Criminology* (2021), 56(1), 7–25. <https://doi.org/10.1177/26338076221135327>
- Flynn, A., Powell, A., Scott, A. J., & Cama, E. (2022). Deepfakes and digitally altered imagery abuse: A cross-country exploration of an emerging form of image-based sexual abuse. *British Journal of Criminology*, 62(6), 1341–1358. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab111>
- Forente Nasjoner (1991). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Lovdata. Tilgjengelig: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_8#KAPITTEL_8
- Frone, M. R., & Tidwell, M.-C. O. (2015). The Meaning and Measurement of Work Fatigue: Development and Evaluation of the Three-Dimensional Work Fatigue Inventory (3D-WFI). *Journal of Occupational Health Psychology*, 20(3), 273–288. <https://doi.org/10.1037/a0038700>
- Frøyland, L. R., Solstad, G. M., Andersen, P. L., Tveito, S. B., Folstad, S. H. & Skilbrei, M.-L. (2021). Seksuelle overgrep mot barn og unge via digitale medier. En kunnskapsoppsummering (NOVA Rapport 3/21). NOVA. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/11250/2755418>
- Frøyland, L. R., & Stefansen, K. (2023). Unges utsatthet for digitale seksuelle krenkelser. *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 4(1), 1–18. <https://doi.org/10.18261/ntu.4.1.1>
- Gravelin, C. R., Biernat, M., & Bucher, C. E. (2019). Blaming the Victim of Acquaintance Rape: Individual, Situational, and Sociocultural Factors. *Frontiers in Psychology*, 9, 2422–2422. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02422>
- Hackett, S. (2014). *Children and young people with harmful sexual behaviours*. Dartington: Research in Practice. Tilgjengelig: https://tce.researchinpractice.org.uk/wp-content/uploads/2020/05/children_and_young_people_with_harmful_sexual_behaviours_research_review_2014.pdf
- Hafstad, G. S. & Augusti, E.-M. (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten* (NKVTS Rapport nr. 4/2019). NKVTS. Tilgjengelig: https://www.nkvts.no/content/uploads/2019/10/Rapport_4_19_UEVO.pdf
- Hamilton-Giachritsis, C., Hanson, E., Whittle, H., Alves-Costa, F., & Beech, A. (2020). Technology assisted child sexual abuse in the UK: Young people's views on the impact of online sexual abuse. *Children and Youth Services Review*, 119, 105451. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105451>

- Harder, S. K. (2021). *The emotional bystander – sexting and image-based sexual abuse among young adults*. *Journal of Youth Studies*, 24(5), 655–669. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1757631>
- Hellevik, P. M., & (2019). *The dark side of intimacy: exploring teenage intimate partner violence and abuse in an individualized and digitalized society* [Avhandling]. Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon.
- Hellevik, P. (2017). *Digital Intimate Partner Violence and Abuse Among Youth: A Systematic Review of Associated Factors*. In S. Holt, C. Øverlien & J. Devaney (Eds.) *Responding to Domestic Violence – Emerging Challenges for Policy, Practice and Research in Europe* (pp. 192-214). Jessica Kingsley Publishers
- Henkhaus, L. E. (2022). *The lasting consequences of childhood sexual abuse on human capital and economic well-being*. *Health Economics*, 31(9), 1954–1972. <https://doi.org/10.1002/hec.4557>
- Henry, N. (2021). *Image-based sexual abuse: a study on the causes and consequences of non-consensual nude or sexual imagery*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Henry, N., & Flynn, A. (2019). *Image-Based Sexual Abuse: Online Distribution Channels and Illicit Communities of Support*. *Violence Against Women*, 25(16), 1932–1955. <https://doi.org/10.1177/1077801219863881>
- Henry, N., & Flynn, A. (2019). *Image-Based Sexual Abuse: Online Distribution Channels and Illicit Communities of Support*. *Violence Against Women*, 25(16), 1932–1955. <https://doi.org/10.1177/1077801219863881>
- Henry, N., Gavey, N., McGlynn, C., & Rackley, E. (2022). 'Devastating, like it broke me': Responding to image-based sexual abuse in Aotearoa New Zealand. *Criminology & Criminal Justice*, 174889582210972. <https://doi.org/10.1177/17488958221097276>
- Henry, O., Mandeville-Norden, R., Hayes, E., & Egan, V. (2010). Do internet-based sexual offenders reduce to normal, inadequate and deviant groups? *Journal of Sexual Aggression*, 16(1), 33–46.
- Hirsch, J. S. & Khan, S. (2020). *Sexual citizens: A landmark study of sex, power, and assault on campus*. W. W. Norton & Company.
- Holt, T. J., Blevins, K. R., & Burkert, N. (2010). *Considering the Pedophile Subculture Online*. *Sexual Abuse*, 22(1), 3–24. <https://doi.org/10.1177/1079063209344979>
- Holt, T., Nilsen, L. G., Moen, L. H. & Askeland, I. R. (2016). *Behandlingstilbudet til barn som er utsatt for og som utøver vold og seksuelle overgrep: en nasjonal kartleggingsundersøkelse* (Vol. nr. 6/2016). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Tilgjengelig: https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/06/Rapport_6_2016_Nett.pdf
- Horsman, G. (2018). *Combatting those who intentionally access images depicting child sexual abuse on the Internet: A call for a new offence in England and Wales*. *The Computer Law and Security Report*, 34(1), 111–124. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.05.017>
- Horsman, G. (2018). *Combatting those who intentionally access images depicting child sexual abuse on the Internet: A call for a new offence in England and Wales*. *The Computer Law and Security Report*, 34(1), 111–124. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.05.017>
- Huber, A. (2023). 'A shadow of me old self': The impact of image-based sexual abuse in a digital society. *International Review of Victimology*, 29(2), 199–216. <https://doi.org/10.1177/02697580211063659>
- Huber, A. R. (2020) *Women, image based sexual abuse and the pursuit of justice* [Avhandling]. Liverpool John Moores University, United Kingdom. Tilgjengelig: <https://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/12955/1/2020HuberPhD.pdf>
- Jaishankar, K. (2009) *Space Transition Theory of Cyber Crimes*. i Schmallegger, F. & Pittaro, M. (red.) *Crimes of the Internet* (s. 283-301). Pearson Education.
- Joleby, M. (2021). *Technology-Assisted Child Sexual Abuse - Offender strategies, abuse characteristics and psychological consequences* [Avhandling]. Universitetet i Göteborg. Tilgjengelig: <https://gup.ub.gu.se/publication/293733>
- Jonsson, L. & Svedin, C. G. (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrep på nätet. Barnafriid – Nationellt kunskapscentrum*. Tilgjengelig: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1153434/FULLTEXT01.pdf>
- Kelly, L. (1988). *Surviving sexual violence*. University of Minnesota Press.
- Kloess, J. A., Larkin, M., Beech, A. R., & Hamilton-Giachritsis, C. E. (2019). *Case Studies of Men's Perceptions of Their Online Sexual Interactions With Young People: An Interpretative Phenomenological Analysis*. *Sexual Abuse*, 31(8), 867–885. <https://doi.org/10.1177/1079063218769031>
- Krieger, M. A. (2017). *Unpacking "Sexting" Trauma*. *Violence, & Abuse*, 18(5), 593–601. <https://doi.org/10.1177/1524838016659486>
- Kripos (2016). *Seksuelle overgrep mot barn under 14 år*. Tilgjengelig: https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/seksuelle-overgrep-mot-barn-under-14-ar_web.pdf
- Kripos (2019). *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett*. Tilgjengelig: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/seksuelle-overgrep-mot-barn/seksuell-utnyttelse-av-barn-over-internett.pdf>
- Kripos (2021). *Barn som selger egenprodusert overgrepsmateriale*. Tilgjengelig: <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/kripos/seksuelle-overgrep/barn-som-selger-egenprodusert-overgrepsmateriale.pdf>
- Kripos (2022). *Barn under 13 år som deler seksualiserte videoer*. Tilgjengelig: <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/kripos/seksuelle-overgrep/barn-under-13-ar-som-deler-seksualiserte-videoer.pdf>
- Kruse, A. E. (2011). *Unge som begår seksuelle overgrep*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Tilgjengelig: <https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/Unge-som-begaar-seksuelle-overgrep2011.pdf>
- Kuhle, L. F., Schlinzig, E., Kaiser, G., Amelung, T., Konrad, A., Röhle, R., & Beier, K. M. (2017). *The association of sexual preference and dynamic risk factors with undetected child pornography offending*. *The Journal of Sexual Aggression*, 23(1), 3–18. <https://doi.org/10.1080/13552600.2016.1201157>
- Langvik, & Rostad. (2020). *Å jobbe med etterforskning av vold og overgrep mot barn. Sentrale belastninger og ressurser hos ansatte i Trøndelag Politidistrikt. Resultater fra forskningsprosjektet STRESOB*. NTNU, Institutt for psykologi. <http://hdl.handle.net/11250/2644875>
- Langvik, & Rostad. (2020). *Å jobbe med etterforskning av vold og overgrep mot barn. Sentrale belastninger og ressurser hos ansatte i Trøndelag Politidistrikt. Resultater fra forskningsprosjektet STRESOB*. NTNU, Institutt for psykologi. Tilgjengelig: <http://hdl.handle.net/11250/2644875>
- Lassemo, E., Gunnes, M., Anthun, K. S., Edvardsen, O., Ådnanes, M. & Sand, K. (2022). *Kunnskapsoversikt om seksuelle overgrep mot barn og unge*. SINTEF. <https://hdl.handle.net/11250/3037296>

- Laulik, S., Allam, J., & Sheridan, L. (2007). *An investigation into maladaptive personality functioning in Internet sex offenders*. *Psychology, Crime & Law*, 13(5), 523–535. <https://doi.org/10.1080/10683160701340577>
- Levenson, J., & Tewksbury, R. (2009). *Collateral Damage: Family Members of Registered Sex Offenders*. *American Journal of Criminal Justice*, 34(1-2), 54–68. <https://doi.org/10.1007/s12103-008-9055-x>
- Lunde, C., & Joleby, M. (2021). *Young people's experiences of sexting and online sexual victimization*. I Y. Odenbring, & T. Johansson (red.), *Violence, Victimization and Young People: Education and safe learning environments* (s. 95–112). Springer.
- Madigan, S., Ly, A., Rash, C. L., Van Ouytsel, J. & Temple, J. R. (2018). *Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis*. *JAMA Pediatrics*, 172(4), 327–335. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.5314>
- Madigan, S., Villani, V., Azzopardi, C., Laut, D., Smith, T., Temple, J. R., Browne, D. & Dimitropoulos, G. (2018). *The prevalence of unwanted online sexual exposure and solicitation among youth: A meta-analysis*. *Journal of Adolescent Health*, 63(2), 133–141. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2018.03.012>
- Madowitz, J., Matheson, B. E., & Liang, J. (2015). *The relationship between eating disorders and sexual trauma*. *Eating and Weight Disorders*, 20(3), 281–293. <https://doi.org/10.1007/s40519-015-0195-y>
- Mandau, M. B. H. (2020). *'Directly in Your Face': A Qualitative Study on the Sending and Receiving of Unsolicited 'Dick Pics' Among Young Adults*. *Sexuality & Culture*, 24(1), 72–93. <https://doi.org/10.1007/s12119-019-09626-2>
- Maniglio, R. (2009). *The impact of child sexual abuse on health: A systematic review of reviews*. *Clinical Psychology Review*, 29(7), 647–657. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.08.003>
- Martin, N. (2021) *Image-Based Sexual Abuse and Deepfakes: A Survivor Turned Activist's Perspective*. I Powell, A., Flynn, A. & Sugiura, L. (red.) *The Palgrave Handbook of Gendered Violence and Technology*, s. 55–72. Springer International Publishing
- McGlynn, C. & Rackley, E. (2017). *Image-based sexual abuse*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 37(3), 534–561. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqw033>
- McGlynn, C., Johnson, K., Rackley, E., Henry, N., Gavey, N., Flynn, A., & Powell, A. (2021). *'It's Torture for the Soul': The Harms of Image-Based Sexual Abuse*. *Social & Legal Studies*, 30(4), 541–562. <https://doi.org/10.1177/0964663920947791>
- McManus, M. A., Long, M. L., Alison, L., & Almond, L. (2015). *Factors associated with contact child sexual abuse in a sample of indecent image offenders*. *The Journal of Sexual Aggression*, 21(3), 368–384. <https://doi.org/10.1080/13552600.2014.927009>
- Medietilsynet. (2020). *Barn og medier 2020: Seksuelle kommentarer og nakenbilder (Delrapport 4)*. Tilgjengelig: <https://medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2020/200519-delrapport-4-seksuelle-kommentarer-og-deling-av-nakenbilder---barn-og-medier-2020.pdf>
- Medietilsynet. (2022) *Barn og medier 2022: Barn og unges bruk av sosiale medier*. Tilgjengelig: https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2022/Barn_og_unges_bruk_av_sosiale_medier.pdf
- Meehan-Rogers, R., Jones, C. B. & Ward, N. (2021) *Image-Based Sexual Abuse: An LGBTQ+ Perspective*. I Powell, A., Flynn, A. & Sugiura, L. (red.) *The Palgrave Handbook of Gendered Violence and Technology*, s. 297–318. Springer International Publishing
- Meehan, C. (2021) *'It's like Mental Rape I Guess': Young New Zealanders' Responses to Image-Based Sexual Abuse*. I Powell, A., Flynn, A. & Sugiura, L. (red.) *The Palgrave Handbook of Gendered Violence and Technology*, s. 281–295. Springer International Publishing
- Meehan, C. (2022). *'If someone's freaky, everyone loves it. It's all about the drama': young women's responses and reactions to image based sexual abuse of other young women*. *Journal of Gender Studies*, 31(2), 231–242. <https://doi.org/10.1080/09589236.2021.1937962>
- Middleton, D., Elliott, I. A., Mandeville-Norden, R., & Beech, A. R. (2006). *An investigation into the applicability of the Ward and Siegert Pathways Model of child sexual abuse with Internet offenders*. *Psychology, Crime & Law*, 12(6), 589–603. <https://doi.org/10.1080/10683160600558352>
- Mitchell, J. M., Becker-Blease, K. A., & Soicher, R. N. (2021). *Child Sexual Abuse, Academic Functioning and Educational Outcomes in Emerging Adulthood*. *Journal of Child Sexual Abuse*, 30(3), 278–297. <https://doi.org/10.1080/10538712.2020.1847228>
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Jones, L. M., & Wolak, Janis, J.D. (2010). *Use of Social Networking Sites in Online Sex Crimes Against Minors: An Examination of National Incidence and Means of Utilization*. *Journal of Adolescent Health*, 47(2), 183–190. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.01.007>
- Mitchell, M., Wood, J., O'Neill, T., Wood, M., Pervan, F., Anderson, B., & Arpke-Wales, W. (2022). *Technology-facilitated violence: A conceptual review*. *Criminology & Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1177/17488958221140549>
- Mori, C., Temple, J. R., Browne, D., & Madigan, S. (2019). *Association of Sexting With Sexual Behaviors and Mental Health Among Adolescents: A Systematic Review and Meta-analysis*. *JAMA Pediatrics*, 173(8), 770–779. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2019.1658>
- Mossige, S. & Backe-Hansen, E. (2013). *For sensitivt for ungdom?* I H. Fosshem, J. Hølen & H. Ingierd (Red.), *Barn i forskning. Etske dimensjoner* (s. 45–72). De nasjonale forskningsetiske komiteene (NESH).
- NKVTS (2020). *Barns utsatthet på internett relatert til koronapandemien (notat)*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Tilgjengelig: <https://www.nkvts.no/content/uploads/2020/04/Barns-utsatthet-pa-internett-relatert-til-koronapandemien.pdf>
- NOU 2022: 21 (2022). *Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten: forslag til reform av straffeloven*. Avgitt til Justis- og beredskapsdepartementet 19. desember 2022. Tilgjengelig: <https://www.regjeringen.no/contentassets/478ade7f5c3844c08ba9a090e72539cd/no/pdfs/nou202220220021000dddpdfs.pdf>
- OeSC. (2017). *Image-based abuse national survey: Summary report*. www.esafety.gov.au/sites/default/files/2019-07/Image-based-abuse-national-survey-summary-report-2017.pdf
- Paquette, S., & Cortoni, F. (2021). *Offence-Supportive Cognitions, Atypical Sexuality, Problematic Self-Regulation, and Perceived Anonymity Among Online and Contact Sexual Offenders Against Children*. *Archives of Sexual Behavior*, 50(5), 2173–2187. <https://doi.org/10.1007/s10508-020-01863-z>

- Paquette, S., & Cortoni, F. (2022). *Offense-Supportive Cognitions Expressed by Men Who Use Internet to Sexually Exploit Children: A Thematic Analysis*. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 66(6-7), 647–669. <https://doi.org/10.1177/0306624X20905757>
- Park, Y., Mulford, C., & Blachman-Demner, D. (2018). *The acute and chronic impact of adolescent dating violence: A public health perspective*. In D. A. Wolfe & J. R. Temple (Red.), *Adolescent dating violence: Theory, research, and prevention*, s. 53–83. Elsevier Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811179-2.00003-7>
- Pedersen, W., Bakken, A., Stefansen, K. & von Soest, T. (2022). *Sexual victimization in the digital age: A population-based study of physical and image-based sexual abuse among adolescents*. *Archives of Sexual Behavior*, 52, 399–410. <https://doi.org/10.1007/s10508-021-02200-8>
- Piolanti, A., Waller, F., Schmid, I. E., & Foran, H. M. (2023). *Long-term Adverse Outcomes Associated With Teen Dating Violence: A Systematic Review*. *Pediatrics* (Evanston), 151(6), 1. <https://doi.org/10.1542/peds.2022-059654>
- Powell, Anastasia & Scott, Adrian & Flynn, Asher & Henry, Nicola. (2020). *Image-based sexual abuse: An international study of victims and perpetrators*. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.35166.59209>
- Project deShame. (2017). *Young people's experiences of online sexual harassment. Executive Summary*. Tilgjengelig: https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2019/09/Project_deSHAME_Executive_Summary-1.pdf
- R Core Team. (2021). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing. Tilgjengelig: <https://www.R-project.org/>
- Reed, E., Wong, A. & Raj, A. (2020). *Cyber sexual harassment: A summary of current measures and implications for future research*. *Violence Against Women*, 26(12–13), 1727–1740. <https://doi.org/10.1177/1077801219880959>
- Riksadvokaten. (2021). *Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2021*. Tilgjengelig: <https://www.riksadvokaten.no/document/riksadvokatens-mal-og-prioriteringer-for-2021/>
- Rimer, J. R. (2017). *Internet sexual offending from an anthropological perspective: analysing offender perceptions of online spaces*. *The Journal of Sexual Aggression*, 23(1), 33–45. <https://doi.org/10.1080/13552600.2016.1201158>
- Rimer, J. R. (2019). *"In the street they're real, in a picture they're not": Constructions of children and childhood among users of online child sexual exploitation material*. *Child Abuse & Neglect*, 90, 160–173. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.12.008>
- Ringrose, J., Milne, B., Mishna, F., Regehr, K., & Slane, A. (2022). *Young people's experiences of image-based sexual harassment and abuse in England and Canada: Toward a feminist framing of technologically facilitated sexual violence*. *Women's Studies International Forum*, 93, 102615. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2022.102615>
- Ringrose, J., Regehr, K., & Whitehead, S. (2022). *'Wanna trade?': Cisheteronormative homosocial masculinity and the normalization of abuse in youth digital sexual image exchange*. *Journal of Gender Studies*, 31(2), 243–261. <https://doi.org/10.1080/09589236.2021.1947206>
- Ruvalcaba, Y., & Eaton, A. A. (2020). *Nonconsensual Pornography Among U.S. Adults: A Sexual Scripts Framework on Victimization, Perpetration, and Health Correlates for Women and Men*. *Psychology of Violence*, 10(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/vio0000233>
- Salter, M. (Red.) (2017). *Crime, justice and social media*. Routledge.
- Schulz, A., Bergen, E., Schuhmann, P., Hoyer, J., & Santtila, P. (2016). *Online Sexual Solicitation of Minors: How often and between whom does it occur?* *The Journal of Research in Crime and Delinquency*, 53(2), 165–188. <https://doi.org/10.1177/0022427815599426>
- Scott, A. J., Mainwaring, C., Flynn, A., Powell, A. & Henry, N. (2022) *Image-based Sexual Abuse among Australian Youth: The experience and Perspectives of Victims, Perpetrators and Bystanders*. I Lim, H. (red.), *Interpersonal Violence Against Children and Youth*. Lexington.
- Seto, M. C., Hermann, C. A., Kjellgren, C., Priebe, G., Svedin, C. G., & Långström, N. (2015). *Viewing Child Pornography: Prevalence and Correlates in a Representative Community Sample of Young Swedish Men*. *Archives of Sexual Behavior*, 44(1), 67–79. <https://doi.org/10.1007/s10508-013-0244-4>
- Setty, E., Ringrose, J. & Regehr, K. (2022). *Digital sexual violence and the gendered constraints of consent in youth image sharing*. I M. A. H. Horvath & J. M. Brown (Red.), *Rape. Challenging contemporary thinking – 10 years on* (s. 45–61). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003163800>
- Shelton, J., Eakin, J., Hoffer, T., Muirhead, Y., & Owens, J. (2016). *Online child sexual exploitation: An investigative analysis of offender characteristics and offending behavior*. *Aggression and Violent Behavior*, 30, 15–23. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.07.002>
- SIFER (2021). *Språk er makt: Anbefaling om bruk av begreper knyttet til personer som har begått eller står i fare for å begå seksuallovbrudd*. Tilgjengelig: https://sifer.no/wp-content/uploads/2021/04/2021-04-30-Sprak-er-makt_med-logoer-helse-og-kriminalomsorg.pdf
- Skar, A.-M. S., Ormhaug, S. M., & Jensen, T. K. (2019). *Reported Levels of Upset in Youth After Routine Trauma Screening at Mental Health Clinics*. *JAMA Network Open*, 2(5), e194003–e194003. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2019.4003>
- Sklenarova, H., Schulz, A., Schuhmann, P., Osterheider, M. & Neutze, J. (2018). *Online sexual solicitation by adults and peers – results from a population based German sample*. *Child Abuse & Neglect*, 76, 225–236. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.11.005>
- Smith, D., Leve, L., & Chamberlain, P. (2006). *Adolescent girls' offending and health-risking sexual behavior: the predictive role of trauma*. *Child Maltreatment*, 11, 346–353. <https://doi.org/10.1177/1077559506291950>
- Staksrud, E. & Ólafsson, K. (2019). *Tilgang, bruk, risiko og muligheter. Norske barn på Internett. Resultater fra EU Kids Online-undersøkelsen i Norge 2018*. Universitetet i Oslo. Tilgjengelig: <https://www.uio.no/english/research/strategic-researchareas/nordic/research/research-groups/living-the-nordic-model/news/eu-kids-onlinehovedrapport-for-norge-2019.pdf>
- Staksrud, Kolstad, Bang, Bomann-Larsen, Fretheim, Granaas, Harpviken, Haugen, Jakobsen, Johnsen, Lie, Lile, Nevøy, Nilsen, Skilbrei, & Enebak. (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. De nasjonale forskningsetiske komiteene (NESH). Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/11250/3053460>

- Statistisk sentralbyrå (2022). *Anmeldte seksuallovbrudd i endring? SSB*. Tilgjengelig: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/artikler/anmeldte-seksuallovbrudd-i-endring>
- Stefansen, K. (2019). *Understanding unwanted sexual touching*. I M. B. Heinskou, M.-L. Skilbrei & K. Stefansen (Red.), *Rape in the Nordic countries: Continuity and change* (s. 49–65). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467608-4>
- Stefansen, K., Frøyland, L. R. & Overlien, C. (2021). *Incapacitated sexual assault among youths: Beyond the perpetrator tactics framework*. *Journal of Youth Studies*, 24(10), 1373–1387. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1844172>
- Stefansen, K., Løvgren, M. & Frøyland, L. R. (2019). *Making the case for 'good enough' rape-prevalence estimates*. I M. B. Heinskou, M.-L. Skilbrei & K. Stefansen (Red.), *Rape in the Nordic countries: Continuity and change* (s. 66–82). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467608-5>
- Steinberg, L. (2019). *Adolescence* (12. utg.). McGraw-Hill Higher Education.
- Steinberg, L., & Morris, A. S. (2001). *Adolescent development*. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 83–110. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.83>
- Strasburger, V. C., Zimmerman, H., Temple, J. R., & Madigan, S. (2019). *Teenagers, Sexting, and the Law*. *Pediatrics* (Evanston), 143(5), 1. <https://doi.org/10.1542/peds.2018-3183>
- Suler, J. (2004). *The online disinhibition effect*. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326. <https://doi.org/10.1089/1094931041291295>
- Svedin, C. G., Landberg, Å. & Jonsson, L. (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo*. Stiftelsen Allmänna Barnhusen. Tilgjengelig: https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2021/08/Unga_Sex_Och_Internet_Efter_MeToo_2021.pdf
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Sylwander, K. R. (2019). *Affective atmospheres of sexualized hate among youth online: A contribution to bullying and cyberbullying research on social atmosphere*. *International Journal of Bullying Prevention*, 1, 269–284. <https://doi.org/10.1007/s42380-019-00044-4>
- Sætre, M., Hofseth, C., & Kjenn, B. L. (2018). *Trender i kriminalitet 2018-2021. Digitale og globale utfordringer*. Oslo: Oslo Politidistrikt. Tilgjengelig: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/kriminalitetsutvikling/trendrapport-oslo-2018---2021.pdf>
- Talmud, I. & Mesch, G. (2020). *Wired youth: The online social world of adolescents* (2. utg.). Routledge.
- Temple-Smith, M., Moore, S. & Rosenthal, D. (2015). *Sexuality in adolescence: The digital generation*. Routledge.
- Tolman, D. L., & McClelland, S. I. (2011). *Normative Sexuality Development in Adolescence: A Decade in Review, 2000-2009*. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 242–255. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00726.x>
- U.S. Surgeon General's Advisory. (2023). *Social Media and Youth Mental Health*. Tilgjengelig: <https://www.hhs.gov/sites/default/files/sg-youth-mental-health-social-media-advisory.pdf>
- Ugelvik, S. (2022). *Å få noen til å utføre handlinger med seg selv som svarer til seksuell omgang: En empirisk og rettsdogmatisk undersøkelse*. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 135(2-3), 222-288. <https://doi.org/10.18261/tfr.135.2-3.2>
- Van Buuren, S. & Groothuis-Oudshoorn, K. (2011). *Mice: Multivariate imputation by chained equations in R*. *Journal of Statistical Software*, 45(3), 1–67. <https://doi.org/10.18637/jss.v045.i03>
- Van Ouytsel, J., Lu, Y., Shin, Y., Avalos, B. L. & Pettigrew, J. (2021). *Sexting, pressured sexting and associations with dating violence among early adolescents*. *Computers in Human Behavior*, 125, 106969. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106969>
- Van Ouytsel, J., Walrave, M. & Ponnet, K. (2018). *Adolescent sexting research: The challenges ahead*. *JAMA Pediatrics*, 172(5), 405–406. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.0013>
- Van Ouytsel, J., Walrave, M. & Ponnet, K. (2019). *An exploratory study of sexting behaviors among heterosexual and sexual minority early adolescents*. *Journal of Adolescent Health*, 65(5), 621–626. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2019.06.003>
- Van Ouytsel, J., Walrave, M., De Marez, L., Vanhaelewyn, B. & Ponnet, K. (2021). *Sexting, pressured sexting and image-based sexual abuse among a weighted-sample of heterosexual and LGB-youth*. *Computers in Human Behavior*, 117, 106630. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106630>
- Vogels, E. A., Gelles-Watnick, R. & Massarat, N. (2022) *Teens, social media and technology 2022*. Tilgjengelig: https://www.pewresearch.org/internet/wp-content/uploads/sites/9/2022/08/PI_2022.08.10_Teens-and-Tech_FINAL.pdf
- Vorland, N., Selvik, S., Hjorthol, T., Kanten, A. B., & Blix, I. (2018). *Tverretattlig samarbeid om barn og unge med problematisk eller skadelig seksuell atferd*. (Vol. 3/2018). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Tilgjengelig: https://www.nkvts.no/content/uploads/2018/09/NKVTS_Rapport_3-18_SSA.pdf
- Walker, K. & Sleath, E. (2017). *A systematic review of the current knowledge regarding revenge pornography and non-consensual sharing of sexually explicit media*. *Aggression and Violent Behavior*, 36, 9–24. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.06.010>
- Walrave, M., Van Ouytsel, J., Ponnet, K. & Temple, J. R. (2018). *Sharing and caring? The role of social media and privacy in sexting behaviour*. I M. Walrave, J. Van Ouytsel, K. Ponnet & J. R. Temple (Red.), *Sexting. Motives and risk in online sexual self-presentation*(s. 1–17). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71882-8_1
- Whatley, M. A. (1996). *Victim characteristics influencing attributions of responsibility to rape victims: A meta-analysis*. *Aggression and Violent Behavior*, 1(2), 81–95. [https://doi.org/10.1016/1359-1789\(95\)00011-9](https://doi.org/10.1016/1359-1789(95)00011-9)
- Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). *A review of online grooming: Characteristics and concerns*. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 62–70. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.09.003>
- Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. J. (2012). *How Often Are Teens Arrested for Sexting? Data From a National Sample of Police Cases*. *Pediatrics* (Evanston), 129(1), 4–12. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2242>
- Wood, M., Barter, C., Stanley, N., Aghaie, N. & Larkins, C. (2015). *Images across Europe: The sending and receiving of sexual images and associations with interpersonal violence in young people's relationships*. *Children and Youth Services Review*, 59, 149–160. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.11.005>

- Wood, P. L. (2012). *Teenage sexuality in different cultures*. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 25(4), 228–232. <https://doi.org/10.1016/j.jpag.2011.05.003>
- Zinöcker, Borge, Refsdal, & Flatby (2021). *Behandlingstiltak for personer som er utsatt for eller utøver digital vold: en systematisk oversikt*. Folkehelseinstituttet, Område for helsetjenester. Tilgjengelig: <https://hdl.handle.net/11250/2729450>
- Øverli, I.T, Vorland, N., Kruse, A.E., Hjorthol T. & Blix, I. (2018). «Også disse barnas beste». *Kommunalt barnevernsarbeid med barn og unge med problematisk eller skadelig seksuelle atferd* (Notat nr. 1 2018). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Tilgjengelig: https://www.nkvts.no/content/uploads/2018/09/NKVTS_Notat_1-18.pdf
- Øverlien, C. (2018). *Våld mellan ungdomar i nära relationer*. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 25(1), 67-86. <https://doi.org/10.3384/SVT.2018.25.1>
- Aanerød, L. M. T., & Mossige, S. (2018). *Nettovergrep mot barn i Norge 2015–2017. Rapport basert på erfaring fra Kripos, politiet, tjenesteleverandører og internasjonal forskning (NOVA Rapport 10/18)*. NOVA. Tilgjengelig: <http://hdl.handle.net/20.500.12199/5127>

Digitale seksuelle overgrep er et stort og økende samfunnsproblem. Det har omfattende konsekvenser for de berørte. Stadig nye teknologiske nyvinninger og et økende antall barn som deltar på den digitale arenaen, medfører en rekke utfordringer. Samtidig mangler de som skal passe på barna: foreldre og foresatte, skole og utdanningstjenester, helsetjenestene, og andre sosiale tjenester, kunnskap om barns bruk av digitale medier. I forlengelsen mangler de også kompetanse til å oppdage barns utsatthet på den digitale arenaen.

I denne rapporten presenteres ny kunnskap om utøvelse av, og utsatthet for, digitale seksuelle overgrep. Resultatene bygger på et omfattende datagrunnlag: analyser av domsmateriale; kvalitative intervjuer med utøvere av digitale seksuelle overgrep, profesjonelle som jobber med utøvere av digitale seksuelle overgrep, og pårørende av barn som utviser skadelig seksuell atferd; spørreskjemadata fra barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), og spørreskjemadata fra undersøkelsen Ung i Oslo 2021; og en kunnskapsoppsummering om konsekvenser av bildebaserte seksuelle overgrep.

I rapporten gis det ikke årsakssammenhenger eller svar på hvorfor slike overgrep utføres og hvem som utsettes. Derimot gjengis utøveres forklaringer og forståelser av egne handlinger. I tillegg beskrives fagfolks og foresattes forståelser av utøveres handlinger, og hvordan politiet, forebyggings- og strafferettsapparatet tilnærmer seg digitale seksuelle overgrep. I rapporten presenteres også utfordringer og muligheter ved hjelpetiltakene rettet mot barn og unge med skadelig seksuell atferd som utøver seksuelle overgrep mot andre barn og unge gjennom digitale medier. I tillegg belyses risikofaktorer blant barn og unge for å bli utsatt for digitale seksuelle overgrep, og hvilke konsekvenser slik viktigmisering kan ha.

Den digitale arenaen er, og vil fortsette å være, en arena for sosialt samvær, for utvikling og utprøving av identitet, seksualitet og intimitet. Det er vår oppgave som samfunn å sikre at barn og unge i så stor grad som mulig kan leve sine digitale – så vel som sine fysiske – liv på en trygg og positiv måte.

Rapporten er resultat av et samarbeid mellom NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) og Velferdsinstituttet NOVA ved Oslo Met.

Rapporter kan lastes ned
fra www.nkvts.no

ISSN: 0809-9103

ISBN: 978-82-8122-175-8 (PDF)

Rapport nr. 2 2023

NKVTS.NO